

Een onderzoek onder gedetineerde overvallers

Rotterdam, juni 2004

Els van der Linde-de Koster
Els Staal-Koppelman

studentnummer 254477
studentnummer 255602

Scriptiebegeleider: Prof. dr. M.A. Zwanenburg
Tweede beoordelaar: Dr. J.F.A. Braster

Faculteit der Sociale Wetenschappen
Erasmus Universiteit Rotterdam

Voorwoord

.....van Els van der Linde-de Koster

Deze scriptie is geschreven ter afsluiting van mijn studie sociologie, aan de Erasmus Universiteit, te Rotterdam. Gedurende de vijf jaar dat ik met deze studie bezig ben geweest, heb ik er veel plezier aan beleefd. Voor mij wogen de laatste loodjes het zwaarst. Ik ben dan ook blij dat ik zover gekomen ben dat ik in dit voorwoord een aantal mensen kan bedanken.

Allereerst wil ik natuurlijk mijn allerliefste ‘mannekie’ bedanken. Hij is voor mij de rots in de branding. Zijn onvoorwaardelijke steun, bij alles wat ik doe, is van onschatbare waarde. Zonder hem had ik het absoluut niet gered!

Daarnaast wil ik de volgende personen bedanken: Paul van de Eshof (zonder zijn begrip en medewerking had ik dit niet op papier kunnen zetten), Tom Erents (voor onze gesprekken), Simone van der Zee (voor haar begeleiding tijdens het maken van de scriptie) en Lian de Koster (voor haar inlevingsvermogen en vijf jaar ‘lucky cards’).

Als laatste maar zeker niet de minste wil ik nog mijn familie, vrienden en collega’s van M&Z noemen. En verder natuurlijk iedereen die de afgelopen jaren zo met mij mee hebben geleefd. Bedankt voor alle steun en belangstelling!

.....van Els Staal-Koppelman

Allereerst gaat mijn persoonlijke dank uit naar mijn echtgenoot, Arthur Staal, die met zijn tomeloze geduld, zijn computerkennis en enthousiasme mij gedurende de afgelopen vijf studie jaren en tijdens het schrijven van deze scriptie altijd onvoorwaardelijk heeft gesteund. Ook gaat mijn dank uit naar hen die een bijdrage hebben geleverd aan het feit dat deze scriptie is geworden zo deze nu is. Ik denk hierbij aan collega’s Edwin Klinkenberg en Wouter Lucassen die mij met hun kennis terzijde hebben gestaan. Edith Benetreu en Tiny de Ruiter voor hun taalcorrecties en Matthijs Verburg, directeur HRM, die mij in de gelegenheid heeft gesteld de interviews te kunnen afnemen. Tot slot richt ik mijn dankwoord aan familie en vrienden die de afgelopen 5 jaar altijd begrip hebben getoond wanneer ik mijn sociale leven tijdelijk op een waakvlammetje moest draaien; bedankt voor jullie meeleven en begrip. Het schrijven van deze gezamenlijke scriptie was een geweldige en enerverende ervaring; met name de begeleiding van prof. dr. Zwanenburg, de samenwerking met Els en de interviews die we hebben afgenomen, zal ik niet snel vergeten.

.....van ons beiden

Onze speciale dank gaat uit naar prof. dr. Zwanenburg, onze begeleider. Met zijn enorme enthousiasme voor de criminologie wist hij ons iedere bijeenkomst ontzettend te boeien, op nieuwe ideeën te brengen en te motiveren om door te gaan. Ook gaat onze dank uit naar de delinquenten die bereid waren door ons geïnterviewd te worden en de respondenten van de vergelijkgroep die bereid waren de vragenlijsten eerlijk in te vullen.

Verantwoording

Volgens het examenreglement dient in het geval van een duo scriptie te worden aangegeven wie voor welk deel van de scriptie verantwoordelijk is:

Els van der Linde is verantwoordelijk voor de inleiding, hoofdstuk een tot en met acht en bijbehorende literatuurlijst.

Els Staal is verantwoordelijk voor de hoofdstukken negen tot en met elf en de uitwerking van alle interviews. Hoofdstuk twaalf en de bijlagen zijn een gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Copyright

Op de teksten en andere items in deze scriptie is copyright van toepassing. Kopieën, aanpassingen, vertalingen van het geheel of over een gedeelte van deze scriptie in welke vorm of op welke manier dan ook, zijn ten strengste verboden, tenzij voorafgaandelijk schriftelijk toestemming is verleend door één van de auteurs of door de scriptiebegeleider Prof. dr. M.A. Zwanenburg Hoogleraar aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam.

Voor de omslag hebben wij zowel qua plaatje als tekst gebruik gemaakt van internet.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	1
1. Theoretisch perspectief / De wetenschappelijke benaderingen van criminaliteit	5
1.1 Theorieën die uitgaan van de persoon van de dader	5
1.2 Theorieën die uitgaan van de situationele omstandigheden	6
1.3 Theorieën die uitgaan van kenmerken van de maatschappij	6
1.4 Theorieën die uitgaan van de wisselwerking van persoon en sociale omgeving	7
2. Waarden en normen en hun ontwikkeling (in relatie tot criminaliteit)	9
2.1 Waarden en normen	9
2.1.1 Waarden en normen in de samenleving	11
2.1.2 Waarden, normen en risicogedrag (c.q. criminaliteit)	13
2.2 Internalisatie en Socialisatie	13
2.3 Opvoedingsstructuur / familie	14
2.4 Peergroep	17
2.4.1 Groeperingen	17
2.4.2 De betekenis van groeperingen	19
2.4.3 De relatie van delinquente jongeren met hun vrienden	19
2.4.4 Onderzoek van Gruter en Oosterwijk	21
2.4.5 Onderzoek van Weerman	23
3. Persoonlijkheid (in relatie tot criminaliteit)	25
3.1 Onderzoek van Janssens et al.	25
3.2 Onderzoek van Van Aken en Heutink	25
3.2.1 Ego-controle, impulscontrole, impulsiviteit	26
3.2.2 Oorzaken anti-sociaal gedrag	27
3.2.3 Conclusies onderzoek	27
4. Zelfbeheersing (in relatie tot criminaliteit)	28
4.1 Controlebenaderingen	28
4.2 De 'social control theory' of bindingstheorie van Hirschi	28
4.3 De zelfcontroletheorie van Gottfredson en Hirschi	30
4.4 Risicogedrag	31
4.4.1 Stabiliteit van risicogedrag	32
4.4.2 Samenhang van risicogedrag	34
4.4.3 Verklaringen van de samenhang	36
4.5 De relatie tussen sociale controle en zelfcontrole	36
4.6 Operationalisatie van zelfcontrole	37
4.6.1 Onderzoek van Junger et al.	37
4.6.2 Onderzoek van Rutenfrans en Terlouw	38
4.7 Onderzoek van Grasmick et al.	39
4.7.1 Lage zelfcontrole	40
4.7.2 Criminaliteit	41
4.7.3 Gelegenheid tot criminaliteit / crime opportunity	41
4.7.4 Meten van lage zelfcontrole	41

5.	Verslaving (in relatie tot criminaliteit)	43
6.	De Culturele factor	47
6.1	Cultuur	47
6.2	Sub-cultuur en contra-cultuur	48
6.3	Theorieën over (criminele) sub-cultuur	48
6.3.1	De anomietheorie	49
6.3.2	De theorie van Cohen	50
6.3.3	De theorie van Cloward en Ohlin	50
6.4	Etnische cultuur en criminaliteit	51
6.5	Onderzoek van Miedema	54
6.5.1	Jonge Surinamers	55
6.5.2	Jonge Marokkanen	55
6.5.3	Jonge Antillianen	56
6.6	Een andere visie op het sub-culturele perspectief	57
7.	Neutralisatietechnieken	59
7.1	Normniveaus	59
7.2	Normen en jeugdcriminaliteit	60
7.3	De differentiële associatietheorie	61
7.4	Neutralisatie	62
7.5	Onderzoek van Kroese en Staring	64
7.6	Onderzoek van Van der Zee et al.	66
8.	Gelegenheid tot criminaliteit (door complexiteit van de samenleving)	70
8.1	Individualisering	70
8.2	Indicaties voor verschuivende afhankelijkheden	70
8.3	Indicaties van een afnemend sturend vermogen van de sociale omgeving	72
8.4	Het rationele keuzeperspectief	75
8.5	Situationele preventie	76
8.6	De gelegenheidstheorie	77
8.7	Onderzoek van Willemse	80
8.8	Onderzoek van Hesseling	83
8.9	Onderzoek van Van Koppen et al.	84
9.	Van theorie naar data-analyse	88
9.1	Toelichting op het causaal model	88
9.2	De variabelen in het causaal model	88
9.2.1	Normen	88
9.2.2	Waarden	89
9.2.3	Opvoedingsstructuur	89
9.2.4	Vrienden	89
9.2.5	Verslaving	90
9.2.6	Familieband / band met ouders	90
9.2.7	Zelfcontrole	91
9.2.8	Gelegenheidstheorie	91
9.2.9	Cultuur en neutralisatietechnieken	91
10.	Onderzoeksmethode	93
10.1	Operationalisatie	93
10.2	Methode van dataverzameling	94
10.3	De uitvoering van het daderonderzoek	96
10.4	De uitvoering van het vergelijkingsonderzoek	97
10.5	Betrouwbaarheid	97

11.	Onderzoeksresultaten	99
11.1	Achtergrondkenmerken	99
11.2	Gezin, wonen en relaties	102
11.3	Verslaving	105
11.4	Schaalconstructies en verschillen tussen de groepen	106
11.5	De schaalconstructies verder uitgewerkt en besproken	107
11.6	Samenhang tussen zelfcontrole, normbesef, geweten, karakter en vrienden	117
11.7	Enkele andere bevindingen	119
	11.7.1 Gelegenheidstheorie	119
	11.7.2 Neutralisatietechnieken	121
	11.7.3 Delen van een cel	123
11.8	Ideeën en suggesties van gedetineerden	125
12.	Conclusie en aanbevelingen	126
12.1	De conclusies welke getrokken kunnen worden bij de 9 hypothesen	126
12.2	Terugkeer naar de centrale vraag	130
12.3	Aanbevelingen voor verder onderzoek	131
12.4	Beleidsaanbevelingen	131
12.5	Beleidsaanbevelingen voor het bestrijdingsbeleid	132
12.6	Overdenkingen	134

Literatuurlijst

Bijlagen	1: Interview structuurlijst
	2: Grasmick's Self-control Scale
	3: De teksten van de artikelen 312 en 317
	4: Vragenlijst (uitgezet bij de vergelijkingsgroep)
	5: Overzicht aanwezige kwantitatieve gegevens tbv gelegenheidstheorie
	6: CD rom met o.a. de uitwerkingen van alle interviews

Inleiding

“Aanklager eist tbs voor beide daders fatale overval in Goes.
Den Haag. Het is alweer anderhalf jaar geleden dat de Goese BP-pomphouder Gilles Brouwer (50) werd begraven, maar de strafzaak tegen zijn roofmoordenaar(s) ligt nog steeds open. In hoger beroep bij het Haagse gerechtshof werd gisteren vijftien jaar cel en tbs geëist tegen beide pompovertallers (23 en 25) uit Goes”. (Provinciale Zeeuwse Courant, juni 2003)

“Vrijspraak in Wijkermoord.
Amsterdam. Het gerechtshof in Amsterdam heeft gistermiddag Steef van de M. (33) en Willem G. (28) in hoger beroep vrijgesproken van betrokkenheid bij de dood van de Bergense restauranthouder Willem Wijker. Volgens het hof zijn de Castricummers wel schuldig aan een reeks gewelddadige overvallen en ramkraken die zij als kopstukken van de zogenoemde Tortuurbende hebben gepleegd”. (Telegraaf, 27 juli 2003).

Hoe staat het met de criminaliteit in Nederland? Om hiervan een beeld te krijgen wordt regelmatig aan de bevolking gevraagd in hoeverre zij als slachtoffer met criminaliteit te maken heeft. Hetzelfde gaat men sinds kort bij bedrijven en instellingen na. In 2002 rapporteerde de Nederlandse bevolking naar schatting 5,1 miljoen delicten en bedrijven en instellingen 5,6 miljoen delicten (in 2001). De totale criminaliteit is in het afgelopen decennium redelijk stabiel gebleven, maar is recent licht toegenomen. Jaarlijks wordt ruim een kwart van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder slachtoffer van criminaliteit. Dat komt overeen met 3,7 miljoen slachtoffers per jaar. Ongeveer een kwart van de Nederlandse bevolking voelt zich wel eens onveilig en het merendeel ziet criminaliteit als een van de belangrijkste maatschappelijke problemen (SCP, 2003).

Wat is nu precies criminaliteit? Over die vraag breken criminologen zich al decennialang het hoofd. Voor hen is dat een vraag die buitengewoon ingewikkeld is en waarop veel antwoorden mogelijk zijn. Volgens sommige mensen in de samenleving is het ‘zinloos geweld’, anderen zeggen ‘luchtverontreiniging’. Weer anderen denken aan vrouwenhandel of aan drugsgebruik. Deze meningen passen in zogenoemde alledaagse theorieën over misdaad die men gaandeweg heeft ontwikkeld, waarbij eigen ervaringen en achtergronden een belangrijke rol hebben gespeeld.

Alledaagse ervaringen spelen parten bij denkbeelden over criminaliteit en straf. Opvattingen over criminaliteit veranderen in samenhang met biografische en sociale ontwikkelingen. De omschrijving of definitie van gedrag als wel of niet misdadig is afhankelijk van de context waarin het plaatsvindt, de gevolgen en degene(n) die het definiëren. Criminologen zeggen dat criminaliteit sociaal geconstrueerd wordt. Dat wil zeggen dat de belangrijkste kenmerken of eigenschappen van een sociaal verschijnsel, in dit geval criminaliteit, niet zijn ontleend aan het ‘objectieve’ verschijnsel zelf, maar aan menselijke afspraken en conventies. Criminaliteit wordt geconstrueerd binnen het geheel van interacties tussen daders, slachtoffers, omstanders en functionarissen belast met formele sociale controle. De strafrechtelijke definities van criminaliteit zijn eveneens aan tijd en plaats gebonden. Welke gedragingen strafbaar zijn gesteld en welke niet bepaalt, dus in hoge mate de omvang van de opsporingen en veroordelingen (Lissenberg, 2001).

Of en in hoeverre burgers met criminaliteit te maken krijgen, vormt dus een belangrijk aspect van hun leefsituatie. Criminaliteit staat daarom hoog op de politieke agenda. Dat blijkt opnieuw uit het programma ‘Naar een veiliger samenleving’ dat in oktober 2002 verscheen: ‘Het bevorderen van een veiliger samenleving is één van de centrale doelstellingen in het kabinetsbeleid voor de komende vier jaar’ (Justitie/BZK, 2002).

Het kabinet wil zich concentreren op specifieke vormen van criminaliteit (misdrijven die de burger rechtstreeks raken), op specifieke groepen die veel criminaliteit veroorzaken (stelselmatige daders en risicojongeren) en op zichtbare bestuurlijke handhaving en intensivering van het toezicht (SCP, 2003).

Een van de auteurs van deze scriptie is, vanuit haar werkzaamheden bij het Korps landelijke politiediensten (Klpd) / Dienst Nationale Recherche Informatie (DNRI), nauw betrokken bij de bestrijding van criminaliteit. Door een collega bij deze Dienst, mw. mr. S. van der Zee, wordt al geruime tijd wetenschappelijk onderzoek gedaan naar overvalcriminaliteit. Toen ons de mogelijkheid werd geboden om, in het kader van onze afstudeerscriptie, aan te sluiten bij dit onderzoek hebben wij deze kans dan ook met beide handen aangepakt. Hoewel overvalcriminaliteit maar een klein percentage vormt van alle geregistreerde criminaliteit in Nederland, loopt de schade die het delict veroorzaakt in de miljoenen. Het levert daarbij een aanzienlijke bijdrage aan onveiligheidsgevoelens. Een overval is niet alleen een aanval op bezit, maar ook op de persoon. In tegenstelling tot de gang van zaken bij een aantal andere vermogensdelicten gaat een overvaller de directe confrontatie met zijn slachtoffer aan. Wat een overval nog bedreigender maakt, is het verrassingseffect. Het slachtoffer staat plotseling oog in oog met een onbekende die niet veel goeds in de zin heeft.

Overvallen zijn strafbaar gesteld in artikel 312 en 317 van het Wetboek van Strafrecht (WvSr). Artikel 312 WvSr heeft betrekking op diefstal met geweld en artikel 317 WvSr op afpersing. Het verschil tussen beide is gelegen in de vraag of de dader zelf het geld of de goederen wegneemt, dan wel het slachtoffer dwingt tot afgifte. De artikelen zijn dus niet alleen van toepassing op overvallen, maar ook op diefstal met geweld, afpersing en straatroof.

Wanneer is er nu precies sprake van een overval? De politie hanteert de volgende definitie: *‘Het met geweld of met bedreiging met geweld wegnemen of afpersen van enig goed, gepleegd tegen personen in een afgeschermd ruimte, of op een gepland of georganiseerd waardetransport, of de poging daartoe’* (Van der Zee et al., 1999).

De doelstelling van ons onderzoek is om inzicht te krijgen in de ‘persoon des daders’, hun achtergrond, hun motivatie om tot dit delict over te gaan en in de keuzes die ze hierbij maken. Ter voorbereiding van de opzet van het onderzoek is een literatuurstudie gedaan, waarbij onder andere is gekeken naar drie theorieën: de zelfcontroletheorie, de theorie van de neutralisatietechnieken en de gelegenheidstheorie (vanuit de rationele keuzetheorie). Deze theorieën geven een beeld van het hedendaagse denken over criminaliteit en bepalen voor een groot deel onze onderzoeksvragen. De zelfcontroletheorie is gekozen omdat daar in Nederland nog weinig onderzoek naar is gedaan. Dit biedt ons een opening om, middels het onderzoek, een bepaalde sociologische meerwaarde te kunnen bieden. De neutralisatieteorie lijkt ons van belang om inzicht te krijgen in de denkwijze van onze onderzoeksgroep. De gelegenheidstheorie is met name gekozen omdat deze, volgens sommige onderzoekers, goed aansluit bij de zelfcontroletheorie (Van Dijk et al., 2002; Grasmick et al., 1993). Aangenomen wordt dat lage zelfcontrole in combinatie met gelegenheidsstructuren een oorzaak is van crimineel gedrag.

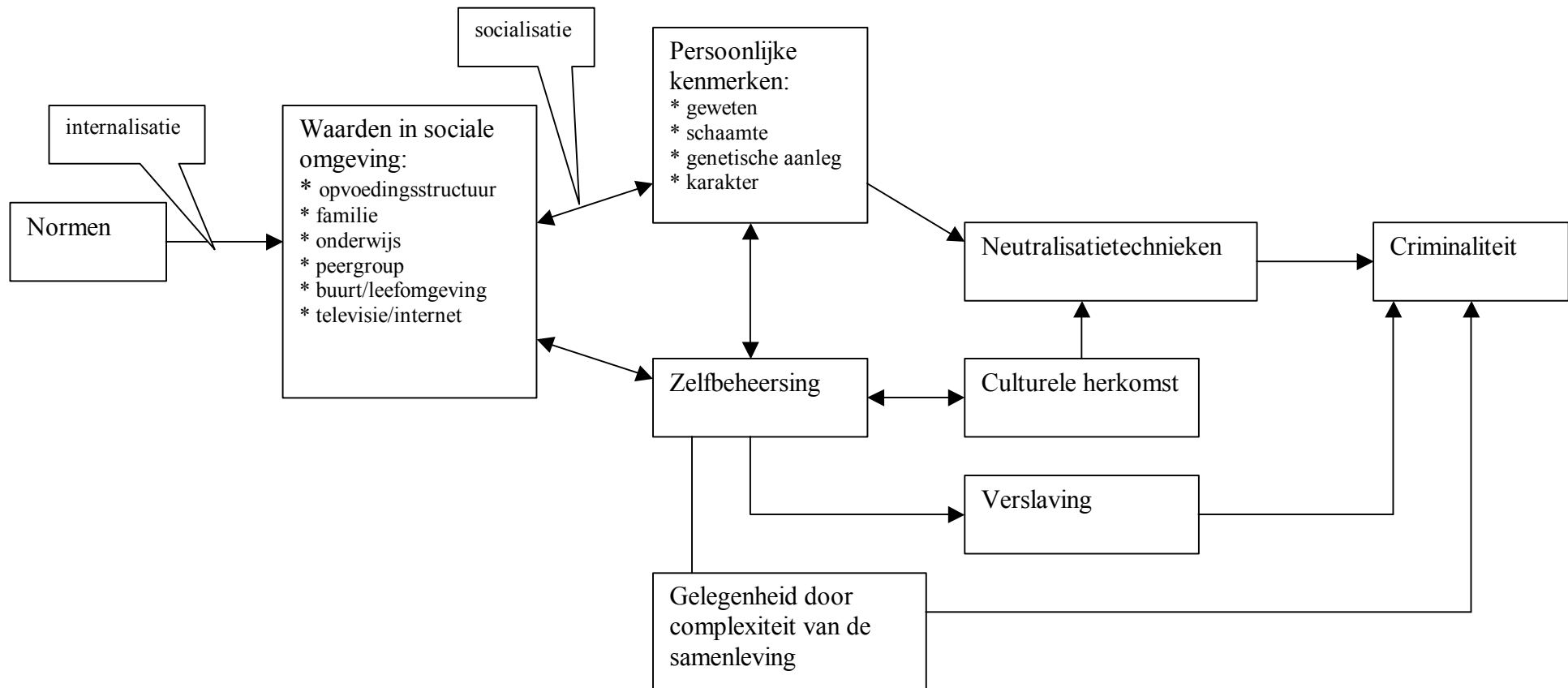
In de hoofdstukken vier, zeven en acht zullen deze theorieën nader worden uitgewerkt. Volledigheidshalve komen andere criminologische perspectieven kort aan de orde in het eerste hoofdstuk.

De hoofdstukken negen tot en met elf omvatten het empirische deel. In dit deel van het onderzoek is geprobeerd de volgende vraagstelling te achterhalen:

In welke mate beïnvloeden factoren als zelfcontrole, het gebruik van neutralisatietechnieken en gelegenheidsfactoren crimineel gedrag?

Naast mondelinge, face to face, interviews met 33 gedetineerde overvallers hebben we een schriftelijke vragenlijst uitgezet onder een vergelijkingsgroep (niet gedetineerden). Ten behoeve van de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek is het wenselijk een goed beeld te krijgen betreffende de mate van hun zelfcontrole. Het onderzoek zal worden beschreven en de resultaten geanalyseerd, waarna tot slot in hoofdstuk twaalf de conclusies en aanbevelingen aan bod zullen komen.

Onze hypothese wordt onderstaand in een causaal model (schema 1) weergegeven. Bij de bespreking van de literatuurstudie is het causaal model als leidraad gehanteerd. Tenslotte nog een algemene opmerking over het gebruik van ‘hij’ of ‘zij’. In dit verslag is voor het leesgemak steeds ‘hij’ en ‘zijn’ geschreven. Op deze plaats kan natuurlijk ook ‘zij’ en ‘haar’ gelezen worden. Zoals bovenvermeld zullen navolgend in het eerste hoofdstuk diverse wetenschappelijke benaderingen van criminaliteit aan de orde komen.

Hoofdstuk 1

Theoretisch perspectief / De wetenschappelijke benaderingen van criminaliteit

Om inzicht te krijgen in de belevingswereld en het gedrag van mensen is het noodzakelijk iets te weten over hun achtergrond en levenswijze. Dit geldt zeker voor mensen die delicten plegen. Zoals ook door Van der Zee et al. (1999) is gesteld, is er met hun daden en mogelijk ook met hun belevingswereld iets bijzonders aan de hand. Door delicten te plegen overschrijden ze maatschappelijke grenzen en daar kunnen zware consequenties aan verbonden zijn. Bovendien pleegt niet iedereen delicten. Maar er worden delicten gepleegd, dus er bestaat een groep voor wie het wél een optie is. Verschilt deze groep dan van de rest van de bevolking? En waarom besluiten sommigen tot het plegen van een overval? Zijn plegers van overvallen anders dan plegers van andere delicten? (Van der Zee et al., 1999) Bij het zoeken naar achtergronden van mensen speelt vrijwel altijd de ‘nature-nurture’ tegenstelling een rol. Hoe komt het dat de ene mens intelligent, stabiel, neurotisch of crimineel is? Zijn dit eigenschappen die iemand bij de geboorte meekrijgt? Of worden zulke kenmerken bepaald door de omgevingen waarin iemand opgroeit en als volwassene leeft? Misdaadpreventie kan effectief zijn als de aard en de omvang van het concrete misdaadprobleem goed bekend is. Zulke kennis wordt verzameld door de beoefenaren van de nu ongeveer honderd jaar oude wetenschap criminologie. De theorieën die in de huidige criminologie in zwang zijn, berusten grotendeels op sociaal wetenschappelijke inzichten (Bovenkerk & Leuw, 2003).

Criminologische benaderingen kunnen uitgaan van:

- a. de persoon van de dader
- b. situationele kenmerken
- c. kenmerken van de maatschappij waarin delinquentie voorkomt
- d. de wisselwerking tussen dader en zijn sociale omgeving.

Het volgende overzicht, uit de WODC databank interventiestrategieën, is gebaseerd op het boek ‘Tegen de Regels’. Hierin worden de meest gangbare criminologische theorieën onderscheiden:

1.1 Theorieën die uitgaan van de persoon van de dader

- *Biologische en biosociale theorieën* zoeken verklaringen van delinquent gedrag vooral in aangeboren kenmerken van personen. Zo wordt bijvoorbeeld verondersteld dat een kleine minderheid delinquenten wordt gekenmerkt door aangeboren psychopathische persoonlijkheidstrekken. Deze personen zijn als het ware voorbestemd tot conflictueus, antisociaal en crimineel gedrag. Hieruit vloeit voort dat preventie bij dergelijke ernstige ‘aangeboren criminele neigingen’ vooral wordt gezocht in controle en vrijheidsbeneming.
- *Psychologische theorieën* gaan ook uit van een meer of minder tot normoverschrijdend gedrag (criminaliteit) geneigde persoonlijkheid. Deze ‘neiging tot criminaliteit’ wordt echter altijd gezien als een product van aangeboren kenmerken en een op ervaring gebaseerde ontwikkeling van de persoonlijkheid. Bij deze theorieën ligt de nadruk op de ontwikkeling van de persoonlijkheid in de leeftijdsfase tot de adolescentie. Wat geleerd is kan in principe ook weer worden afgeleerd. Straffen, behandelen en resocialiseren zijn daarom volgens deze theorieën zinvolle interventies. Psychologisch georiënteerde criminologische benaderingen zijn praktisch vooral van belang bij de aanpak van (jeugdige) daders bij wie ernstige opvoedingsproblemen en/of een mate van geestelijke stoornis een rol spelen.

1.2 Theorieën die uitgaan van de situationele omstandigheden

- *De rationele keuze en de gelegenheidstheorie* gaan ook uit van het ‘natuurlijke’ en vanzelfsprekende van delinquent gedrag. Deze theorieën bekommeren zich echter veel minder om de individuele ontwikkelingsgeschiedenis van delinquentie. Eerder houden zij zich bezig met verklaringen van criminele gedragingen als zodanig, waarbij uitgegaan wordt van zowel de persoonlijkheidskenmerken van de dader als de kenmerken van de maatschappij. Bij de rationele keuzetheorie wordt de dader vooral gezien als een *homo economicus*, een calculerend individu. Hij pleegt criminaliteit omdat de kosten en risico’s van dergelijk gedrag volgens zijn inzichten niet opwegen tegen de voordelen er van. Criminaliteit wordt dus gepleegd omdat het ‘winst’ (in de ruime zin van het woord) oplevert. Impliciet gaat de gelegenheidstheorie uit van het zelfde beeld van de dader. Deze theorie legt echter vooral de nadruk op het samenstel van situationele omstandigheden die criminaliteit tot een meer of minder ‘winstgevende’ exercitie maken. De situationele kenmerken die de kans op het vóórkomen van een delict bevorderen of juist doen verminderen worden door de gelegenheidstheorie uiteengezet. Deze theorieën hebben belangrijke consequenties voor praktische criminaliteitsbeheersende maatregelen. Voor preventie van criminaliteit geldt vooral het principe van de *target hardening*. Dit voor de potentiële dader verhogen van de kosten van criminaliteit tracht men vooral te realiseren door technopreventie en door het verhogen van de betrappings- en pakkans.

1.3 Theorieën die uitgaan van kenmerken van de maatschappij

- “Elke maatschappij heeft de criminaliteit die zij verdient”. Deze stelling is vooral aannemelijk bij de sociologische theorieën die criminaliteit verklaren aan de hand van kenmerken van de sociaal-economische en culturele maatschappelijke orde. Ze geven antwoord op de vraag waarom de zogeheten ‘commune’ criminaliteit (de ‘gewone’ vermogens- en geweldsdelicten) meer voorkomt bij een positie aan de onderkant van de maatschappij. Bevolkingsgroepen met relatief slechte sociaal-economische omstandigheden (scholing, inkomens- en arbeidspositie, woonsituatie etc.) zijn oververtegenwoordigd als plegers van door Justitie geregistreerde delicten. Dit effect wordt nog sterker wanneer er ook in culturele zin sprake is van marginaliteit, zoals bij sommige etnische- en bij deviante subculturen het geval kan zijn. Bij culturele marginaliteit bestaat een wisselwerking van uitsluiting vanuit de conventionele samenleving (‘discriminatie’) en terugtrekking op de eigen (deviante) leefwereld vanuit de minderheidsgroep. ‘Voetbal-hooligans’, jeugdgangs, scenes van verslaafden aan harddrugs en ‘lastig-criminele’ Marokkaanse straatjeugd (jongens), vormen binnen de Nederlandse context de duidelijkste voorbeelden van de relatie tussen maatschappelijke marginaliteit en daderschap. Deze veelal problematische relatie wordt verklaard door de strain (spanning)-theorie en door de sub-cultuur theorie. De eerste legt de nadruk op sociaal-economische achterstand, de tweede op veronderstelde deviante waarden en leefstijlen. De uit de VS stammende *straintheorie* ofwel de *anomiethorie* (Merton, 1957) gaat uit van een dominant waarden- en behoeftenpatroon van de maatschappelijke middenklasse waarbij iedereen streeft naar succes in termen van materiële voorspoed en maatschappelijk aanzien. Deze algemeen geldende doelstellingen kunnen (vrijwel) alleen worden bereikt met middelen (scholing, relaties etc.) die volgens de straintheorie zeer ongelijk zijn verdeeld.

Dit resulteert in een met de sociale positie samenhangende spanning tussen de maatschappelijk gegeven behoeften en de middelen om die behoeften te kunnen bevredigen. Volgens deze straintheorie is delinquentie één van de oplossingen om die spanning op te heffen. Delinquentie wordt gezien als een aanpassingsmechanisme, waarbij de delinquent wel de conventionele doelstellingen voor geldig houdt, maar alternatieve (i.c. delinquente) middelen worden aangewend om deze te bereiken. Andere oplossingen volgens de anomietheorie impliceren in meerdere of mindere mate een conflict tussen individu en samenleving.

Bij *conformisme* en *ritualisme* (het individu heeft zich neergelegd bij zijn gebrek aan succes, maar blijft zich conformeren aan conventionele middelen) is het conflict minimaal. Bij *retreatism* (terugtrekking) worden zowel doelen als middelen verworpen. Zwervers, daklozen en verloederde verslaafden staan model voor dit aanpassingsmechanisme. Tenslotte beschrijft deze theorie ook de *rebellie* als een vorm van individueel verzet tegen zowel de doeleinden als de middelen van de conventionele samenleving. Dit aanpassingsmechanisme is criminologisch vooral van belang bij de verklaring van 'politiek' geïnspireerde criminaliteit van bijvoorbeeld milieu-activisten of extreem politiek- of religieus geïnspireerde personen. Op de anomietheorie van Merton zal in paragraaf 6.3.1 nog nader worden ingegaan.

De *sub-cultuur theorie* is vooral gericht op het verklaren van delinquent gedrag van groepen die er een sterk van de conventionele samenleving afwijkende leefstijl op nahouden. Te denken valt bijvoorbeeld aan 'jeugdgangs', de 'harddrugs scene', voetbal-hooligans of misschien zelfs aan specifieke groepen beroeps-criminelen, zoals bijvoorbeeld de 'Joego-scene'. Anders dan de straintheorie gaat de sub-cultuur theorie er niet van uit dat de leden van deze groepen gefrustreerde aspiraties hebben om succesvol te zijn in de conventionele samenleving. Verondersteld wordt dat in deze groepen een alternatief systeem van waarden en gedragsregels bestaat.

De groepsleden is het eerder te doen om in eigen kring erkenning en respect te verwerven. Delinquentie kan daartoe het door de eigen groep gelegitimeerde middel zijn. Opvattingen over welke delinquente gedragingen wel of niet aanvaardbaar zijn, maken deel uit van het in de sub-cultuur heersende waarden- en normenstelsel.

1.4 Theorieën die uitgaan van de wisselwerking van persoon en sociale omgeving

- De *differentiële associatie en sociale leertheorie*. Bij deze theorieën gaat het niet primair om de persoonlijkheidskenmerken van plegers van criminaliteit. Verondersteld wordt dat delinquenten normale personen zijn die volgens normale socialisatie- en aanpassingsmechanismen een (meer of minder) criminele leefstijl ontwikkelen. Bijvoorbeeld kinderen en jeugdigen die opgroeien in een gezin tussen leeftijdsgenoten bij wie veel antisociaal gedrag voorkomt, ontwikkelen daardoor de behoeften, de (morele) opvattingen en de vaardigheden die het plegen van criminaliteit bevorderen. Meer dan bij de persoonlijkheidstheorieën ligt de nadruk op socialisatie- en leerprocessen in elke leeftijdsfase. Deze theorieën verklaren zowel de sterkere neiging tot lastig en klein-crimineel gedrag van allochtone jongens in een problematische woonbuurt als de neiging tot frauduleuze praktijken van ondernemers uit de bouwsector zoals die bijvoorbeeld uit het parlementaire onderzoek zijn gebleken. Preventie van criminaliteit wordt volgens deze theorieën vooral gezocht in het beïnvloeden van collectieve leerprocessen in bijvoorbeeld scholen en woonbuurten met veel sociale problematiek.

- *De controle- of bindingentheorie*. Deze theorie verklaart conventioneel en sociaal-aangepast (i.c. niet-crimineel) gedrag uit de mate van inpassing en betrokkenheid in de conventionele samenleving. De theorie gaat er van uit dat ‘van nature iedereen geneigd is’ tot zelfzuchtigheid, die zich soms uit in criminele gedragingen. Criminele neigingen worden onderworpen aan zelfcontrole naar de mate waarin mensen belang hebben bij en betrokken zijn in de conventionele samenleving. Wanneer personen meer te verliezen hebben in relatie tot een maatschappelijk aangepaste positie, zullen zij meer gemotiveerd zijn om zich ook aangepast te gedragen. Dit uitgangspunt kan dienen als een verklaring van de doorgaans relatief sterke neiging tot onaangepast gedrag en criminaliteit bij jeugdigen. Jeugdigen zijn verwickeld in een sociaal leerproces. Lastig en crimineel gedrag heeft voor hen doorgaans minder negatieve gevolgen. Ze hebben nog geen waardevolle plaats in de maatschappij te verliezen. Bovendien is de tolerantie voor ‘onaangepast’ gedrag van jeugdigen relatief groot. Volgens deze theorie wordt de mate van zelfcontrole, die een persoon uitoefent over zijn sociale gedrag, bepaald door vier aspecten van betrokkenheid bij de conventionele samenleving. In de oorspronkelijke terminologie: attachment (de emotionele gehechtheid aan significante anderen), commitment (het materiële belang bij een conventionele sociale positie), involvement (de mate van betrokkenheid bij conventionele tijdsbesteding) en beliefs (de mate van geloof in de geldigheid van het conventionele waardensysteem). Net als de sociale leertheorie legt ook deze theorie veel nadruk op opvoedings- en socialisatieprocessen in de jeugd van personen. Voor de praktische preventie van criminaliteit wordt gewezen op het belang van conventionele sociale verbanden, stabiele persoonlijk relaties, het hebben van een baan en van (geïnstitutionaliseerde) vrijetijdsbesteding.

Zoals in de inleiding is vermeld, maakt onder andere de (zelf)controletheorie deel uit van het onderzoeksmodel. In hoofdstuk vier zal deze theorie dan ook nader worden besproken. In aanloop hiernaar wordt in het volgende hoofdstuk eerst aandacht besteed aan enkele samenhangende achtergrondbegrippen en -processen waaronder waarden en normen, socialisatie- en internalisatieproces.

Hoofdstuk 2

Waarden en normen en hun ontwikkeling (in relatie tot criminaliteit)

2.1 Waarden en normen

In het sociale leven blijkt dat het gedrag van mensen vaak een grote mate van constantie en gelijkvormigheid vertoont. Dit komt doordat samenlevende mensen waarden en normen voortbrengen, waarnaar zij zich in hun gedrag voortaan richten. Deze opvattingen zijn voor mensen vaak zó vanzelfsprekend, dat zij zich niet eens (helemaal) daarvan bewust zijn. Mensen blijken voor allerlei situaties meer of minder uitgesproken en meer of minder bindende verwachtingen te hebben over hoe men zich behoort te gedragen of wat men dient na te laten. Deze min of meer bindende verwachtingen inzake het handelen of niet-handelen door de leden van een samenleving of groepering worden *normen* genoemd. In het dagelijks leven spreken we vaak van ‘sociale verplichting’ waaraan wij ons moeilijk kunnen onttrekken. Als essentieel kenmerk van normen ziet Homans (1966) dat bij afwijking ervan, dat wil zeggen als iemand niet voldoet (of extra goed voldoet) aan een bepaalde verwachting, de omstanders hem op een of andere manier bestraffen (of belonen). Soms worden mensen zich pas door zo’n overtreding echt bewust van een norm. Uit het feit dat medeleden op een of andere wijze uiting geven aan hun gevoelens van afkeuring of goedkeuring, kan worden afgeleid dat er in die situatie blijkbaar zekere verwachtingen ten aanzien van het gedrag aanwezig zijn. Normen zijn dus niet het gedrag zelf, maar de verwachting ten aanzien van het gedrag, die tevens gehanteerd worden als maatstaf waaraan het gedrag van mensen wordt afgemeten (De Jager & Mok, 1983).

Onder leden van een samenleving of groepering leven zekere abstracte, collectieve voorstellingen. Zulke meer of minder bewuste collectieve voorstellingen omtrent hetgeen mensen als goed en juist en daarom ook als nastrevenswaardig beschouwen, worden *waarden* genoemd. Deze waarden, die een scala van zeer onbelangrijk tot uitermate belangrijk voor de leden doorlopen, vormen de kern van onze cultuur. Waarden zijn collectieve voorstellingen zoals bijvoorbeeld trouw, moed, nut, schoonheid, rechtvaardigheid, eerlijkheid, en vele woorden die op -heid eindigen (De Jager & Mok, 1983).

Een invloedrijke theorievorming over waarden is volgens Van de Graaf & Hoppe (1996) het boek van Rokeach, *The Nature of Human Values* (1973). Hierin worden definities gegeven van de begrippen ‘waarde’ en ‘waardesysteem’. Van de Graaf & Hoppe lichten een zevental elementen toe:

1. Waarden zijn georganiseerd in min of meer duurzame systemen.

Iedere individuele mens heeft een veelheid van waarden. Dit wil niet zeggen dat alle waarden altijd tegelijk in het geding zijn wanneer een bepaalde situatie als probleem wordt aangemerkt. Maar wel dat men slechts heel zelden een situatie in het licht van één enkele waarde beoordeelt. Ook is het zo dat een bepaald soort situatie niet telkens in het licht van dezelfde waarde(n) wordt beoordeeld. Aangenomen wordt ook dat het aantal waarden niet onuitputtelijk is.

2. Een waarde is een gebiedende of voorschrijvende opvatting (‘belief’).

Een waarde is voor Rokeach een opvatting, een mentale constructie met cognitieve, affectieve en gedragscomponenten. Een waarde is cognitief voor zover het een kennisinhoud over wat wenselijk is tot uiting brengt. Een waarde is affectief in de zin dat mensen over waarden emoties hebben. Een waarde heeft als interveniërende variabele effect op het gedrag.

Rokeach onderscheidt drie typen van opvattingen:

- descriptieve of zijnsopvattingen, die waar of onwaar kunnen zijn;
- evaluerende opvattingen, waarin het object van de opvattingen als goed of slecht wordt beoordeeld;
- voorschrijvende of gebiedende opvattingen, waarin een middel (een gedragswijze, een verrichting) of een doel (een situatie in de wereld) als wenselijk of onwenselijk wordt beoordeeld.

3. Waarden hebben betrekking op gedragswijzen of situaties.

Wanneer waarden verwijzen naar gewenste gedragswijzen, spreekt Rokeach van instrumentele waarden. Hebben ze betrekking op gewenste situaties in de wereld, dan spreekt hij van eindwaarden. Instrumentele waarden worden onderscheiden in morele en competentiewaarden. Een morele waarde is bijvoorbeeld eerlijkheid. Morele waarden zijn herkenbaar als 'moreel', omdat ze betrekking hebben op verhoudingen tussen personen, en hun overtreding gewetenswroeging of schuldgevoelens teweeg brengt.

Competentie-waarden daarentegen zijn persoonlijk van aard. Voorbeelden hiervan zijn zelfontplooiing, creativiteit of intelligentie. Competentiewaarden worden niet zozeer overtreden, maar men schiet erin te kort. Ze roepen geen schuld op, maar schaamte in de zin van 'personal inadequacy'.

Eindwaarden hebben betrekking op gewenste situaties (doelen). Ze kunnen persoonlijk of sociaal van aard zijn. Zijn ze sociaal van aard, dan hebben ze een sterk verplichtend karakter. Het verplichtende karakter van bepaalde waarden komt voort uit de samenleving, die van ons allen eist ons zo te gedragen, dat anderen er baat bij vinden en er niet door geschaad worden. Het is een objectieve eis, waarvan we zien dat de samenleving die aan anderen en aan onszelf oplegt om te waarborgen dat mensen hun leven kunnen leiden in een sociale omgeving waarin mensen elkaar kunnen vertrouwen en van elkaar op aan kunnen. Het heeft weinig zin dat een enkeling zich moreel gedraagt, tenzij alle anderen zich ook moreel gedragen.

4. Een waarde is zowel een voorkeur als een conceptie van het wenselijke.

Ethici maken een onderscheid tussen 'het wenselijke' (een waarde) en 'dat wat door mensen gewenst wordt' (een voorkeur). Het gaat hier om het onderscheid tussen normatieve en descriptieve ethiek. Voor Rokeach (1973) is zo'n onderscheid niet zinvol, omdat in zijn optiek een 'conceptie van het wenselijke' niets anders is dan een bepaald soort voorkeur. Een voorkeur voor de ene boven een tegengestelde gedragswijze, of een voorkeur voor de ene boven een tegengestelde eindsituatie.

5. Waarden en waardensystemen hebben functies.

Rokeach onderscheidt drie soorten van functies van waarden:

- waarden zijn maatstaven waarmee we eigen en andermans gedragingen en handelingen doorlopend beoordelen;
- waarden en waardensystemen leveren voor ons handelen de bronnen of motieven;
- waardensystemen leveren ons op zeer algemeen niveau plannen voor onze beslissingen.

6. Waarden zijn algemener dan normen.

Rokeach stelt dat een en dezelfde waarde vele verschillende normen kan genereren; in elk geval heeft een waarde een algemene toepasbaarheid, terwijl een norm juist sterk aan plaats en tijd gebonden is. Vickers (1973) omschrijft waarden als universeel, tijdloos en onomstreden. Hoewel ze in het publieke debat vaak weinig precies omschreven zijn, spelen ze toch vaak de rol van rechtvaardigende beginselen. Ook Hoogerwerf (1987) noemt algemene maatstaven voor gedrag beginselen.

7. Waarden zijn niet identiek met behoeften of belangen.

In de ogen van Rokeach zijn behoeften altijd gebonden aan individuele exemplaren van een (dier)soort, waaronder de mens; dit geldt niet per se voor waarden. Wel ziet Rokeach een verband tussen behoeften en waarden, in die zin dat waarden de typisch menselijke cognitieve en affectieve representaties en transformaties van behoeften zijn.

Ook waarden en belangen zijn niet zonder meer aan elkaar gelijk. Belangen kunnen natuurlijk, evenals waarden, richting geven aan handelingen en oordelen. Maar een belang kan niet opgevat worden als een ideale gedragwijze of zijnstoestand; daarmee mist het ook de eigenschappen van (sociale en/of morele) verplichting of voor ieder toepasbare maatstaf. Bijvoorbeeld, het kan 'in het belang' van een belastingplichtige zijn om de belastingwetten te ontduiken. Maar tenzij men wenst vol te houden dat individueel geluk een hogere waarde is dan eerlijkheid, of het dienen van het algemeen belang, is belastingontduiking geen waarde.

2.1.1 Waarden en normen in de samenleving

In 1975 begon het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) met het project culturele veranderingen in Nederland, waarin tijdreeksen van meningen werden opgesteld. Nu wordt gesproken van 'waarden en normen in de samenleving', omdat de eerder gebruikte verwijzing wellicht te sterke associaties oproep met een specifiek cultuurbegrip en de cultuur beperkt tot het wetenschappelijke, het kunstzinnige en het religieuze. Een groot deel van de gegevens uit het project culturele veranderingen in Nederland heeft betrekking op het normatieve, hetzij opgevat als waarde, hetzij opgevat als norm (SCP, 1998).

Wat vinden mensen het belangrijkste in het leven? Welk onbehagen ervaren zij?

De Nederlanders vinden al sinds lang een goede gezondheid het belangrijkste dat men in zijn leven kan hebben. De tweede belangrijke waarde is het gezinsleven. Een goed huwelijk en een leuk gezin werd in 1996 tezamen door circa 33% de hoogste prioriteit toegekend. Slechts weinigen hechtten het hoogste belang aan andere waarden, zoals een sterk geloof, veel vrienden en ook een goed inkomen. Dit betekent niet noodzakelijk dat zulke waarden onbelangrijk zijn, maar als er gekozen moet worden, staan de gezondheid en het gezin bovenaan (SCP, 1996; SCP, 1998).

Sinds 1975 zijn de zorgen over onder andere het gezin, de politiek en de eigen geldzaken toegenomen. Er is onderzoek gedaan naar de vraag of een conjuncturele neergang het welbevinden van een bevolking vermindert en of het omgekeerde geldt als de conjunctuur verbetert. Bij dit onderzoek was de bezorgdheid betrokken (Veenhoven, 1989).

Uit het onderzoek blijkt dat de relatie tussen de bezorgdheid en de economische situatie wel degelijk bestaat, maar van minder uitgesproken karakter is dan men wellicht zou verwachten. Een onrustig sociaal klimaat met verschijnselen zoals stijging van criminaliteit, meer echtscheidingen, opvoedingsproblemen etc. en de daarmee verbonden publiciteit, is waarschijnlijk eveneens of zelfs meer van belang (SCP, 1998).

Tabel 2.1 laat zien dat zich tussen 1992 en 1997 nauwelijks opvallende fluctuaties hebben voorgedaan. Bijvoorbeeld, de prioriteit toegekend aan de bestrijding van de misdaad bleef het hoogst en schommelde tussen 53% en 57%. De bevolking stelde er prijs op dat fundamentele of materiële behoeften werden vervuld. Zij wilde veiligheid: in 1997 plaatste 57% misdaadbestrijding bij de eerste vijf doeleinden en wilde 52% de orde gehandhaafd zien. De Nederlanders wensten daarnaast materiële zekerheid; een sociale zekerheid die op peil blijft (in 1997 54%), een stabiele economie (45%) en bestrijding van de werkloosheid (45%). Hier kan de handhaving van het democratische grondrecht van de vrije meningsuiting nog aan worden toegevoegd (42%).

Het beeld komt in grote lijnen overeen met de resultaten van het Permanent onderzoek naar de leefsituatie (POLs) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), waarin respondenten verzocht werd om belangrijke problemen van Nederland spontaan op te noemen. Eveneens werd een sterke nadruk op *criminaliteit en ordehandhaving* geconstateerd, terwijl werkloosheid de derde en het milieu de vierde plaats innamen (SCP, 1998).

Tabel 2.1 Wat men in de politiek belangrijk vindt, personen van 16 jaar en ouder, 1992-1997 (in procenten)

	1992	1993	1995	1996	1997
a. de misdaad bestrijden	55	62	57	53	57
b. de milieuverontreiniging bestrijden	53	47	41	35	36
c. de werkloosheid bestrijden	52	59	50	48	45
d. de stabiliteit van de economie handhaven	51	51	49	48	45
e. de sociale zekerheid op peil houden	46	44	50	53	54
f. de orde handhaven	44	48	50	48	52
g. de vrijheid van meningsuiting beschermen	42	41	45	46	42
h. de samenleving minder onpersoonlijk maken	31	31	33	33	34
i. een hoge economische groei bevorderen	29	27	28	26	26
j. de prijsstijgingen tegengaan	28	28	26	29	28
k. de invloed van ideeën op de samenleving belangrijker laten zijn dan de invloed van geld	20	17	20	21	21
l. de inspraak van de burgers vergroten	16	13	16	21	20
m. de inspraak bij werken en wonen vergroten	15	13	16	19	20
n. een goede opvang van allochtone immigranten	9	10	11	11	9
o. de steden en het platteland verfraaien	6	6	5	5	6
p. het leger versterken	3	3	4	3	4

Bron: SCP (1998)

Met betrekking tot de criminaliteitsbestrijding is het opmerkelijk dat dit onderwerp altijd weer een zeer hoge prioriteit krijgt. Bij de interpretatie van dit gegeven wordt vaak verwezen naar het feit dat mensen bezorgd zijn om de stijging van de criminaliteit. Het is echter mogelijk dat de bezorgdheid om criminaliteit direct verband houdt met een ander essentieel verlangen van mensen, naast de economische / materiële basis van de samenleving, namelijk een veilig bestaan als individu binnen de samenleving. Criminaliteit vormt een directe aantasting van de eigendommen en de veiligheid van het individu. Een gebrek aan bescherming tegen criminaliteit is een bedreiging voor een leefbare, dat wil zeggen een veilige samenleving. De behoefte aan bescherming tegen agressie van anderen kan worden beschouwd als een fundamenteel verlangen naar veiligheid (Junger & Van der Laan, 1997).

2.1.2 Waarden, normen en risicogedrag (c.q. criminaliteit)

Er bestaan dus algemeen gedeelde waarden in onze samenleving, die als basis dienen om tot grotendeels gedeelde opvattingen te komen over wat ernstig negatieve consequenties zijn. In het onderzoek van Junger en Van der Laan (1997) wordt gedrag, dat ernstig in strijd is met deze waarden, ook wel 'risicogedrag' genoemd.

Wanneer kan men zeggen dat een bepaald gedrag onredelijk, gevaarlijk of risicovol is?

Er zijn geen objectieve regels die dit kunnen bepalen. Daarom is de uiteindelijke keuze voor wat al dan niet acceptabel of wat (on)redelijk is gebaseerd op waarde-oordelen in een samenleving. Ons waarden- en normenstelsel is niet willekeurig tot stand gekomen.

Het is gebaseerd op het feit dat veel risicogedrag schade, letsel en/of andere negatieve consequenties heeft voor het individu en/of voor anderen, aldus Kornhauser (1978), Gottfredson & Hirschi (1994). Junger en Van der Laan stellen dat waarden en normen in onze samenleving hun oorsprong vinden in de algemeen gedeelde opvattingen over objectieve risico's, voor het individu en voor de samenleving. In het algemeen is het zo dat deze waarden ook terug te vinden zijn in subjectief ervaren risico's. Dit vindt zijn weerslag in de algemeen geldende opvattingen over wat risicogedrag is en wat niet. Een van de gevolgen hiervan is dat risicovol gedrag in meer of mindere mate door de samenleving wordt gesanctioneerd. Het meest duidelijke voorbeeld hiervan is criminaliteit.

Criminaliteit kan worden beschouwd als risicovol gedrag, waarbij de negatieve consequenties op het sociale vlak liggen en eventueel op het vlak van de gezondheid (zoals bij geweldpleging). Bij criminaliteit zijn de waarden zo strikt, dat onze samenleving over een heel apparaat (politie/justitie) beschikt om deze waarden te beschermen. Het gaat hier om de bescherming van elementaire voorwaarden voor een veilig bestaan van het individu binnen de groep. Deze waarden zijn zo wezenlijk dat ze in alle samenlevingen terug te vinden zijn. Het is volgens de onderzoekers van belang onderscheid te maken tussen waarde-oordelen ten aanzien van bepaalde vormen van gedrag enerzijds en de maatschappelijke reactie op dat gedrag anderzijds. Bij criminaliteit zijn de waarden en normen zeer duidelijk en is de reactie van de samenleving op normovertreding het sterkst. Een oorzaak voor het grote gewicht dat onze samenleving hieraan hecht is wellicht gelegen in het feit dat anderen door criminaliteit ernstig worden gedupeerd (Junger & Van der Laan, 1997).

2.2 Internalisatie en Socialisatie

Zodra mensen duurzaam samenleven en -werken ontstaat er cultuur: waarden, normen, instituties en doeleinden, die door verscheidenen worden gedeeld en aan anderen worden opgelegd. Cultuur ontstaat in de omgang met anderen en wordt via leerprocessen verworven. Anders gezegd: mensen dragen cultuur aan elkaar over en nemen cultuur van elkaar over. Onder cultuuroverdracht wordt dus verstaan het aan anderen doorgeven van voorstellingen, opvattingen, waarden en normen, zowel ten aanzien van materiële objecten als van immateriële zaken. De term cultuuroverdracht duidt in wezen hetzelfde aan als *socialisatie*. Bij socialisatie gaat het echter meer om sociale processen, waarbij cultuur wordt overgedragen tussen concrete individuen, bijvoorbeeld ouders en kinderen. 'Socialisatie' is dus een micro-sociologisch begrip terwijl cultuuroverdracht meer een verplaatsing van cultuurelementen tussen grotere sociale gehelen is (macro-sociologisch) (De Jager & Mok, 1983).

In de loop der tijd is de betekenis van het gezin in de samenleving veranderd. Vroeger kreeg het individu in principe zijn plaats in de maatschappij direct door het gezin aangewezen. Thans gebeurt dat indirect en schuilt de betekenis van het gezin vooral in de wijze waarop het zijn kinderen opvoedt en socialiseert. In het gezin ontvangt het kind zijn eerste sociale vorming die belangrijk is voor zijn toekomst, omdat mettertijd zijn plaats in de samenleving sterk zal afhangen van zijn eigen prestaties. De eigen prestaties worden in hoge mate bepaald door de mogelijkheden en beperkingen die inherent zijn aan de wijze waarop iemand is gesocialiseerd. Door het gezin leert een kind de in zijn samenleving en milieu gangbare waarden, normen en gedragspatronen kennen en in eerste instantie navolgen. Het kind leert bepaalde dingen wel of niet belangrijk te vinden en verwerft bepaalde gedragingen en vaardigheden, die hem later helpen of belemmeren om een bepaalde maatschappelijke positie te bereiken. In het sociale leven verwachten mensen niet alleen van zichzelf, maar (vooral) ook van anderen, dat zij in hun gedrag de waarden realiseren; met andere woorden aan de normen voldoen. Hoe dat concreet moet gebeuren, hangt af van de situatie waarin de betreffende waarde gerealiseerd moet worden. Behalve op waarden gebaseerde verwachtingen (normen) bestaan er ook op ervaring gebaseerde verwachtingen, dat anderen zich zuss of zo zullen gedragen (waarschijnlijkheid). In het sociale leven hangen bepaalde voorstellingen (waarden) omtrent hetgeen goed of juist is, de wederzijdse verwachtingen (normen) om het gedrag daarnaar te richten, en in vele gevallen dat te doen volgens geijkte procedures (instituties) dus nauw met elkaar samen. Vele instituties worden zo belangrijk geacht, dat zij zelfs wettelijk zijn vastgelegd en voorgeschreven. Aan het verschijnsel van waarden, normen en instituties zit nog een kant die rechtstreeks van belang is voor de verhouding tussen individu en maatschappij. Een mens wordt geboren in een wereld die al bestaat en hij komt terecht in een bepaalde maatschappij met een bepaalde cultuur.

Opvattingen over goed en kwaad, juist en onjuist, mooi en lelijk, etc., zijn allang uitgekristalliseerd en zijn, als een mens ter wereld komt, voor hem iets van buitenaf.

De waarden en normen, die aanvankelijk geheel buiten een mens bestaan, worden langzamerhand door hem geabsorbeerd en worden, onder andere door de opvoeding, een deel van de persoon zelf. Dus op den duur voelen mensen deze waarden en normen meestal niet meer als uitwendig.

Socialisatieprocessen spelen zich vaak onbewust af: in veel van hun gedrag zijn de ouders helemaal niet op 'opvoeden' uit, evenmin als de kinderen expliciet 'leren'. Kinderen leren veel van het louter gadeslaan van ouderen en door imitatie, hetgeen zich uit in het spelen van allerlei spelletjes waarbij ouderrollen worden gespeeld. Onbewust maken de kinderen zich een heel stuk cultuur eigen en ook hetgeen aanvankelijk bewust werd geleerd, wordt na verloop van tijd vaak zó vanzelfsprekend en 'natuurlijk', dat het geleerde deel van de persoon wordt. Het geleerde wordt geïnternaliseerd. Door middel van het *socialisatie- en internalisatieproces* oefent het gezin belangrijke invloed uit op het latere sociale leven van de mens (De Jager & Mok, 1983).

2.3 Opvoedingsstructuur / familie

Morele normontwikkeling van mensen verloopt dus van sturing van gedrag van buitenaf, via beloning en straf, naar morele sturing van binnenuit. Mensen worden zowel door hun aanleg als door hun omgeving waarbinnen zij opgroeien gevormd. In het opvoedingsproces wordt gewenst gedrag ontwikkeld via het mechanisme van het operant conditioneren: gewenst gedrag wordt beloond, ongewenst gedrag wordt gestraft. Straf is effectief wanneer deze onvermijdelijk volgt op ongewenst gedrag en wanneer deze onmiddellijk wordt toegediend. In moreel opzicht beschikken evenwichtig opgegroeide mensen over een gewetensfunctie die hen voor criminaliteit behoedt. Indien het normontwikkelingsproces tijdens de socialisatie misloopt kan dit uitmonden in risicogedrag (Bovenkerk & Leuw, 2003).

Janssens et al. (1998) hebben onderzoek gedaan naar probleemgedrag van jongeren in relatie tot hun persoonlijkheid en opvoeding. Om probleemgedragingen van jongeren te voorspellen, wordt in de literatuur op de eerste plaats een inadequaat opvoedingsgedrag genoemd. Hierbij treft men twee belangrijke dimensies van opvoedingsgedrag aan: ondersteuning en controle (Angenent, 1976; Becker, 1964; Maccoby & Martin, 1983; Rollins & Thomas, 1979; Schaefer, 1959). Uit de genoemde overzichtsstudies worden door Janssens et al. (1998) de volgende conclusies getrokken. Het blijkt dat gebrek aan warmte en responsiviteit samenhangt met gedragsproblemen van jongeren. Uit de overzichtsstudie van Rollins & Thomas (1979) wordt ook duidelijk dat gebrek aan ondersteuning en het uitoefenen van restrictieve controle negatief samenhangen met de sociale competentie van jongeren en met hun moreel gedrag en hun zelfvertrouwen, en uit de overzichtsstudie van Maccoby & Martin (1983) blijkt dat een positieve ontwikkeling van jongeren positief gerelateerd is aan autoritatieve controle.

Onderzoekers hebben zich afgevraagd op welke wijze de empirisch vastgestelde relaties tussen opvoedingsgedrag van ouders en gedragsproblemen van kinderen verklaard kunnen worden. Volgens Rollins & Thomas (1979) is het onderliggende verklarende concept 'responsiviteit'. Sterke ouderlijke ondersteuning en autoritatieve controle getuigen van een responsief opvoedingsklimaat. De ouders merken de signalen van hun kind goed op en reageren er adequaat op. Daardoor ontwikkelt het kind een gevoel van sociale competentie. Uit de onderzoeksanalyses van Janssens et al. (1998) blijkt dat, met name wanneer er sprake is van een hechte vertrouwensrelatie tussen ouders en jongere, jongeren over de hele linie weinig problematische gedragingen laten zien. Dit komt volgens hen vrijwel geheel overeen met de conclusie van Bahr (1979), dat deviante gedragingen vooral samenhangen met de vertrouwensband tussen ouder en kind. Verder stellen de onderzoekers vast dat in de klassieke studies naar verklaring van probleemgedrag van jongeren, opvoedingsgedrag van ouders slechts als één van de predictoren wordt gebruikt. Naast opvoeding worden sociaal-economische variabelen als predictor gehanteerd, bijvoorbeeld opleidings- en beroepsniveau, inkomen, soort buurt en etniciteit.

Als het gaat om de verklaring van deviante gedragingen zoals joyriding, diefstal, vandalisme en druggebruik, wordt naast opvoeding en sociaal-economische status ook steeds de *peergroup* als belangrijke predictor gebruikt en met name de betrokkenheid en het omgaan met deviante peers (Bahr, 1979; Brown, Mounts, Lamborn & Steinberg, 1993; Sampson & Laub, 1993). In de volgende paragraaf (2.4) zal dit nader worden besproken.

De bevindingen van Janssens et al. omtrent de verklaring van probleemgedrag vanuit *persoonlijkheidskenmerken* zal in het volgende hoofdstuk worden weergegeven.

Een ander onderzoek wat in het kader van opvoedingsstructuur kan worden vermeld is het onderzoek van Dykstra (1998) naar de lange termijngevolgen van een 'ongelukkig jeugd'. Deze studie heeft betrekking op crises binnen het ouderlijk gezin, meer in het bijzonder de lange-termijneffecten van het scheiden of vroegtijdig overlijden van ouders.

Op de korte termijn zijn de gevolgen voor kinderen van het scheiden of vroegtijdig overlijden van ouders over het algemeen negatief. Het vertrek of verlies van een ouder betekent een verstoring van het dagelijks ritme van de betrokkenen, een verlies aan vastheid en voorspelbaarheid. De gevolgen zijn ingrijpender naarmate de overblijvende ouder minder goed in staat is stabiliteit en continuïteit in de thuissituatie te bieden.

Echter, uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat het opgroeien in een niet intact gezin ook op de *lange termijn* negatieve gevolgen heeft. Bij een verklaring stelt de onderzoeker met name de wijze van opvoeden centraal (zie bijvoorbeeld Dornbusch, Carlsmith, Bushwalt, Ritter, Leiderman, Hastorf & Gross, 1985).

Volgens deze redenering zijn alleenstaande ouders, simpelweg omdat zij alleen zijn, maar ook vanwege arbeidsverplichtingen, minder in staat tot een 'effectieve' opvoeding van hun kinderen. Zij kunnen minder tijd met hen doorbrengen, ze zijn in mindere mate beschikbaar, ze kunnen hen in mindere mate begeleiden en ze hebben minder mogelijkheden om adequaat te reageren op het gedrag van hun kinderen. Naast een beperking wat betreft beschikbare tijd, spelen verdriet, boosheid en vermoeidheid van ouders ook mogelijk een rol. Alleenstaande ouders zouden vanwege de daarmee samenhangende druk minder 'ruimte' hebben voor hun kinderen en hen wellicht minder warm en meer bestraffend bejegenen. Dergelijke omstandigheden bieden een onzekere basis voor de ontwikkeling van de vaardigheden, die nodig zijn om sociaal goed te functioneren (Bowlby, 1969; 1974; Maccoby, 1992). Bij het kind zouden gevoelens van onveiligheid, een gebrek aan vertrouwen in anderen en het onvermogen zich aan anderen te hechten, het aangaan en onderhouden van stabiele relaties in de weg staan.

Volgens de auteur zijn ongunstige lange termijntkomsten er vooral voor degenen die op vroege leeftijd (voor het vijftiende levensjaar) de echtscheiding van hun ouders meemaakten en voor degenen van wie de ouders altijd apart van elkaar hebben gewoond. Bij deze laatste groep gaat het voornamelijk om gezinnen van ongehuwde moeders. Waarom is de situatie van degenen van wie de ouders zijn gescheiden en van degenen van wie de ouders altijd apart van elkaar hebben gewoond relatief ongunstig? De onderzoeksresultaten geven aan dat opvoedingspraktijken hierin de belangrijkste rol spelen, hoewel de betekenis van financieel-economische restricties niet moet worden uitgesloten. Het belang van opvoedingspraktijken vloeit voort uit het gegeven dat de verschillen in gezinsstructuur zich vooral manifesteren op het sociaal-relatieve domein. Met andere woorden, in het sociaal functioneren van ouderen worden de lange termijneffecten van de wijze waarop zij zijn opgevoed zichtbaar. De ouders die zijn gescheiden en ouders die er altijd alleen voor hebben gestaan lijken onvoldoende in staat te zijn geweest om hun kinderen de emotionele stabiliteit en vaardigheden mee te geven, die helpen om tevredenstellende relaties aan te gaan en te onderhouden (Dykstra, 1998).

Door Dessens et al. (1998) is gevonden dat kinderen die vóór hun achttiende jaar voor antisociaal gedrag zijn behandeld in een 'Child Guidance Clinic' na twintig jaar nog altijd een groter risico lopen op echtscheiding, werkloosheid, alcoholgebruik, gezondheidsklachten, psychiatrische klachten en ongevallen, dan kinderen uit een controlegroep. Dessens et al. hebben onderzoek gedaan naar ongewenste uitkomsten bij adolescenten. Zij schetsen hierbij de beeldvorming van 'een ongeluk komt nooit alleen', 'in zeven sloten tegelijk lopen' en 'twaalf ambachten, dertien ongelukken', waarbij de hoofdpersoon telkens in die situatie geraakt of dat gedrag vertoont die/dat als ongewenste uitkomst kan worden beschouwd. Volgens Dessens et al. laat recenter onderzoek hetzelfde beeld zien. Zij noemen achtereenvolgens het onderzoek van Beke & Kleiman (1993), die vonden onder 65 'hardekern' criminele jongeren vaker vroegtijdig schoolverlaten, relatief hoge werkloosheid en meer criminele vriendengroepen. Uit een onderzoek van het ministerie van Justitie onder 27 hardekern criminelen, die tussen hun zeventiende en achttiende jaar zware misdaden pleegden, bleken deze jongeren grotendeels dezelfde risicofactoren te delen. Ze hebben een moeder die het eerste kind op zeer jonge leeftijd kreeg, zelf vroeger mishandeld is, drugs en/of alcohol gebruikt(e) en gescheiden is of getrouwd met een andere man dan de vader van het kind. Ze hebben problemen op school, spijbelen en zijn lastig in de klas, beginnen vroeg met delinquent gedrag, hangen rond op straat en hebben vrienden die ook delinquent zijn. Ze hebben al op relatief jonge leeftijd ervaring met seks, drugs, alcohol, en gokmachines. Al deze verschijnselen hebben met elkaar gemeen dat ze als ongewenste uitkomsten kunnen worden beschouwd en ook als zodanig door mensen worden ervaren.

Uit de analyses van Dessens et al. blijkt, dat ongewenste uitkomsten niet alleen kunnen worden geweten aan toeval. Het bestaan van effecten van ongewenste uitkomsten op andere ongewenste uitkomsten, met name intergenerationeel, duidt volgens de onderzoekers op cumulatie van ongewenste uitkomsten. Het duidelijkst komt deze cumulatie naar voren bij de overstap van vandalisme naar diefstal en van vandalisme naar druggebruik. Het onderzoek leidt tot de conclusie dat er zowel sprake is van ‘aanleg’ of ‘gevoeligheid’ voor ongewenste uitkomsten als van cumulatie gedurende de levensloop (Dessens et al., 1998).

2.4 Peergroep

Binnen het wereldbeeld en de levenservaringen van kinderen staat het gezin centraal. Kinderen zien wel het verschil tussen normen en gedrag van ouders en van leeftijdgenoten, maar zij varen zonder meer op het kompas van de ouders. Dat verandert rond het twaalfde jaar als de invloed van vrienden en leeftijdgenoten toeneemt en parallel hieraan de invloed van de ouders relatief afneemt (Berndt, 1979; Bixenstine e.a., 1976; Brittain, 1963; Costanzo & Shaw, 1966; Greenberg, 1977; Hartup, 1970). Vanaf dat moment kunnen vrienden in een concurrentiepositie met de ouders komen. De (toenemende) invloed van vrienden en leeftijdgenoten is vooral gericht op concreet gedrag. Ze strekt zich uit over tal van algemene onderwerpen op het gebied van bijvoorbeeld maatschappij, politiek en seksualiteit, maar betreft vooral de wijze waarop die in het alledaagse leven tot uiting komen. En verder heeft ze betrekking op concrete zaken als kleding, haardracht, muziek, vrije tijdsbesteding, roken, alcohol- en druggebruik en jeugdcriminaliteit (Bridle e.a. 1980; Clasen & Brown, 1985; Liska & Reed, 1985; Sebald, 1968; Smith, 1980).

2.4.1 Groeperingen

Interacties tussen mensen vinden echter niet in het luchtledige plaats, maar altijd binnen zekere kaders, die groeperingen worden genoemd. Een groepering wordt door De Jager en Mok (1983) omschreven als een verzameling mensen, die op een of andere manier is af te grenzen van andere mensen. Bij het onderscheiden van specifieke soorten groeperingen worden maatstaven gehanteerd, die in het sociale verkeer tussen mensen relevant zijn. Dat wil zeggen dat ze consequenties hebben voor de wijze waarop mensen met elkaar omgaan: zich tot bepaalde groeperingen aansluiten, hun lidmaatschap van zo'n groepering ervaren, zich op een bepaalde manier ten opzichte van medeleden, respectievelijk niet-medeleden gedragen. De Jager en Mok (1983) onderscheiden een zestal maatstaven:

1. *Het aantal leden.* In principe kan het aantal leden van groeperingen liggen tussen twee en ‘ontelbaar’. De mate waarin interactie en communicatie tussen leden mogelijk is, en de aard van die contacten, worden in sterke mate beïnvloed door het aantal leden.
2. *Interactie en communicatie.* Aan de interactie moet inhoud worden gegeven door gemeenschappelijke waarden en normen, belangen en doeleinden. Dan is er pas sprake van communicatie.
3. *Interne structuur.* Groeperingen verschillen in de mate waarin en de wijze waarop zij zijn opgebouwd uit posities. Sommige kennen een grote verscheidenheid van posities, met een duidelijke verdeling tussen de leden van rechten en plichten over en weer (rollen). In andere groeperingen bestaat eigenlijk maar één soort positie, namelijk die van ‘lid’. De gedragingen van de leden binnen hun groepering zijn mede afhankelijk van hun positie binnen die groepering.
4. *Gemeenschappelijke doeleinden: waarden, normen en belangen.* Aan interactie en communicatie moet inhoud worden gegeven door gemeenschappelijke opvattingen, willen deze processen als zinvol worden ervaren en mensen aan elkaar binden. In dit opzicht zijn gemeenschappelijke opvattingen een voorwaarde tot het bestaan van de meeste groeperingen.

Doeleinden zijn de concretisering van de waarden of belangen, die men in een bepaalde groepering nastreventwaardig acht; zij zijn als het ware de 'vertaling' van waarden of belangen in concrete actie of activiteiten. Waarden of belangen zijn de criteria op grond waarvan men de doeleinden kiest. Het gezamenlijk nastreven van bepaalde doeleinden houdt de groepering mede in stand en kan bij de leden het gevoel van collectieve identiteit versterken. Bepaalde groeperingen onderscheiden zich van andere door hun cultuurpatroon, de leden streven waarden na die afwijken van die van andere groeperingen en hun gedrag wordt gereguleerd door normen die verschillen van die van andere groeperingen.

5. *Saamhorigheidsgevoel*. Op basis van gemeenschappelijke waarden, normen en doeleinden en/of sociaal relevante variabelen als bijvoorbeeld ras, leeftijd of geslacht, kennen vele groeperingen een meer of minder sterk gevoel van solidariteit en saamhorigheid. De leden van zulke groeperingen voelen zich méér verbonden met elkaar dan met niet-leden en ontlenen hun sociale identiteit in hoge mate aan de groep(en) waartoe zij behoren.
6. *Duurzaamheid*. Gemeenschappelijke opvattingen zijn dus een voorwaarde tot het bestaan van vele groeperingen. Pas na verloop van een zekere tijd kunnen gemeenschappelijke doeleinden, een wij-gevoel en een structuur zich ontwikkelen. Vele groeperingen onderscheiden zich juist door een zekere duurzaamheid. Dit element van duurzaamheid maakt tevens het hebben van gemeenschappelijke herinneringen mogelijk. Ook een gemeenschappelijke geschiedenis draagt bij tot saamhorigheid tussen de leden. Duurzaamheid maakt ook het ontstaan van tradities mogelijk en ook gemeenschappelijke tradities kunnen het saamhorigheidsgevoel tussen mensen versterken.

In een stabiele maatschappij is het meestal zo, dat iemand aan de groepering(en) waarvan hij lid is, ook zijn referentiekader ontleent. In onze samenleving echter blijken tal van mensen niet meer uitsluitend hun waarden en normen te ontlenen aan de groeperingen waarvan zij -soms alleen nog in naam- lid zijn. Merton maakte daarom onderscheid tussen lidmaatschapsgroepering en referentiegroepering. Van de eerste is men alleen maar lid, de referentiegroepering levert de waarden en normen waaraan men zich in gedrag en houding refereert, waarnaar men zich richt. Lidmaatschapsgroepering en referentiegroepering kunnen dezelfde zijn en zijn dat ook vaak, maar dit hoeft niet per se het geval te zijn. Een referentiegroepering is niet altijd een groepering, maar kan ook uit een enkel individu bestaan waarnaar mensen zich in houding of gedrag richten. Soms richten mensen zich in hun gedrag en houding op de waarden en normen van een groepering waarvan zij in de toekomst deel hopen te zullen uitmaken: zij lopen daar in hun gedrag en houding alvast op vooruit, een verschijnsel dat Merton anticiperende socialisatie heeft genoemd. Het gedrag van mensen -voor zover door referentiegroeperingen beïnvloed- wordt niet in alle opzichten door een zelfde referentiegroepering beïnvloed. Mensen hebben vaak verscheidene referentiegroeperingen tegelijkertijd. Soms beperkt de invloed van een referentiegroep(ering) zich tot slechts één terrein van het menselijk gedrag (De Jager & Mok, 1983).

Jongeren zien de wereld van hun ouders en die van hun vrienden en leeftijdgenoten als onderscheiden werelden, als verschillende leef- en invloedssferen (Douvan & Adelson, 1966; Emmerich e.a., 1971; Fasick, 1984). Als zodanig zijn ouders en vrienden twee verschillende referentiegroepen.

De ouders fungeren meer als een *normatieve* referentiegroep, waaraan men richtlijnen voor zijn handelen ontleent; vrienden meer als *vergelijkende* referentiegroep, die vooral een voorbeeldwerking heeft voor het concrete gedrag (Breznitz, 1975; Briddle e.a. 1980; Merton, 1968). Jongeren richten zich op beide werelden. Zij willen bij vrienden horen zonder het gezin te kort te doen (Hartup, 1970; Parker & Asher, 1987).

2.4.2 De betekenis van groeperingen

Bij de geboorte moeten mensen nog worden gesocialiseerd. De waarden, normen en rollen die in hun maatschappij en sociaal milieu gangbaar zijn, moeten hen nog worden bijgebracht. In dit socialisatieproces spelen gezin, vriendengroep, school en andere groeperingen een grote rol. Het feit dat er binnen deze groeperingen een zekere mate van sociale controle bestaat, betekent dat vele van die groeperingen ook bijdragen tot de stabiliteit van de samenleving. Zoals een zekere gelijkheid van opvattingen binnen een groepering interactie en communicatie bevordert, zo kunnen deze processen tussen leden van verschillende groeperingen of samenlevingen door ongelijkheid van waarden en normen ook sterk worden belemmerd. Deze belemmeringen worden problematischer naarmate het contact tussen de leden van verschillende groeperingen binnen één maatschappij en tussen de leden van verschillende samenlevingen toeneemt (De Jager & Mok, 1983).

In het sociale leven zien wij mensen vaak vooral als leden van een bepaalde groepering en wij behandelen hen daarnaar. Mensen voelen zich vaak deel van bepaalde groeperingen en/of worden als zodanig bejegend. Groeperingen verschaffen hun leden dus hun sociale identiteit. Het behoren tot een bepaalde groepering draagt mede bij tot -of doet afbreuk aan- iemands zelfrespect. Voorts geeft de groep(ering) haar leden het veilige gevoel van geborgenheid, het gevoel ergens bij te horen. De vervulling van deze 'need to belong', de behoefte met anderen samen te zijn en zo het eigen ik te bevestigen, betekent voor vele mensen een belangrijk houvast in hun leven. De 'need to belong' is in verschillende onderzoeken gebleken. Thrasher (1936) stuitte erop bij zijn onderzoek van de 'gang', een jongensbende in Chicago, waarvan de leden in het samenzijn met andere jongens vonden wat zij thuis misten: een gevoel van saamhorigheid, iets 'zijn' en ergens bij horen.

Zoals eerder aangegeven ontlene mensen, als leden of toekomstige leden, aan groeperingen hun referentiekader dat hun gedrag in sterke mate reguleert door groepswaarden en -normen. Om als lid voor de overige leden acceptabel te zijn, moet men zich tot op zekere hoogte conformeren aan de daar geldende waarden en normen. Door groeperingen hebben mensen kans zich te onderscheiden van andere mensen: in de naleving van de eigen groepswaarden en -normen onderscheidt iemand zich van de leden van de 'out-groep' (De Jager & Mok, 1983).

2.4.3 De relatie van delinquente jongeren met hun vrienden

Uit onderzoek blijkt dat jeugddelinquenten minder tijd met ouders en andere gezinsleden doorbrengen en meer met vrienden, in (relatief grote) groepen. Ze nemen ook minder deel aan activiteiten in en rond het gezin, maar zoeken hun vertier ergens anders waar minder toezicht is (Angenent, 1991). Delinquente jongeren verkeren dus in een positie dat ze enerzijds minder onder invloed staan van het gezin en (mede als gevolg daarvan) anderzijds meer dan gemiddeld blootstaan aan invloeden van vrienden (Junger-Tas, 1972; Hirschi, 1969; Wiatrowski e.a., 1981). In dit verband onderscheidt Angenent (1991) twee fasen.

De eerste fase heeft betrekking op achtergronden van jongeren, achtergronden die maken dat bij jongeren een zekere weerbaarheid tegen, dan wel een affiniteit tot jeugdcriminaliteit ontstaat. In deze fase, die begint in de kleutertijd, is de invloed van de ouders groot. Een slechte relatie met de ouders en weinig toezicht leidt in deze fase tot een negatieve identiteit, tot normloosheid, tot onaangepastheid en deviant gedrag.

De gevolgen hiervan zijn onder andere slecht functioneren op school en geen optimale aansluiting bij vrienden en leeftijdgenoten.

In de tweede fase is de invloed van (delinquente) vrienden groot. Delinquente vrienden dienen als voorbeeld. Van deze vrienden nemen jongeren deviante normen en waarden over.

Jongeren nemen overigens ook deviant gedrag van vrienden over zonder de tussenstap van het overnemen van de normen (Jensen, 1972; Short & Strodbeck, 1965). Van vrienden leren jongeren wanneer en waar jeugdcriminaliteit gepleegd kan worden, alsook methoden en technieken die daarbij bruikbaar zijn. En samen met vrienden ervaren jongeren dat jeugdcriminaliteit leuk en spannend kan zijn en eventueel ook financieel wat kan opleveren. De mogelijk negatieve gevolgen van criminaliteit worden hierbij naar de achtergrond gedrongen (Riley, 1987).

Het blijkt dat de invloed van vrienden inzake deviant gedrag relatief groot is. Delinquente jongeren staan dan ook meer onder invloed van vrienden dan niet-delinquente jongeren (Box, 1981; Giordano e.a., 1986; Hindelang, 1973; Hirschi, 1969; Jensen, 1972; Junger-Tas, 1983; Kraus, 1977; Poole & Regoli, 1979). Deze invloed maakt dat delinquente jongeren relatief sterk van hun vrienden afhankelijk zijn. Zij zullen zich dan ook meer dan gemiddeld inspannen om indruk op hun vrienden te maken. Vaak gebeurt dat door imponeergedrag, waaronder machogedrag, waarbij mannelijke hardheid wordt getoond en agressief gedrag (waaronder vechten) niet wordt geschuwd. Ook volwassen gedrag als roken, drinken en seks kan prestige geven. Hoewel dit gedrag niet dwingend tot criminaliteit voert, komt het meer voor bij delinquente dan bij niet-delinquente jongeren. En natuurlijk kan ook criminaliteit prestige geven (Glueck & Glueck, 1950; Hirschi, 1969; Matza & Sykes, 1961).

Delinquente jongeren hebben vaak delinquente vrienden. Dit geldt zowel voor geregistreerde als voor bij enquêtes opgegeven jeugdcriminaliteit (Bruinsma, 1985; Elliott & Voss, 1974; Elliott e.a., 1985; Erickson & Empey, 1965; Glueck & Glueck, 1950; Hindelang, 1973; Hirschi, 1969; Jensen, 1972; Johnson, 1979; Junger-Tas, 1983; Rankin, 1977; Wilson, 1987). Hoe meer delinquente vrienden, hoe groter de kans is dat een jongere aan jeugdcriminaliteit doet (Elliott & Voss, 1974; Elliott e.a., 1982; Hirschi, 1969; Jensen, 1972; Johnson, 1979; Mitchell & Dodder, 1980; Reiss & Rhodes, 1961; Voss, 1964). Gesteld wordt dat een van de beste predictors voor criminaliteit van een jongere de criminaliteit van zijn vrienden is (Angenent, 1991).

Tenslotte kan over de relatie tussen jeugdcriminaliteit en het hebben van delinquente vrienden nog het volgende worden opgemerkt. Er bestaan twee tegenstrijdige standpunten over de vraag wat er eerst komt: de delinquente vrienden of de jeugdcriminaliteit?

Volgens de sociale-oorzaken-theorie of socialisatietheorie worden jongeren delinquent door delinquente vrienden. Dit standpunt wordt voornamelijk aangehangen door sociologisch georiënteerde auteurs (Cohen, 1971; Sutherland & Cressey, 1978; Johnson, 1979). Men stelt dat gedrag (in dit geval jeugdcriminaliteit) een functie is van sociale attitudes, die worden gevormd in sociale relaties (in dit geval met vrienden). Deze sociale relaties treft men, zeker bij jongeren, vaak in groepen waarin een groepsdruk bestaat op de leden van de groep om zich te conformeren. Jongeren die niet met deviante jongeren in aanraking komen zouden volgens dit standpunt nauwelijks aan jeugdcriminaliteit doen (Angenent, 1991).

Bij de sociale-selectie-theorie of sociale-situatietheorie gaat men ervan uit dat jongeren op grond van hun criminaliteit delinquente vrienden krijgen, waarbij ze sociale ondersteuning vinden. Dit standpunt wordt vooral door psychologisch georiënteerde auteurs verdedigd (S. en E. Glueck, 1950, 1962, 1972; Hirschi, 1969; Johnson, 1979; Short en Strodbeck, 1965). Men beroept zich op het assortativiteitsbeginsel dat inhoudt dat mensen die op elkaar lijken contact met elkaar zoeken (soort zoekt soort), om zich vervolgens nog meer op dezelfde manier te gaan gedragen.

Ook ten aanzien van jeugdcriminaliteit is er sprake van assortativiteit. Delinquente jongeren zoeken vrienden die op hen lijken. Jeugdcriminaliteit is hierbij een criterium, maar ook persoonlijkheidseigenschappen, normen, attitudes en interessen die in relatie staan tot jeugdcriminaliteit (Kandel, 1978; Snyder e.a., 1986).

Terugkomend op de vraag of jeugdcriminaliteit delinquente vrienden tot gevolg heeft of andersom, toont onderzoek aan dat beide het geval is. Zoals meestal bij dergelijke relaties is er sprake van een in twee richtingen werkende (reciproke) relatie (Thornberry & Christenson, 1984). De veronderstelling dat jongeren door invloed van delinquente vrienden aan jeugdcriminaliteit gaan meedoen ligt voor de hand.

Uit onderzoek blijkt dat delinquente vrienden een jongere op het slechte pad kunnen brengen (Becker, 1963; Hepburn, 1977; Hirschi, 1969; Liska, 1978; Short, 1958; Sutherland & Cressey, 1978; Voss, 1964). Het tegengestelde, dat jeugdcriminaliteit vooraf gaat aan delinquente vrienden, komt ook voor. Voor ze aan delinquente vrienden toe zijn, hebben veel jongeren allerlei delicten en delictjes gepleegd. Deze delicten brengen hen in aanraking met delinquente vrienden die ze als collega's op het werkveld (winkeldiefstal) ontmoeten, op de helersmarkt tegenkomen, die ze nodig hebben als helper of waar ze contact mee zoeken als soortgenoten (Glueck & Glueck, 1950, 1962, 1972). Kortom: delinquente vrienden kunnen èn oorzaak èn gevolg zijn van jeugdcriminaliteit (Angenent, 1991).

Navolgend zullen, ter illustratie van bovenstaande, twee Nederlandse onderzoeken worden besproken.

2.4.4 Onderzoek van Gruter & Van Oosterwijk

Gruter en Van Oosterwijk hebben onderzoek gedaan naar jonge overvallers in de Randstad (1996). Zij stellen dat een groot deel van de respondenten al op jonge leeftijd begint met het plegen van delicten. Driekwart van de jongeren heeft op het moment van de overval al een behoorlijk aantal delicten op hun naam staan. Voor de resterende groep geldt, dat ze met het plegen van de overval min of meer het eerste (ernstige) delict pleegt. Jongeren die relatief jong begonnen en over een langere periode verscheidene delicten hebben gepleegd, worden door de onderzoekers omschreven als 'veelplegers'.

De veelplegers beginnen al op jonge leeftijd met lichte vergrijpen: winkeldiefstal, iets meenemen van school, of het stelen van een (brom)fiets. Op basis van de interviewgegevens geeft bijna de helft van deze jongens aan, jonger dan twaalf jaar te zijn bij hun eerste vergrijp. Het zijn meestal eenvoudige vergrijpen, die nog maar weinig criminele vaardigheden vereisen. De jongens geven aan, dat het vooral de spanning is die in het begin de grootste verleiding vormt om het delict te plegen.

Volgens de onderzoekers is er bij deze respondenten al op jeugdige leeftijd weinig te bespeuren van de meer traditionele verbanden (gezin, school, werk) waarbinnen ze zich verder kunnen ontwikkelen. Een groot deel van hen heeft al op tamelijk jonge leeftijd het ouderlijk huis verlaten en is van daaruit aan het zwerven geslagen. Zwerven hoeft daarbij niet altijd gelijk te staan aan geheel zonder onderdak zijn. Vaak vinden de jongens een tijdelijk thuis bij een kennis, vriend of in een opvanghuis. Er wordt melding gemaakt van een opeenstapeling van factoren die ervoor gezorgd hebben dat ze op het verkeerde pad zijn geraakt. Een mislukte schoolloopbaan door problemen met leraren; ruzie met ouders; onenigheid met de baas of wisselende woonsituaties zijn terugkerende ingrediënten in de verhalen. Zij dragen bij aan een gevoel dat er 'weinig meer te verliezen is'.

Betrekkelijk snel speelt de vriendenkring de voornaamste rol in hun leven. Vrienden gaan op allerlei terreinen dienen als een alternatief; het enig overgebleven reguliere sociale verband waarbinnen deze jongeren nog zelfrespect of status kunnen verdienen. In veel gevallen zijn de vrienden van deze respondenten echter jongens die al stappen gezet hebben op het criminele pad.

Soms ook gaat het slechts om één vriend of kennis, die voor de jongeren een criminele voortrekkersrol vervult. Wat ooit begonnen is als kattenkwaad of als het verkennen van grenzen, waarbij ‘de spanning’ van het delict de voornaamste aantrekkingskracht uitoefent, gaat dan over in het plegen van ernstiger delicten.

Theoretische aansluiting vinden de onderzoekers bij de Amerikaanse sociologen Cloward en Ohlin (1961) en bij de theorie van Sutherland en Cressey (1970).

Cloward en Ohlin zoeken een verklaring voor het crimineel gedrag binnen vriendengroepen van jongeren. Het anomiebegrip (een toestand van normloosheid) van Merton (zie paragraaf 6.3.1) als uitgangspunt hanterend, menen ze dat dergelijk gedrag vooral gezien moet worden als een reactie op het gebrek aan legale mogelijkheden succes te bereiken in de vorm van materiële welvaart. Wat in een samenleving voor het ‘goede leven’ doorgaat, blijkt niet voor alle groepen in die samenleving bereikbaar. De spanning, die er in sommige groepen bestaat tussen de middelen waarover zij beschikken en het ideaal dat ze willen bereiken, zou kunnen worden opgelost door gebruik te maken van alternatieve, criminele succeskanalen. De jongeren, die op een illegale wijze succes nastreven, zullen dit trachten te doen door de vorming van een *delinquent subcultuur* waarin ze eigen gedragscodes ontwikkelen om vervolgens te pogen samen de doelen te bereiken. Niet alle jongeren zullen volgens de auteurs echter op die manier succesvol zijn. Vooral de mensen in de omgeving -de buurt- waarin jongeren opgroeien, kunnen dan een belangrijke rol spelen. In hoofdstuk zes (paragraaf 6.3.3), zal deze theorie nog nader aan de orde komen.

Vooral het aanleren van delictgedrag in een criminele vriendengroep speelt een rol bij de eerste stappen op een criminele ladder. Sutherland & Cressey (1970) stellen, dat dit minstens zo’n belangrijke verklaringsgrond is voor crimineel gedrag als het niet-ontwikkelen van banden met de conventionele instituties (gezin, school, werk). Er zijn in dat proces verschillende fases te onderscheiden waarin achtereenvolgens het aanleren van motieven, rationalisaties en technieken voor het plegen van delicten centraal staan. Op de theorie van Sutherland wordt verder ingegaan in hoofdstuk zeven (paragraaf 7.3).

Met name oudere jongens in de vriendenkring van de jonge respondenten hebben volgens Gruter & Van Oosterwijk een belangrijke voorbeeldfunctie. Het zijn veelal mensen uit hun omgeving, die het met de regels van de wet niet erg nauw nemen, maar juist om die reden maatschappelijk geslaagd lijken. De jongeren worden makkelijk beïnvloed door het gedrag van deze meer ervaren criminele vrienden. Om bij de vriendengroep te kunnen blijven horen, is het voor deze jongeren van belang om zichzelf tegenover de anderen steeds weer opnieuw te bewijzen. Stoerheid tonen en je door niets laten afschrikken. Dat is de voornaamste manier om bij de andere jongens respect af te dwingen. Het bewijs leveren tegenover groepsleden dat je niet snel terugdeinst, kan bij uitstek door dingen te doen die niet door de beugel kunnen. Dat doet deze groep veelplegers in ruime mate, zo stellen de auteurs. Hoewel de meesten beginnen met betrekkelijk eenvoudige delicten, wordt in korte tijd bijgeleerd. De delicten worden daarbij niet altijd ernstiger, maar vaak wel stelselmatiger gepleegd. Vrienden die al ‘verder’ zijn, dienen daarbij steeds opnieuw als inspiratiebron of raadgever (Gruter & Van Oosterwijk, 1996).

2.4.5 Onderzoek van Weerman

De omgang met leeftijdsgenoten kent een grote mate van vrijwilligheid, of dat nu gaat om intieme relaties, hechte vriendschappen of grotere en lossere 'peergroups'. Leeftijdsgenoten hebben vaak dezelfde interesses, taalgebruik, problemen etc. en dezelfde positie ten opzichte van volwassenen. Zij kunnen daardoor een heel eigen en ook belangrijke invloed hebben op elkaars gedrag en zelfbeeld.

In het onderzoek van Weerman (1995) zijn onder delinquente jongens verschillende bindingsaspecten met betrekking tot vriendschap en verkering nader onderzocht. Ten aanzien van vrienden is allereerst nagegaan hoeveel 'echte' vrienden iemand heeft en waar iemand zijn vrienden van kent. Het aantal vrienden blijkt te variëren: bij eenderde van de jongens gaat het om 3 tot 5 vrienden, maar meer vrienden komen ook veel voor.

Ook komen verschillen naar voren ten aanzien van de plek waar men zijn vrienden leert kennen. In alle categorieën (niet delinquent – middel delinquent – zwaar delinquent) leert ongeveer de helft zijn vrienden zowel op school als in de buurt kennen. Vergeleken met de andere categorieën kent een groter deel van de jongens uit de zwaar-delinquente categorie zijn vrienden alleen uit de buurt. Daarentegen heeft een kleiner deel van de zwaar-delinquente jongens vooral op school zijn vriendschappen gesloten.

Met betrekking tot vrienden zijn verder verschillende bindingsaspecten onderzocht. Tussen de drie categorieën bestaan geen verschillen in de sterkte van de relatie met vrienden en de mate waarin respondenten zich door hun vrienden laten beïnvloeden, maar wel ten aanzien van de tijd die zij wekelijks met hun vrienden doorbrengen. Weerman stelt dat er op het eerste gezicht geen verband lijkt te zijn tussen de binding met vrienden en delinquent gedrag.

Het derde bindingsaspect, de doorgebrachte tijd met vrienden, maakt echter duidelijk dat er wel degelijk een verband is tussen de binding met vrienden en de mate van delinquentie.

Middel-delinquente jongens brengen meer tijd door in het gezelschap van hun vrienden dan niet-delinquente jongens: gemiddeld 29.6 uur per week tegenover 21.5 uur.

Zwaar-delinquente jongens brengen gemiddeld nog meer tijd door met hun vrienden, gemiddeld 54.3 uur. Bijna de helft van de zwaar-delinquente jongens zegt meer dan 50 uur per week bij hun vrienden te zijn, een tijdsduur die bij de andere categorieën nauwelijks voorkomt.

Ten aanzien van een vierde bindingsaspect, de mate waarin (het oordeel van) vrienden als verliespost worden ervaren zijn ook verschillen gevonden. De zwaar-delinquente jongens ervaren hun vrienden minder als verliespost dan de andere twee categorieën: voor bijna tweederde van hen is mogelijke afkeuring van vrienden geen reden om politiecontact te voorkomen (bij de andere twee categorieën ruim eenderde). Op de achtergrond speelt hierbij mee dat een groter deel van de zwaar-delinquenten vrienden heeft die niet afkeurend staan tegenover contact met de politie. Maar ook voor zwaar-delinquente jongens met afkeurende vrienden zijn vrienden meestal geen reden om politiecontact te voorkomen.

Naar de mening van Weerman kan de 'inhoud van de plaatsbepaling' ten aanzien van vrienden informatie geven over de betekenis van vrienden. Dat is volgens hem van belang, omdat wel eens wordt beweerd dat delinquente jongens geen 'echte' vrienden hebben, en daarom door hun vrienden ook niet weerhouden worden van het plegen van delicten (Hirschi, 1969; Junger-Tas, 1983). Met de gegevens over de 'inhoud van de plaatsbepaling' wordt deze bewering onderzocht. Het blijkt dat er tussen de drie categorieën met betrekking tot de 'inhoud van de plaatsbepaling' maar kleine verschillen zijn. Verder blijkt dat delinquente jongeren geen minder sterke betekenis aan vrienden geven dan niet-delinquente jongeren.

Respondenten uit alle categorieën geven ongeveer even vaak aan dat vrienden belangrijk voor hen zijn en noemen daar even vaak redenen voor als vertrouwen, hulp, praten etc. Wel maken de zwaar-delinquenten wat vaker negatieve opmerkingen over hun vrienden, maar dat geldt voor een kleine minderheid. In de tweede interviewronde is nog gevraagd aan te geven waarom vrienden belangrijk zijn. Ook daaruit blijkt niet dat delinquente jongens geen ‘echte’ vrienden hebben, of significant minder betekenis aan hun vrienden hechten. Datzelfde geldt voor de antwoorden op de vraag wat ‘echte’ vrienden zijn. De resultaten bieden dus geen ondersteuning aan het idee dat delinquente jongens minder emotioneel bij hun vrienden zouden zijn betrokken dan niet-delinquente jongens, of dat zij geen ‘echte’ vrienden zouden hebben. Wellicht wordt er bij delinquente jongens een iets andere betekenis aan vrienden gehecht maar geen mindere betekenis, aldus Weerman.

Concluderend stelt de onderzoeker vast, dat de binding met leeftijdsgenoten geen remmende werking heeft op crimineel gedrag. Sommige aspecten van de binding met leeftijdsgenoten, zoals de tijd die men met vrienden doorbrengt en het hebben van verkering, hangen zelfs positief samen met het plegen van delicten (Weerman, 1995).

In dit hoofdstuk is beschreven hoe de ontwikkeling van waarden en normen verloopt en hoe risicogedrag kan ontstaan. Gekeken is naar probleemgedrag van jongeren in relatie tot de opvoeding. Het normontwikkelingsproces tijdens de socialisatie speelt hierin een belangrijke rol. Ook is gekeken naar de invloed van de peergroep in relatie tot (jeugd)criminaliteit. In het volgende hoofdstuk zal deviant gedrag in relatie tot persoonlijkheid onder de loep worden genomen.

Hoofdstuk 3

Persoonlijkheid (in relatie tot criminaliteit)

In dit hoofdstuk zullen twee onderzoeken worden gerapporteerd waarin de hypothese wordt getoetst dat de persoonlijkheid van kinderen (tijdens de basisschoolleeftijd) kan worden gezien als voorspeller van het al dan niet vertonen van probleemgedrag (op de leeftijd van 20 jaar).

3.1 Onderzoek van Janssens et al.

Zoals in het vorige hoofdstuk (paragraaf 2.3) is aangegeven, worden onderstaand kort de bevindingen van het onderzoek van Janssens et al. (1998) weergegeven. In dit onderzoek gaat het om de vraag of en in hoeverre probleemgedrag van jongeren verklaard kan worden vanuit persoonlijkheidskenmerken van jongeren (en opvoedingsgedrag van hun ouders). Volgens de onderzoekers wordt er in de empirische verklaringsstudies weinig aandacht besteed aan de mogelijke invloed van persoonlijkheidskenmerken van jongeren zelf. In navolging van Goldberg (1990) gebruiken Janssens et al. in deze studie de vijf persoonlijkheidsfactoren (Vijf-Factoren-Model) namelijk: extravert, aardig, nauwgezet, emotioneel stabiel en vindingrijk. Ze zijn nagegaan welke van de genoemde persoonlijkheidskenmerken gerelateerd zijn aan probleemgedrag van jongeren. Zij concluderen dat van bovengenoemde persoonlijkheidsfactoren er drie een substantiële samenhang blijken te vertonen met probleemgedrag namelijk: aardig, nauwgezet en emotioneel stabiel. Deze samenhang betekent volgens de onderzoekers dat hoe meer jongeren zichzelf als aardig, nauwgezet en emotioneel stabiel beschrijven, des te minder probleemgedragingen ze vertonen zoals internaliserend en externaliserend gedrag, moeilijk voor ouders te hanteren gedrag, vandalisme en druggebruik (Janssens et al., 1998).

3.2 Onderzoek van Van Aken & Heutinck

Van Aken & Heutinck (1998) hebben onderzocht in hoeverre vroege persoonlijkheidskenmerken, in het bijzonder intelligentie, ego-veerkracht en ego-ondercontrole, en de persoonlijkheidsdimensies uit het Vijf-Factoren-Model (zie onderzoek Janssens et al.), gemeten tijdens de basisschoolleeftijd, voorlopers zijn van probleemgedrag in de late adolescentie. Probleemgedrag wordt door de onderzoekers geoperationaliseerd in termen van problematisch alcoholgebruik, drugsgebruik, normovertredend gedrag en contacten met de politie. Probleemgedrag, of anti-sociaalgedrag, tijdens de adolescentie is allesbehalve afwijkend, aldus de onderzoekers. Onder de adolescenten is een lichte mate van anti-sociaal gedrag vaak eerder de norm. De meeste jongeren die anti-sociaal gedrag vertonen doen dit voor het eerst (en de meesten ook voor het laatst) tijdens de adolescentieleeftijd. Voor sommige jongeren is anti-sociaal gedrag echter opmerkelijk stabiel en kunnen duidelijke voorlopers van dit gedrag in de vroege kindertijd aangetoond worden. Deze voorlopers wijzen op een basisidee van de algemeenheid van deviantie, namelijk dat ongunstige uitkomsten vanuit verschillende perspectieven (ontwikkelingspsychologie, sociologie en de criminologie) met elkaar kunnen samenhangen (Van Aken & Heutinck, 1998).

Moffit (1993) spreekt in dit verband onder andere van 'life course persistent' anti-sociaal gedrag. Dit gedrag wordt vertoond door de zogenaamde vroege starters, jongeren die als kind al opvielen door een moeilijk temperament en gedragproblemen en waarvan al op jonge leeftijd problemen in de ouder-kindrelatie en in de relaties met leeftijdgenoten worden gerapporteerd. Voor deze groep is te verwachten dat het anti-sociale gedrag niet stopt bij de overgang naar volwassenheid, maar doorgaat tijdens de verdere levensloop. In het volgende hoofdstuk (4) komt dit onderzoek nog nader aan de orde.

Ook Loeber (1997) maakt een soortgelijk onderscheid en beschrijft hoe een groot deel van de gewelddadige delinquenten ook de chronische delinquenten zijn (Van Aken & Heutinck, 1998). Van Aken & Heutinck gaan in op de voorlopers van anti-sociaal gedrag zoals die gevonden kunnen worden in de vroege persoonlijkheid. Het anti-sociale gedrag van deze groep blijkt gewelddadiger te zijn dan dat van de overige adolescenten. Ook heeft deze groep ongunstige vooruitzichten; gebleken is dat probleemgedrag tijdens de vroege kinderleeftijd een voorspeller is van geregistreerde criminaliteit op 30 jaar (Stattin & Magnusson, 1996).

3.2.1 Ego-controle, impulscontrole, impulsiviteit

Het omgaan met situaties waarin mensen zich op de een of andere manier moeten aanpassen en aan specifieke eisen moeten voldoen roept allerlei spanningen, gevoelens en impulsen op. Het omgaan met deze impulsen wordt ook wel omschreven met begrippen als ego-controle, impulscontrole, of impulsiviteit. Impulsiviteit is een factor die in verband kan worden gebracht met de persoonlijkheid van mensen die crimineel gedrag vertonen (Van Aken & Heutinck, 1998). Van Aken & Heutinck verwijzen naar Farrington (1995), die impulsiviteit noemt als een van de meest belangrijke voorspellers in de kindertijd voor latere criminaliteit. Impulsieve mensen nemen volgens hem minder snel de mogelijke gevolgen van hun acties in acht, vooral niet wanneer ze verwachten die gevolgen te kunnen uitstellen.

In het kader van ego-controle c.q. impulsiviteit doen van Van Aken & Heutinck verslag van hun nadere bevindingen. Zo stellen zij dat Weisz, Suwanlert, Eastman et al. (1983) hebben aangetoond dat (impuls)ondercontrole in sterk verband staat met externaliseringsproblematiek (zoals ongehoorzaamheid of vechten), terwijl (impuls)overcontrole gerelateerd is aan internaliserings-problematiek (zoals verlegenheid, somatisering en depressie).

Ook Huey & Weisz (1997) vonden relaties tussen ego-ondercontrole en externaliserende gedragsproblemen, terwijl White et al. (1994) voorspellende relaties vonden tussen ego-ondercontrole op 10 jaar en delinquentie op 13 jaar.

Ook met drugsgebruik zijn voorspellende relaties gevonden: Shedler & Block (1990) vonden dat jongeren die op achttienjarige leeftijd frequent drugs gebruiken op zeven- en elfjarige leeftijd al gekenmerkt worden door een hoge score op ego-ondercontrole. Op basis van bovenstaande bevindingen veronderstellen Van Aken & Heutinck dat ego-ondercontrole een risicofactor is in de ontwikkeling van anti-sociaal gedrag.

De in de literatuur genoemde voorspellende waarde van impulscontrole wordt dus door de onderzoekers bevestigd. De door hen gemeten persoonlijkheidsdimensie 'ego-ondercontrole', met items als: 'is niet in staat behoeftebevrediging uit te stellen; vertoont onvoorspelbaar, veranderlijk gedrag' versus 'is betrouwbaar; is in staat impulsen en behoeften te controleren', blijkt al vanaf de leeftijd van 7 jaar de duidelijkste voorspeller van later anti-sociaal gedrag. Een tweede persoonlijkheidsfactor die een duidelijke voorspellende waarde blijkt te hebben is de factor 'vriendelijkheid' uit het Vijf-Factoren-Model. De factor 'vriendelijkheid' wordt gekenmerkt door hoge scores op items als 'is attent voor anderen; heeft oog voor anderen' en lage scores op items als 'plaagt andere kinderen; probeert de schuld op anderen te schuiven'. Opvallend in de resultaten van dit onderzoek is vooral de sterk voorspellende waarde van de combinatie van de persoonlijkheidsfactoren 'ego-ondercontrole' en 'vriendelijkheid', aldus de onderzoekers. Blijkbaar is het vooral de combinatie van een lage impulscontrole met een gebrek aan interpersoonlijke vaardigheden, empathie en sociale cognities, die een risicofactor vormt (Van Aken & Heutinck, 1998).

3.2.2 Oorzaken anti-sociaal gedrag

Verschillende mechanismen zijn dus denkbaar waardoor persoonlijkheidsfactoren een effect hebben op later anti-sociaal gedrag. Van Aken & Heutinck (1998) hebben hiervoor diverse studies vergeleken. Caspi & Bem (1990) onderscheiden in dit verband contemporaine en cumulatieve continuïteit. Contemporaine continuïteit heeft betrekking op de mogelijkheid dat dezelfde persoonlijkheidsfactoren, die tijdens de basisschool tot uiting komen, op latere leeftijd direct verantwoordelijk zijn voor anti-sociaal gedrag. Cumulatieve continuïteit heeft betrekking op het feit dat bepaalde persoonlijkheidsfactoren een sneeuwbal effect kunnen hebben. Kinderen met een lage impulscontrole lopen eerder het risico hun school niet af te maken, daardoor minder kans te hebben op de arbeidsmarkt en daardoor eerder in het criminele circuit terecht te komen (Caspi et al., 1987). Ook Patterson, DeBaryshe & Ramsey (1989) beschrijven een model van cumulatieve continuïteit waarin agressief, verstoring gedrag leidt tot verwerping door leeftijdgenoten en een hogere kans op het niet afmaken van hun opleiding. Dit leidt dan weer tot contact met deviante leeftijdgenoten tijdens de vroege adolescentie en delinquente activiteiten later in de adolescentie. Naar de mening van de onderzoekers leggen Patterson et al. het begin van deze spiraal echter niet zozeer in de persoonlijkheid van het kind, maar meer in een verwaarlozende opvoedingsstijl van de ouders (Van Aken & Heutinck, 1998).

3.2.3 Conclusies onderzoek

Uit bovenstaand onderzoek concluderen de auteurs, dat zij aanwijzingen hebben gevonden voor bepaalde continuïteit. Het lijkt volgens Van Aken en Heutinck zo te zijn dat de persoonlijkheidsfactoren 'ego-ondercontrole' en 'lage vriendelijkheid' relatief stabiel zijn en op 20 jaar een direct effect op anti-sociaal gedrag te hebben. Dit onderbouwen ze door te verwijzen naar een ander onderzoek wat bewijs levert voor het bestaan van cumulatieve continuïteit. Namelijk, in een scriptieonderzoek (Heutinck, 1997) naar de effecten van levensloopvariabelen blijkt dat er enkele variabelen gerelateerd zijn aan probleemgedrag. Het betreft hier onder andere een patroon van snel wisselende relaties en een relatief jonge leeftijd waarop het ouderlijk huis verlaten wordt. Volgens de onderzoekers is het juist opvallend, dat deze variabelen op hun beurt weer voorspeld worden door ego-ondercontrole en vriendelijkheid tijdens de basisschoolleeftijd. Het is dus waarschijnlijk dat ego-ondercontrole en lage vriendelijkheid, naast directe effecten, ook via deze levensloopvariabelen hun effect uitoefenen (Van Aken & Heutinck, 1998).

Zoals in bovenvermelde onderzoeken wordt aangetoond, is ego-controle ofwel impulsiviteit op jonge leeftijd o.a. een van de belangrijke voorspellers van deviant gedrag.

In het volgende hoofdstuk zal worden ingegaan op een theorie die nauw aansluit bij deze empirische bevindingen, namelijk de zelfcontroletheorie van Gottfredson en Hirschi.

Hoofdstuk 4

Zelfbeheersing (in relatie tot criminaliteit)

In dit hoofdstuk komen achtereenvolgens de controletheorieën van Hirschi (1969) en Gottfredson & Hirschi (1990), de stabiliteit en samenhang van risicogedrag en het onderzoek van Grasmick et al. (1993) aan de orde. In relatie met deze onderwerpen zullen enkele relevante onderzoeken worden weergegeven.

4.1 Controlebenaderingen

Jongeren die ‘uit de band’ springen’, ‘geen grenzen meer kennen’, ‘afglijden naar de criminaliteit’. Dit soort termen worden gebruikt in verband met jeugdcriminaliteit. Er worden geen specifieke eigenschappen toegekend aan criminele jongeren, maar er wordt van uitgegaan dat het hun juist aan iets ontbreekt. Mensen die deze visie op jeugdcriminaliteit aanhangen, veronderstellen dat sommige jongeren zich niet laten remmen. Vaak wordt dan gewezen op achterliggende factoren als een problematische gezins- of schoolsituatie of een gebrekkige opvoeding. De hiervoor geschetste gedachtegang wordt in de criminologie vertegenwoordigd door theorieën die behoren tot de ‘controle’ benadering (control theory). Tot dit perspectief worden verschillende theorieën met een sociologische of sociaal-psychologische invalshoek gerekend, die een algemene verklaring proberen te geven voor verschillende vormen van wetsovertreding. De meeste theorieën zijn oorspronkelijk gericht op een verklaring van jeugddelinquentie, maar ze zijn later ook van toepassing verklaard op andere vormen van criminaliteit en afwijkend gedrag. De kerngedachte van de controlebenadering is dat crimineel gedrag kan worden verklaard vanuit de mechanismen die het menselijk gedrag controleren.

Waarom mensen de wet overtreden is voor hen niet interessant. In plaats daarvan gaat het om de vraag: ‘Waarom houden mensen zich aan de maatschappelijke regels?’ De Amerikaanse criminoloog Hirschi zegt dat de theorie niet is opgesteld vanuit de vraag waarom ‘zij’ het doen, maar vanuit de vraag waarom ‘wij’ het *niet* doen (Hirschi, 1969). In de controletheorieën worden één of meer mechanismen aangewezen die gedrag van buitenaf of van binnenuit reguleren. Delinquent gedrag wordt mogelijk wanneer zulke controlemechanismen zijn aangetast. Het is belangrijk dat de term ‘controle’ niet letterlijk wordt opgevat als het controleren van gedrag (door bijvoorbeeld de politie), want daar heeft het weinig mee te maken. Het idee is dat crimineel gedrag kan worden voorkomen zonder dat daarvoor repressief ingrijpen nodig is. Iemand kan er zelf van overtuigd zijn dat hij zich aan de regels moet houden. Ook door andere personen kan iemand op allerlei subtiele manieren worden weerhouden van het plegen van delicten (Weerman, 2001).

4.2 De ‘social control theory’ of bindingstheorie van Hirschi

Het centrale idee van Hirschi’s theorie is dat delinquent gedrag mogelijk wordt wanneer de binding van het individu met de samenleving is verzwakt of verbroken. Normaal gesproken wordt het gedrag van mensen gereguleerd doordat zij op allerlei manieren zijn verbonden met hun sociale omgeving. Maar vaak is dit op een of andere manier verminderd of helemaal niet tot stand gekomen. Wanneer dit het geval is, staat iemand relatief los van de hem omringende samenleving. Daardoor ontstaat de vrijheid om van de maatschappelijke regels af te wijken. Omdat Hirschi de nadruk legt op sociale remmen op het gedrag noemt hij zijn versie van de controlebenadering de *social control theory* (Weerman, 2001).

In deze theorie ligt de nadruk op externe factoren, die verhinderen dat de neiging tot crimineel gedrag tot uitdrukking wordt gebracht; dat wil zeggen factoren die het individu binden aan conventionele personen en instituties in de samenleving (Rutenfrans & Terlouw, 1996).

Hirschi werkt de bindingstheorie uit door een onderscheid aan te brengen in vier verschillende manieren waarop mensen zijn gebonden aan de samenleving. Hij noemt dit de elementen van de binding met de samenleving. Deze zijn bekend onder de namen: 'attachment', 'commitment', 'involvement' en 'belief'. Deze begrippen worden door Weerman (2001) als volgt weergegeven:

Attachment heeft betrekking op de emotionele gehechtheid aan andere personen. Door deze emotionele band ontstaat er gevoeligheid voor de mening en wensen van degenen aan wie men is gehecht. Als die anderen de regels van de samenleving onderschrijven (wat volgens Hirschi voor de hand ligt) wordt het plegen van delicten tegen gehouden. Door attachment is het immers belangrijk om te doen wat die anderen willen en hen niet teleur te stellen. Als iemand echter niet gevoelig is voor de mening van anderen, dan is hij wat betreft gehechtheid niet gebonden aan de maatschappelijke normen (Weerman, 2001).

Commitment is een typisch Amerikaans begrip, dat betrekking heeft op zelf aangegane verplichtingen. Voor Hirschi heeft dit element betrekking op de rationele, calculerende kant van de binding met de samenleving. Het hebben van 'commitment' betekent dat delinquent gedrag kosten met zich meebrengt. Iemand die een goede baan heeft of dat hoopt te bereiken door middel van een opleiding, kan veel verliezen wanneer hij of zij wordt gepakt voor het overtreden van de wet. Reputaties of vooruitzichten komen in gevaar, reeds gedane investeringen van tijd en energie kunnen voor niets zijn geweest. Heeft iemand echter weinig bereikt en niet de aspiraties om maatschappelijk iets te bereiken, dan staat er rationeel gesproken niets in de weg om delicten te plegen (Weerman, 2001).

Van *involvement* is sprake als iemand allerlei conventionele bezigheden heeft. Deze activiteiten zorgen ervoor dat iemand vastzit aan afspraken, werkuren en plannen. Daardoor blijft er simpelweg weinig tijd over voor het plegen van delicten. Het moet wel gaan om maatschappelijk gerichte activiteiten (een voorbeeld is het maken van huiswerk), want rondhangen op straat houdt iemand niet weg van de mogelijkheden tot wetsovertreding. Voor een gebrek aan conventionele activiteiten gaat volgens Hirschi het spreekwoord op dat ledigheid des duivels oorkussen is. Wat betreft tijdsbesteding is er dan geen rem op delinquent gedrag (Weerman, 2001).

Belief heeft betrekking op het geloof in de geldigheid van de maatschappelijke regels. Hirschi gaat ervan uit dat binnen de maatschappij een gemeenschappelijk waardensysteem bestaat. Ook wetsovertreders zijn zich bewust dat zij iets doen dat tegen dit systeem indruist. Maar volgens Hirschi hebben zij geen houding van respect ten opzichte van die regels. Hoewel ze de regels accepteren, voelen zij zich niet moreel verplicht tot gehoorzaamheid. Hoe minder iemand gelooft dat de regels van de maatschappij in alle gevallen moeten worden gevolgd, hoe groter de kans dat hij ze zal overtreden (Weerman, 2001).

Hirschi veronderstelt dat, naarmate mensen gemeten aan deze vier elementen een sterkere band hebben met de samenleving, zij minder zijn geneigd tot delinquent gedrag. Delinquent gedrag zou worden vermeden omdat men degenen aan wie men is gehecht niet wil verliezen en uit angst om de maatschappelijke investeringen die men heeft gedaan, te niet te doen (Rutenfrans & Terlouw, 1996). Zijn de vier elementen echter aangetast, dan ontstaat de mogelijkheid om van maatschappelijke regels af te wijken. Slechts *de gelegenheid* tot criminaliteit is dan nodig voor het plegen van delicten.

4.3 De zelfcontroletheorie van Gottfredson en Hirschi

De ideeën van Hirschi hebben zich intussen verder ontwikkeld. Samen met de criminoloog Gottfredson ontwikkelde hij een nieuwe variant van de controlebenadering, de ‘self control theory’, die werd gepubliceerd in het boek ‘A General Theory of Crime’ (Gottfredson en Hirschi, 1990). Hierin verschuift de nadruk van externe, sociale factoren die het individu belemmeren in zijn neiging tot asociaal gedrag naar een interne factor die ‘zelfcontrole’ wordt genoemd. Zelfcontrole is het vermogen om af te zien van behoeftebevrediging op korte termijn om daarvan op lange termijn de vruchten te plukken. Het niveau van zelfcontrole is een individueel kenmerk dat op jonge leeftijd wordt verworven (Rutenfrans & Terlouw, 1996).

Het centrale idee is dat sommige mensen al in hun kindertijd een lage zelfcontrole ontwikkelen en daardoor weinig weerstand kunnen bieden aan allerlei verleidingen op de korte termijn. ‘Personen met een hoge zelfcontrole hebben gedurende hun hele leven minder kans om zich bezig te houden met criminele handelingen’, aldus Gottfredson en Hirschi. Personen met een lage zelfcontrole zullen veel sneller de gelegenheid aangrijpen om hun behoeften op een illegale wijze te bevredigen, ongeacht de sociale en maatschappelijke gevolgen op lange termijn (Weerman, 2001).

Zelfcontrole is het resultaat van vroegtijdige, gerichte sociale controle in de opvoeding, kortom van socialisatie. Om een kind een behoorlijk niveau van zelfcontrole bij te brengen is het nodig dat de sociale omgeving van dat kind bereid en in staat is, het gedrag nauwlettend in het oog te houden, asociaal gedrag op te merken en dit op adequate wijze te corrigeren. Noodzakelijke voorwaarden voor zo’n opvoeding zijn een sterke affectieve band tussen de opvoeders en het kind en een adequaat niveau van zelfcontrole bij de opvoeders. Opvoeders met een gebrekkige zelfcontrole missen de eigenschappen (aandacht, geduld, hardnekkigheid, altruïsme, onderscheidingsvermogen) die nodig zijn om hun kinderen een hoge zelfcontrole bij te brengen (Rutenfrans & Terlouw, 1996).

Het belang van zelfcontrole leiden Gottfredson en Hirschi af uit de kenmerken van criminele handelingen. Delicten kunnen op korte termijn allerlei gemakkelijke beloningen opleveren zoals geld, spanning en ontsnapping aan verplichtingen. De beloningen van conventioneel gedrag komen juist op lange termijn: een maatschappelijke carrière, vertrouwen van anderen. Dat betekent dat mensen die geen delicten plegen, zichzelf kunnen beheersen en weerstand bieden aan de verleiding om toe te geven aan behoeftebevrediging op korte termijn.

Uit de kenmerken van criminele handelingen leiden Gottfredson en Hirschi nog meer eigenschappen af van personen met een lage zelfcontrole en zij noemen dit ‘the elements of self-control’ (Weerman, 2001). Mensen met een lage zelfcontrole worden gekenmerkt door:

- een neiging tot directe behoeftebevrediging; impulsiviteit;
- een gebrek aan ijver, vasthoudendheid en doorzettingsvermogen;
- een avontuurlijke, actieve en fysieke instelling;
- een gebrek aan cognitieve en manuele vaardigheden die alleen door inspanning en training verworven kunnen worden;
- egocentrisme en onverschilligheid of ongevoeligheid voor het lijden en de behoeften van anderen;
- een lage tolerantie voor frustraties;
- een neiging tot fysieke in plaats van verbale conflictoplossing.

Criminaliteit biedt volgens Gottfredson en Hirschi een ogenblikkelijke en gemakkelijke behoeftebevrediging, is opwindend, is gericht op de korte termijn, vereist geen speciale vaardigheden en brengt de slachtoffers schade of leed toe. Wetsovertreders met een lage zelfcontrole zullen dus gekarakteriseerd worden door een grotere gerichtheid op het hier en nu. Zij hebben weinig doorzettingsvermogen en houden zich het liefst bezig met avontuurlijke, fysieke activiteiten. Zij zijn minder geïnteresseerd in investeringen in de toekomst en leren geen vaardigheden aan als daarvoor langdurige inzet is vereist. Ook neigen ze naar ongevoeligheid voor de noden van anderen. Dit soort eigenschappen komen volgens Gottfredson en Hirschi vaak gezamenlijk voor en hun concept van 'lage zelfcontrole' beschouwen zij als de onderliggende karaktereigenschap. Een lage zelfcontrole als verklaring is niet alleen toepasbaar op crimineel gedrag, maar ook op allerlei vormen van vergelijkbaar riskant gedrag wat gericht is op snelle, simpele behoeftebevrediging en impulsiviteit (Weerman, 2001). Hierna zal nader worden ingegaan op risicogedrag, de stabiliteit en de samenhang hiervan.

4.4 Risicogedrag

Gottfredson en Hirschi noemen een groot aantal niet criminele uitingen van een laag niveau van zelfcontrole: spijbelen, weglopen van huis, roken, drinken, drugsgebruik, gokken, overspel, betrokkenheid bij ongewenste zwangerschappen en ongevallen, roekeloos autorijden, instabiele relaties met anderen en een instabiel arbeidspatroon.

Verslaving en zelfs de kans op verkeersongelukken hangen daarom volgens Gottfredson en Hirschi samen met het plegen van delicten, want het zijn allemaal uitingsvormen van een lage zelfcontrole. Naast gedragsmatige gevolgen zijn er ook sociale consequenties van een lage zelfcontrole te verwachten. De moeite om beloningen uit te stellen en discipline op te brengen leidt tot falen op school en werkloosheid. Ongevoeligheid en impulsiviteit leiden tot moeite met het behouden van vrienden en tot mislukte huwelijken (Weerman, 2001). Mensen zijn in het algemeen geneigd te kiezen voor gedrag dat beloningen oplevert en gedrag dat negatieve consequenties vermijdt. Bij risicogedrag is dus sprake van gedrag met korte termijn voordelen. Echter de consequenties op langere termijn zijn negatief. Dit is de kern van risicogedrag (Yates & Stone, 1992). Deze negatieve consequenties kunnen liggen op het vlak van de gezondheid of op andere terreinen. Het kan bijvoorbeeld gaan om werkloosheid, het niet behalen van een diploma, of de sterke afkeuring van criminaliteit door de samenleving (Irwin, 1993). De negatieve consequenties van risicogedrag kunnen worden beschouwd als vormen van sancties, die volgen op het nemen van te grote risico's. Die negatieve consequenties zijn het individu in principe bekend, anders kan men niet spreken van risicogedrag. Dit betekent dat hij er rekening mee kan houden. Hij kan ervoor kiezen om bepaalde gedragingen wel of niet uit te voeren. Als hij onvoorzichtig is bestaat de kans op een sanctie. Deze sancties oefenen dus een vorm van controle uit op het gedrag van individuen. Mensen leren bepaalde vormen van gedrag af doordat er sancties op volgen. En omgekeerd, door de kans op sancties wordt ons gedrag binnen bepaalde grenzen gehouden.

Junger en Van der Laan (1997) hebben onderzoek gedaan naar risicogedrag, zelfcontrole en omgeving, en hanteren de volgende definitie van risicogedrag:

“Risicogedrag is gedrag dat een onredelijke kans met zich brengt op érnstige negatieve consequenties voor het individu of voor anderen wat betreft de gezondheid, het economische, psychische of sociale functioneren”.

Uit de definitie blijkt dat de negatieve consequenties op vele gebieden kunnen liggen. Uit het onderzoek komt naar voren, dat allerlei vormen van risicogedrag met elkaar samenhangen. Individuen die bij een vorm van risicogedrag betrokken zijn, zijn ook bij andere vormen van risicogedrag betrokken (Junger & Van der Laan, 1997).

De motivatie voor risicogedrag komt voort uit elementaire, algemeen gevoelde behoeftebevrediging, zo stellen meerdere auteurs, waaronder Gottfredson en Hirschi.

Ook Elias (1995) gaat er vanuit dat de mens met een bepaalde natuur wordt geboren, met een aantal driften, hartstochten en affecten. Controlemechanismen van de affecten en hartstochten zijn daarom noodzakelijk, aldus Elias. De sociologische theorie van Elias over de ontwikkeling van het Westeuropese civilisatieproces is volgens Junger et al. (1995) een duidelijk voorbeeld van een 'controle benadering'. Elias geeft door middel van zijn civilisatietheorie een verklaring van de afname van de extreme dwangmiddelen en de toename van zelfdwang als middel tot gedragsregulatie door de geschiedenis heen. Elias wijst erop dat dit civilisatieproces via socialisatie plaats heeft. Hij spreekt over het individuele civilisatieproces en heeft het over het leren van zelfcontrole binnen een netwerk van relaties. Kinderen moeten ook van jongs af aan leren wat de gevolgen kunnen zijn van hun eigen gedrag op anderen. Het sociale leerproces dat in de theorie van Elias tot zelfcontrole leidt, lijkt volgens Junger et al. (1995) sterk op de definitie van zelfcontrole van Gottfredson & Hirschi, waar zij het hebben over de afweging van korte versus lange termijn voordelen van gedragingen. In het kader van het sociale leerproces menen Gottfredson en Hirschi dat kinderen via de opvoeding moeten leren de neiging tot risicogedrag te beheersen en te onderdrukken. Via de opvoeding ontstaat dus het vermogen om deze tendens te weerstaan. Zij stellen dat er globaal drie vormen van controlesystemen bestaan op het menselijk gedrag:

1. *De zelfcontrole.* Gebrek aan zelfcontrole is omschreven als de neiging van individuen om korte termijn baten na te streven zonder aandacht te schenken aan de lange termijn negatieve consequenties van hun daden.
2. *De sociale controle.* Dit zijn alle vormen van externe controle door het gezin, de school en de samenleving als geheel op het gedrag van individuen.
3. *De natuurlijke of fysieke controle* (natural or physical controls). Vele vormen van gedrag die als risicovol worden beschouwd hebben gevolgen voor ons lichamelijk welzijn. Deze gevolgen zijn niet te vermijden, ze komen automatisch voort uit het gedrag. Risicogedrag op het gebied van veiligheid en gezondheid heeft als negatieve consequentie letsel of ziekte. Gevaarlijk rijgedrag kan leiden tot ongevallen, met als meest ernstige gevolg de dood. Overmatig alcoholgebruik kan leiden tot misselijkheid en overgeven. Omdat deze consequenties geheel los staan van het menselijke ingrijpen en betrekking hebben op ons lichamelijk welzijn worden ze fysieke controle genoemd. Doordat mensen zich hiervan bewust zijn zullen zij deze consequenties willen vermijden en aldus oefenen deze negatieve gevolgen een vorm van controle uit. De effecten van deze vormen van fysieke controle op het risicogedrag zijn veel sterker dan de meer bekende en bestudeerde vormen van zelfcontrole en sociale controle, aldus Gottfredson & Hirschi. Zo is drankmisbruik tot op grote hoogte mogelijk zonder al te zeer de negatieve consequenties te ervaren van sociale of justitiële zijde. Maar de lichamelijke gevolgen zijn onontkoombaar.

Volgens Gottfredson & Hirschi moet zelfcontrole aangeleerd worden vóór de leeftijd van (ongeveer) acht jaar. Zij stellen zelfcontrole dus niet in de plaats van sociale controle, maar willen zelfcontrole toevoegen aan het oorspronkelijke sociale controle kader.

Volgens hen wordt de neiging tot criminaliteit ingedamd door een samenspel van zelfcontrole, sociale controle en natuurlijke controle. Het uiteindelijke doel en/of effect van dit geheel aan controles is dus om het gedrag binnen de grenzen te houden van wat door de samenleving als veilig en sociaal acceptabel wordt beschouwd.

4.4.1 Stabiliteit van risicogedrag

Bij stabiliteit van risicogedrag gaat het, als men het over jongere kinderen heeft, automatisch om de voorlopers van delinquentie. Veel psychologisch onderzoek bij jongere kinderen heeft zich gericht op agressie en op probleemgedrag. Volgens Junger en Van der Laan (1997) tonen verscheidene onderzoeken het verband aan tussen probleemgedrag op jonge leeftijd en delinquent gedrag op latere leeftijd (Loeber, 1988; Patterson, 1982).

Agressief gedrag blijkt eveneens opmerkelijk stabiel over langere perioden (tientallen jaren) (Caspi, 1993; Farrington, 1991; Fergusson, Horwood, & Lynskey, 1995; Herrnstein, 1995). Met betrekking tot de uiteenlopende gevolgen van antisociaal gedrag belichten de onderzoekers een aantal longitudinale studies die hierover hebben gerapporteerd. Zo vond Robins (1966) dat delinquenten na meer dan 20 jaar nog altijd verschillen van een controlegroep. Zij pleegden nog altijd meer delicten; waren minder vaak gehuwd, maar indien gehuwd weer vaker gescheiden; zij huwden vaker een vrouw met gedragsproblemen; kregen minder vaak kinderen, maar indien delinquenten kinderen kregen, hadden zij vaker een groot aantal kinderen; zij waren vaker werkloos; hadden meer verschillende banen gehad; zij hadden vaker een uitkering; zij hadden minder contact met vrienden en ook minder met familie; zij hadden minder vaak in dienst gezeten, maar indien zij in dienst waren geweest, waren zij vaker oneervol ontslagen; delinquenten hadden vaker medische klachten als gevolg van alcoholmisbruik; en tenslotte waren zij vaker opgenomen voor psychiatrische klachten en voor ongevallen (Robins, 1966).

Farrington (1991) vond dat jongens die op negenjarige leeftijd agressief gedrag vertoonden op hun 32ste nog altijd te onderscheiden waren van niet-agressieve jongens op de volgende punten. In economisch opzicht waren ze slechter af; ze waren minder vaak de eigenaar van hun woning, ze waren er minder vaak in geslaagd om in sociaal-economisch opzicht te stijgen op de maatschappelijke ladder en waren vaker werkloos. Ze gebruikten vaker verslavende middelen (ze rookten meer, gebruikten vaker alcoholische dranken en softdrugs), en ze reden vaker onder de invloed van alcohol. Ze waren ook vaker gearresteerd voor een misdrijf. Hij vond geen relatie met psychiatrische klachten. Vergelijkbare resultaten zijn gerapporteerd door Hodgins (1994) in Zweden, en door Otnow Lewis et al. (1991) in de Verenigde Staten (Junger & Van der Laan, 1997).

Voor een aantal vormen van risicogedrag is gebleken dat zij vrij stabiel zijn. Uit onderzoek komt naar voren dat het gaat om agressie / delinquentie en om middelengebruik. Deze stabiliteit strekt zich soms uit over tientallen jaren. Volgens Junger en Van der Laan (1997) is het dus mogelijk om voorspellingen te doen op basis van gedrag op vrij jonge leeftijd. Tevens kan het identificeren van risicogroepen gebeuren op betrekkelijk jonge leeftijd. Stabiliteit betekent ook dat het gedrag waarschijnlijk moeilijker te veranderen is. Dit houdt in dat het vermoedelijk effectiever is om interventies te richten op jonge kinderen, wanneer gedrag nog plooibaar is. Op latere leeftijd is interveniëren een stuk moeilijker (Tremblay & Craigh, 1995).

Zoals aangegeven in paragraaf 3.2 zal in het kader van de stabiliteit van delinquentie navolgend worden ingegaan op een ander onderzoek in dit verband. Moffitt (1993) heeft een poging gedaan een nadere verklaring te geven door een typologie van twee soorten delinquenten voor te stellen. De zogenaamde persistente (*life-course-persistent*) delinquenten of criminelen en de zogenaamde adolescentiegebonden (*adolescence-limited*) delinquenten. De eerste groep omvat ongeveer 5% van alle delinquenten, maar zou verantwoordelijk zijn voor zeker 50% van alle criminaliteit en met name voor de ernstigere vormen daarvan (Loeber, Farrington en Waschbusch, 1998; Moffitt, 1993). Daarnaast zijn 95% van de delinquenten adolescenten die alleen tijdens die periode van hun leven criminaliteit bedrijven. Deze twee groepen verschillen niet alleen in de levensfase waarin zij crimineel of antisociaal gedrag vertonen. Belangrijker is het verschil in oorzaak van criminaliteit bij beide groepen.

Bij de persistente delinquenten vormt een combinatie van biologische, psychologische en sociale factoren de oorsprong en motor van de criminaliteit. Bij de adolescentiegebonden delinquenten is voornamelijk sprake van een sociale factor: onvrede met de onvolwassen status. Voor deze groep is criminaliteit een tijdelijk onderdeel van hun levensstijl (Van Koppen, 1998).

Het leven van de life-course persistente criminelen zit iets anders in elkaar. Criminaliteit en, meer algemeen, antisociaal gedrag is bij hen van jongs af onderdeel van hun levensstijl (Walters, 1990). Deze levensstijl wordt onder andere versterkt door twee persoonlijkheidskenmerken die zij hebben. Zij zijn impulsief en zoeken spanning op -sensation seekers- (Jefferson en Johnson, 1991; Zuckerman, 1996) en zij maken korte-termijn keuzes (Gottfredson en Hirschi, 1990). Mensen verschillen in de mate waarin zij behoefte hebben aan externe prikkels. Voor veel criminelen vormt de kick een integraal onderdeel van het leven. Door te zoeken naar directe sensatie en naar heftige prikkels richten zij zich in het leven op een directe bevrediging en hebben zij een korte-termijn perspectief. Het geld dat zij vandaag verdienen, is morgen weer uitgegeven. Een klap is al gegeven voordat bedacht is of dat wel slim was.

Volgens de theorie van Moffitt (1993) groeien kinderen met dergelijke problemen relatief vaak op in ongunstige sociale omstandigheden die deze problemen eventueel veroorzaakt hebben. Hun moeder gebruikte bijvoorbeeld drank en drugs tijdens de zwangerschap, na de geboorte krijgen zij ontoereikende voeding of weinig aandacht, terwijl hun ouders hardhandig en inconsequent opvoeden. Daarnaast is er bijvoorbeeld sprake van een laag opleidingsniveau en werkloosheid bij de ouders, die spanningen veroorzaken in het gezin maar waardoor ook het inschakelen van hulp bij problemen niet tijdig gebeurt. Bij een dergelijke opeenstapeling van risicofactoren is de kans op het ontwikkelen van persistent antisociaal gedrag duidelijk vergroot (Farrington, 1995; Moffitt, 1993).

4.4.2 Samenhang van risicogedrag

In een uitgave van *Criminal Behaviour and Mental Health* (Farrington & Junger, 1995) is aandacht besteed aan de samenhang tussen allerlei vormen van risicogedrag. Ook is door een aantal auteurs bekeken in hoeverre de geconstateerde samenhangen kunnen worden verklaard. In het algemeen gaat men er vanuit, dat deze relatie kan worden verklaard uit gemeenschappelijke oorzaken (zie paragraaf 4.4.3). Bij het zoeken naar deze gemeenschappelijke oorzaken is aandacht geschonken aan socialisatieprocessen (Junger, Terlouw, Van der Heijden & Rutenfrans, 1995), aan persoonlijkheidskenmerken zoals impulscontrole (Pulkkinen & Hämäläinen, 1995), en aan cognitieve factoren (Patterson & Yoerger, 1995). In paragraaf 4.6 zal nader worden ingegaan op het onderzoek van Junger et al.. Gebleken is dat betrokkenheid bij risicogedrag als jong kind, leidt tot een verhoogde kans op betrokkenheid bij andere vormen van risicogedrag op hetzelfde moment en in de toekomst. Dit houdt in dat deze kinderen een betrekkelijk grote kans lopen op een variëteit aan ongewenste uitkomsten, op het gebied van gezondheid, gezin, opleiding en arbeid. Tevens is, voor een aantal vormen van risicogedrag, vastgesteld dat er een relatie bestaat tussen het gedrag van ouders en kinderen. De gezinscyclus lijkt te bestaan voor verschillende vormen van risicogedrag (Junger & Van der Laan, 1997). Volgens de onderzoekers geven de gevonden relaties aan dat er wellicht iets gemeenschappelijks is aan alle vormen van risicogedrag. Het wordt volgens hen aannemelijk dat oorzaken van betrokkenheid bij één vorm van risicogedrag ook leiden tot betrokkenheid bij andere vormen van risicogedrag, en tot uiteenlopende vormen van ongewenste uitkomsten. Daarnaast is het echter ook mogelijk dat sommige vormen van risicogedrag causaal met elkaar verband houden, aldus de onderzoekers.

In dit kader kan als voorbeeld het gebruik van drugs worden genoemd. In een onderzoek van Jacobs en Essers (2003) naar de achtergronden van veelplegers staat de vraag centraal welke factoren, naast drugsgebruik, samenhangen met het stelselmatig plegen van criminaliteit. Er wordt gezocht naar de achterliggende problematiek en daarmee samenhangende kenmerken van daders en hun delicten. Het onderzoek concentreert zich op overeenkomsten en verschillen tussen veelplegers die geen drugs gebruiken en veelplegers die dat wel doen. Uitgaande van de inevitability hypothesis (zie hoofdstuk vijf) is het motief voor de drugsgebruiker om tot misdaad over te gaan betrekkelijk snel gevonden. Er moet geld komen om de drugs te kunnen kopen die de onthoudingsverschijnselen moeten bestrijden. Hij zal daarom vooral op korte termijn handelen en veel relatief kleine diefstallen plegen. De veelpleger die geen drugs gebruikt moet andere motieven worden toegedacht, waardoor hij tot zijn criminele daden overgaat. Een aanknopingspunt kan volgens de onderzoekers worden gevonden in de rationele keuzebenadering waarin wordt gesteld dat de crimineel planmatig te werk gaat om met zo min mogelijk kosten (inspanning, risico) hoge baten (geld, status) te verwerven (Cornish en Clarke, 1986). Een ‘professionele’ roofovervaller wordt door sommigen als voorbeeld van een rationeel handelende crimineel genoemd (Kroese & Staring, 1993; Kruize, 2002).

Tegenover dit rationele, calculerende gedragsmodel plaatsen de onderzoekers een meer impulsief en driftmatig georiënteerd model waarin zij het begrip zelfcontrole centraal stellen (Gottfredson & Hirschi, 1990). Mensen met een lage zelfcontrole worden onder andere gekenmerkt door impulsiviteit, een gebrek aan doorzettingsvermogen, egocentrisme en een geringe frustratietolerantie. Een geringe mate van zelfcontrole zal zich niet alleen uiten in crimineel gedrag maar ook in ander riskant of ‘onverstandig’ gedrag, zoals drugs- en drankgebruik, gokken en roekeloos autorijden. Moeite met het uitstellen van korte termijnbaten ten behoeve van investeringen op de lange termijn zal daarnaast leiden tot problemen met het aangaan en behouden van sociale en maatschappelijke bindingen, zoals school of werk en partner of vrienden. Financiële problemen en veel los-vaste contacten kunnen daarvan weer het gevolg zijn (Gottfredson en Hirschi, 1990; Rutenfrans en Terlouw, 1996; Cohen en Vila, 1996). Naar de mening van Jacobs & Essers (2003) lijkt de theorie goed van toepassing te zijn op de veelplegers, waarin in ieder geval drugs- en drankmisbruik geregeld voorkomen. Zij stellen dat het fenomeen ‘veelplegen’ wordt gedomineerd door harddruggebruik. Ten minste zes van de tien veelplegers heeft ermee te maken of mee te maken gehad, waarbij veelplegers die drugs gebruiken aanzienlijk frequenter misdaden plegen dan de overige veelplegers. Dagelijks drugsgebruik kan men als motivatie zien, als oorzaak van een keuze die drugsgebruikers maken om uit stelen te gaan. De onderzoekers concluderen dat de verschijnselen van een geringe zelfcontrole, waaronder het impulsieve en riskante en/of ‘onverstandige’ gedrag, veelvuldig bij veelplegers voorkomen.

Bij drugsgebruikers gaat het dan vooral om hun drugsgebruik zelf en de daarbij vaak voorkomende aspecten zoals werkloosheid, zwerven en weinig sociale bindingen. Bij niet drugsgebruikers constateren zij onder meer alcoholmisbruik, roekeloos autorijden, gokverslavingen, financiële problemen, werkloosheid en een geringe frustratietolerantie. Naar de mening van de onderzoekers verdient het aanbeveling om naar de achtergrond van de veelpleger te kijken, waarbij zijn mogelijke geringe mate van zelfcontrole en uitingen daarvan bijzondere aandacht zouden moeten krijgen (Jacobs & Essers, 2003). In hoofdstuk vijf zal hieraan nog nadere aandacht worden besteed.

4.4.3 Verklaringen van de samenhang

De meest beschikbare verklaringstheorieën richten zich op één enkele vorm van risicogedrag. In de optiek van Junger en Van der Laan hebben weinig auteurs expliciet rekening gehouden met de hierboven beschreven relaties. Caron en Rutter (1991) noemen er echter drie:

1. *Relatie tussen achtergrondfactoren*

Het is mogelijk dat twee vormen van risicogedrag tezamen optreden omdat hun oorzaken samen voorkomen. Het is bijvoorbeeld mogelijk, dat een lage sociaal-economische status gerelateerd is aan lage schoolprestaties en een gezinsdesorganisatie tot criminaliteit leidt. Als gezinsdesorganisatie en lage sociaal-economische status meestal samen voorkomen, dan zullen slechte schoolprestaties en criminaliteit ook samen optreden.

2. *Oorzakelijke relaties tussen vormen van risicogedrag*

Het is mogelijk dat betrokkenheid bij de ene vorm van risicogedrag leidt tot betrokkenheid bij de andere vorm van risicogedrag. Bijvoorbeeld kinderen beginnen wellicht eerst met roken, daarna gaan ze over naar andere drugs en naar geweldscriminaliteit. Sommige vormen van risicogedrag zijn dan oorzakelijk verbonden met andere vormen van risicogedrag (Caron & Rutter, 1991; Tolan & Henry, 1996).

3. *Gemeenschappelijke oorzaken*

Een veel genoemde vorm van verklaring is dat vormen van risicogedrag een aantal oorzaken delen. Dit betekent dat de oorzaken voor veelvuldig roken, drinken, drugsgebruik, gevaarlijk rijgedrag en criminaliteit tot op zekere hoogte dezelfde zijn (Caron & Rutter, 1991; Gottfredson & Hirschi, 1990; Jessor, 1992). Het is mogelijk, dat temperament een rol speelt en dat gezinsfactoren, die per definitie vanaf de geboorte op het kind inwerken, daar een grote rol in spelen.

Gottfredson en Hirschi (1990) hebben nadrukkelijk een interdisciplinaire theorie voorgesteld. Zij beargumenteren dat criminaliteit en andere vormen van risicogedrag tot stand komen door een samenspel van situationele factoren en een gebrek aan zelfcontrole. Dit gebrek aan zelfcontrole komt op zijn beurt tot stand door een gebrekkige socialisatie. Ouders die onvoldoende op hun kinderen letten en onvoldoende ingrijpen als dat nodig is om ongewenst gedrag te corrigeren brengen hun kinderen onvoldoende zelfcontrole bij. Dit gebrek aan zelfcontrole uit zich dan, zoals bovenstaand is aangegeven, op verschillende terreinen.

4.5 De relatie tussen sociale controle en zelfcontrole

Wanneer het niveau van zelfcontrole eenmaal is gevestigd -op jonge leeftijd, in elk geval vóór de leeftijd waarop een kind strafrechtelijk aansprakelijk is- blijft het betrekkelijk stabiel gedurende de levensloop (Rutenfrans & Terlouw, 1996). Bij een laag niveau van zelfcontrole wijzen Gottfredson en Hirschi als belangrijkste oorzaak een verkeerd opvoedingspatroon aan. Ouders moeten betrokken zijn bij het gedrag van hun kinderen, dit goed in de gaten houden en misdragingen herkennen en straffen. Gebeurt dit niet, dan zullen kinderen niet leren om de bevrediging van hun behoeften uit te stellen. Buiten het gezin speelt ook de school een rol bij de opvoeding van kinderen, maar die rol is aanmerkelijk kleiner. Daarnaast is het aangeboren temperament nog van belang.

In de grondoorzaak van een lage zelfcontrole zijn volgens Weerman (2001) nog gedachten uit de oude bindingstheorie van Hirschi te herkennen. De aanwezigheid en sterkte van banden met ouders en met school worden in de kindertijd geacht van invloed te zijn op zelfcontrole en daarmee later op delinquent en vergelijkbaar gedrag. In de volwassenheid is er in de zelfcontroletheorie geen causale rol meer weggelegd voor sociale factoren.

Eenmaal verkregen is lage zelfcontrole een stabiele 'eigenschap', die gedurende iemands hele leven zorgt voor meer delinquent en ander 'onverstandig' gedrag (Weerman, 2001).

Ook in de optiek van Rutenfrans en Terlouw (1996) vullen het zelfcontrole concept en het sociale controle concept elkaar aan. Sociale controle gaat vooraf aan zelfcontrole. De sociale controle die op het kind wordt uitgeoefend in de opvoeding is van belang voor het niveau van zelfcontrole dat het kind verwerft. Zo bezien is zelfcontrole geïnternaliseerde sociale controle. Rutenfrans en Terlouw voegen de veronderstelling toe dat deze internalisering niet een eenmalig proces is, maar dat sociale controle en zelfcontrole gedurende de levensloop in een voortdurende interactie met elkaar staan. Sociale controle door de opvoeders leidt tot een bepaald niveau van zelfcontrole. Mede afhankelijk van dat zelfcontroleniveau komt het kind vervolgens in institutionele omstandigheden die andere vormen van sociale controle behelzen, waarop het zelfcontroleniveau wordt aangepast (Rutenfrans & Terlouw, 1996).

4.6 Operationalisatie van zelfcontrole

Lage zelfcontrole wordt door Gottfredson en Hirschi gedefinieerd als 'the tendency of individuals to pursue short term gratification without consideration of the long term consequences of their acts'. Gottfredson & Hirschi zijn van mening dat de toetsing van hun theorie het beste kan gebeuren door het relateren van verschillende vormen van gedrag die wijzen op weinig zelfcontrole en die conceptueel onafhankelijk zijn van criminaliteit. Hierbij denken ze vooral aan niet-criminele uitingen van weinig zelfcontrole zoals roken, drinken, mislukken op school, en aan risicogedrag of de gevolgen daarvan, namelijk ongevallen.

4.6.1 Onderzoek van Junger et al.

In het onderzoek van Junger, Terlouw, Van der Heijden & Rutenfrans (1995) naar zelfcontrole, ongevallen en criminaliteit volgen zij deze veronderstelling van Gottfredson & Hirschi, door ongevallen en criminaliteit met elkaar te relateren.

De veronderstelde relatie tussen delinquent gedrag enerzijds en de betrokkenheid bij ongevallen anderzijds, is volgens de onderzoekers om een aantal redenen interessant:

- zij wordt voorspeld door de zelfcontroletheorie. De eventuele vaststelling dat er een relatie is, levert dus steun op voor de theorie;
- in tegenstelling tot veel traditioneel onderzoek worden 'life events' (ingrijpende gebeurtenissen in iemands leven) in dit onderzoek opgevat als een *uitkomst* variabele, als het gevolg van sociale processen in plaats van als een oorzaak ervan. In de literatuur gaat men er vaak vanuit dat die 'life events' delinquent gedrag voor een deel causaal verklaren (Sampson en Laub, 1993; Terlouw en Rutenfrans, 1993).
- ondanks de theoretische belangwekkende aspecten van een eventuele relatie is zij volgens Junger et al. betrekkelijk zelden onderzocht. In de criminologie zijn er slechts enkele studies die beide fenomenen met elkaar in verband hebben gebracht (Robins, 1966; Glueck en Glueck, 1950; West en Farrington, 1977).

Junger et al. hebben 2918 jongeren ondervraagd tussen de 12 en de 24 jaar. De respondenten zijn geselecteerd uit een bestaand panel van 9000 huishoudens. Zij hebben 28 delictvragen gesteld welke inhoudelijk zijn ingedeeld in vier typen delicten: vandalisme, vermogensdelicten, geweld tegen personen, en drugs- en alcoholgebruik.

Omdat het laatst genoemde type gedrag geen delinquent gedrag is prefereren de onderzoekers de term deviantie in plaats van delinquentie.

Gottfredson & Hirschi noemen gebrek aan zelfcontrole de belangrijkste oorzaak van criminaliteit. Zelfcontrole wordt door hen omschreven als de mate waarin mensen korte termijn voordelen afwegen tegen lange termijn kosten. Een lage zelfcontrole is volgens hen het gevolg van een mislukte socialisatie. Mensen met een lage zelfcontrole zullen relatief vaak betrokken zijn bij een breed scala aan deviante gedragingen, waaronder drinken, roken en drugsgebruik. Een gebrek aan zelfcontrole met als gevolg een gebrek aan respect voor verkeersregels zal eveneens leiden tot gevaarlijker gedrag op de weg en tot meer verkeersongevallen.

Om hun theorie te testen stellen Gottfredson & Hirschi voor om gedragingen te kiezen die uitingen zijn van lage zelfcontrole; niet crimineel en deze met elkaar te relateren. Een voorbeeld van dergelijk gedrag is gevaarlijk gedrag dat kan leiden tot ongevallen. In het onderzoek van Junger et al. wordt de vraag of er een relatie bestaat tussen ongevallen en criminaliteit bevestigend beantwoord. Er blijkt een betrekkelijk sterke relatie te bestaan tussen ongevallen en criminaliteit. Naarmate de betrokkenheid bij delinquent gedrag toeneemt, neemt het aantal (verkeers)ongevallen eveneens toe. Verder is ten aanzien van de relatie delinquent gedrag-ongevallen nog het volgende geconstateerd:

- het verband verloopt lineair. Voor elke stap verder op de criminaliteitschaal neemt de kans op ongevallen toe;
- de relatie is -globaal- aangetroffen tussen de vier typen delinquent gedrag en elk van de twee ongevalsmaatregelen (verkeersongevallen en ongevallen totaal). Dit geldt ook na controle voor geslacht en leeftijd;
- opmerkelijk is, aldus de onderzoekers, dat de sterkte van de relatie tussen delinquent gedrag en (verkeers)ongevallen enigszins varieert naar geslacht en leeftijd. Het verband is bij sommige misdrijven iets sterker voor meisjes dan jongens en bij vermogensmisdrijven iets sterker voor jongere dan oudere respondenten. Een mogelijke verklaring hiervoor zoeken de onderzoekers in het uitgaansgedrag. Meisjes en jongere adolescenten zouden minder vaak uitgaan en hebben hierdoor wellicht minder gelegenheid voor het plegen van delicten en/of staan minder vaak bloot aan gevaarlijke situaties. Wanneer zij toch delicten plegen, is dit vaker het gevolg van factoren die op het individuele vlak liggen.

4.6.2 Onderzoek van Rutenfrans & Terlouw

Ook Rutenfrans en Terlouw (1996) hebben in de gedachtengang van Gottfredson en Hirschi het zelfcontrolevolume geoperationaliseerd aan de hand van een aantal niet criminele gedragingen, die indicatief zijn voor een laag niveau van zelfcontrole. Zij hebben de volgende gedragingen geselecteerd:

- *Frequentie verkering*. Dit wijst op instabiliteit van de affectieve relaties met anderen. De neiging tot het gemakkelijk aangaan en beëindigen van affectieve relaties wijst ook op de eigenschappen die Gottfredson en Hirschi kenmerkend achten voor een laag niveau van zelfcontrole: impulsiviteit, een gebrek aan vasthoudendheid en een avontuurlijke instelling.
- *Inzet op school*. Deze factor lijkt bij uitstek indicatief voor het vermogen tot uitstel van behoeftebevrediging; wat de essentie van zelfcontrole is. Een gebrek aan inzet op school duidt verder op een gebrek aan ijver en vasthoudendheid, een gebrek aan cognitieve vaardigheden en een lage frustratietolerantie.
- *Aantal avonden uit per week*. Veel uitgaan duidt op een sterke neiging tot directe behoeftebevrediging en een avontuurlijke instelling.
- *Slachtoffer ongeval in de afgelopen drie jaar*. Betrokkenheid bij ongevallen kan wijzen op impulsiviteit en de geneigdheid risico's te nemen.

- *Slachtoffer misdrijf in de afgelopen drie jaar.* Slachtofferschap van met name geweldsdelicten kan wijzen op impulsiviteit en een avontuurlijke en fysieke instelling. Slachtoffers van geweldsdelicten hebben zelf veelal deelgenomen aan het geweld. Ook hebben zij vaak het risico genomen zich te begeven in een sociale en/of fysieke omgeving waarin geweld regelmatig voorkomt.
- *Financiële problemen gehad in de afgelopen drie jaar.* Dit wijst op impulsiviteit, avontuurlijkheid en in het algemeen op het onvermogen tot uitstel van behoeftebevrediging.
- *Naar bed geweest met (losse) vriend(in).* Dit wijst op impulsiviteit en een gebrekkige mogelijkheid tot uitstel van behoeftebevrediging.
- *Met meer dan één persoon naar bed geweest in het afgelopen jaar.* Evenals 'frequentie verkering' wijst deze indicator op impulsiviteit, een gebrek aan vasthoudendheid en een avontuurlijke instelling.

Volgens de onderzoekers kan van alle indicatoren worden gezegd, dat ze wijzen op een korte termijnperspectief, wat Gottfredson en Hirschi zien als een belangrijk kenmerk van lage zelfcontrole. Samengevat luidt hun conclusie dat, wanneer er sprake is van een hoog niveau van zelfcontrole, met grote zekerheid kan worden voorspeld dat de jongere in kwestie geen delinquent gedrag zal gaan vertonen. Blijkt het niveau van zelfcontrole daarentegen relatief laag, dan kan dat als niet meer dan een aanduiding worden beschouwd, dat de jongere tot een groep behoort, die een verhoogd risico op betrokkenheid bij delictgedrag loopt (Rutenfrans & Terlouw, 1996).

De onderzoekers stellen dat deze gevolgtrekking strookt met de zelfcontroletheorie en de sociale controletheorie: een adequate maatschappelijke integratie biedt goede bescherming tegen het gevaar om betrokken te raken bij delinquent gedragingen. Onvoldoende integratie betekent niet, dat men automatisch zal vervallen in dergelijk gedrag. Het is slechts een indicatie voor een verhoogd risico. Naar de mening van de auteurs is dit laatste vanuit de zelfcontroletheorie ook wel begrijpelijk. Volgens deze theorie is delinquent gedrag immers slechts één van de vele mogelijke manifestaties van een lage zelfcontrole (Rutenfrans & Terlouw, 1996).

4.7 Onderzoek van Grasmick et al.

In de "General Theory of Crime", stellen Gottfredson en Hirschi dat lage zelfcontrole, in interactie met gelegenheidsfactoren, de hoofdoorzaak is van criminaliteit. Het onderzoek van Grasmick et al. test deze theorie, die de oorzaak van criminaliteit zoekt in het opvoedingsproces. Gottfredson en Hirschi gaan niet van de zienswijze uit dat er genetische of andere biologische verklaringen bestaan voor criminaliteit. In plaats daarvan gaat hun aandacht uit naar het socialisatieproces (in het gezin), wat een voortdurend criminele geneigdheid kan produceren namelijk 'lage zelfcontrole'.

Het onderzoek van Grasmick et al. (1993) beoordeelt deze empirische gevolgtrekking, gedachten en aannames van genoemde theorie. De eerste aanname betreft de meting. Volgens Gottfredson en Hirschi is lage zelfcontrole een eendimensionaal kenmerk, bestaande uit: impulsiviteit, een voorkeur voor simpele in plaats van complexe taken, risico's zoeken, een voorkeur voor lichamelijke activiteiten, egoïsme en een wispelturig karakter.

De tweede aanname verklaart dat lage zelfcontrole in combinatie met de gelegenheid tot misdaad, de voornaamste oorzaak is van crimineel gedrag. Gottfredson en Hirschi beschrijven misdaad als het ondernemen van 'acts of force or fraud' in het streven naar eigen belang. Personen met een lage zelfcontrole zullen in hun optiek veel sneller de gelegenheid aangrijpen om hun behoeften op een illegale wijze te bevredigen, ongeacht de sociale en maatschappelijke gevolgen op lange termijn.

Wat varieert onder personen is *de mate van zelfcontrole* en hun *toegang tot mogelijkheden* om criminele activiteiten uit te voeren. Noch lage zelfcontrole, noch het bestaan van de criminele mogelijkheden op zichzelf zijn de voornaamste determinanten van criminaliteit. Het is de combinatie van deze twee of hun wisselwerking dat resulteert in crimineel gedrag.

Deze aannames van Gottfredson en Hirschi worden door Grasmick overgenomen. Grasmick heeft de nominale definities van Gottfredson en Hirschi omgezet in operationele definities van de concepten (zie paragraaf 4.7.4 en bijlage 2).

4.7.1 Lage Zelfcontrole

In het hoofdstuk 'the elements of self control' beschrijven Gottfredson en Hirschi het ontstaan van lage zelfcontrole. Gottfredson en Hirschi stellen dat lage zelfcontrole ontstaat in iemands kindertijd, in families waarin de ouders het gedrag van hun kind niet goed monitoren. Als deviant gedrag zich voordoet wordt dit niet als zodanig herkend en ook niet bestraft. Eenmaal ontstaan in de kindertijd, blijft de mate van iemands zelfcontrole gedurende zijn leven verder stabiel en is relatief niet aangetast door andere instituties.

In plaats daarvan, beïnvloedt zelfcontrole iemands prestaties in instituties die zij later in hun leven tegenkomen als school, werk en huwelijk. Degenen met een lage zelfcontrole lopen niet alleen de kans op crimineel gedrag maar zijn ook niet succesvol op school, in hun werk en huwelijk. Grasmick et al. hebben zes componenten van (het persoonlijkheidskenmerk) lage zelfcontrole als volgt omschreven:

1. Ten eerste stellen Gottfredson en Hirschi dat lage zelfcontrole een geneigdheid inhoudt tot het reageren op tastbare (voelbare) stimuli in de onmiddellijke omgeving; het hebben van een concrete hier-en-nu oriëntatie. Dit in tegenstelling tot hoge zelfcontrole, waarbij mensen beloning kunnen uitstellen. Deze component van lage zelfcontrole correspondeert volgens Grasmick met het begrip '*impulsiviteit*'.
2. Ten tweede, houdt lage zelfcontrole een neiging in tot het ontbreken van ijver, vlijt, volharden of vasthoudendheid gedurende activiteiten. Mensen met een lage zelfcontrole prefereren een makkelijke of simpele bevrediging van beloning en proberen om complexe taken te vermijden. In het onderzoek van Grasmick wordt deze component '*voorkeur voor simpele taken*' genoemd.
3. Een derde karakteristiek van mensen met een lage zelfcontrole is de geneigdheid tot avontuur in plaats van voorzichtigheid. Criminele acties zijn "exciting, risky or thrilling". Dit element valt onder de noemer '*risico's lopen*'.
4. Ten vierde, omvat lage zelfcontrole een voorkeur voor fysieke activiteiten in plaats van cognitieve of mentale activiteiten. Grasmick noemt dit de '*fysieke activiteiten*' component van lage zelfcontrole.
5. Ten vijfde, neigen mensen met lage zelfcontrole naar egocentrisme en zijn onverschillig of ongevoelig voor de noden van anderen. Dit kenmerk wordt '*egoïsme*' genoemd.
6. Tenslotte hebben mensen met een lage zelfcontrole een minimale tolerantie voor frustratie en weinig mogelijkheden om verbaal te reageren op conflicten. In plaats daarvan reageren zij met fysieke middelen. Deze component van lage zelfcontrole wordt '*temperament*' genoemd.

Gottfredson en Hirschi stellen dat mensen met een lage zelfcontrole een verhoogde kans lopen op onstabiele huwelijken, vriendschappen en werk, en de neiging hebben om onmiddellijke behoeftenbevrediging na te streven. Dit hoeft niet per se crimineel te zijn maar kan zich ook manifesteren in ander gedrag zoals de neiging tot roken, drinken, drugsgebruik, gokken, etc.

4.7.2 Criminaliteit

In de theorie van Gottfredson en Hirschi is criminaliteit niet gelijk aan crimineel gedrag. Misdad of criminaliteit (crime) zijn handelingen en crimineel gedrag (criminality) is een individuele voorbestemming tot criminaliteit. Gottfredson en Hirschi definiëren criminaliteit als “*acts of force or fraude undertaken in pursuit of self-interest*”. Eigenbelang staat hierin gelijk aan het najagen van plezier.

Verder stellen zij dat de algemeen maatschappelijk gehanteerde definitie van criminaliteit (als illegaal gedrag) alleen maar één van de vier sanctiesystemen omvat, namelijk het justitiële strafsysteem. Naar hun mening, ontkent de geëigende definitie de fysieke, morele en religieuze systemen. Doordat Gottfredson en Hirschi criminaliteit niet definiëren in termen van het recht, vermijden zij het probleem dat bepaald gedrag in sommige samenlevingen als illegaal wordt beschouwd, terwijl dat in andere samenlevingen niet als zodanig wordt gezien. Ook vanuit het maatschappelijk historisch perspectief bezien, is dit volgens de auteurs van toepassing. Door de bovenvermelde definitie van criminaliteit te hanteren, creëren Gottfredson en Hirschi een reden om te verdedigen dat hun theorie een ‘*General Theory of Crime*’ is, niet gebonden aan een specifieke cultuur of historische periode.

4.7.3 Gelegenheid tot criminaliteit / crime opportunity

Volgens de theorie van Gottfredson en Hirschi is lage zelfcontrole niet de enige primaire determinant van criminaliteit. De gelegenheid tot criminaliteit is de tweede belangrijke onafhankelijke variabele. Dit specificiert de condities waaronder lage zelfcontrole hoogst waarschijnlijk leidt tot criminaliteit. In de aanwezigheid van een gelegenheid tot het plegen van misdad, zullen individuen met een lage zelfcontrole eerder hiertoe geneigd zijn, terwijl dat bij mensen met een hoge zelfcontrole niet het geval is. Zodoende bestaat criminaliteit uit een wisselwerking tussen zelfcontrole en gelegenheid tot misdad.

Gottfredson en Hirschi zeggen echter relatief weinig over criminele gelegenheden. Dit is naar de mening van Grasmick et al. een cruciale theoretische omissie, omdat er in hun optiek een waarschijnlijkheid aanwezig is dat sociaal gestructureerde factoren, de individuele mate van blootstelling aan criminele gelegenheden kunnen beïnvloeden. Gottfredson en Hirschi beschrijven wel karakteristieken van situaties waarin ‘acts of force or fraude’ hoogst waarschijnlijk het individuele eigenbelang kunnen vergroten zoals bij inbraken, overvallen, moord, autodiefstal en verkrachting. Volgens Gottfredson en Hirschi is de gelegenheid tot criminaliteit maximaal in situaties waarin ‘acts of force or fraude’:

- onmiddellijke voldoening c.q. bevrediging oplevert in plaats van uitgesteld plezier;
- wanneer het mentaal en fysiek makkelijk is;
- indien er weinig risico op detectie bestaat;
- en weinig risico op verzet aanwezig is.

De belangrijkste bewering van Gottfredson en Hirschi is naar de mening van Grasmick, dat lage zelfcontrole de primaire determinant is van criminaliteit *door middel van* de interactie met de gelegenheid tot misdad.

4.7.4 Meten van lage zelfcontrole

Grasmick et al. hebben de zes componenten van lage zelfcontrole geoperationaliseerd in een ‘Low Self-Control Scale’ met 24 items (zie bijlage 2), welke is voorgelegd aan 395 personen. Doel van het onderzoek was te bepalen of de theorie van Gottfredson en Hirschi veelbelovend genoeg is om verdere aandacht vanuit de criminologie te rechtvaardigen. Het antwoord is bevestigend. De elementen van lage zelfcontrole die zij identificeren komen uit een algemeen eendimensionaal kenmerk.

De wisselwerking tussen lage zelfcontrole en gelegenheid tot misdaad voorspelt zowel 'acts of force' als 'acts of fraude', dus het effect wat lage zelfcontrole heeft op criminaliteit. Grasmick maakt echter de kanttekening dat de theorie verder uitgebreid zal moeten worden. In zijn optiek hebben Gottfredson en Hirschi onvoldoende aandacht geschonken aan de gelegenheidsvariabele. De theorie legt onvoldoende nadruk op gelegenheid, wat op zijn beurt weer gekoppeld is aan sociale structuur (Felson en Cohen, 1980). Uit de aanbevelingen van Grasmick blijkt dat de theorie met andere variabelen aangevuld kan worden. Te denken valt hierbij aan de 'strain' theorie (zie paragraaf 1.3). Gottfredson en Hirschi gaan ervan uit dat iedereen een gelijke motivatie heeft tot het begaan van criminele handelingen. Het verschil in het feitelijk uitvoeren van criminele handelingen komt door variatie van de mate van zelfcontrole en/of gelegenheid. Echter, volgens Grasmick, is het ook aannemelijk dat de motivatie tot het begaan van criminele handelingen *niet* voor iedereen gelijk is.

Zoals eerder in dit hoofdstuk is aangegeven, hebben Gottfredson en Hirschi (1990) een interdisciplinaire theorie voorgesteld. Zij stellen dat criminaliteit en andere vormen van risicogedrag tot stand komen door een samenspel van situationele factoren en een gebrek aan zelfcontrole. Uit onderzoek blijkt dat de gevonden relaties aangeven dat er wellicht iets gemeenschappelijks is aan alle vormen van risicogedrag. Het wordt volgens de onderzoekers aannemelijk dat oorzaken van betrokkenheid bij één vorm van risicogedrag ook kan leiden tot betrokkenheid bij andere vormen van risicogedrag en tot uiteenlopende vormen van ongewenste uitkomsten. In het volgende hoofdstuk gaat het met name over een bepaalde vorm van risicogedrag, t.w. verslaving in relatie tot -onder andere- criminaliteit.

Hoofdstuk 5

Verslaving (in relatie tot criminaliteit)

Bij verslaving in relatie tot criminaliteit wordt veelal gedacht aan drugsverslaving. Vooral harddrugsgebruik wordt vaak in verband gebracht met crimineel gedrag. Een gangbare verklaring voor de samenhang is dat de zucht naar drugs, de verslaving eraan en de noodzakelijke bekostiging daarvan die tot criminaliteit leidt (Jacobs & Essers, 2003). De hoge marktprijzen van de drugs verklaren waarom veel van de drugsverslaafden zoveel criminaliteit moeten plegen. Deze verklaring wordt ook wel de *inevitability hypothesis* genoemd (Goldman, 1981). Uit onderzoek van Grapendaal, Leuw en Nelen blijkt echter dat het verband tussen drugsverslaving en het op stelselmatige wijze begaan van misdaad bepaald niet eenduidig is (Grapendaal et al., 1991; Nelen et al., 1991).

Veel veelplegers kenden al een rijk crimineel verleden voordat zij met drugs in aanraking kwamen. Uiteraard wordt er misdaad gepleegd om te kunnen gebruiken, maar ook wordt er gebruikt om misdaad te kunnen plegen. Onder invloed durft men meer (Cromwell et al., 1991). Drugsgebruik en criminaliteit worden ook wel gezien als 'levensstijlen' die onafhankelijk van elkaar kunnen bestaan, maar elkaar ook kunnen beïnvloeden en versterken (Walters, 1990).

Junger en Van der Laan (1997) hebben echter de samenhang tussen verschillende vormen van risicogedrag, waaronder drugsgebruik, onderzocht. Uit de trends van het risicogedrag blijkt dat over het algemeen gesproken kan worden van een lichte toename van het risicogedrag onder de Nederlandse jongeren in de jaren negentig. Bij sommige vormen van dit gedrag is duidelijk de toe- of afname aangegeven. Roken, drinken van alcohol, soft- en harddrugsgebruik in Nederland is in het midden van de jaren negentig in vergelijking met de jaren tachtig toegenomen. Liet roken en drinken van alcohol tot 1992 een daling zien, tussen 1992-1996 blijkt er echter een toename te zijn van het rookgedrag en het alcoholgebruik van de Nederlandse scholieren. Het percentage dagelijkse rokers en recente alcoholgebruikers is sinds 1984 aanzienlijk toegenomen. Ook het gebruik van cannabis en harddrugs laat een toename zien, hoewel voor de laatste categorie de toename gering te noemen is, zo stellen de auteurs. Aangezien onderzoek naar gokgedrag onder de jongeren pas laat op gang is gekomen, is het volgens de onderzoekers niet mogelijk zinvolle uitspraken te doen over de trendontwikkeling van dit risicogedrag.

Onderstaande tabel is door de onderzoekers samengesteld en laat de samenhang zien tussen verschillende vormen van risicogedrag. Navolgend wordt er een overzicht gegeven in welke studies deze samenhang is gevonden.

Tabel 1 Samenhang tussen verschillende normen van risicogedrag

	verkeersgedrag	verkeersgedrag	alcohol	roken	softdrug	harddrug	kamiddel/ medicijnen	risicosex	ongezond edgedrag	weinig beweging	subdiale gedrag	zwerfen	gokken	voortijdig van school	spijl- ten	prob. school	delin- quente
verkeersgedrag	-																
alcohol	X ¹		-														
roken	X ¹	X ²		-													
softdrug	X ¹	X ²	X ³	X ⁴	-												
harddrug	X ¹	X ²	X ³	X ⁴	X ⁵	-											
kalm. middel medicijnen							-										
risicosex								-									
ongezond edgedrag									-								
weinig beweging										-							
subdiale gedrag											-						
zwerfen												-					
gokken													-				
voortijdig van school														-			
spijl-ten															-		
prob. school																-	
delinquentie																	-

Samenhang gevonden in de volgende studies

- a. Onder risicogedrag in het verkeer kan bijvoorbeeld het niet dragen van de gordel in de auto, zonder helm op een brommer rijden, rijden onder invloed, bij rood licht oversteken, met de fiets roekeloos rijden e.d. worden verstaan.
- b. Onder softdrugsgebruik wordt verstaan het gebruik van cannabisproducten zoals marihuana en hasjiesj.
- c. Het betreft hier de harddrugs heroïne, cocaïne, methadon, crack, barbituraten, amfetaminen (bijvoorbeeld speed) en psychodelica (bijvoorbeeld LSD en XTC).
- d. Het betreft hier zowel kalmeringsmiddelen als medicamenten zoals laxeremiddelen.
- e. Onder riskant seksueel gedrag wordt verstaan: eerste coïtus zonder anticonceptie, wisselende seksuele contacten, vrijen met een mogelijk besmette partner en tienerzwangerschap.
- f. Hieronder vallen zowel anorexia als boulimia nervosa en lijngedrag van adolescenten.
- g. Suïcide, suïcidepoging en suïcidale gedachten. Gokken op fruitautomaten, wedden en kaarten om geld.
- i. Zoals geweld tegenover medeleerlingen, leerkrachten, en oppositioneel gedrag.
- j. Het gaat om veringemisdrijven zoals winkeldiefstal, diefstal met braak, diefstal van fietsen, autodiefstal en diefstal van auto- onderdelen en heling, daarnaast vernielingen, misdrijven tegen de openbare orde zoals zwartrijden in tram, bus of metro en graffiti, geweld tegen personen en seksuele misdrijven. Het betreft zowel self-report gegevens (bijvoorbeeld Jol (1996) en Junger-Tas (1992) als justitie gegevens met betrekking tot delinquentje (bijvoorbeeld Abram (1989))

1. Matthijsen (1996), Kidd & Holton (1993), Department-of-Educatim (1996)
2. Elliot (1993) 3. Kuipers e.a. (1993); Department-of-Educatim (1996), zie ook Stroebe & Stroebe (1995)
4. Elliot (1993) 5. Kuipers e.a. (1993)
6. Kuipers e.a. (1993); Department-of-Education (1996) 7. Ter Bogt (1992)
8. Ter Bogt (1992); Department-of-Education (1996) 9. Brugman e.a. (1995); Ketterlinus (1994)
10. Brugman e.a. (1995)
11. Bulik (1987; in Ponton, 1996), French e.a. (1995), Goldbloom (1992). zie Holderness e.a. (1994). Wiederman & Pryor (1996); Neumark-Sztainer (1996)
12. Lipscomb (1987. in Pmton. 1996); French e.a. (1995), zie ook Holderness e.a. (1994)-, Neuniark-Sztainer (1996)
13. French e.a. (1995). Er is in dit onderzoek geen onderscheid gemaakt tussen soft- en harddrugs, zie ook Holderness e.a. (1994), Gwirtsman (1996), Wiederinan & Pryor, 1996), Neumark-Sztainer (1996)
14. French e.a. (1995)-, zie ook Holderness e.a. (1994), Gwirtsman (1996)-, Wiederman & Pryor (1996)
15. Pryor, Wiederman & McGilley (1996). Zowel boulimia als anorexia is gerelateerd aan het gebruik van laxeremiddelen (range: 30,3- 58,3%)
16. French e.a. (1995), Neumark-Sztainer (1996) 17. Stroebe en Stroebe (1995)
18. Merrill e.a. (1992); Department-of-Education, (1 996) -, Rossow, (1 996), Klenhorst e.a. (1 993)
19. CBS (1995), Department-of-Education (1996)-, Kienhorst e.a. (1993)
20. CBS (1995); Kienhorst e.a. (1993) 21. CBS (1995)
22. French e.a. (1995), Noordenbos (1993)-, Neumark-Sztainer (1996)
23. Thomeer-Bouwens e.a. (1996)
24. Dörtinans & De Bie (iggl)-, Scholte (1993) 25. Kuipers e.a. (1993)
26. Thomeer-Bouwens e.a. (1996), Van der Ploeg (1991a)
27. Morbidity and mortality weekly report (1994) 28. Ketterlinus (1994) 29. Sikorski (1996)
30. Sikorski (1996), Ketterlinus (1994) 31. Klenhorst e.a. (1994) 32. Orpinas e.a. (1995)
33. Orpinas e.a. (1995); Department of Education (1996)
34. Orpinas e.a. (1995), Department of Education (1996)
35. Van der Ploeg (I gglb) 36. Scholte (1993)
37. Windle (1994), Junger-Tas e.a. (1992); Jol (1996)
38. Junger & Wiegersma (ongepubliceerd); Kuipers e.a. (1993); Jol (1996)
39. Jol (1996)
40. Allen (1990); Abram (1989). Jol (1996) 41. Allen (1990); Ketterlinus (1994)
42. French (1995). Deze samenhang werd alleen bij mannen aangetroffen; Neumark-Sztainer (1996)
43. Junger en Wiegersma (1995) 44. Elliot (1993)
45. Van der Ploeg (1 99 la), Van der Ploeg (1 99 Ib) 46. Junger & Wiegersma (ongepubliceerd); Kuipers e.a. (1993), Scholte (1993) 47. Elliot (1993)
48. Elliot (1993), Sikorsky (1996) 49. Junger (1990)
50. Glueck & Glueck (1950); West & Farrington (1970); Junger & Wiegersma (1995); Yeager & Otnow-Lewis (1990), Parrington & Junger (1995).

Delinquent gedrag blijkt samen te hangen met nagenoeg alle vormen van risicogedrag die in de tabel zijn opgenomen. Delinquentie hangt samen met alcoholgebruik (Jol & Dorenbos, 1996; Junger-Tas et al., 1992), met roken (Jol & Dorenbos, 1996), met soft- en harddrugsgebruik (Abram, 1989; Allen et al., 1990; Elliot, 1993; Jol & Dorenbos, 1996; Junger-Tas et al., 1992), met riskant seksueel gedrag (Allen et al., 1990; Ketterlinus et al., 1994), met ongezond eten (French et al., 1995), met weinig beweging (Junger & Wiegersma, 1995), met suïcidaal gedrag (Elliot, 1993) met zwerven (Van der Ploeg et al., 1991), met voortijdig schoolverlaten (Elliot, 1993) met spijbelen (Jol & Dorenbos, 1996; Junger-Tas et al., 1992) en met verkeersongevallen. Met betrekking tot al deze factoren vertonen delinquenten meer risicogedrag dan niet-delinquenten.

Probleemgedrag en agressie hangen samen met alcoholgebruik, roken en drugsgebruik (Mooij, 1994; Orpinas e.a., 1995). Verder is er een samenhang met ongezond eetgedrag, riskant verkeersgedrag zoals het niet dragen van veiligheidsgordels, en ook hebben delinquenten meerdere seksuele partners (Kuipers et al., 1993; Orpinas et al., 1995; Sikorski, 1996).

Om hun theorie te testen hebben Gottfredson & Hirschi voorgesteld om gedragingen te kiezen die uitingen zijn van lage zelfcontrole en tegelijk conceptueel verschillend van criminaliteit, en deze met elkaar te relateren. Uit de in dit hoofdstuk genoemde onderzoeken blijkt dat samenhang inderdaad kan worden aangetoond tussen de verschillende vormen van risicogedrag, die als uitingen van lage zelfcontrole kunnen worden gezien en, in de meeste gevallen, verschillen met criminaliteit.

Om een kind een behoorlijk niveau van zelfcontrole bij te brengen, is het volgens Gottfredson en Hirschi nodig dat de sociale omgeving van dat kind bereid en in staat is het gedrag nauwlettend in het oog te houden, asociaal gedrag op te merken en dit op adequate wijze te corrigeren. Noodzakelijke voorwaarden voor zo'n opvoeding zijn een sterke affectieve band tussen de opvoeders en het kind en een adequaat niveau van zelfcontrole bij de opvoeders. Opvoeders met een gebrekkige zelfcontrole missen de eigenschappen (aandacht, geduld, hardnekkigheid, altruïsme, onderscheidingsvermogen) die nodig zijn om hun kinderen een hoge zelfcontrole bij te brengen. In het volgende hoofdstuk wordt onder andere gekeken in hoeverre culturele invloeden het socialisatieproces beïnvloeden (e.e.a. in relatie tot criminaliteit).

Hoofdstuk 6

De culturele factor

In dit hoofdstuk wordt de invloed van cultuur op criminaliteit beschreven. Met name zullen theorieën met betrekking tot de criminele sub-cultuur worden belicht. In dit verband komen achtergronden van allochtone jongeren aan de orde, welke illustratief worden gemaakt door de weergave van een etnografisch onderzoek.

6.1 Cultuur

De term cultuur is afkomstig van het Latijnse ‘colere’: bebouwen of verzorgen. ‘Cultura’ duidde oorspronkelijk ‘bewerking van de bodem’ aan. Later werd met cultuur ook de bewerking -in de zin van verfijning- van de geest bedoeld en ook nu nog wordt bij deze term uitsluitend aan de schone kunsten, monumenten en wetenschappen gedacht. Het sociologische begrip cultuur is aanzienlijk ruimer. Het heeft in principe betrekking op het gehele leven van de leden van een samenleving; niet alleen op de beoefening van kunsten en wetenschappen, maar ook op bijvoorbeeld het gebruik van krulspelden, het drinken van jenever en het vieren van Koninginnedag. Het is in de eerste plaats iemands cultuur en niet zijn erfelijke eigenschappen die een mens maakt tot een Nederlander of een Japanner. Mensen verwerven zich hun cultuur in de omgang met medemensen. Die medemensen zijn geen willekeurige mensen, maar meestal medeleden van dezelfde samenleving. Daardoor heeft cultuur voor de meesten een vanzelfsprekend karakter. Ook is het grootste deel van onze cultuur ons zó onbewust, dat wij van onze ‘tweede natuur’ kunnen spreken. Tal van gedragingen en ervaringen worden als ‘natuurlijk’ ondervonden.

Cultuur bestaat uit een bepaald cultuurpatroon; een voor de samenleving kenmerkende combinatie van cultuurelementen, die tezamen een geheel vormen. Bepaalde waarden en overtuigingen doordringen tal van normen en gedragsvormen. Anderzijds is het in onze maatschappij echter bepaald niet zo, dat cultuurpatronen zonder meer homogene en consistente gehelen vormen. Binnen een cultuurpatroon kan bijvoorbeeld een wanverhouding bestaan tussen de ‘officiële’ moraal, vaak in de wetgeving gecodificeerd, en het feitelijke gedrag van mensen volgens officieuze normen (De Jager & Mok, 1983).

Volgens De Jager en Mok (1983) wordt er in veel definities een nadruk gelegd op het feit dat cultuur gemeenschappelijk bezit is, dat door vele, verscheidene leden van de samenleving wordt gedeeld. Cultuur, als gemeenschappelijk bezit, bevordert saamhorigheidsgevoel tussen de leden van een samenleving, men herkent elkaar als behorend tot dezelfde maatschappij. Door zich aan de gemeenschappelijke cultuur te houden, zijn en blijven mensen als medeleden aanvaardbaar voor elkaar. Men ziet er ook wederzijds op toe, dat mensen zich aan de cultuur houden (sociale controle). Cultuur is normatief en de leden van een samenleving of groepering behoren zich krachtens hun lidmaatschap volgens de voorschriften van hun (sub)cultuur te gedragen. Zodra mensen dus enigszins duurzaam met elkaar samenleven, samen verkeren of samenwerken, ontstaat er iets dat cultuur genoemd wordt. Er kristalliseren zich gemeenschappelijke waarden en normen, opvattingen en overtuigingen uit, die vervolgens via internalisatie en/of sociale controle het gedrag van de groepsleden gaan beïnvloeden en reguleren, vaak (ongewijzigd) tot in lengte van dagen.

De Jager en Mok (1983) geven de volgende definitie: “Cultuur is het min of meer samenhangende geheel van voorstellingen, opvattingen, waarden en normen, die mensen zich als lid van hun maatschappij door middel van leerprocessen hebben verworven; deze cultuur beïnvloedt in hoge mate hun gedrag en onderscheidt hen van de leden van andere samenlevingen”.

Indien men in deze definitie het woord 'maatschappij' vervangt door 'groepering', is zij ook op de nu te bespreken 'sub-cultuur' van toepassing (De Jager & Mok, 1983).

6.2 Sub-cultuur en contra-cultuur

Onze samenleving bezit niet één geldende cultuur voor alle leden. Allerlei sociale eenheden zoals landstreken, sociale milieus en/of levensbeschouwelijke groeperingen hebben eigen cultuurpatronen, die weliswaar van elkaar verschillen, maar daarnaast ook weer zoveel op elkaar lijken dat zij duidelijk met elkaar verwant zijn. Een sub-cultuur is een cultuurpatroon dat in bepaalde opzichten afwijkt van, en in andere opzichten overeenkomt met, het grotere culturele geheel waarbinnen de sub-cultuur van een bepaalde groepering in de samenleving voorkomt. Zo spreken niet alle Nederlanders hun taal op precies dezelfde manier. Een sub-cultuur is als het ware een dialect van de dominante cultuur. Er bestaan als het ware sub-talen, die nauw verband houden met de groeperingen waarvan mensen deel uitmaken.

Een specifieke vorm van sub-cultuur is de contra-cultuur. Onder contra-cultuur wordt een cultuurpatroon verstaan dat ontstaat in en uit conflictsituaties en/of onder als frustrerend ervaren sociale omstandigheden, dat als een reactie op bestaande opvattingen, waarden en normen, en bestaande (machts)verhoudingen een vorm van protest en verzet tegen de dominante cultuur is.

Bij sub-culturen gaat het om mensen die door de dragers van de dominante cultuur als het ware 'apart' worden gezet. Bij de contra-cultuur gaat het om mensen die zichzelf -o.a. door hun cultuurpatroon- apart zetten. Zij erkennen om een of andere reden de min of meer algemeen gangbare waarden en normen niet meer en zij ontkennen de legitimiteit van pogingen om hun die op te leggen en stellen er andere regels en opvattingen voor in de plaats (De Jager & Mok, 1983).

6.3 Theorieën over (criminele) sub-cultuur

De subculturele benadering is een verzamelnaam voor alle theorieën waarin aandacht wordt besteed aan culturele aspecten als verklaring voor (met name jeugd-) criminaliteit.

Kenmerkend voor deze groep theorieën is, dat de bestaande sociale tegenstellingen in de westerse maatschappij als uitgangspunt voor de verklaring van delinquent gedrag worden genomen. Deze tegenstellingen manifesteren zich onder meer op materieel gebied, waardoor bepaalde groepen als gedepriveerden, dat wil zeggen, minder of slechtbedeelden moeten worden beschouwd. Deze gedepriveerden zouden volgens sommige auteurs een geheel eigen subcultuur hebben, waarin de bestaande waarden en normen sterk afwijken van die in de dominante cultuur (Van Dijk et al., 2002).

In het subculturele perspectief heeft men niet alleen oog voor de maatschappelijke kwetsbaarheid van verschillende groepen, maar wordt ook een relatie gelegd met hun eigen ervarings- en belevingswereld zoals binnen het gezin, het onderwijs, de onmiddellijke omgeving en met de leeftijdgenoten. In de subculturele benadering ligt de nadruk dus op cultuurconflicten tussen de dominante cultuur van de (blanke, volwassen, werkende en consumerende middenklasse) meerderheid en (sub)culturen van groepen, die daar geen deel van uit (willen of kunnen) maken. Een subcultuur verschilt op een aantal punten van de dominante cultuur, maar de leden van de subcultuur zijn tegelijkertijd ook lid van de samenleving als geheel. Het subculturele perspectief richt zich op de spanning die tot uiting komt in integratieproblemen, cultuurconflicten, normatieve botsingen, verzet, afhaken of delinquentie (Miedema, 2001).

6.3.1 De anomietheorie

Het begrip anomie is afkomstig van de Franse socioloog Durkheim (1858-1917). Hij stelde, dat snelle en ingrijpende sociale veranderingen (b.v. de industriële revolutie) grote invloed hebben op allerlei groepen in de samenleving. Belangrijke waarden en normen, die tot dan toe werden geaccepteerd, vervagen of verdwijnen.

Het gevolg kan zijn, dat mensen zich gaan inzetten voor nieuwe doelen die strijdig zijn met elkaar, dat individuen zich onzeker gaan voelen en dat er collectief gezien normonzekerheid en zelfs normloosheid (anomie) ontstaat. De Amerikaan Merton (1957) neemt de term anomie van Durkheim over. Hij stelt dat de westerse samenleving overmatig veel nadruk legt op het bereiken van materiële welvaart en een hoge sociale status. Zulke doeleinden die de cultuur ons voorhoudt, leiden tot sterk opgeschroefde behoeften en/of aspiraties van mensen.

Het probleem is echter, dat individuen niet in gelijke mate de beschikking hebben over de middelen (mogelijkheden) om deze doeleinden te realiseren. Stijging op de maatschappelijke ladder, waardoor meer status kan worden verkregen, is immers niet voor iedereen weggelegd. Materiële welvaart is gemakkelijker bereikbaar voor degenen die een ruim inkomen hebben dan voor hen die van een uitkering moeten rondkomen.

Anomie ontstaat, volgens Merton, als de culturele doeleinden gaan botsen met de legitieme middelen die het individu ter beschikking staan om de doeleinden te bereiken. Zo'n botsing kan zich voordoen als de doeleinden worden opgeschroefd of als er een verandering komt in de feitelijke verdeling van doeleinden en middelen (b.v. in tijden van economische malaise). In de westerse maatschappij, en in die van de Verenigde Staten in het bijzonder, is sprake van een onevenredig grote nadruk op het bereiken van materiële welstand en de daarmee samenhangende 'middle class status' (The American Dream), terwijl deze lang niet voor iedereen binnen bereik is. De ervaring dat men de gekozen succesdoelen niet kan bereiken, veroorzaakt, volgens Merton, innerlijke spanning die wordt aangeduid als 'strain'. Individuen kunnen op verschillende manieren op deze strain reageren. Men kan de doeleinden accepteren, deze afwijzen of deze verwerpen en vervangen door nieuwe doelen (Van Dijk et al., 2002).

De volgende reactiepatronen kunnen volgens de theorie van Merton aan de orde zijn:

- *Conformiteit*

In een stabiele maatschappij zullen de doeleinden en de middelen met elkaar in evenwicht zijn. Het zich conformeren aan de wet is daarin het normale gedragspatroon van de burgers. Degenen die in voldoende mate de beschikking hebben over legitieme middelen, kunnen zich echter gemakkelijker conformeren dan degenen die minder of bijna geen legitieme middelen bezitten.

- *Vernieuwing: deviantie of criminaliteit*

Een maatschappij die wordt gekenmerkt door een te grote nadruk op de succesdoelen, zal categorieën mensen kennen die, omdat zij wat betreft de middelen zijn gedisprivéerd, illegitieme middelen gaan aanwenden om de gestelde doelen toch te realiseren. Volgens Merton zullen met name mensen uit de lagere milieus, vanwege hun gebrek aan vooruitzichten, hun toevlucht nemen tot middelen die door de maatschappij als onwettig zijn gedefinieerd. Hij doelt dan op gedragingen als diefstal, heling en drugshandel. Zulke personen worden als het ware gedwongen deviant gedrag te vertonen om te voldoen aan de algemene aanvaarde succesdoelen.

- *Ritualisme*

Een aantal mensen in de samenleving blijkt na een reeks maatschappelijke mislukkingen de culturele doeleinden op te geven. Zij streven niet meer of in verminderde mate naar rijkdom en succes. Niettemin blijven zij de voorgeschreven middelen bijna dwangmatig hanteren. Merton veronderstelt dat dit gedrag het meest voorkomt in de lagere middenklasse.

- *Terugtrekking*

Sommige mensen gaan nog verder dan de ritualisten, in die zin, dat zij niet alleen de cultureel bepaalde doelen opgeven, maar tevens de middelen. Het zou bij deze categorie vooral gaan om individuen die zich als een soort 'outcasts' buiten de maatschappij plaatsen, b.v. zwervers, alcoholisten en drugsverslaafden.

- *Rebellie of verzet*

Niet iedereen die in zijn streven naar succes en status wordt gefrustreerd, zal zijn toevlucht nemen tot onwettige middelen, komen tot ritueel gedrag of zich uit het maatschappelijk gebeuren terugtrekken. Rebellen geven de schuld aan de, in hun ogen, verkeerde structuur van de samenleving. Deze moet fundamenteel worden veranderd en daartoe worden zowel doeleinden als middelen opnieuw gedefinieerd.

Vertegenwoordigers van deze categorie treft men aan in revolutionaire bewegingen, maar ook in buitenparlementaire actiegroepen, bijvoorbeeld krakers.

6.3.2 De theorie van Cohen

Cohen (1955) beschrijft in zijn theorie hoe delinquente subculturen ontstaan. Zijn theorie is specifiek dan de anomietheorie, omdat hij zich beperkt tot delinquente gedragingen die in groepsverband (gangs) worden gepleegd. Cohen zegt, dat de middle class-waarden voor de jongeren uit de werkende klasse onbereikbaar zijn. Zij zijn ook minder toegerust om de materiële doeleinden te verwezenlijken dan middle class-jongeren. Zo missen zij veelal het vermogen om de bevrediging van behoeften uit te stellen en hebben zij minder controle over hun gevoelens van agressie. In feite zouden zij slechter zijn gesocialiseerd. Hierdoor ontstaan voortdurend conflicten (bijvoorbeeld op school), waardoor de jongeren te kampen krijgen met een laag gevoel van eigenwaarde (de zgn. statusfrustratie). De frustratie, het gebrek aan zelfrespect, kan de jongere niet zelf oplossen. Hij heeft daarom de groep nodig van gelijkgezinden. De 'gang' biedt de jongeren uit de lagere klassen de mogelijkheid de middle class-waarden radicaal overboord te gooien en deze te vervangen door geheel andere waarden, die welhaast tegengesteld zijn aan het dominante waardensysteem. Er ontstaat een collectieve subcultuur met geheel nieuwe statuscriteria en nieuwe regels: de 'delinquente subcultuur'. In deze subcultuur verkrijgen de jongeren de status die zij elders niet konden bereiken. Dat doen zij door gedrag te vertonen dat steeds weer is gericht op een snelle beloning.

6.3.3 De theorie van Cloward en Ohlin

Ook Cloward en Ohlin (1961) nemen als uitgangspunt de anomietheorie van Merton. Zij betogen dat delinquent gedrag moet worden gezien als een reactie op het gebrek aan mogelijkheden (opportunities) om succes in de vorm van materiële welvaart te bereiken door middel van arbeid of andere legitieme middelen. De jongeren die op illegitieme wijze succesdoelen gaan nastreven, zullen dit doen door de vorming van een delinquente subcultuur. De jongeren die zich realiseren dat zij behoren tot de gedepriveerden in de maatschappij, zullen hiervan geleidelijk vervreemd raken. Zij zullen steun bij elkaar gaan zoeken, eigen gedragscodes ontwikkelen en vervolgens pogen gezamenlijk (in gangs) de succesdoelen te bereiken.

Echter niet alle jeugdigen uit sociaal zwakkere milieus zullen zo succes behalen. Cloward en Ohlin stellen, dat dit niet alleen afhankelijk is van het ontbreken van legitieme middelen, maar ook van de beschikbaarheid van de illegitieme middelen. Dit laatste zal van plaats tot plaats en van wijk tot wijk verschillen. Omdat crimineel gedrag niet spontaan ontstaat, maar, zoals ook Sutherland veronderstelt, wordt geleerd in voortdurende interactie met anderen, spelen bij de totstandkoming van de delinquente subcultuur vooral de relaties in een buurt, zowel van criminele als van niet-criminele aard, een rol. In dit verband onderscheiden Cloward en Ohlin drie subculturen, namelijk de criminele, de conflict- en de afzonderingssubcultuur.

De *criminele subcultuur* wordt met name aangetroffen in die wijken waar de criminaliteit van volwassenen in aanzien staat (in de Nederlandse context kan bijvoorbeeld worden gedacht aan jongens die opgroeien in Turkse koffiehuisen die een verzamelplaats zijn van professionele helers en drugsdealers). Het belangrijke doel dat de jongeren zich in de criminele subcultuur stellen, is zich te profileren, zodat zij mettertijd deel mogen uitmaken van het netwerk van professionele criminelen. Na een periode als koerier of chauffeur worden de meest veelbelovende jongens gerecruteerd door de in de wijk aanwezige criminele organisaties. Familiebanden spelen hierbij een belangrijke rol. Ook voor een criminele carrière zijn, volgens Cloward en Ohlin, kruiwagens van groot belang.

De *conflict-subcultuur* wordt gekenmerkt door het gebruik van geweld in allerlei vormen. De buurt kent geen omvangrijke volwassenencriminaliteit die de jongeren tot voorbeeld kan dienen. De jongere probeert door het tonen van fysieke moed, door risico nemen en het gebruik van geweld status te verkrijgen (in de Nederlandse context kan bijvoorbeeld worden gedacht aan Antilliaanse of Marokkaanse jongens zonder perspectieven op werk) (Bovenkerk, 2001). Aangezien er in hun directe omgeving weinig succesvolle, oudere criminelen voorkomen -onder de oudere generaties binnen deze groepen komt weinig criminaliteit voor- zijn zij gedwongen hun eigen weg te vinden in de misdaad. Dit leidt ertoe dat zij op zeer amateuristische -en daardoor op extra gevaarlijke- wijze berovingen plegen of winkels overvallen. Jongeren die zich noch door middel van een lidmaatschap van een delinquente subcultuur kunnen bewijzen, noch kans zien via een conflictgroep status te verkrijgen, kunnen terecht komen in een *afzonderingssubcultuur*. Deze is aanzienlijk zwakker gestructureerd dan de eerste twee en is bovendien minder stabiel van samenstelling. In deze subcultuur van 'dubbele falers' waarin drugs en alcohol een grote rol spelen trekt men zich veelal terug in een 'eigen' wereld. Deze laatste groep lijkt op de 'terugtrekkers' in het schema van Merton (Van Dijk et al., 2002).

6.4 Etnische cultuur en criminaliteit

Angenent (1991) heeft onderzoek gedaan naar de achtergronden van jeugdcriminaliteit en zegt in dit verband het volgende over allochtone jongeren.

De relatie tussen etnische cultuur en crimineel gedrag van een jongere hangt af van de concrete levensomstandigheden en de ervaringen die een jongere opdoet -zowel binnen de eigen groep als daarbuiten- als behorende tot een etnische minderheid. Allochtone jongeren leven in cultureel opzicht op het kruispunt van twee culturen. Volgens Angenent (1991) weten velen van hen daar heel goed mee te leven. Sommigen leven in beide culturen, zonder te kiezen. Ze weten de twee culturen aanvaardbaar te combineren. Anderen maken een keuze. Zij het dat ze primair voor de allochtone cultuur kiezen en zich aanpassen aan de Nederlandse cultuur (acculturatie), zij het dat ze voor de Nederlandse cultuur kiezen (assimilatie). De laatsten staan veelal nogal afwijzend tegenover de eigen cultuur. Ze zoeken contact met autochtone jongeren en wijzen soms het contact met de eigen groep af (Angenent, 1991). Een speciale groep onder hen zijn de spijtoptanten. Dat zijn jongeren die aanvankelijk voor de Nederlandse cultuur hebben gekozen, maar zich -tegen het einde van de jongerentijd- weer tot de eigen cultuur bekeren.

Men heeft de jongerentijd en het westerse leefpatroon als het ware gebruikt om de wilde haren kwijt te raken en keert weer terug in de schoot van de eigen cultuur. Deze overstap wordt bevorderd door trouwen, kinderen krijgen en andere verantwoordelijkheden. Er zijn echter ook jongeren die verward raken. Ze weten niet goed tot welke cultuur ze eigenlijk behoren. Ze leven als het ware in twee werelden en hebben twee identiteiten. De ambivalente gevoelens die hiermee gepaard gaan kunnen het zelfvertrouwen aantasten en juist deze jongeren kwetsbaar maken; kwetsbaar in het algemeen en in het bijzonder voor discriminatie. Er treedt rolverwarring en vervreemding op met de daarbij horende vergrote kans op deviant gedrag. Jongeren die in een dergelijke situatie verkeren lossen de ambivalentie soms op door zich van beide culturen, althans van de dominante stroom ervan, te distantiëren waarbij sommigen aansluiting zoeken bij deviante jongerenculturen (Brassé, 1989; Starr, 1977; Starr & Roberts, 1980).

Hieronder passeren enkele in ons land aanwezige etnische groepen de revue en wordt een bij het voorgaande aansluitende verklaring voor de criminaliteit van jongeren besproken. Volgens Angenent (1991) komen *Marokkaanse jongeren* uit een positionele cultuur, een cultuur waarin men precies zijn plaats weet in gemeenschap en gezin (Eppink, 1981; Maliepaard, 1985). Er bestaat strikt rolgedrag in diverse situaties met onder meer een sterke scheiding tussen de seksen. Er zijn veel regels en voorschriften waaraan nauwgezet de hand wordt gehouden, overtredingen worden gewoonlijk streng gestraft. Het is een schandecultuur waarbij het draait om begrippen als eer, eerbied voor autoriteiten, gehoorzaamheid, vormelijkheid en tonen van respect. Het is een gesloten cultuur met een sterk wij-gevoel. Het individu is ondergeschikt aan de groep. Er is weinig ruimte voor eigen initiatief. Aanpassing staat centraal, men is meer groepslid dan individu. Deviantie wordt in de eerste plaats beschouwd als verraad aan de groep, of als blameren van de groep.

Voor jongeren met een dergelijke culturele achtergrond kan opgroeien in een westerse cultuur voor de nodige verwarring zorgen. Het gaat hier om een cultuur die in veel opzichten diametraal tegenover de eigen cultuur staat. De westerse cultuur is een open cultuur met minder vaste regels; een individualistische cultuur waarin veel aan het eigen initiatief wordt overgelaten; een cultuur waarin persoonlijke ontwikkeling en ontplooiing en zelfverantwoordelijkheid centraal staan; een cultuur waar het primair gaat om persoonlijk succes en geluk.

De gezinnen waaruit de Marokkaanse jongeren afkomstig zijn, zijn ingebed in de positionele cultuur (Werdmölder, 1985). Soms passen de ouders zich aan de Nederlandse situatie aan, soms schermen ze zich juist af voor deze cultuur waarvoor ze dan weinig waardering hebben en trachten ze hun kinderen door een strenge traditionele opvoeding te beschermen. Vooral in het laatste geval komen de kinderen in twee werelden te leven, wat tot identiteitsverwarring kan leiden. In het algemeen zijn het grote gezinnen, sterk hiërarchisch gestructureerd, met autoritair gezag van de vader die de eer van het gezin moet hooghouden. De moeder is de spil waarom het binnenshuis draait, maar heeft verder geen autoriteit. De opvoeding is erg dominant met nadruk op gehoorzaamheid. Ook buitenshuis proberen veel ouders zoveel mogelijk toezicht uit te oefenen. Zo wordt omgang met bepaalde vrienden verboden evenals bezoek aan bepaalde gelegenheden (disco's, café's). Andere ouders leggen zich neer bij het feit dat ze buiten het gezin weinig vat op hun kinderen hebben. Ze wijten dit aan de Nederlandse maatschappij (buurthuis, school, politie) en vinden dat die dan ook verantwoordelijk is voor het gedrag van hun kinderen buiten het gezin. Ouders vinden ook vaak dat de jongeren veel harder moeten worden aangepakt dan dat Justitie doet. Jongeren die in een dergelijk gezin opgroeien worden geconfronteerd met een samenleving waarin normen en gebruiken heersen die soms op gespannen voet staan met die van thuis. Dit kan tot vervreemding van de ouders en het milieu leiden.

De jongeren die van het gezin vervreemden onttrekken zich aan de invloed van de ouders en zoeken meer contact met vrienden en leeftijdgenoten (Van der Hoeven, 1985). Verder zoeken ze hun geluk op straat, in het clubhuis en in etnische kroegen en koffiehuisen.

De meesten weten zich redelijk aangepast te handhaven, anderen komen tot criminaliteit en ander deviant gedrag. Enkelvallen maatschappelijk uit de boot waarna zij met lotgenoten, vooral in de grote steden, aan de zelfkant van de samenleving terechtkomen waar criminaliteit een wezenlijk bestanddeel van het leven van alle dag vormt.

Niet zelden groeperen ze zich in bendes. Veel van deze jongeren gebruiken harddrugs, prostitueren zich en plegen veel delicten waaronder nogal wat geweldsdelicten zoals agressieve (straat)berovingen (Kaufman & Verbraeck, 1987; Werdmölder, 1986).

Gezien het feit dat *Turkse jongeren* op veel punten een vergelijkbare culturele achtergrond hebben als Marokkaanse jongeren, wordt de verklaring voor hun criminaliteit in de literatuur in dezelfde richting gezocht: in de dubbele vervreemding, van hun cultuur en van het eigen milieu, in casu het gezin. Hiermee is niet verklaard waarom Turkse jongeren minder bij criminaliteit betrokken zijn dan Marokkaanse jongeren en trouwens ook minder ander deviant gedrag vertonen. Onder Turkse jongeren zijn minder weglopers, minder dak- en thuislozen en minder drugsgebruikers. Als verklaring hiervoor stelt Angenent (1991), dat Turken zich meer aan de Nederlandse maatschappij aanpassen, hetgeen bijvoorbeeld blijkt uit het feit dat er nogal wat moeders buitenshuis werken, wat bij Marokkanen hoge uitzondering is én dat de integratie van Turkse jongeren in het eigen milieu hechter is. Ten aanzien van het relatief geringe drugsgebruik van Turkse jongeren wordt gewezen op de opiumtraditie in Turkije. Vanuit die traditie zijn jonge Turken beter op de hoogte van de nadelen van drugsgebruik (Junger & Zeilstra, 1989; Kaufman & Verbraeck, 1987).

De criminaliteit van *Surinaamse jongeren* heeft op essentiële onderdelen een andere achtergrond dan die van Marokkaanse en Turkse jongeren (Koot, 1989; Maliepaard, 1985). Angenent beperkt zich in dit verband tot creoolse Surinamers. Surinamers onderscheiden zich van andere minderheidsgroepen, doordat ze de taal in het algemeen beter beheersen en meer bekend zijn met de Nederlandse cultuur. Dat houdt volgens de onderzoeker niet tegen dat ook zij taal- en cultuurproblemen hebben. Die hebben onder meer tot gevolg dat ze op school minder goed kunnen meekomen, met gevolgen die overeenkomen met die van andere allochtone groepen.

Toch hebben Surinaamse jongeren in verhouding met andere allochtone jongeren een betere opleiding genoten en gaat het hen in het algemeen sociaal en economisch beter. De integratie van Surinamers in het Nederlandse leefpatroon is bovendien groter. Ze hebben niet zo de neiging zich in de eigen cultuur terug te trekken. Bovendien verschilt het opvoedingspatroon van Surinamers minder van het Nederlandse opvoedingspatroon.

De gezinsbanden lijken meer dan die van andere etnische minderheden op de dominante Nederlandse. Evenwel worden Surinaamse jongeren erg vrij gelaten, waardoor de opvoeding als toegeeflijk is te kenmerken. Dat hangt ook samen met het feit, dat in veel gezinnen de vader ontbreekt. De toegeeflijke opvoeding geeft op jongere leeftijd nog niet zoveel problemen, maar als de jongeren wat ouder worden kan het zich gaan wreken.

Uit onderzoek blijkt dat sommige Surinaamse jongeren het op school voor gezien houden, veel gaan spijbelen en voortijdig de school verlaten. Ze brengen veel tijd door buiten het gezin, waardoor de invloed van vrienden en leeftijdgenoten groot is en het toezicht van de ouders beperkt. In de meeste gevallen blijven ze de normen en gebruiken van de conventionele cultuur wel onderschrijven, hoewel sommigen er wel wat nonchalant mee omgaan en zich er vooral aan houden als het hen uitkomt.

Deze jongeren maken daarom grote kans in aanraking te komen met een redelijk grote Surinaamse subcultuur, die zich in de marge van de samenleving bevindt. Het is een subcultuur waarin legale en illegale manieren om gemakkelijk en snel geld te verdienen door elkaar heenlopen. Vaak gaat het om kleine zaakjes die beter buiten het daglicht afgehandeld kunnen worden, maar soms ook om prostitutie en handel in harddrugs. Dat laatste hangt samen met het feit, dat onder Surinaamse jongeren veel harddrugsgebruikers voorkomen (Aalberts & Kamminga, 1983; Koops, 1978; Oude Engberink, 1983).

6.5 Onderzoek van Miedema

In zijn onderzoek naar de relatie tussen etniciteit, groepsvorming en delinquentie bij jongens, heeft Miedema (2002) een aantal studies betrokken: *Schitteren in de schaduw* over Surinaamse jongeren (Sansone, 1992), *Ieder voor zich* over Marokkaanse jongens (Van Gemert, 1998) en *Stelen en Steken* over Antilliaanse jongens (Van San, 1998).

Uit zijn secundaire onderzoek blijkt dat jongens uit achterstandsbuurten al op jonge leeftijd de 'vrijheid' hebben om actief aan het groepsleven van leeftijdgenoten op straat deel te nemen.

Daar zoeken ze sociale contacten en sociale erkenning. Door gebrek aan gestructureerde vrijetijdsalternatieven, institutionele bindingen en gering ouderlijk toezicht kunnen dergelijke, in eerste instantie territoriale groepsformaties zich relatief autonoom ontwikkelen, zij het met groepen oudere jongens als voorbeeld. Het groepsgebeuren en het op straat rondhangen krijgen een steeds dominantere plaats in hun leven. Het wordt een oefenplaats voor het ontwikkelen van sociale en fysieke vaardigheden om zich te handhaven. Met name de verwerving van status en prestige door deel te nemen aan (vaak impulsieve) groepsactiviteiten is van belang. Een onderdeel daarvan is het veroorzaken in groepsverband van overlast door het claimen van delen van de publieke ruimte en het plegen van delinquentie. Agressie en geweld geven niet alleen status, maar tonen ook loyaliteit aan de groep als collectief.

In die zin is de groepsdynamica te zien als een constant proces van elkaar overtroeven en de 'zwakkelingen' hun plaats wijzen. Deze competitiedwang laat weinig ruimte voor emotionele reflectie en hechte bindingen. De groep blijft vaak een losse verzameling eenlingen die tot elkaar zijn veroordeeld, soms noodgedwongen. Jongens in achterstandssituaties hebben doorgaans moeizame en weerspannige relaties met gezagsdragers en instanties. Door deze problemen en hun gebrekkige socialisatie ervaren zij een grote afstand tot onderwijs en arbeidsmarkt. Ook het vinden of vasthouden van regulier werk is een moeizaam proces. Voor spijbelaars, vroegtijdige schoolverlaters of werklozen vormt de groep steeds meer het centrale kader van hun activiteiten. Daarnaast kunnen deze jongens 'gediscrimineerd' worden op basis van buurtreputatie, etnische generalisaties, uiterlijke stijlkenmerken en dergelijke. Hun marginale status wordt keer op keer bevestigd.

De onderzoeker stelt dat deze jongens binnen de straatgroepering hun eigen gang kunnen gaan door wat ouders niet weten of niet willen zien. Als ouders proberen in te grijpen zijn zij daar lang niet altijd succesvol in, omdat de groep blijft trekken. Hard fysiek straffen blijkt meestal contraproductief. De jongens lopen weg of verheimelijken hun activiteiten. In de buurten waar achterstandsjongens doorgaans wonen is het motto meestal 'bemoei je alleen met je eigen zaken'. Volwassen buurtbewoners die rondhangende jongeren aanspreken op overlast lopen het risico slachtoffer te worden van pesterijtjes, intimidatie en bedreiging. Succesvolle volwassen criminelen vormen soms een rolmodel, waardoor jongeren voor een vergelijkbare carrière kiezen (Miedema, 2002).

6.5.1 Jonge Surinamers

Sansone heeft tussen 1981 en 1990 in twee Amsterdamse buurten onderzoek gedaan onder Creoolse jongeren uit de lagere klasse (Volkscreolen). De meesten woonden al 15 jaar of langer in Nederland en een meerderheid is opgegroeid in een eenoudergezin. Doel van het onderzoek was om een beeld te krijgen van de levensloop van Creoolse jongeren met een lage sociale positie en hun overlevingsstrategieën.

Van de 111 onderzochte jongens zijn er 59 te beschouwen als kerninformanten. In de drie fasen van zijn onderzoek ziet het criminaliteitspatroon van de kerninformanten er als volgt uit: in 1981 - 1982 zijn er 27 (licht) crimineel (meestal 'first offenders') en 3 harddrugverslaafden; in 1983 - 1984 zijn er 25 (licht) crimineel (waarvan 13 met celstraffen) en 4 verslaafd; in 1988 - 1991 zijn er 27 (licht) crimineel (waarvan 5 of 6 met celstraffen van meer dan zes maanden) en 8 verslaafd.

Voor deze jongens geldt dat ze reeds vrij vroeg sterk georiënteerd zijn op het straatleven met leeftijdgenoten en daarmee verbonden activiteiten. In dergelijke groepen kunnen zowel autochtone als allochtone jongens zitten. Stelen doen vooral de jongens tussen de 14 en 22 jaar, die door de oudere Creoolse (jong)volwassenen 'boefjes' worden genoemd. Het gaat daarbij om 'jatten', diefstalletjes, inbraken en straatroven. Dit type criminaliteit onderscheidt zich volgens Sansone nauwelijks van autochtone jongeren. Ook het 'hosselen' hebben zij van autochtone leeftijdgenoten geleerd. Hosselen betekent zwerven, in het bijzonder om aan geld of eten te komen. Een hosselaar is een scharrelaar; een man die op allerlei manieren geld probeert te verdienen (Van Donselaar, 1976).

De organisatiestructuur van de straatgroepen is zwak. Er zijn geen echte aanvoerders en het ledental wisselt nogal. Ze annexeren bepaalde locaties (pleintjes, snackbars, koffiешops). Een deel van hen rookt veel softdrugs en sommigen gebruiken af en toe cocaïne. Als talentvolle boefjes contacten hebben opgebouwd, kunnen ze na hun twintigste proberen heler of 'doorstoter' (dealer) te worden. Harddrug verkopen is de meest populaire straathossel. Veel hosselaars klagen dat er onder de Creoolse dealers geen organisatie en geen onderlinge solidariteit bestaan en dat de Creolen als individu en als groep nu eenmaal niet te vertrouwen zijn. Straathosselaars kunnen en willen zich niet binden aan vrienden en vaste afspraken. Hun sociale netwerken zijn volgens Sansone weliswaar uitgebreid, maar zwak en arm aan vormen van sociaal kapitaal (samenwerkingsverbanden, collectieve doelen, wederkerig vertrouwen). De culturele aanpassing van deze Creoolse jongens betekent, dat zij socialiseren met autochtonen en met andere allochtonen, die eveneens in een achterstandspositie verkeren. Creoolse tienerboefjes opereren steeds meer in groepjes, die ook uit blanke en in mindere mate uit Marokkaanse tieners bestaan. Na hun 25ste wordt het straatgerichte hosselen minder interessant en proberen ze op een andere manier in hun levensonderhoud te voorzien. Een kleine subgroep kiest voor de zwaardere criminaliteit, mede door hun schulden (Miedema, 2002).

6.5.2 Jonge Marokkanen

Om de criminaliteit van Marokkaanse jongens te kunnen verklaren, sluit Van Gemert aan bij het 'aanpassingsperspectief' van Sansone (1992). Zijn drie jaar durende onderzoek vond plaats in drie achterstandswijken in Rotterdam-Zuid en concentreerde zich op een buurthuis, dat vooral door Marokkaanse jongens tussen de 15 en 20 jaar werd bezocht. Van de groep van zo'n 150 jongens heeft Van Gemert over 40 jongens op gedetailleerde wijze via interviews gegevens verzameld.

De onderzochte Marokkaanse jongens zijn bijna allemaal in Marokko geboren en op latere leeftijd (gemiddeld waren ze tien jaar oud) naar Nederland gekomen. De onderzochte jongens hebben weinig contacten met andere bevolkingsgroepen. Een groot deel van de vrije tijd wordt in het buurthuis doorgebracht.

In de groep van regelmatige bezoekers van het clubhuis bevinden zich drie groepen. Daarnaast is er nog een groot aantal eenlingen. De eerste groep bestaat uit negen jongens met dezelfde Marokkaanse achtergrond, die onderling Tamazight spreken. De tweede is gemengder en bestaat uit zeven jongens, die onderling meestal Nederlands spreken. Ze zijn gemiddeld anderhalf jaar jonger dan de jongens uit de eerste groep en op jeugdiger leeftijd naar Nederland gekomen. De laatste groep van negen jongens noemt Van Gemert 'de boefjes', die meestal Tamazight met elkaar spreken en voor een groot deel uit dezelfde streek in Marokko afkomstig zijn. Deze groep trok vroeger op met de eerste. De boefjes hebben voor of tijdens het onderzoek hun schoolloopbaan afgebroken, betreden veelvuldig het criminele pad, komen vaak met de politie in aanraking, hebben een aanzienlijk strafblad en moeten regelmatig een straf van enkele maanden uitzitten. Tussen de leden van de groepen bestaat weinig contact. In en tussen de groepen is een hiërarchische ordening aan te brengen op basis van leeftijd en status. Degenen die 'gek' of verslaafd zijn, staan in de rangorde onderaan. Volgens Van Gemert vertegenwoordigen jaloezie en/of eerbescherming een materieel en moreel aspect, dat in veel gedragsvormen te herkennen is.

Kenmerkend voor Marokkaanse groepen is dat ze geen leider hebben, als los zand aan elkaar hangen, door sterk onderling wantrouwen worden beheerst en criminele activiteiten meestal niet doordacht plannen. Het gaat hier in feite om een verzameling eenlingen. In hun prille tienerjaren lijkt er geen verschil tussen de leden van de drie groepen te bestaan. Ze plegen winkeldiefstallen voor de kick, uit bravoure en vanwege de status. Jongens die nog 'klein' zijn hebben nog een zekere speelruimte waarin zij misstappen mogen begaan. Van Gemert ziet het proces van afglijden als een serie kleine stappen, waarin de jongens worden meegezogen door wat er om hen heen gebeurt. Marokkaanse jongens zoeken elkaar vaak op en het competitief samenklonteren bevordert de uitwisseling van kennis (street wisdom) over het plegen van delicten en illegale mogelijkheden in hun omgeving.

Omdat legale alternatieven -schoolopleiding, goede baan- voor maatschappelijk succes (met name in materiële zin) steeds meer onbereikbaar worden, dringen illegale alternatieven zich steeds meer op. Deze zijn rijkelijk aanwezig in hun woonbuurten. De boefjes gebruiken in tegenstelling tot de andere twee vriendengroepen -die hen achter hun rug minachtend junkies noemen- dagelijks hasj en na verloop van tijd gebruiken enkelen ook met enige regelmaat cocaïne.

Geweld kan in 'groeps'situaties escaleren, omdat ze bang zijn in aanwezigheid van anderen af te gaan (gezichtsverlies). Geweld kan daardoor excessieve vormen aannemen.

De adolescentiefase is bij Marokkaanse jongens begrensd. Als de jongens een jaar of veertien zijn, worden ze gevoelig voor de oordelen en morele druk van volwassenen in de Marokkaanse gemeenschap. Het ouder worden heeft dan een symbolische lading die aan eer en schaamte is gekoppeld en ze oriënteren zich dan meer en meer op de Marokkaanse gemeenschap. Ze zeggen ook vaak zelf dat ze later 'rustig' of 'serieus' worden.

Jongemannen die desondanks doorgaan met criminele activiteiten, vaak de drugshandel, raken als het ware op drift. Omdat zij volharden in crimineel gedrag wordt in de Marokkaanse gemeenschap in hen neergekeken (Miedema, 2002).

6.5.3 Jonge Antillianen

In haar onderzoek onder Curaçaose jongens en hun moeders probeert Van San antwoord te krijgen op de vraag, hoe het delinquente gedrag van de zoons door henzelf en hun moeders wordt gelegitimeerd. Van midden '93 tot begin '96 zijn 60 Curaçaose jongens in de leeftijd van 14 - 17 jaar en de helft van de moeders geïnterviewd, aangevuld met participerende observaties in een aantal gezinnen. Alle -veelal éénouder- gezinnen zijn afkomstig uit de lagere sociaal-economische klasse en woonden doorgaans in achterstandswijken op Curaçao. Ze zijn ongeveer gelijktijdig na 1985 naar Nederland vertrokken.

De meeste jongens volgden een VBO-opleiding, maar zijn vaak door problematisch gedrag vroegtijdig van school gegaan. De spreiding in zelfgerapporteerde delicten is groot en omvat diefstal, diefstal met geweld, (poging tot) doodslag, bedreiging, verboden wapenbezit, overtreding van de opiumwet en verkrachting. Van San brengt een onderscheid aan tussen instrumentele delicten (diefstal, diefstal met geweld en dealen) en expressieve delicten (bedreiging, doodslag en mishandeling). Bij expressieve delicten spelen vooral aspecten als bravoure, eer en prestige een belangrijke rol. Expressieve delicten hangen vooral samen met dwangsituaties: je moet jezelf verdedigen, je reputatie beschermen, je vrienden te hulp schieten, beledigingen wreken, de ander voor zijn. Een mes op zak hebben en bereid zijn dat te gebruiken (steken), wordt tamelijk normaal gevonden.

Reeds op jonge leeftijd zijn de meeste jongens al betrokken bij (winkel)diefstalletjes en geleidelijk aan gaan ze met vrienden of buurtgenoten kleine delicten in groepsverband plegen. Aan 'anderen' wordt een belangrijke voorbeeldrol toegekend. Dit geldt onder andere bij straatroof in groepsverband, veelal met oudere jongens uit de buurt, die hen de kneepjes van het vak hebben geleerd.

Verschillende jongens hebben nogal wat vrienden (op school, uit de buurt) in de drugshandel, die hen hebben aangespoord om ook drugs te gaan verkopen. Zij wijzen erop dat de jongens waar ze mee omgaan ('slechte vrienden') meestal ouder zijn en al een hele tijd met criminaliteit bezig zijn. Ze trekken vooral met Antilliaanse 'vrienden' op. Nederlandse jongens worden vaak gezien als 'mietjes' en 'sukkels'. Verder associëren de jongens hun delinquent gedrag in veel gevallen met 'de straat'. De samenstelling van een groep jongens op straat lijkt op toeval te berusten. De meeste jongens uit bepaalde wijken kennen elkaar, zij het vrij oppervlakkig, en zien wel wie ze toevallig tegenkomen. Hoewel deze jongens een gemeenschappelijke achtergrond hebben en in dezelfde positie verkeren, leidt dit er niet toe dat zij zich als groep sterk manifesteren. Er is nauwelijks sprake van enige organisatie en structuur binnen de groep; de delicten gebeuren min of meer spontaan, zonder veel planning. Curaçaose jongens die er niet in slagen om met volwassenheid samenhangende levensopgaven te realiseren en nog nergens bij horen, blijven zoeken naar andere manieren om status te verwerven. Deze jongens blijven zich sterk verbonden voelen met de groep leeftijdgenoten en ontlenen daar hun identiteit aan. Het dragen van, en het steken met een mes is hun manier om zich binnen de groep te handhaven, om 'erbij te horen'. De straf op afwijking van de groepsnormen leidt onvermijdelijk tot een verlaging van status. Wil men niet blootgesteld worden aan openlijke stigmatisering binnen de groep, dan moet men zich schikken naar de groepsnormen (Miedema, 2002).

6.6 Een andere visie op het sub-culturele perspectief

Tegen de subculturele benaderingen is van verschillende kanten kritiek uitgeoefend (Kornhauser, 1978). Een belangrijk punt van kritiek ligt, volgens Miedema (2001), in de benadering van Matza en Sykes (zie hoofdstuk 7). De onderzoeker stelt, dat Matza en Sykes met hun neutralisatietheorie stelling nemen tegen de opvattingen van Cloward en Ohlin ten aanzien van het 'loswekingsproces' van conventionele normen bij delinquente jongeren en hun inbedding in een delinquent waardensysteem. Volgens Matza en Sykes verwerpen deze jongeren de conventionele waarden helemaal niet, maar stellen zij alleen hun gevoelens van schuld (tijdelijk) buiten werking. Dit is mogelijk doordat zij bepaalde neutralisatietechnieken hanteren, waarmee afstand kan worden genomen van het gebeurde. Kenmerkend voor deze neutralisaties is dat zij, voorafgaand aan het plegen van criminaliteit, deze herdefiniëren in termen die goed in het straatje van de delinquent te pas komen en het gedrag 'logisch' doen lijken. De onderzoeker verwijst naar een artikel van Matza en Sykes (1961), waarin de aandacht wordt gevestigd op de geringe verschillen tussen delinquente en niet-delinquente waarden.

Met name conventionele middenklassenwaarden op het terrein van de vrijetijdsbesteding -het zoeken van spanning en risico, imponeergedrag- vertonen veel overeenkomsten met zogenaamde delinquente waarden. In de delinquente subcultuur zijn deze waarden -het op zoek zijn naar avontuur, opwinding en spanning, het handhaven van een reputatie van mannelijkheid, het geld laten rollen- weliswaar 'ondergronds' of clandestien, maar ook hier bestaan ze náást waarden als zekerheid en routine. Delinquenten overdrijven deze waarden en zijn minder geneigd om te wachten op het juiste moment en de juiste plaats om ze te uiten, maar tegelijkertijd vormen ze een onderdeel van de brede cultuur waar, binnen conventionele normen, vergelijkbare afwegingen worden gemaakt, aldus Miedema (2001).

In het volgende hoofdstuk wordt, onder andere, de bovengenoemde neutralisatietheorie van Matza en Sykes voor het voetlicht gebracht.

Hoofdstuk 7

Neutralisatietechnieken

In dit hoofdstuk komen achtereenvolgens normniveaus, de differentiële associatietheorie van Sutherland en de neutralisatietheorie van Matza en Sykes aan de orde. In dit kader worden twee Nederlandse onderzoeken belicht, waarin onder andere het gebruik van neutralisatietechnieken is onderzocht. Het onderzoek van Van der Zee et al. (1999) beschrijft de theorie van Walters (1990), die met name als aanvulling op de neutralisatietheorie kan worden gezien.

7.1 Normniveaus

Zoals in hoofdstuk 2 (paragraaf 2.2 en 2.3) is aangegeven, is het normenstelsel dat men erop nahoudt geen statisch iets, maar ontwikkelt zich in de loop der jaren. Angenent (1991) licht deze ontwikkeling toe aan de hand van het model van Kohlberg (1964). Volgens dit model doorloopt men drie niveaus van moreel oordeel die ieder uit twee stadia bestaan, zodat het in totaal om zes stadia gaat. Ieder later stadium kent een meer complexe en abstracte wijze van moreel oordelen.

Het eerste niveau is het preconventionele of *premorele* niveau. Op dit niveau hebben morele waarden nog geen zelfstandige betekenis. Het kind maakt geen onderscheid tussen morele en zelfbevredigende waarden.

In het eerste stadium (beloning en straf) wordt moraliteit van gedrag beoordeeld naar de consequenties ervan. Goed is wat wordt beloond en kwaad wat wordt gestraft. Goed gedrag is voor het kind het zoeken van beloningen en het vermijden van straf.

In het tweede stadium (eigen belang) is hedonistisch-individualistisch. Het criterium voor moraliteit van gedrag is de mate waarin behoeften bevredigd worden. Goed is wat degene om wiens gedrag het gaat als prettig ervaart.

Het tweede niveau is het conventionele of *conformistische* niveau, waarop morele waarden worden gezien in het licht van sociale aanpassing. Dat niveau bereikt men in de latere jaren van de kindertijd. De behoeften van het individu worden ondergeschikt gemaakt aan behoeften van anderen en de samenleving. Goed is wat de omgeving als zodanig bestempelt. Het kind gaat oog krijgen voor algemene gedragsregels en gaat zich beroepen op algemeen geldige normen.

In het derde stadium (interpersoonlijke harmonie) hangt de moraliteit van gedrag af van goedkeuring door anderen. Centraal staat het streven naar goede relaties met anderen.

In het vierde stadium (wet en orde) is het criterium voor moraliteit de overeenkomst met de conventionele sociale orde. Centraal staat conformeren aan autoriteiten en conventionele normen en gebruiken.

Het derde niveau is het postconventionele of *principiële* niveau, waarop moraliteit van gedrag wordt afgewogen tegen algemene morele principes ten aanzien waarvan men persoonlijk stelling neemt. Dit niveau bereikt men in de jongerentijd. De externe oriëntatie wordt vervangen door een interne oriëntatie. De eigen verantwoordelijkheid gaat zwaar wegen. In iedere situatie wordt nagegaan of en in hoeverre algemene regels van toepassing zijn en of men daar achter kan staan. Men gaat onderscheid maken tussen regels gebaseerd op sociale afspraken en normen gebaseerd op morele principes. Sociale afspraken verliezen hun absolute karakter. Universele normen worden boven sociale afspraken gesteld.

In het vijfde stadium (sociaal contract) wordt de moraliteit van gedrag beoordeeld in het licht van individuele rechten en democratisch aanvaarde regels. Centraal staan begrippen als sociaal nut en welzijn.

In het zesde stadium (universele ethische principes) is het individuele geweten het morele criterium. Centraal staan begrippen als wederzijds respect, vertrouwen, rechtvaardigheid en gelijkwaardigheid.

Bij de morele ontwikkeling die men doormaakt, worden bovengenoemde fasen na elkaar doorlopen, waarbij niet iedereen tot de laatste fase doordringt. Hierbij is het niet zo dat als men een hoger niveau bereikt het lagere geheel verloren gaat. In feite verschilt het niveau van moreel oordeel van een individu naar gelang het onderwerp waarom het gaat. Voor jeugddelinquenten geldt dat juist ten aanzien van hun eigen criminele gedrag hun moreel oordeel op een lager niveau functioneert (Jurkovic, 1980).

Sommige onderzoekers veronderstellen dat jeugddelinquenten in het algemeen in deze ontwikkeling achterlopen op andere jongeren. Zij hebben een meer egocentrische oriëntatie en zijn vooral gericht op het bevredigen van eigen behoeften en wensen (Hudgins & Prentice, 1973). Na wat in hoofdstuk 2 (paragraaf 2.2) is gezegd over normoverdracht zou men wellicht een relatie veronderstellen tussen het niveau van het morele oordeel van ouders en kinderen. Inderdaad blijkt uit enkele onderzoeken dat moeders van jeugddelinquenten een lager niveau van moreel oordeel hebben dan moeders van niet-delinquente jongeren (Hudgins & Prentice, 1973).

7.2 Normen en jeugdcriminaliteit

De bereidheid van jongeren om zich met (jeugd)criminaliteit in te laten, hangt mede af van de normen die zij erop nahouden (Arbuthnot et al., 1987; Brennan et al., 1978; Chandler, 1973; Elliot & Voss, 1974; Glueck & Glueck, 1950; Gordon et al., 1963; Heather, 1979; Hepburn, 1977; Hirschi, 1969; Lawrence, 1985; Schwabe-Holein, 1984; Sutherland & Cressey, 1978; Thompson & Dodder, 1983). Crimineel gedrag waar de ene jongere geen problemen mee heeft wil de andere niet voor zijn rekening nemen. Normen kunnen een interne rem op jeugdcriminaliteit betekenen. Uit onderzoek blijkt dat, wat de kennis betreft van de conventionele normen, delinquente jongeren weinig afwijken van niet-delinquente jongeren. Sommigen erkennen de legitimiteit van conventionele normen en zien ook de morele waarde ervan wel in. Anderen erkennen alleen de legitimiteit van conventionele normen, zonder de morele waarde te accepteren. Voor weer anderen zijn normen echter louter verbale zaken die weinig met gedrag te maken hebben (Briar & Piliavin, 1965). Delinquente jongeren tillen minder zwaar aan crimineel gedrag, met name de criminaliteit waarmee men zichzelf bezig houdt vindt men minder erg (Angenent, 1972; Hindelang, 1970; Siegel et al., 1973).

Het criminele normenstelsel bestaat vaak al vóór de jongere zich schuldig maakt aan delinquent gedrag (Hepburn, 1977; Liska, 1975; Sutherland & Cressey, 1978).

Maar ook geldt dat hoe meer men aan jeugdcriminaliteit doet, hoe minder erg men het gaat vinden. Er heeft dan een geleidelijke verzwakking van de invloed van conventionele normen plaats doordat er gewenning optreedt (Merton, 1968).

La Pierre (1934) stelde vast, dat er nogal wat verschil bestaat tussen de meningen die mensen over normen ten beste geven -hun morele oordeel- en de wijze waarop normen in hun gedrag tot uiting komen. Een algemeen verschijnsel waarbij mensen zeggen zich op een bepaalde wijze te zullen gedragen, maar als puntje bij paaltje komt toch anders handelen (Wicker, 1969). Sommige mensen gedragen zich redelijk trouw naar hun morele oordeel; bij anderen is de relatie ver te zoeken. Het verschil tussen moreel oordeel en gedrag -de leer en de praktijk- is bij jeugddelinquenten vaak opvallend groot (Jurkovic, 1980; Matza, 1964; Mitchell & Dodder, 1983).

Volgens Angenent (1991) kiest een kleine groep zeer deviante jongeren min of meer consequent voor deviante normen. Vaak zijn dat in dit geval anti-normen die lijnrecht staan tegenover die van de dominante cultuur. Deze jongeren behoren gewoonlijk tot een criminele subcultuur (zie paragraaf 6.2). Aansluitend hierop kan als uitgangspunt dienen dat crimineel gedrag, evenals elk ander gedrag wordt geleerd van anderen. Een theorie waarin deze visie wordt verwoord, is de differentiële associatietheorie van E.H. Sutherland (1947).

7.3 De differentiële associatietheorie

Volgens Sutherland is het afwijken van maatschappelijk voorgeschreven gedrag (crimineel gedrag) te wijten aan inconsistenties van invloeden van buitenaf, in het bijzonder culturele invloeden. In de ene groep wordt stelen als iets onbehoorlijks beoordeeld, maar in een andere groep waarin men verkeert wordt stelen gezien als gedrag dat handig is om de dagelijkse inkomsten aan te vullen. Sutherland is van mening, dat crimineel gedrag alleen via een sociaal leerproces kan ontstaan. Professionele dieven hebben hun eigen taal, codes, attitudes en communicatiekanalen en binnen die subcultuur wordt de kennis overgedragen hoe te stelen en waar de gestolen spullen aan de man te brengen (Bruinsma, 2001).

Sutherland (1947) brengt zijn verklaring van crimineel gedrag in de vorm van negen stellingen. De differentiële associatietheorie is als volgt geformuleerd.

1. Crimineel gedrag wordt geleerd. Dit impliceert dat crimineel gedrag niet erfelijk is. Bovendien is het zo dat iemand die niet is getraind in het plegen van crimineel gedrag, dit gedrag niet kan uitvinden.
2. Crimineel gedrag wordt geleerd in interactie- en communicatieprocessen met andere personen. Deze communicatie kan verbaal zijn, maar ook non-verbaal.
3. Het leren van crimineel gedrag vindt hoofdzakelijk plaats in intieme, persoonlijke groepen. Negatief gesteld, betekent deze stelling dat onpersoonlijke communicatie, zoals via films en kranten, een relatief onbelangrijke rol speelt in het ontstaan van crimineel gedrag.
4. Wanneer crimineel gedrag wordt geleerd, dan omvat dat leren:
 - a. technieken om crimineel gedrag uit te voeren, die kunnen variëren in de mate van complexiteit;
 - b. de specifieke richting van motieven, driften, rationalisaties en attitudes.
5. De specifieke richting van motieven en driften wordt gevormd door definities van wetten die positief of negatief kunnen zijn. In de maatschappij wordt een individu zowel door anderen omringd die het naleven van wetten positief beoordelen als door personen die positief tegenover wetsovertredingen staan.
6. Iemand wordt crimineel door een overmaat aan definities die positief zijn ten aanzien van wetsovertredingen boven definities die negatief zijn ten aanzien van wetsovertredingen. Dit is het principe van de differentiële associatie. Het heeft betrekking op zowel criminele als anticriminele associaties. Als iemand crimineel wordt, dan komt dat door het hebben van contacten met criminele gedragspatronen en ook door een relatieve afscherming van anticriminele gedragspatronen. Ieder mens neemt de hem omringende cultuur op, tenzij andere patronen daarmee in conflict zijn. Deze stelling betekent tevens dat associaties die neutraal zijn, voor zover zij betrekking hebben op crimineel gedrag, niet of nauwelijks van invloed zijn op het ontstaan van crimineel gedrag.
7. Differentiële associaties kunnen variëren in frequentie, duur, prioriteit en intensiteit. Associaties met crimineel gedrag en ook associaties met anticrimineel gedrag kunnen variëren naar de mate waarin deze vier kenmerken zich voordoen.

8. Het leerproces van crimineel gedrag door associaties met criminele en anticriminele gedragspatronen omvat alle mechanismen die bij elk leerproces optreden. Dit houdt in, dat het leren van crimineel gedrag niet beperkt blijft tot het proces van imitatie.
9. Hoewel crimineel gedrag een expressie is van algemene behoeften en waarden, wordt het niet verklaard door deze algemene behoeften en waarden, immers niet-crimineel gedrag is eveneens een uiting van dezelfde waarden en behoeften. Met deze stelling wordt aangegeven dat, zowel de werknemer die hard werkt, als de dief die steelt, beiden hetzelfde nastreven, namelijk geld verwerven (Bruinsma, 2001).

In het leven van de meeste delinquente jongeren spelen echter zowel normen van de dominante, conventionele cultuur als die van de delinquente subcultuur een rol. Jongeren zien deze culturen overigens meestal als twee gescheiden werelden. De normen van beide werelden zijn veelal niet te combineren omdat ze strijdig zijn. Beide culturen blijven voor de jongeren naast elkaar voorhanden. Jongeren ‘drijven’ als het ware tussen beide culturen (Cernkovich, 1978; Matza, 1964). In concrete gevallen valt hun keuze soms in de ene en soms in de andere richting uit. Conventionele normen worden soms tijdelijk genegeerd onder invloed van avontuur, spanning en dergelijke (Buffalo & Rodgers, 1971; Gordon et al., 1963; Matza, 1964; Regoli & Poole, 1978; Siegel et al., 1973; Velarde, 1978).

7.4 Neutralisatie

Het criminele gedrag kan daarom op gespannen voet staan met het normenbestel van delinquente jongeren (deviantie-conflict). Er kan dan een behoefte ontstaan dit gedrag te rationaliseren door de negatieve waarde ervan te ontkennen, mogelijk om te voorkomen dat de zelfwaardering wordt aangetast (Mitchell & Dodder, 1983).

De sociologen Matza en Sykes hebben de aandacht gevestigd op dit kenmerk van (jeugd)criminaliteit. Zij richten zich op de vierde stelling van Sutherland, waarin wordt aangegeven dat het leerproces betrekking heeft op technieken ter uitvoering van crimineel gedrag en op de specifieke richting van motieven, driften, rationalisaties en attitudes. Bruinsma (2001) geeft aan dat Matza en Sykes, in tegenstelling tot Sutherland, van mening zijn dat criminele jongeren niet alleen maar deviante waarden en normen van criminele subculturen internaliseren, maar ook die van de dominante, conventionele samenleving. Zij stellen zich de volgende vragen. Wanneer criminele jongeren in een criminele subcultuur leren dat wetsovertredend gedrag moreel juist is, hoe komt het dan dat zij toch gevoelens van schuld en schaamte over hun criminele gedrag hebben? Waarom trekken veel criminele jongeren een scherpe grens tussen degenen die wel en die niet slachtoffer mogen worden? Zijn veel delinquente jongeren nu werkelijk zo ongevoelig voor de eisen van de dominante sociale orde om zich conformerend te gedragen?

Matza en Sykes stellen, dat veel jongeren die misdrijven plegen, zeer goed weten dat datgene wat zij doen, verkeerd is. Zij voelen zich daarom ook vaak schuldig over hun gedragingen. Om dergelijke schuldgevoelens zo veel mogelijk te minimaliseren, maken de jongeren veelvuldig gebruik van een afweermechanisme: de rationalisatie. De criminaliteit wordt dan toegeschreven aan factoren waar men geen vat op heeft, waardoor men er ook niet voor verantwoordelijk is. Dit wordt ook wel neutralisering (‘personal neutralization’) genoemd (Matza & Sykes, 1957). Deze technieken stellen de (jeugd)delinquent in staat zijn delicten uit te voeren, omdat hij daarvoor nu een rechtvaardigingsgrond heeft geschapen. Enkele uitspraken die een beeld geven van de aard van de techniek: “Het was zelfverdediging” (bij agressief gedrag), “Zij zijn toch verzekerd” (bij vermogenscriminaliteit), “Had ze maar niet moeten meegaan” (bij seksueel geweld), “Iedereen doet het” (bij fietsendiefstal), “De belastingdruk is in Nederland absurd hoog” (bij belastingfraude).

Dit laatste voorbeeld maakt duidelijk dat neutralisatietechnieken niet uitsluitend worden gehanteerd door jeugdige delinquenten die zich schuldig maken aan veelvoorkomende criminaliteit. In feite zal vrijwel iedereen die zich misdraagt, zijn of haar gedrag, soms al bij voorbaat goedpraten (Van Dijk et al., 2002).

Zo kan een (jeugd)delinquent er bijvoorbeeld op wijzen dat crimineel gedrag in het algemeen onjuist is, maar dat het er in zijn positie toch van moest komen. De redenen zijn in veel gevallen op te vatten als uitvluchten. In andere gevallen gaat het om zelfbedrog. Maar in weer andere gevallen kan er wel degelijk van schuldbesef en schaamtegevoel sprake zijn (Matza & Sykes, 1957). Neutralisering kan achteraf geschieden, als een soort verantwoording tegenover zichzelf en anderen. Het kan echter ook vooraf gebeuren, waardoor de neutralisering een motivationele waarde krijgt om tot criminaliteit over te gaan. Dit laatste gebeurt bijvoorbeeld als er van herhaling sprake is. Neutralisering achteraf bij een eerder delict is voor een later delict een neutralisering vooraf. Neutralisering kan derhalve recidivisme in de hand werken (Bandura, 1977; Hindelang, 1973; Hirschi, 1969; Killias, 1981; Merton, 1968; Minor, 1984).

Matza en Sykes onderscheiden vijf neutralisatietechnieken:

1. *De ontkenning van verantwoordelijkheid of 'I didn't mean it'.*
De dader schuift de verantwoordelijkheid van zich af door op overmacht te wijzen. Hij beroept zich bijvoorbeeld op dwingende omstandigheden die hem geen uitweg boden (druk van vrienden), op toeval, op een samenloop van omstandigheden (dronkenschap), op zijn kwetsbare achtergrond (gebrekkige kennis, slechte opvoeding, slechte vrienden) en op vergissingen ('het was een ongelukje', 'het was niet zo bedoeld').
2. *De ontkenning van onrecht / schade of 'I didn't really hurt anybody'.*
Er wordt ontkend dat er personen of instanties (ernstig) zijn benadeeld. De fiets was niet gestolen, maar slechts geleend, waarbij vergeten was hem terug te bezorgen. Het winkelbedrijf kan de schade van de winkeldiefstal op de verzekering verhalen.
3. *De ontkenning van het slachtoffer of 'They had it coming to them'.*
De delinquent geeft de slachtoffers (mede) de schuld. Deze krijgen hun verdiende loon. Als mensen zo nonchalant met hun bezit omgaan (hun huis of auto niet goed afsluiten) of zich zo dom gedragen (meisjes die 's avonds alleen in een bos lopen), dan dragen ze ook de verantwoordelijkheid voor de gevolgen. Ook kan de delinquent erop wijzen, dat de criminaliteit een rechtvaardige vergelding betreft ten aanzien van slachtoffers die deze straf zonder meer verdienen (strengere onderwijzers, vervelende winkeliers), of dat de slachtoffers zonder meer 'nonfiguren' zijn (homo's, etnische minderheidsgroepen).
4. *De veroordeling van de veroordeelaars of 'Everybody's picking on me'.*
De dader beschuldigt personen die zijn gedrag veroordelen ervan ook op allerlei punten niet te deugen (de aanval is de beste verdediging). Die personen zijn hypocriet, halen zelf allerlei streken uit, zijn uit op persoonlijk voordeel en dergelijke. Ouders reageren af op hun kinderen, leerkrachten trekken leerlingen voor, de politie is onrechtvaardig, agressief en dom. Het gebrek aan respect dat delinquenten veelal voor de politie tonen berust gedeeltelijk op neutralisering. Het gaat soms al aan contacten met de politie vooraf en wordt vervolgens door deze contacten versterkt (Hirschi, 1969).

5. *Zich beroepen op hogere plichten of 'I didn't do it for myself'.*

De delinquent beroept zich op de loyaliteit tegenover zijn vrienden. Hij deed het dus niet in de eerste plaats voor zichzelf. Deze loyaliteit wordt dan boven de wet gesteld en gaat boven de loyaliteit ten aanzien van andere groepen en maatschappelijke verplichtingen. In wijder verband worden normen van de subcultuur boven die van de dominante cultuur gesteld.

Volgens Angenent (1991) is het aantal mogelijke vormen van neutralisering met de vijf genoemde vormen niet uitgeput. Uit onderzoek blijkt dat jongeren erop wijzen, dat ze zich zó vaak goed gedragen en zó weinig de wet overtreden, dat dit in feite hun criminele gedrag compenseert en de weegschaal naar de goede kant doorslaat (Minor, 1981).

Daarnaast komen de verschillende vormen van neutralisering vaak gelijktijdig voor. Verder blijkt dat, hoe hoger het niveau van het morele oordeel van de (jeugd)delinquent en hoe meer conventionele normen hij zich eigen heeft gemaakt, hoe meer neutralisering er verwacht mag worden (Amelang et al., 1988; Ruma & Mosher, 1967).

Ook blijkt dat naarmate de gepleegde delicten ernstiger zijn, jongeren minder behoefte tot neutraliseren zouden hebben. Met ander woorden, jongeren die zware delicten plegen staan te ver van conventionele normen af om zich al te veel van de morele implicaties van hun deviante gedrag aan te trekken. Schande, schuld en schaamte zijn begrippen die hen niet zo erg aanspreken (Egg & Sponsel, 1978; Mitchell & Dodder, 1980; Velarde, 1978). Te denken is hierbij aan (semi-)criminele jongeren, die een deviante identiteit hebben. Soms ervaren deze jongeren hun deviante gedrag trouwens niet als deviant (deviantie-normalisatie).

Zoals eerder is aangegeven, is neutraliseren geen unieke eigenschap van jeugddelinquenten. Normen zijn immers elastisch en flexibel en zijn niet altijd onder alle omstandigheden geldig. Het zijn richtlijnen voor het gedrag. Als zodanig zijn ze beperkt in hun toepassingen naar plaats, tijd en personen waar het om gaat. Normen zijn nu eenmaal per definitie abstract en spelen in iedere specifieke situatie een andere rol (Angenent, 1991).

7.5 Onderzoek van Kroese & Staring

Uit een onderzoek onder gedetineerde overvallers van Kroese en Staring (1993) blijkt, dat slechts weinig daders hun spijt betuigen over de door hen gepleegde overvallen. De enkeling die zijn acties achteraf betreurt, behoort tot de wanhoopsovervallers. Het overgrote deel van de overvallers heeft geen last van wroeging. Volgens de onderzoekers doen veel overvallers echter pogingen om hun delict te rationaliseren. Allerlei argumenten worden aangedragen om de maatschappelijk gevoelde ernst van het delict overval in een ander daglicht te stellen. Zij legitimeren op deze manier het plegen van een overval en neutraliseren in zekere zin hun geweten. De vijf door Matza en Sykes genoemde neutralisatietechnieken worden door de respondenten uit het onderzoek niet alle even vaak genoemd. Volgens de onderzoekers hebben overvallers een voorkeur voor enkele van deze technieken. Onderstaand volgen hun bevindingen.

1. Het ontkennen van verantwoordelijkheid.

Kroese en Staring vinden het opmerkelijk dat bijna geen enkele overvaller zich hierop beroept. Vrijwel iedereen neemt zelf de verantwoordelijkheid voor de keuze een crimineel pad te bewandelen en tot het plegen van overvallen te zijn overgegaan. Sommige wanhoopsovervallers voeren omstandigheden buiten hun controle aan als aanleiding voor de door hen gepleegde overval(len). Beginners en professionals wijzen een dergelijke 'verklaring' van hun acties af. 'Je staat ervoor' is iets dat ze vaak verklaren en ze accepteren daarmee aansprakelijkheid voor hun daden.

De tweede genoemde neutralisatietechniek wordt door de overvallers uit het onderzoek het meest gebruikt:

2. Het ontkennen van onrecht / schade.

Vrijwel alle respondenten gebruiken vooral deze techniek om hun overval(len) te rechtvaardigen. Uit het onderzoek blijkt dat het ontkennen van onrecht en schade door overvallers verschillende vormen aanneemt. Volgens Kroese en Staring maakt men in de criminele wereld onderscheid tussen slachtoffers die het geldelijke verlies gemakkelijk kunnen dragen en slachtoffers bij wie dit niet of minder het geval is. Als een van de meest gebruikte beelden in dit verband noemen zij 'het oude vrouwtje'.

De respondenten spraken vaak hun minachting uit over lieden die op straat 'oude vrouwtjes hun tas afpakken'. Het oude vrouwtje staat niet alleen model voor een ongelijkwaardig slachtoffer, dat alleen wordt gepakt door lafhartige mensen, tevens geven de overvallers met dit beeld aan dat ze het onbehoorlijk vinden te stelen van mensen die niet rijk zijn, aldus de onderzoekers. Daarnaast menen zij dat het minder belastend is voor het geweten van de dader wanneer het buit gemaakte geld uit een minder persoonsgebonden, meer anonieme bron komt. Verder stellen de auteurs dat in geldinstituten anonimiteit en rijkdom verenigd zijn. Door een bank te overvallen wordt -in de ogen van de daders- daarom niemand persoonlijk geschaad. Banken zijn immers zo rijk dat ze het buit gemaakte geld niet zullen missen. Ook voor andere commerciële objecten wordt dit argument gehanteerd. Bovendien hanteren overvallers vaak het argument, dat geldinstituten best overvallen mogen worden omdat deze objecten verzekerd zijn. Geldinstituten zijn in de visie van overvallers ingesteld op overvallen. Het personeel is geïnstrueerd en daardoor opgewassen tegen de spanning die een overval met zich meebrengt. Ook het afzien van het gebruik van 'zinloos' geweld tijdens de overval brengt veel overvallers ertoe te denken dat geen schade aan de slachtoffers wordt toegebracht. Weliswaar zijn sommige overvallers zich bewust van de geestelijke belasting die een overval met zich mee kan brengen, maar de meesten trekken de verhalen over psychische schade bij slachtoffers in twijfel. Veel overvallers rechtvaardigen hun daden door erop te wijzen dat ze terughoudend met het toepassen van geweld zijn geweest. Menig overvaller vindt juist dat hij zijn slachtoffers voorzichtig en relatief vriendelijk tegemoet is getreden. Deze neutralisatietechniek kan volgens Kroese en Staring ook de vorm aannemen van een 'Robin Hoodgevoel' (zie paragraaf 7.6). De dader doet in zijn visie niet alleen de slachtoffers geen onrecht, omdat die toch geld genoeg hebben, hij doet bovendien soms recht aan de minder bedeeden. Menig overvaller laat zijn familie en vrienden mee profiteren van zijn successen.

3. Het ontkennen van het slachtoffer.

Zelfs wanneer de delinquent accepteert dat hij met zijn acties schade heeft berokkend aan de slachtoffers, kan hij dit neutraliseren door vol te houden dat de schade acceptabel is in het licht van de omstandigheden. De verantwoordelijkheid voor het toegebrachte leed wordt gelegd bij het slachtoffer, die daarmee wordt getransformeerd tot boosdoener.

Dit neutralisatiemechanisme wordt door overvallers vooral gehanteerd, indien de slachtoffers fysiek schade werd toegebracht. Een slachtoffer, dat tijdens de overval verzet pleegt, wordt een 'held' genoemd. In de ogen van de meeste overvallers zijn helden 'dom' en hebben ze het geweld dat ze door hun verzet oproepen, aan zichzelf te wijten. Soms ook 'verdient' iemand om andere redenen het leed dat hem wordt aangedaan. Als voorbeeld noemen de onderzoekers een respondent die een overval uitvoerde op een reisbureau, waar 'zwart' geld werd gewisseld, die zijn overval rechtvaardigt door te benadrukken dat zijn slachtoffer zelf ook op een illegale manier aan zijn geld was gekomen.

4. Het veroordelen van de veroordeelaars.

Bij de vierde techniek verschuift de delinquent de aandacht van zijn delicten naar de motieven en acties van degenen die zijn daden veroordelen. Hij kan de veroordeelaars hypocriet, corrupt, etc. noemen. Net als 'het ontkennen van onrecht' is 'het veroordelen van de veroordeelaars' een techniek die overvallers vaak hanteren, zo blijkt uit het onderzoek.

5. Het zich beroepen op hogere loyaliteiten.

Bij deze neutralisatietechniek worden de belangen van de samenleving als geheel ondergeschikt gemaakt aan de belangen van de kleinere sociale groepen waartoe de delinquent behoort. Volgens de onderzoekers maken overvallers niet vaak gebruik van deze neutralisatietechniek. In die gevallen, dat een dader aanvoerde een overval te hebben gepleegd om een vriend ter wille te zijn of uit nood te helpen, betrof dat nooit zijn eerste overval. Een voorbeeld is een professionele overvaller die een lange reeks overvallen op zijn naam had en -ondanks een zeer ruim bestedingspatroon- genoeg geld had om te stoppen, nog twee laatste overvallen pleegde om vrienden te helpen. Het helpen van een vriend, door met of voor hem een overval te plegen, is een fenomeen dat alleen bij professionals voorkomt. Gezien hun reputatie als ervaren en succesvolle overvallers is het, naar de mening van de onderzoekers, niet verwonderlijk dat juist professionals dergelijke verzoeken uit hun vriendenkring krijgen.

Concluderend stellen Kroese en Staring vast, dat overvallers in het algemeen geen spijt hebben van hun acties. Ze maken gebruik van diverse neutralisatietechnieken om hun delicten te rechtvaardigen. Alleen wanhoopsovervallers wijzen daarbij wel eens op zaken waarover ze geen controle hadden; beginners en professionals nemen de volle verantwoordelijkheid voor hun daden. De meest gebruikte technieken zijn 'het ontkennen van onrecht en schade' en het 'veroordelen van de veroordeelaars'. De techniek van 'het ontkennen van het slachtoffer' wordt slechts dan toegepast wanneer er sprake was van fysiek geweld tijdens de overval (Kroese & Staring, 1993).

7.6 Onderzoek van Van der Zee et al. (1999)

Om inzicht te krijgen in de belevingswereld van overvallers, hebben Van der Zee et al. (1999) vragen gesteld aan gedetineerde overvallers over criminaliteit, criminelen, de samenleving, straffen en de toekomst. Uit het onderzoek blijkt, dat er een wisselwerking is tussen het gedrag van de respondenten en hun belevingswereld. Enerzijds bepaalt de belevingswereld het gedrag en anderzijds kleuren de daden en de gevolgen daarvan deze belevingswereld in sterke mate.

In dit opzicht maken de onderzoekers melding van de theorie van Walters (1990), die volgens hen tot een soortgelijke constatering komt. De auteurs stellen dat Walters, als klinisch psycholoog en onderzoeker verbonden aan diverse Amerikaanse gevangenissen, jarenlang gesprekken voerde met doorgewinterde criminelen en heeft geconcludeerd, dat criminaliteit in sterke mate verbonden is met de manier waarop een mens zijn ervaringen omzet in specifieke cognitieve patronen. Bij veel criminelen gaat er bij het omzetten van deze ervaringen iets mis. Als gevolg daarvan ontstaan irrationele gedachtepatronen. Samen met andere psychologen van de United States Penitentiary Leavenworth in Kansas ontwikkelde Walters een systeem van 'criminele denkpatronen' dat bestaat uit acht primair cognitieve, irrationele denkpatronen. Deze denkpatronen vindt men ook bij mensen die zich niet met criminaliteit bezighouden, maar volgens Walters blijven veel criminelen in hun ontwikkeling steken en bouwen ze hun leven op rond deze denkpatronen. Terwijl niet criminelen zich verder ontwikkelen en uiteindelijk in staat zijn om deze denkpatronen achter zich te laten of op een andere manier aan te wenden (Van der Zee et al., 1999).

De acht denkpatronen van Walters worden door Van der Zee et al. (1999) als volgt beschreven:

1. *'Mollification' of Afzwakkingsmechnisme*

Het eerste denkpatroon wordt aangeduid met de term 'mollification'. Deze term is afgeleid van het Engelse woord mollify, dat verzachten of kalmeren betekent. Mollification is een proces waarbij men probeert het eigen gedrag te rechtvaardigen of het effect ervan af te zwakken. Men neemt zelf geen verantwoordelijkheid voor bepaalde gebeurtenissen door rechtvaardigende omstandigheden aan te voeren of de schuld elders te leggen. Walters beschrijft mollification als een proces van rationalisatie dat met name achteraf, dus na de daad, plaatsvindt.

2. *'Cutoff' of Afsluitingsmechanisme*

Volgens de onderzoekers stelt Walters dat de geharde crimineel een bepaalde methode heeft die hem in staat stelt de hindernissen te overbruggen die de meeste mensen weerhouden van criminaliteit. Hij noemt deze methode 'the cutoff'. Van der Zee et al. noemen het 'afsluiten' omdat dit het psychische effect van de methode weergeeft. Door zich af te sluiten voor bepaalde gevoelens en gedachten kan de dader een morele grens passeren, bijvoorbeeld door middel van het oproepen van een woord of een gedachte. Walters heeft het over woorden als 'fuck it'. Als vergelijkbaar voorbeeld uit het onderhavige onderzoek worden respondenten aangehaald met de woorden "schijt ik pak gewoon die bank". Een andere manier van afsluiten is het gebruik van verdovende middelen. Ook het gevoel niets te verliezen te hebben kan ervoor zorgen, dat men zich afsluit. Bij een aantal respondenten werd voor de onderzoekers duidelijk dat dit gevoel hen in staat stelde de overval te plegen. Ze waren zo ernstig in de problemen geraakt, dat ze dachten er niet meer uit te komen. Voor hen was het alles of niets. Dit maakte hen roekeloos en in staat morele bezwaren opzij te zetten.

3. *'Entitlement' of Recht hebben op*

Walters noemt het derde denkpatroon 'entitlement'. Volgens Van der Zee et al. bedoelt Walters hiermee dat veel van de door hem onderzochte criminelen het gevoel hebben onder en boven de wet te staan. Ze denken dat ze zonder meer recht hebben op bepaalde zaken en uniek te zijn. Deze gevoelens zijn niet voorbehouden aan criminelen, maar leiden niet bij iedereen tot regelovertredend gedrag. Daar komt nog bij dat luxueuze wensen -zoals een avondje flink feesten, een mooie auto of een dikke gouden ketting- door veel criminelen als basale levensbehoeften worden gezien. Als het niet goedschiks kan, dan maar kwaadschiks, want wetten en regels gelden voor anderen, niet voor hen. Hiermee in verband staat het geloof dat de wereld alleen om hun profijt en plezier draait.

4. *'Power orientation' of Macht*

Een groot aantal criminelen is volgens Walters geobsedeerd door macht en het uitoefenen van controle over de eigen omgeving en over andere mensen. Alleen al de kans om iets crimineels te doen, kan genoeg zijn om die hang naar macht op te wekken. Ook Van der Zee et al. constateerden in hun onderzoek bij een aantal respondenten een dergelijk verlangen naar macht. Het plegen van een overval gaf hen het gevoel 'on top of the world' te zijn en alle touwtjes in handen te hebben. Volgens de onderzoekers kan tevens in de uitvoering van een overval het verlangen naar macht een rol spelen. Dat kan zich onder andere uiten in de wijze waarop het personeel en de omstanders worden behandeld. Als voorbeeld wordt een respondent genoemd die een omstander in de nek had geschoten omdat "hij in de weg stond".

Van der Zee et al. plaatsen bij dit denkpatroon echter wel een kanttekening. Die obsessie met macht en controle betekent volgens hen niet zonder meer dat het om machtswellustelingen gaat. Het kan ook een teken van machteloosheid zijn, dat kan worden verklaard uit de achtergronden van de respondenten. Ze zijn in maatschappelijk opzicht mislukt: ze komen uit sociaal zwakkere milieus, zijn nauwelijks opgeleid, hebben geen werk waarmee ze aanzien of respect kunnen verwerven en zijn niet in staat langdurige relaties aan te gaan. Tegelijkertijd hebben ze wel dezelfde wensen en behoeften als ieder ander. Door controle uit te oefenen over de overvalsituatie en over de slachtoffers hebben ze het heel even voor het zeggen, aldus de onderzoekers.

5. *'Sentimentality' of Sentimentaliteit*

Sentimentaliteit ofwel het Robin Hood-syndroom is een defensiemechanisme dat, naar de mening van de onderzoekers, veel mensen zullen herkennen. Door goed te doen, mensen in nood te helpen en positieve gedachten over andere te hebben, kun je jezelf een goed mens voelen. Het is een mechanisme dat wordt aangewend om de destructiviteit van het eigen gedrag niet te hoeven zien. Als voorbeeld wordt de Italiaanse maffia genoemd. Maffiosi staan erom bekend, dat zij enorme bedragen schenken aan liefdadigheidsinstellingen. Het beeld dat ze daarmee willen creëren is dat van de beminnelijke beschermheer en niet dat van de gewetenloze crimineel. Van der Zee et al. zijn vaak Robin Hoods tegengekomen. Veel respondenten gaven een gedeelte van de buit weg, voorzagen hun familie van nieuwe kleren, kochten iets voor hun moeder of deden aan liefdadigheid.

6. *'Superoptimism' of Superoptimisme*

Walters omschrijft het zesde denkpatroon als superoptimisme. Superoptimisme heeft betrekking op het irreëel inschatten van de eigen mogelijkheden om bepaalde doelen te bereiken. Een voorbeeld hiervan is de inschatting van de pakkans. Volgens Van der Zee et al. tonen diverse onderzoeken aan dat mensen die veel delicten plegen de pakkans geringer achten dan mensen die weinig of geen delicten plegen. Het feit dat eerstgenoemde groep de pakkans zo laag acht heeft niets te maken met de werkelijke pakkans, maar met de overschatting van de kans ermee weg te komen. De veelplegers hebben het idee ongrijpbaar te zijn. Iedere keer dat ze niet gepakt worden, sterkt hen in dat idee. Het feit dat de meeste respondenten de schuld van hun arrestatie niet bij zichzelf zochten, staat in verband met het irreëel inschatten van de eigen mogelijkheden. Meestal had een mededader iets stoms gedaan. Verder blijkt uit het onderzoek, dat respondenten vaak melding maakten van het feit dat mededaders, afgunstige kennissen of familie hen hadden 'verlinkt' bij de politie. Zo blijven ze in staat in hun eigen onfeilbaarheid te geloven. Veel respondenten dachten ook in één keer de grote klapper te kunnen maken. Het idee om 'voor de jackpot te gaan' komt vaak naar voren als afsluiting van een criminele periode.

7. *'Cognitive Indolence' of Cognitieve indolentie.*

Cognitieve indolentie ofwel luiheid, traagheid en een slecht opmerkingsvermogen zijn volgens Walters belangrijke karakteristieken van het criminele denkproces. Deze karakteristieken spelen een rol bij het begin van een criminele loopbaan en bij recidive, maar ook bij arrestatie door de politie.

Veel criminelen lopen uiteindelijk tegen de lamp, niet alleen doordat ze hun kansen te gunstig inschatten maar ook omdat ze door hun cognitieve indolentie onnodige en domme fouten maken. De onderzoekers maken dit duidelijk door te kijken naar de redenen waarom de respondenten zijn opgepakt. Zij stellen dat het in de meeste gevallen niet zozeer te danken is aan nijver politiespeurwerk, maar aan stommiteiten van de overvallers zelf. De cognitieve indolente geest is, volgens Walters, voortdurend op zoek naar makkelijke manieren om irreële doelen te behalen zoals rijk worden zonder er echt iets voor te hoeven doen.

8. *'Discontinuity' of Discontinuïteit*

Het leven en de denkpatronen van veel door Walters onderzochte gedetineerden wordt gekenmerkt door discontinuïteit. Ook bij de respondenten in het onderzoek van Van der Zee et al. is dat het geval. Hun leven bestaat vaak uit episodes waarin geen lijn te ontdekken valt. De onderzoekers noemen dit een 'hapsnap' leven. Van de ene op de ander dag niet meer naar school gaan, zonder reden niet meer op het werk verschijnen, familie niet meer zien en ga zo maar door. Veel respondenten zijn naar de mening van de auteurs niet in staat de bindingen die ze aangaan en de doelen die zij zich voor ogen stellen vast te houden.

Zowel neutralisatietechnieken (Matza & Sykes) als bovengenoemde denkpatronen (Walters) zijn cognitieve strategieën, die door delinquenten worden gebruikt om criminele activiteiten voor zichzelf te rechtvaardigen. Door middel van deze denkpatronen c.q. technieken kunnen delinquenten hun schuldgevoelens opheffen; de verantwoordelijkheid voor hun handelen afschuiven. Door zich te concentreren op externe factoren of door de ernst van zijn handelen te minimaliseren, probeert een delinquent de betekenis van zijn regelovertredend gedrag te verzachten.

Volgens Van der Zee et al. (1999) lijken de denkpatronen de theorie van Gottfredson en Hirschi te bevestigen. Deze stellen namelijk, dat mensen met weinig zelfcontrole een sterke hier-en-nu-oriëntatie hebben, impulsief zijn, egocentrisch, avontuurlijk en de neiging hebben onmiddellijke behoeftebevrediging na te jagen zonder oog te hebben voor eventueel lange termijn consequenties en zonder veel moeite te willen doen. Met name denkpatronen als 'the cutoff', 'entitlement' en superoptimisme schetsen volgens de onderzoekers een beeld van de impulsieve dader met weinig zelfcontrole.

In dit hoofdstuk is ingegaan op het ontstaan en het aanwenden van diverse neutralisatietechnieken in relatie tot criminaliteit. Neutralisatietechnieken zijn in feite variaties op excuses en rechtvaardigingsgronden die ook door de conventionele maatschappij worden erkend. Delinquenten passen ze echter ruimer toe en in meer omstandigheden dan waar ze 'normaal' van toepassing voor zijn. De neutralisatietechnieken maken het mogelijk dat delinquenten zich niet schuldig hoeven te voelen over hun delinquent gedrag. Het daadwerkelijk plegen van delicten hangt dan onder andere af van de 'wil' om dat te doen.

Die 'wil' om delicten te plegen kan onder verschillende omstandigheden ontstaan. Hij kan ontstaan wanneer iemand reeds weet dat het mogelijk en vrij eenvoudig is om een bepaald delict te plegen (Weerman, 1998). In aansluiting hierop zal in het volgende hoofdstuk de gelegenheid(stheorie) worden besproken.

Hoofdstuk 8

De gelegheidsfactor (door complexiteit van de samenleving)

In de vorige hoofdstukken heeft het accent onder andere gelegen op individuele kenmerken die van invloed kunnen zijn op crimineel gedrag. In dit hoofdstuk komen macrofactoren aan de orde, die van belang zijn voor de gelegenheid tot criminaliteit. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de situationele benadering van criminaliteit, waaronder de gelegenheidstheorie. Tenslotte zullen in dit kader drie onderzoeken worden beschreven.

8.1 Individualisering

Veel westerse samenlevingen zijn na de Tweede Wereldoorlog aanzienlijk veranderd. Dit gebeurde onder andere als gevolg van het *individualiseringsproces*. De term individualisering kan worden gebruikt als verzamelnaam voor een breed scala aan sociaal-culturele veranderingen die zich de laatste decennia aftekenen.

Ten eerste verschuiven economische en normatieve afhankelijkheden van de directe sociale omgeving (zoals partners, ouders, burens, de pastoor) naar anoniemere collectieve verbanden (zoals werkgevers, verzekeraars, overheid).

Ten tweede ontstaan er, als gevolg van de verschuivende afhankelijkheden, meer evenwichtige machtsverhoudingen tussen individuen en hun directe sociale omgeving. Daarbij vermindert niet zozeer de invloed, maar wel het sturend vermogen van die omgeving. Het individualiseringsproces wordt door de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) omschreven als *een relatieve materiële en morele verzelfstandiging van individuen binnen de marges die geboden worden door de collectieven waarvan men in toenemende mate afhankelijk is* (WRR, 2002). Individualisering staat voor een groeiende autonomie van het individu ten opzichte van zijn directe omgeving. Dat proces treedt op in relatie tot de verbanden waarvan het individu deel uitmaakt en tot de morele orde waarin het individu, via de verbanden, is ingebed. Naarmate een individu voor zijn behoeftebevrediging minder is aangewezen op de kleine gemeenschap waarin hij opgroeit, raakt hij meer afhankelijk van verbanden van een hoger schaalniveau (SCP, 1998).

8.2 Indicaties voor verschuivende afhankelijkheden

De WRR (2002) noemt een aantal aspecten die het verzelfstandigingsproces hebben beïnvloed.

Veranderende economische afhankelijkheid

Als eerste indicator voor verschuivende afhankelijkheden wordt de naoorlogse economische modernisering genoemd, waaronder de macro-economische politiek. Deze politiek heeft bijgedragen aan de sterke economische groei in de periode 1951-1973 en de daaraan gekoppelde toename en spreiding van welvaart (Schuyt & Taverne, 2000). Vooral de welvaartstijging in de periode 1960-2000 is aanzienlijk geweest. De consumptie per hoofd van de bevolking is verdrievoudigd. De spreiding van welvaart uit zich onder meer in de ontwikkeling van sociale grondrechten en de opbouw van collectieve verzorgingsarrangementen door de overheid. Dankzij deze maatregelen hebben ook economisch achtergebleven groepen kunnen meeprofiteren van de welvaartstijging. De stijging en spreiding van welvaart onder de bevolking duiden volgens de WRR op een grotere financiële onafhankelijkheid van veel mensen ten opzichte van hun directe sociale omgeving. Daar staat voor economisch achtergebleven groepen echter afhankelijkheid van uitkeringsinstanties tegenover (WRR, 2002).

Stijgende onderwijsdeelname

Een andere sociaal-culturele indicator is de onderwijsdeelname. Voor de totale bevolking tussen 5 en 25 jaar geldt dat de onderwijsdeelname tussen 1960 en 1973 is gestegen, gevolgd door een periode van licht schommelende aantallen tot 1980, waarna uiteindelijk een daling is ingezet. Deze daling is te wijten aan de daling van het aantal 5-25 jarigen onder de bevolking sinds 1980 (WRR, 1999). Binnen deze trend valt op dat in de periode 1961-2000 de onderwijsdeelname in het volle tijdsonderwijs van zowel jongens als meisjes tussen de 14 en 25 jaar sterk is gestegen. Ook de duur van de onderwijsdeelname is gestegen. De stijgende en deels stabiliserende onderwijsdeelname tot ongeveer 1980 en vooral de stijgende deelname binnen het middelbaar en hoger onderwijs in de afgelopen vier decennia, hebben tot gevolg dat veel jongeren bij het afronden van hun opleiding beter zijn toegerust voor de arbeidsmarkt. Ze kunnen betere banen krijgen en zijn in materiële zin onafhankelijker van hun directe sociale omgeving dan jongeren in voorgaande generaties (WRR, 2002).

Toenemende mobiliteit

Een derde sociaal-culturele indicator, die voor verschuivende afhankelijkheden wordt aangegeven, is de toenemende mobiliteit. Deze blijkt uit enkele gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS, 1994) over verkeer en vervoer. Een belangrijke indicator is de toename van het voertuigenpark. In de periode 1960-2000 is sprake van een ruime verdubbeling van het aantal voertuigen per hoofd van de bevolking. De toenemende mobiliteit voor het voertuigenpark uit het stijgend gebruik van personenauto's voor woon-werkverkeer en particulier gebruik. In 1963 werd 11 procent van het gemiddelde jaarkilometrage van personenauto's verreden voor woon-werkverkeer, terwijl dit in 1999 was gestegen tot 28 procent. Andere indicatoren voor de toenemende mobiliteit zijn de sterke stijging van het aantal treinreizen van 196 miljoen in 1960, naar 319 miljoen in 2001 en de stijging van het aantal reizigerskilometers per jaar.

De gestegen mobiliteit blijkt eveneens uit de toename van het passagiersvervoer via Schiphol. In 1960 reisden ongeveer 1,3 miljoen passagiers via Schiphol, terwijl dat er in 2001 ruim 39,3 miljoen waren. De indicatoren voor stijgende mobiliteit laten volgens de WRR zien, dat mensen zich in toenemende mate richten op werk en vrijetijdsbesteding; activiteiten buiten hun directe sociale omgeving. Dit suggereert, dat men zich kennelijk minder sterk gebonden voelt aan de directe leefomgeving (WRR, 2002).

Snellere informatiespreiding

Als vierde belangrijke sociaal-culturele indicator wordt de snellere informatieverbreiding genoemd. Deze hangt in de eerste plaats samen met innovaties in informatie- en communicatietechnologie en het maatschappelijk gebruik dat daarvan wordt gemaakt. Uit onderzoek van De Haan en Huysmans (2002) blijkt, dat het televisiebezit onder huishoudens al lange tijd op een hoog peil staat: 96 procent van de huishoudens bezat in 1975 ten minste 1 televisie, terwijl dit aandeel in 2000 gestegen was tot 99 procent. Het computerbezit stijgt sterk van 19 procent van de bevolking in 1985 naar 70 procent in 2000. De toegang tot het internet is toegenomen van 16 procent van de bevolking in 1998 naar 57 procent in 2001. Een stijgend gebruik van massamedia en internet leidt tot een snellere circulatie van meningen en inzichten. Steeds meer individuen hebben steeds meer informatie tot hun beschikking en zijn bovendien in toenemende mate in staat om die informatie zelfstandig te verwerken en te wegen (Van den Brink, 2002). Volgens de WRR zijn mensen voor informatie in afnemende mate afhankelijk van hun directe omgeving en in toenemende mate afhankelijk van collectieve informatiebronnen zoals televisie en het internet (WRR, 2002).

8.3 Indicaties van een afnemend sturend vermogen van de sociale omgeving

Diverse sociaal-culturele factoren zijn volgens de WRR van belang voor het *afnemend* sturend vermogen van de directe sociale omgeving.

Veranderende opvoeding

Als een belangrijke sociaal-culturele indicator noemt de WRR de veranderingen in de opvoeding. Uit studies door Van den Brink (2001 en 2002) blijkt, dat ouders gemiddeld genomen hun inspanningen op het gebied van opvoeding hebben geïntensiveerd. Dit is op te maken uit gegevens over veranderende beloningen en straffen die ouders hun kinderen de afgelopen vijf decennia hebben gegeven. Het belonen van kinderen als opvoedkundig middel wordt steeds vaker ingezet (58% van de gevallen in 1950 naar 86% in 1993). Ook het gebruik van straf als opvoedkundig middel is toegenomen (25% van de kinderen kreeg in 1950 helemaal geen straf, terwijl dit in 1993 nog slechts 10% was). Daarbij ligt het accent minder op gehoorzaamheidsstraffen en meer op straf wegens slecht gedrag. De aard van de straf is minder vaak fysiek en steeds vaker mentaal.

Een belangrijk gevolg van deze intensivering van de opvoedingsinspanningen lijkt volgens de WRR het ontstaan van meer gelijkwaardige verhoudingen tussen ouders en kinderen te zijn. Uit de studie van Van den Brink (2001) blijkt dat kinderen hun ouders bijvoorbeeld steeds minder met 'U' hoeven aan te spreken, hebben ze meer vrijheid in wat ze mogen lezen en mogen dochters van 20 steeds vaker zelf beslissen hoe laat ze thuiskomen. Dit duidt volgens Van den Brink op een toename van de eigen inbreng van kinderen en jongeren, en op een accentverschuiving in de richting van een meer egalitaire besluitvorming binnen het gezin. Het sturend vermogen van de ouders ten opzichte van de kinderen vermindert en er ontstaat een zekere morele verzelfstandiging van de kinderen binnen het gezin (WRR, 2002).

Veranderende levensloop

Een tweede sociaal-culturele indicator voor het afnemend sturend vermogen is de naoorlogse differentiatie in levenslopen. Mensen laten zich minder sterk leiden door tradities. De levenslopen werden onder andere diverser door ontkoppeling van huwelijk en seksualiteit in de jaren zeventig. Als voorbeeld wordt de stijging genoemd van het ongehuwd samenwonen van 1,9 procent van de bevolking in de periode 1961-1965, naar 6,6 procent in de periode 1971-1975 en ten slotte naar 29,5 procent van de bevolking in de periode 1986-1990 (SCP, 1998). Een andere verandering van levenslopen was de ontkoppeling van het huwelijk en het krijgen van kinderen in de jaren tachtig. Deze blijkt uit het stijgende percentage buitenechtelijke kinderen van 2 procent à 4 procent van het totaal aantal geboren kinderen per jaar tussen 1960 en 1980, naar 17 procent in de late jaren negentig (Van Poppel & Solinge, 2001). Dat levenslopen zijn veranderd, blijkt tevens uit de sterke stijging van het aantal echtscheidingen tussen 1960 en 2001. In 1960 vonden er 5.700 echtscheidingen plaats en in 2001 waren dat er 37.100; een stijging van 651 procent. Een laatste indicator vormt het stijgend aantal eenpersoonshuishoudens op het totale aantal huishoudens. In 1960 was 12 procent van het totaal aantal huishoudens een eenpersoonshuishouden, terwijl dit in 2001 34 procent bedraagt. Bij deze stijging wordt wel opgemerkt dat mensen soms een eenpersoonshuishouden voeren vanwege een scheiding of het overlijden van een partner. Het kerngezin, bestaande uit een door 'n huwelijk verbonden paar met kinderen, is niet meer de dwingende constructie van weleer. Er zijn veel mensen die thans afzien van een huwelijk of van kinderen of van beide en zij worden in het algemeen niet meer deviant gevonden. Het vroegere automatisme van de gezinsvorming heeft plaats gemaakt voor afwegingen waarvan de uitkomst geruime tijd onzeker blijft.

De aanloop tot een vaste tweerelatie wordt langer, de formele bezegeling daarvan door een huwelijk blijft dus vaker achterwege en het ouderschap wordt steeds later gevestigd of blijft definitief uit. De gemiddelde leeftijd van de moeder bij de geboorte van het eerste kind steeg van 24,3 jaar in 1970 naar 28,9 jaar in 1996. Het dwingende culturele patroon wordt tot individuele optie.

De kans op verbreking van huwelijken of ongehuwde samenwoningsrelaties is dus aanzienlijk toegenomen. De verbintenis duurt zo lang hij voldoening schenkt aan beide partijen. Deze voldoening is in belangrijke mate afhankelijk geworden van de ruimte die de betrokkenen in de relatie menen te hebben voor hun persoonlijke ontplooiing.

Het veranderende gedrag rond huwelijk, seksualiteit, het krijgen van kinderen, echtscheidingen en het groeiend aantal eenpersoonshuishoudens doet volgens de WRR vermoeden, dat achterliggende morele opvattingen zijn verschoven en mensen in toenemende mate zelf bepalen hoe zij hun leven inrichten.

Een ander aspect dat, in het kader van de veranderende levensloop kan worden genoemd, heeft te maken met de emancipatie van de vrouw. In het begin van de jaren zeventig behoorde slechts 30% van alle vrouwen tot de beroepsbevolking en van de vrouwen met gezinsverantwoordelijkheid was dat aandeel nog beduidend kleiner. Van de moeders met jonge kinderen had 10% een baan. Deze situatie beantwoordde aan een gezinspatroon waarin de man kostwinner was en de vrouw was vastgelegd op de zorg voor huishouding en kinderen. In die zin hadden vrouwen een afgeleide sociale positie en een indirecte toegang tot de samenleving. De rolverdeling tussen man en vrouw werd ondersteund door fiscale en sociale zekerheidsarrangementen en door stereotypen aangaande de natuurlijke eigenschappen van beide geslachten. Volgens het SCP (1998) botste de uitgesproken rolverdeling tussen de geslachten toen al op het ideaal van de individuele ontplooiing. Ook in 1970 was 22% van de bevolking het niet meer eens met de stelling, dat de vrouw geschikter was voor het opvoeden van kinderen dan de man. Dat percentage is inmiddels echter gestegen naar 65%. De wettelijke ongelijkheid van mannen en vrouwen is vrijwel opgeheven en van vrouwen wordt verwacht dat zij aan het arbeidsproces deelnemen. Het rolonderscheid tussen mannen en vrouwen in het gezin is minder scherp geworden, maar niet verdwenen. Terwijl mannen gewoonlijk een volledige baan hebben, zijn vrouwen grotendeels werkzaam in deeltijdbanen met geringere carrièreperspectieven. Het kostwinnersgezin wordt weliswaar verdrongen door het tweeverdienersgezin, maar dat laatste gezin kent in feite anderhalve verdiener (SCP, 1998).

Secularisering en ontzuiling

Een derde sociaal-culturele indicator is de combinatie van secularisering en ontzuiling. Secularisering verwijst naar ontkerkelijking en het afnemend belang van het geloof, terwijl ontzuiling verwijst naar het verlies aan invloed van de religieuze groeperingen op belangenorganisaties en het verenigingsleven.

De WRR geeft aan, dat ontkerkelijking door het CBS en het SCP verschillend wordt gemeten, waarbij het CBS op lagere cijfers uitkomt dan het SCP. Volgens het CBS (statline) steeg het aantal niet-kerkelijken van 18 procent van de bevolking in 1960 naar 41 procent in 1999.

Becker en De Wit van het SCP (2002) constateerden een stijging van 24 procent in 1958 naar 63 procent in 1999. Onder de bevolking van 18 jaar en ouder daalde het kerkbezoek volgens het CBS (statline) van 37 procent in 1971 naar 23 procent in 1998.

Onder kerkleden constateerden Becker en De Wit (2000) een dalend kerkbezoek van 67 procent van alle kerkleden in 1970 naar 29 procent in 1999.

Volgens de WRR is de algemene ontwikkeling echter duidelijk: de ontkerkelijking heeft vanaf de jaren zestig een sterke vlucht genomen (WRR, 2002).

Veranderende politiek en sociale participatie

Ten slotte wordt er een politiek-sociale indicator gegeven voor het afnemend sturend vermogen in de samenleving. Het gaat om de veranderende politieke en sociale participatie. De politieke participatie via de traditionele kanalen verliest langzamerhand aan populariteit onder de kiesgerechtigde bevolking. Dit blijkt onder andere uit het dalende partijlidmaatschap, van 10 procent in 1972 naar 4 procent in 1998 (Dekker, 2000). Volgens het CBS (statline) heeft dit lidmaatschap zich tot 2001 op 4 procent gestabiliseerd. Het blijkt ook uit de fluctuerende opkomst bij Tweede-Kamerverkiezingen. Naast deze ontwikkelingen stijgt echter de belangstelling voor politiek onder de bevolking van 18 jaar en ouder van 35 procent in 1970 naar 43 procent in 2000 (Dekker, 2002). Deze belangstelling uit zich echter in toenemende mate via onconventionele wegen. Dit blijkt onder andere uit de stijgende instemming met democratische vrijheden zoals demonstraties (78% in 1970 naar 91% in 2000), wilde stakingen door arbeiders (20% in 1975 naar 43% in 2000), schoolbezettingen (35% in 1975 naar 59% in 2000) en steun voor protest tegen onrechtvaardige wetgeving (38% in 1975 naar 66% in 2000) (Dekker, 2002). Mensen bepalen in toenemende mate zélf hoe zij zich politiek gedragen en via welke kanalen zij dat doen.

Een andere wijze waarop mensen hun betrokkenheid bij de samenleving uiten, is via allerlei vormen van sociale participatie. Volgens het SCP is het lidmaatschap van organisaties en verenigingen tussen 1972 en 1998 gestegen van 49 procent naar 66 procent van de bevolking van 18 jaar en ouder. Het Sociaal en Cultureel Rapport (2002) bevestigt dat mensen tussen 1980 en 2000 in toenemende mate hun sociale betrokkenheid via het lidmaatschap van maatschappelijke organisaties zijn gaan uiten. Dit blijkt uit stijgende aantallen leden en donateurs van maatschappelijke organisaties op het gebied van abortus en euthanasie (+669%), natuur en milieu (+524%), internationale solidariteit (+137%), gezondheidszorg (+118%) en consumentenbelangen (+51%). Zowel de stijgende aantallen leden en donateurs als de stijgende fondsenwerving lijken er, volgens de WRR, op te duiden dat mensen meer vanuit hun eigen opvattingen kiezen voor vormen van sociale participatie die hun aanspreken, in plaats van zich daarin te laten leiden door hun directe sociale omgeving (WRR, 2002).

Door bovenstaande ontwikkelingen heeft zich sinds 1960 een uitbreiding en intensivering van het individualiseringsproces voorgedaan. Veel mensen zijn onafhankelijker geworden van hun directe sociale omgeving. De WRR neemt aan, dat iedereen door een of meer van deze ontwikkelingen is beïnvloed en dat zich voor vrijwel iedereen een verschuiving van afhankelijkheden heeft voorgedaan. Deze verschuiving heeft consequenties voor de morele banden tussen mensen, want de sociale druk van ouders, dominees, onderwijzers en andere morele gezagsdragers vindt minder weerklank in de keuzes die ze maken. Vrijheid en zelfontplooiing lijken een belangrijke norm te vormen bij het aangaan van bindingen. Volgens Van den Brink (2002) is er sprake van stijgende gevoelens van eigenwaarde wat betreft economische, sociale, culturele en gevoelsmatige aspecten van het dagelijks leven. Dit uit zich in een zelfbewuste en assertieve levensstijl. Het zelfbewustzijn en de assertiviteit van sommige burgers is volgens de auteur een kenmerk van hedendaags burgerschap geworden (WRR, 2002).

Met de individualisering hebben individuen zich ook een grotere mate van autonomie verworven. Deze individuele vrijheid kan als winst worden beschouwd. Aan de andere kant verwijst het SCP (1998) in dit kader naar wat minder gewaardeerde verschijnselen als criminaliteit, politieke onverschilligheid, gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel en morele afstomping. Voor een verklaring van de stijgende criminaliteit wordt door het SCP aansluiting gezocht bij bovengenoemde sociaal-culturele ontwikkelingen.

De modernisering tast tal van sociale verbanden aan, onder meer door deze verbanden van hun gezagsdimensie te ontdoen. De individualisering vergroot de mogelijkheden voor mensen om zich aan de normatieve invloed en het toezicht van hun verwanten, burens of kerk te onttrekken en desgewenst hun eigen sociale omgeving te kiezen (SCP, 1998).

Naast de sociaal-culturele verklaringen is volgens het SCP ook de gelegenheidstheorie van invloed op criminaliteit, vooral waar het gaat om vermogenscriminaliteit. Door de welvaart en de technologische ontwikkeling is het aantal goederen dat van eigenaar kan wisselen aannemelijk toegenomen. Bovendien kunnen, door de komst van de drugs, lage drempels bestaan voor de deelname aan deze criminaliteitsvorm. Volgens het SCP is er de laatste tijd een complete gelegenheidsstructuur van de grond gekomen (SCP, 1998).

In de *situationele benadering* van criminaliteit bevestigen Cohen en Felson (1979), dat macrosociologische factoren van invloed kunnen zijn op gelegenheidsfactoren (de situatie), welke direct causaal verbonden zijn met criminaliteit. Op de situationele benadering (gelegenheidstheorie) zal in paragraaf 8.5 nog nader worden ingegaan.

8.4 Het rationele keuzeperspectief

De situationele benadering vindt zijn oorsprong in het rationele keuzeperspectief.

De meeste criminologische theorieën hebben als uitgangspunt dat delinquenten niet uit vrije keuze delicten plegen, maar hiertoe door externe of interne factoren worden aangezet of zelfs gedwongen. In de economie wordt daarentegen uitgegaan van de veronderstelling, dat aan het meeste menselijke gedrag een rationele afweging ten grondslag ligt van de kosten en baten ervan. Deze 'homo economicus' wordt vaak voorgesteld als een alwetende, op eigenbelang gerichte nutsmaximalisator, die kiest voor het gedrag dat de meeste baten oplevert tegen de minste kosten. Het economisch perspectief is als 'rationele keuzebenadering' opgenomen binnen de sociale wetenschappen.

Door Becker (1968) is de economische benadering toegepast op crimineel gedrag. Hij stelt dat, voor de beslissing om misdrijven te plegen, eigenlijk geen andere verklaring nodig is dan voor overig keuzegedrag. Daarom kan, volgens Becker, de gebruikelijke economische benadering van menselijk gedrag ook op het plegen van misdrijven worden toegepast. Ook misdrijfplegers maken afwegingen en bevinden zich kennelijk in de situatie dat zij meer te winnen dan te verliezen hebben met het plegen van wetsovertredingen. Daarom zullen misdrijfplegers gevoelig zijn voor 'kostenverhogende' factoren, zoals pak- en veroordelingskans en de zwaarte van de sanctie. Becker neemt afstand van degenen die menen dat de strafrechtspleging primair op gedragsbeïnvloeding van regelovertreders gericht dient te zijn. In de economische visie gaat het om de beïnvloeding van de afwegingen door potentiële plegers van delicten door middel van de dreiging met straffen (Van Leeuwen et al., 1974; Franken, 1983). De overheid verhoogt in deze visie door middel van de strafdreiging de gemiddelde kosten van het criminele gedrag. Indien op een parkeerovertreiding 50 euro boete staat en de pakkans per uur 10% is, dan bedragen de kosten van fout parkeren 5 euro per uur. Indien het metertarief per uur hoger is dan 5 euro, is men op de lange termijn voordeliger uit door zonder te betalen te parkeren. Het plegen van een overtreiding is dus rationeel gedrag (Van Dijk et al., 2002). Volgens Becker zou de overheid per delictstype moeten berekenen welke strafbedreigingen nodig zijn om criminelen van hun activiteiten te laten afzien, zodat de kosten de baten gaan overtreffen.

Naar de mening van Becker is de kracht van de economische benadering dat het op alle menselijk gedrag kan worden toegepast. Afzonderlijke verklaringen voor misdadig gedrag zijn volgens de auteur niet nodig, omdat dit gedrag in wezen niet afwijkt van 'normaal' keuzegedrag. Het is dus overbodig te zoeken naar oorzaken en motieven achter misdrijven want criminelen zouden, net als ieder ander, streven naar het realiseren van hun wensen en behoeften en maken daarbij een kosten- en batenafweging (Van der Zee et al., 1999).

Kleemans (2001) meent dat het nauwelijks te ontkennen valt dat de mens tot op zekere hoogte een rationeel wezen is: ieder mens houdt in bepaalde opzichten rekening met de consequenties van zijn gedragskeuzes. Dit is ook het geval bij het plegen van strafbare feiten. Een inbreker kiest bij een inbraak liever een vrijstaande woning dan een flat, omdat hij dan minder risico loopt op ontdekking en hij bij onraad gemakkelijker een veilig heenkomen kan zoeken. Aan de andere kant vraagt de onderzoeker zich af hoe vrij en rationeel het keuzegedrag van daders werkelijk is. Hoe vrij is een drugsverslaafde om wel of niet vermogensdelicten te plegen? Onderzoek in deze richting leidt volgens Bruinsma en Van de Bunt (1993) keer op keer tot de conclusie dat beslissingen vooral *subjectief rationeel* zijn. Mensen kiezen slechts op basis van een beperkt aantal van de gegevens die voor hen beschikbaar (zouden kunnen) zijn.

De laatste jaren is er meer belangstelling ontstaan voor de (beperkte) rationaliteit van crimineel gedrag. Deze belangstelling komt voort uit onderzoek naar de effectiviteit van *preventieve maatregelen* (Bruinsma & Van de Bunt, 1993). Deze maatregelen kunnen worden genomen op het niveau van de buurt, de stad of de samenleving als geheel en veranderen de sociale, wettelijke of fysieke omgeving. In de praktijk gaat het om een grote variëteit van regelingen en veranderingen van de omgeving, die kunnen worden samengebracht onder het begrip *situationele preventie* (Junger & Van der Laan, 1997).

8.5 Situationele preventie

De opkomst van de gelegenheidstheorie en de situationele criminaliteitspreventie is verbonden met de ‘nothing works’ gedachte uit de jaren zeventig (Kleemans, 2001). In een pessimistisch artikel in 1974 heeft de Amerikaanse criminoloog Robert Martinson, nadat hij had vastgesteld dat gevangenisstraf tegen misdaad niet helpt, uitgeroepen dat ‘nothing works’. Op grond van dit inzicht zijn criminaliteitspreventieprogramma’s ontwikkeld, die het bestaan van bereidwillige daders als onvermijdelijk aannemen. Men wil zich primair richten op het bemoeilijken van de misdaadpleging en minder op het hervormen van de plegers. Er ontstaat aandacht voor de omgeving waarin criminele gebeurtenissen plaatsvinden en voor de preventieve werking die kan uitgaan van veranderingen in de gebouwde omgeving.

Situationele criminaliteitspreventie is door Clarke (1995) gedefinieerd als: “alle maatregelen gericht op specifieke vormen van criminaliteit met betrekking tot het beheer, het ontwerp of de verandering van de onmiddellijke omgeving op systematische en permanente wijze met de bedoeling de gelegenheid tot en de baten van criminaliteit te verminderen en de kans op ontdekking te vergroten”.

Het gaat bijvoorbeeld om alarminstallaties, toezichthouders, betere sloten en het verbeteren van natuurlijke vormen van toezicht. Een aantal voorbeelden van effectieve maatregelen zijn:

Target hardening

Er zijn allerlei manieren om het moeilijker te maken voor potentiële daders om delicten te plegen. Zo blijken stuursloten bij auto’s effectief bij het voorkomen van diefstal, doet een doorschijnend scherm achter de buschauffeurs het aantal mishandelingen in de bus afnemen en blijken schermen in het postkantoor het aantal overvallen te doen dalen met 40 procent (Clarke, 1995).

Toegangsbeperkingen

Het beperken van de toegang voor potentiële daders door middel van *technopreventie*: het hang- en sluitwerk wordt verbeterd, architecten ontwerpen veilige gebouwen, rijken trekken zich terug in ommuurde en bewaakte woningprojecten, de autowegen worden zo aangelegd dat het technisch onmogelijk is om de maximumsnelheid te overtreden, overvallen of geweld in uitgaansgebieden tracht men te voorkomen met behulp van een alarmsysteem en elektronische surveillance. Dit alles heeft aanleiding gegeven tot de ontwikkeling van een enorme veiligheidsindustrie (WODC, 2003).

Daders afleiden (diverting offenders)

Er zijn vele situaties denkbaar die betrekkelijk gemakkelijk zouden kunnen leiden tot het plegen van misdrijven. Voorbeeld van zo'n situatie is de sluitingstijd van horecagelegenheden. Er komen dan veel mensen -die soms teveel hebben gedronken- tegelijk op straat. Bij voetbalwedstrijden zijn er soms lange wachttijden, waarbij voetbalsupporters weinig omhanden hebben. De bedoeling van situationele preventie is om concentraties van potentiële daders zoveel mogelijk te voorkomen of zo te kanaliseren dat problemen uitblijven. Zo kan men bijvoorbeeld proberen het drankgebruik te minimaliseren rond sportwedstrijden (Junger en Van der Laan, 1997).

Er worden tevens maatregelen genomen op bestuurlijk gebied (*bestuurlijke preventie*) om misdaad onmogelijk te maken. In kwetsbare delen van de stad wordt preventieve fouillering mogelijk gemaakt of wordt een messenverbod ingesteld. Personen die op grond van hun criminele verleden een hoog risico opleveren, wordt bijvoorbeeld een horecavergunning geweigerd. Bij grote stortingen van geld op de bank wordt verlangd dat de herkomst ervan wordt meegedeeld, etc.. Via tal van maatregelen wordt getracht de mogelijkheid voor criminaliteit te verkleinen (WODC, 2003).

Volgens Junger en Van der Laan (1997) wordt soms tegen situationele preventie aangevoerd dat problemen niet wezenlijk worden opgelost, maar alleen worden verplaatst. Onderzoek hiernaar toont aan dat verplaatsing voorkomt maar zeker geen regel is. Bovendien blijkt, dat verplaatsing nooit volledig is. (Clarke, 1995; Hesseling, 1994). Het onderzoek van Hesseling over het verplaatsingseffect wordt in paragraaf 8.8 nader besproken.

Clarke (1995) heeft, tegenover het verplaatsingseffect gesteld dat er ook een verspreiding van de baten kan plaatsvinden (*diffusion of benefits*, Clarke, 1995). In sommige gevallen is gebleken dat de effecten die werden beoogd met bepaalde maatregelen wel werden bereikt, maar dat er bovendien een extra onverwacht effect leek op te treden. Zo werden in bepaalde winkels dure goederen extra beveiligd met *electronic tags*. Dit leidde niet alleen tot een afname van diefstal van de extra beveiligde koopwaar, maar bracht eveneens het totale niveau van winkeldiefstal omlaag. In dit geval is een mogelijke verklaring, dat de specifieke beveiligingsmaatregelen de potentiële dief het gevoel geven dat de gehele winkel extra beveiligd is.

8.6 De gelegenheidstheorie

In de situationele benadering staat de *gelegenheidstheorie* centraal. Deze theoretische richting bestudeert de invloed van gelegenheidsstructuren op het criminaliteitsniveau. De grondleggers van deze benadering zijn Cohen en Felson (1979). In gelegenheidstheorieën wordt er vanuit gegaan dat de situatie het raamwerk vormt, waarbinnen crimineel gedrag tot stand komt. De situatie bepaalt voor een groot deel in hoeverre er gelegenheid is voor het plegen van een bepaald delict.

Volgens de gelegenheidstheorie ontstaan sommige vormen van criminaliteit niet zozeer door bijzondere achtergronden van daders, maar veeleer omdat de gelegenheid ertoe op grote schaal wordt geboden.

Zo verklaren Cohen en Felson de toename van het aantal woninginbraken in de Verenigde Staten enerzijds uit een toename van het aantal alleenstaanden en het aantal vrouwen dat buitenshuis werkt (waardoor woningen gedurende steeds langere tijd ‘onbewaakt’ achterblijven) en anderzijds uit het feit dat het bezit van dure en gemakkelijk te dragen consumptiegoederen zoals TV, video- en audioapparatuur in de loop van de tijd is toegenomen.

Indien meer burgers veel uitgaan en kostbaarheden als auto's of elektronica bezitten, zal de criminaliteit volgens de gelegenheidstheorie toenemen. Er zijn dan immers meer criminele baten te behalen. De mate van blootstelling van bepaalde attractieve doelwitten kan door de potentiële slachtoffers negatief worden beïnvloed door het nemen van beveiligingsmaatregelen. Indien het treffen van adequate maatregelen op voldoende grote schaal gebeurt, kan dit leiden tot een ongunstige kosten-batenverhouding voor de daders en dus tot een daling van het aantal delicten (Van Dijk et al., 2002).

Clarke (1992) noemt als voorbeeld de daling van het aantal autodiefstallen in West-Duitsland na de invoering van de wettelijke verplichting om auto's af te sluiten met een stuurslot. Een ander voorbeeld is de daling van het aantal bromfietsdiefstallen na invoering van de verplichte bromfietshelm (het stelen van bromfietsen werd hierdoor kennelijk te ingewikkeld). In Nederland is vanaf 1993 de beveiliging tegen roofovervallen door de banken en postkantoren systematisch verbeterd. Dit heeft mede geleid tot een aanmerkelijke daling van het aantal roofovervallen op bankinstellingen. Het actuele probleem van berovingen van bezitters van mobiele telefoons is sterk verminderd na de invoering van technieken, die het mogelijk maken gestolen telefoons onbruikbaar te maken (Van Dijk et al., 2002).

Een ander voorbeeld betreft de spreiding van de geweldsdelicten in de stad. Volgens de *'routine activities' benadering* (een variant van de gelegenheidstheorie) zullen deze vooral plaatsvinden op die plaatsen en tijdstippen waar (op) jonge mannen -veelal in beschonken toestand- elkaar 's nachts tegenkomen. Een criminele gebeurtenis, zoals een inbraak of een vechtpartij, is volgens deze visie het gecombineerde resultaat van toeval en een drietal noodzakelijke voorwaarden:

1. de aanwezigheid van een gemotiveerde dader;
2. de aanwezigheid van een aantrekkelijk doelwit;
3. de afwezigheid van adequaat toezicht.

Door de routinematigheid van veel gedrag van daders en slachtoffers krijgt het min of meer 'toevallige' optreden van criminele gebeurtenissen een systematisch karakter. Misschien dat niet ieder treffen tussen beschonken jongeren ontaardt in een vechtpartij, maar aannemelijk is dat vechtpartijen vooral zullen plaatsvinden op die plekken en tijdstippen waar (op) herhaaldelijk sprake is van de aanwezigheid van gemotiveerde daders, de aanwezigheid van aantrekkelijke doelwitten en de afwezigheid van adequaat toezicht. Daardoor kan bijvoorbeeld in de buurt van scholen ook relatief vaker sprake zijn van vandalisme dan op andere plaatsen.

De *'routine activities' benadering* let dus niet alleen sterk op mensenstromen en concentraties van daders en doelwitten, maar vooral ook op de mix van daders, doelwitten en toezicht (Kleemans, 2001).

Felson en Clarke (1993), die op dit moment als de belangrijkste vertegenwoordigers van de rationele keuzebenadering kunnen worden beschouwd, hebben tien 'principes' voor de preventiepraktijk op een rijtje gezet. Ze zijn door Kleemans (2001) als volgt verwoord:

1. Gelegenheid speelt een rol bij het veroorzaken van álle vormen van criminaliteit en speelt niet alleen een rol bij vermogensdelicten. Het ontwerp of de praktische gang van zaken in een café heeft invloed op het optreden van geweldsincidenten; creditcard fraude kan worden voorkomen door het nemen van specifieke beveiligingsmaatregelen.
2. Gelegenheden tot criminaliteit zijn zeer specifiek. Het beroven van een postkantoor kent een andere gelegenheidsstructuur dan het beroven van een bank of het beroven van voorbijgangers. De gelegenheidstheorie dient een scherp oog te hebben voor deze verschillen, zodat in geval van preventieve maatregelen voor ieder soort delict maatwerk kan worden geleverd.
3. Gelegenheden tot criminaliteit kennen concentraties in tijd en ruimte. Buurten en locaties verschillen sterk van elkaar wat betreft de mate waarin er bepaalde delicten plaatsvinden. Ook het uur van de dag of de dag van de week bepaalt in veel gevallen de mate waarin er bepaalde vormen van criminaliteit optreden. Zo vinden bepaalde delicten relatief vaker plaats in het stadscentrum en in het weekend dan op andere plaatsen en tijdstippen.
4. Gelegenheden tot criminaliteit worden bepaald door alledaagse activiteiten. Verplaatsingen naar het werk, school of andere activiteiten bepalen niet alleen het gedrag van daders, maar ook de gelegenheden voor criminaliteit. Zo zoeken woninginbrekers bij voorkeur woningen uit waar de bewoners afwezig zijn, terwijl zakkenrollers juist mensenmassa's opzoeken in het stadscentrum.
5. Een criminele gebeurtenis veroorzaakt weer de gelegenheid voor andere criminele gebeurtenissen. Van het een komt het ander. Een succesvolle inbraak kan de weg effenen voor een hernieuwde inbraak, omdat de dader de weg kent en weet wat er te halen valt en wanneer iemands fiets wordt gestolen, dan kan deze persoon dit als een rechtvaardiging opvatten om weer de fiets van een ander te stelen.
6. Bepaalde producten bieden betere mogelijkheden voor criminaliteit dan andere. Vooral de waarde, de transporteerbaarheid, de zichtbaarheid en de toegankelijkheid van goederen bepalen hun aantrekkelijkheid als doelwit. Videorecorders worden bijvoorbeeld vaak gestolen, omdat ze relatief duur en relatief gemakkelijk te transporteren zijn en ze zich vaak goed zichtbaar bevinden in gemakkelijk toegankelijke ruimten.
7. Sociale en technologische veranderingen veroorzaken nieuwe mogelijkheden voor criminaliteit. Ieder nieuw product doorloopt de volgende levenscirkel: innovatie, groei, massaproductie en verzadiging. Tijdens de middelste twee stadia vinden vaak de meeste diefstallen plaats, omdat er dan niet alleen een grote vraag is naar het product, maar er tevens veel aantrekkelijke exemplaren van het product te stelen zijn. Denk bijvoorbeeld aan de diefstal van platenspelers, cd-spelers, laptops of mobiele telefoons.
8. Criminaliteit kan worden bestreden door gelegenhedsbeperkende maatregelen. De gelegenheid tot het plegen van criminaliteit kan worden beperkt door het verhogen van de gepercipieerde inspanning die nodig is voor het plegen van het delict, het verhogen van de gepercipieerde risico's, het verlagen van de verwachte opbrengsten en het wegnemen van uitvluchten of excuses voor bepaald gedrag.

9. Gelegenheidsbeperkende maatregelen leiden niet noodzakelijk tot een verplaatsing van het probleem. De gelegenheidstheorie stelt, dat verplaatsing van het criminaliteitsprobleem veel minder voor de hand ligt dan veelal wordt aangenomen. Ook hebben evaluaties aangetoond, dat de gelegenheidsbeperkende maatregelen vaak slechts in beperkte mate verplaatsingseffecten tot gevolg hebben.
10. Gerichte maatregelen kunnen zelfs een nog grotere criminaliteitsreductie bewerkstelligen. Ook het tegenovergestelde van verplaatsing is mogelijk, zo blijkt uit een aantal recente studies. Preventiemaatregelen op één bepaalde plek of op één bepaald tijdstip kunnen een positieve werking hebben op het criminaliteitsniveau op andere plekken en tijdstippen, omdat daders de reikwijdte van bepaalde maatregelen vaak overschatten.

Volgens Van Dijk et al. (2002) heeft de aandacht voor de verbanden tussen gelegenheidsstructuren en criminaliteit geleid tot een herbezinning op de deterministische visie van de criminologie. Indien het aantal delicten dat binnen een gebied wordt gepleegd, mede afhankelijk is van de aanwezigheid van geschikte doelwitten, kan het gedrag van de daders worden bepaald door de verhouding tussen kosten en baten. Daarnaast geeft de onderzoeker aan dat (chronische) delinquenten vanwege toegeschreven eigenschappen als impulsiviteit en sensatiezucht, korte termijn denkers zijn. Zij zijn juist zeer gevoelig voor de zich aan hen voordoende mogelijkheden voor onmiddellijke en schijnbaar gemakkelijk te verkrijgen voordeeltjes.

De gelegenheidstheorie is, in de optiek van de auteur, dus zeer goed te combineren met de theorie over gebrekkige zelfbeheersing van Gottfredson en Hirschi (1990). In deze visie zijn delinquenten relatief ongevoelig voor de onzekere, lange termijn kosten van een eventuele bestraffing. Maar zijn zij des te gevoeliger voor de criminele kansen die zich onmiddellijk en ter plekke aan hen voordoen. Indien deze kansen zich niet voordoen, zijn zij veel minder geneigd delicten te plegen (Van Dijk et al., 2002).

8.7 Onderzoek van Willemse

Willemse (1995) heeft onderzoek gedaan naar (tien jaar) Nederlandse situationele preventie. Hij schetst hiervan de ontwikkeling. In oktober 1984 ondersteunt de Tweede Kamer met ruime meerderheid een motie van het lid Nijpels, waarin hij vraagt om een beleidsplan ter verbetering van de handhaving van de rechtsorde.

In mei 1985 bieden de minister en staatssecretaris van Justitie de Tweede Kamer het gevraagde aan: het beleidsplan *Samenleving en Criminaliteit* (SeC). In dit beleidsplan wordt veel aandacht besteed aan een beleidsmatig nieuw zwaartepunt: preventieve maatregelen. Deze maatregelen dienen geen zaak te zijn van alleen justitie en politie, maar vooral ook van gemeentebesturen. Naast die lokale besturen worden het maatschappelijk middenveld, het bedrijfsleven en overige instellingen genoemd. Inmiddels zijn stadswachten, halt-bureaus, buurtmeesters, gemeentelijke preventiecoördinatoren, slachtofferbureaus en geïntegreerde veiligheidsplannen, bekende begrippen geworden.

De nota *Samenleving en Criminaliteit* noemt drie hoofdlijnen waarlangs zij het voorgenomen preventiebeleid wil effectueren:

1. verkleining van de gelegenheid tot het plegen van delicten door planologische en bouwkundige maatregelen;
2. meer functioneel toezicht op potentiële wetsovertreders (door conciërges, conducteurs, winkelpersoneel, jongerenwerkers en dergelijke);
3. versterking van de binding van de opgroeiende generatie met de maatschappij.

Deze hoofdlijnen van beleid werden operationeel gemaakt door de stimulering van lokale projecten door middel van subsidies, die door de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie werden toegekend. Meer dan tweehonderd projecten ontvingen financiële ondersteuning. Voorwaarde voor financiering was steeds dat het project geëvalueerd zou worden. Een samenvattend overzicht staat in het Eindrapport van de Stuurgroep (1991). Willemse trekt hieruit de navolgende conclusies:

Bouw/planologie

Maatregelen van bouwkundige aard in een al bestaande ruimtelijke omgeving hebben vaak maar een beperkt effect. De maatregelen zijn als regel of zeer kostbaar of alleen effectief in samenhang met preventieve beheermaatregelen. Effectiever is preventiekennis aan te wenden in de fase van planontwikkeling.

Ook een geïntegreerde buurtaanpak (integratie van verschillende maatregelen en van alle betrokkenen, waaronder de bewoners) is volgens de onderzoeker kansrijk.

Toezicht

Verskillende projecten hebben duidelijk aangetoond, dat intensivering van toezicht verschillende vormen van criminaliteit kan terugdringen. Dit gaat op voor winkelcentra, woningbouwcomplexen, pleinen, industrieterreinen en het openbaar vervoer. Positieve effecten doen zich vooral voor bij inbedding van toezicht in een complex van preventieve maatregelen. Een strafrechtelijke ruggesteun blijkt voor de werkzaamheid van het toezicht (bij voorbeeld openbaar vervoer) nodig.

Binding

Randgroepjongerenprojecten beïnvloeden niet de meest problematische jongeren. Preventie kan beter op nog jongere doelgroepen worden gericht. Resultaten zijn te verwachten bij een gelijktijdige activering van inspanningen gericht op arbeid, scholing, vrije tijd en hulpverlening. Onderwijsprojecten zijn onvoldoende van de grond gekomen, onder meer door gebrek aan inzet van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en de overbelasting van onderwijspersoneel. Niettemin wordt bestrijding van schoolverzuim en uitval, alsmede de voorziening van werk voor op school vastgelopen jongeren, aanbevolen.

Willemse stelt, dat het bovenstaande overzicht berust op zeer algemene gevolgtrekkingen zoals die uit de ruim tweehonderd projecten konden worden getrokken.

Een aantal concrete projecten waar een criminaliteitsreducerende resultaat is geboekt zijn de volgende:

- zwartrijden, vandalisme en agressie in het openbaar vervoer (Andel & Hoekert, 1987);
- inzet van huismeesters tegen criminaliteit en verloedering (Hesseling & Wees, 1991; Elsinga en Wassenberg, 1991);
- beveiliging bedrijventerreinen (Berg en Van Oppen, 1993);
- inzet van stadswachten (Hauber et al., 1994);
- beveiliging schoolgebouwen (Haga, 1994);
- beveiliging winkelcentra (Colder, 1988; Burik et al., 1994);
- preventie autokraak / autodiefstal (Bink et al., 1993).

Naar de mening van de auteur is het aantrekkelijke, maar tegelijkertijd ook onaantrekkelijke van de gelegenheidsverklaring, die zo prominent ten grondslag ligt aan het preventiebeleid, haar eenvoud. De onderzoeker geeft het volgende voorbeeld, ontleend aan een secundaire analyse van de gegevens van de Politie-monitor (Intromart, 1995).

In verband met inbraakpreventie is aan respondenten (ongeveer vijftigduizend) gevraagd of zij bij afwezigheid het licht laten branden, extra hang- en sluitwerk op deuren en ramen hebben aangebracht, extra buitenverlichting hebben, een inbraakalarm hebben en/of een hond hebben. Per huis kunnen dus nul tot vijf maatregelen zijn genomen. Wanneer nu gekeken wordt naar het risico slachtoffer te worden van een geslaagde inbraak, dan blijkt het verband buitengewoon sterk te zijn. De afwezigheid van vijf betrekkelijk eenvoudige maatregelen maakt het inbraakrisico in vergelijking met de aanwezigheid daarvan maar liefst zestien keer zo hoog.

Naar de mening van Willemse zal een dergelijk verband tussen dadergerichte maatregelen en de resulterende gedragsveranderingen niet eenvoudig kunnen worden bewerkstelligd. Het veranderen van de gelegenheid, van situationele kenmerken, is volgens hem veel eenvoudiger dan het veranderen van mensen. Deze eenvoud is tegelijkertijd ook een nadeel volgens Willemse. Vanuit theoretisch oogpunt heeft de verklaring vanuit het gelegenheidsperspectief al gauw het gehalte van 'een open deur'. Het bedenken van een diepe, complexe verklaring van het wezen van de misdadiger is voor een onderzoeker echter meer bevredigend, meent Willemse, en zal ook meer academische aandacht opleveren dan het erkennen van het simpele feit dat *de gelegenheid de dief maakt*. Niettemin laat het zich volgens hem aanzien, dat deze laatste vaststelling een relatief grote verklarende kracht heeft en bovendien mogelijkheden tot werkzame gedragsbeïnvloeding biedt. Ondanks dit noemt de auteur een tegenargument met betrekking tot de situatiegerichte preventie, namelijk verplaatsing.

Zowel in de wetenschappelijke discussie als in het gesprek van alledag is, volgens de onderzoeker, de standaardtegenwerping: preventie moge dan wel succesvol zijn volgens de beschikbare cijfers, maar in feite leidt het alleen maar tot verplaatsing. Verplaatsing dient hier dan te worden opgevat in brede zin: niet alleen geografisch, maar ook verschuiving in de tijd (bij voorbeeld van dag naar nacht), verandering van methode (bijvoorbeeld van schroevendraaier naar betonschaar) of van delict (bijvoorbeeld van winkeldiefstal naar autokraak). Tegen het verplaatsingsbezwaar kunnen een aantal argumenten worden ingebracht.

Ten eerste treedt verplaatsing slechts partieel op. Tot op heden is in geen enkel onderzoek een verplaatsing van honderd procent aangetoond (Hesseling, 1994; Clarke & Weisburd, 1994). Steeds is er sprake van een reductie van de totaal onderzochte criminaliteit. Dit is volgens de auteur ook te verwachten: preventieve maatregelen bemoeilijken als regel het uitvoeren van een criminele handeling; het vinden en toepassen van een alternatief zal extra moeite kosten. Voor met name de laag gemotiveerde gelegenheidskrimineel zal deze moeite te veel zijn.

Ten tweede heeft preventie vaak een uitstralingseffect. Opmerkelijk is dat er wel empirische ondersteuning is gevonden voor het tegenovergestelde van het verplaatsingseffect, het uitstralingseffect. Dit effect, in het engels aangeduid als 'spillover effect', 'halo effect', of 'multiplier effect', slaat op het fenomeen dat het criminaliteitsreducerende effect van een interventie zich verspreidt over plaatsen die grenzen aan het doelgebied, invloed heeft op ook andere dan de beoogde daders en andere dan de beoogde delicten en ten slotte, zich ook uitstrekt tot andere momenten dan die waarbinnen de interventie geldig is. Concreet: de uitstraling van een buurtproject gericht tegen autokraak overdag, kan leiden tot een vermindering van dit delict in het gebied rondom die buurt, het midden van die buurt ook door fietsendieven, inbrekers en dergelijke, niet alleen overdag maar ook 's nachts. Sinds het aantonen van dit effect door Chaiken (1974) is het volgens Willemse nog diverse keren in de literatuur aangetoond, ook in Nederland (zie bijvoorbeeld Colder, 1988).

Op de *derde plaats* wordt het effect van plaatsvervangende daders (substitution) onderschat. De afwijzing van preventie vanwege verplaatsing gaat veelal gepaard met een pleidooi voor meer repressie. Met name uitschakeling door insluiting is dan een alternatief.

Daarbij wordt volgens de onderzoeker over het hoofd gezien dat voor vele delictsvormen, vooral waar snel en veel geld wordt gemaakt (bijvoorbeeld drugs- of vrouwenhandel), de plaatsvervangers al klaar staan om het werk over te nemen (Gabor, 1985; Reuter & Haaga, 1987; Wilson, 1990). In die zin stelt Willemse, dat de onderwereld geen langdurige vacatures kent. Een voorbeeld van het werkelijke effect van insluiting kan worden gevonden in de Verenigde Staten waar steeds grotere groepen voor steeds langere tijd worden ingesloten, zonder dat dit een gunstig effect op het criminaliteitsniveau heeft veroorzaakt (Von Hirsch, 1988; Spelman, 1994; Gottfredson & Gottfredson, 1994).

8.8 Onderzoek van Hesseling

De onderzoeker heeft literatuuronderzoek verricht naar de gelegenheidsbeperkende preventie en verplaatsing van criminaliteit. Criminaliteit wordt vaak tegen gegaan door gelegenheidsbeperkende maatregelen. De maatregelen worden daarbij uitgevoerd in een geografisch afgebakend gebied (het projectgebied). Het doel van gelegenheidsbeperkende maatregelen is dat daders afzien van het plegen van een delict. Verplaatsing impliceert echter, dat gemotiveerde daders niet afzien van delictpleging maar dat zij op een andere wijze of elders doorgaan. Verplaatsing wordt door Hesseling (1994) omschreven als “het voortzetten van crimineel gedrag als reactie op een gelegenheidsbeperkende maatregel die de criminaliteit moet voorkomen, waarbij een reeds gemotiveerde dader een delict pleegt buiten de reikwijdte van deze maatregel”.

De onderzoeker onderscheidt vijf vormen van verplaatsing in de literatuur:

1. er kunnen andere *doelwitten* worden uitgekozen;
2. er kan een *geografische* verplaatsing van de criminaliteit optreden;
3. de criminaliteit kan zich verplaatsen naar andere *tijdstippen*;
4. de *werkwijze* (modus operandi) bij delictpleging kan veranderen;
5. er kan sprake zijn van *functionele* verplaatsing, waarbij daders overstappen van het ene delicttype op het andere.

Er zijn volgens de auteur ook combinaties mogelijk. Het is bijvoorbeeld denkbaar, dat sommige winkeldieven hun werkterrein verplaatsen van winkelcentra naar woonwijken om daar auto's open te breken. Er is dan sprake van een gelijktijdige geografische en functionele verplaatsing.

In hoeverre criminaliteitspreventie samengaat met verplaatsing is volgens Hesseling hoofdzakelijk onderzocht in evaluatie-onderzoek. Geconcludeerd wordt, dat verplaatsing een mogelijk, maar niet noodzakelijk gevolg is van gelegenheidsbeperkende maatregelen. Een tweede conclusie is dat preventie op basis van gelegenheidsbeperkende maatregelen, naast een afname van de criminaliteit zonder verplaatsing of een afname van de criminaliteit met verplaatsing, nog een derde effect kan hebben: de criminaliteit daalt eveneens in de niet-projectgebieden. Ten derde concludeert Hesseling, dat verplaatsing minder waarschijnlijk is naarmate het aantal alternatieve gelegenheden voor het plegen van delicten afneemt.

In het kader van gelegenheidsbeperkende maatregelen en een eventueel verplaatsingseffect met betrekking tot overvallen geeft Hesseling het volgende overzicht. In sommige studies is nagegaan wat de effecten zijn van maatregelen tegen bankovervallen. Het accent ligt daarbij meestal op een combinatie van objectversteving, toegangscontrole en functioneel toezicht.

Rengier (1985) heeft voor Duitsland de lange-termijn-gevolgen van dit soort maatregelen beschreven. Er worden geen aanwijzingen gevonden voor een verplaatsing naar onbeveiligde banken. Wel is de werkwijze van de daders veranderd. Vroeger sprong men over de balie en werd het geld bijeen geraapt. Tegenwoordig moet de overvaller naar de beschermde kassa gaan en onder bedreiging van geweld het geld zien te krijgen. Het gebruik van camera's heeft ertoe geleid, dat steeds meer daders (66% tijdens het onderzoek) het delict gemaskerd uitvoeren om zo herkenning te voorkomen. De verandering in werkwijze is naar de mening van Rengier maar voor een deel samengegaan met een escalatie-effect. Er wordt niet vaker gebruik gemaakt van vuurwapens en er is ook geen toename van het aantal gewonden en doden. Rengier maakt zich wel grote zorgen over de toename van het aantal gijzelingen en de psychologische gevolgen daarvan voor de slachtoffers. De toegenomen beveiliging van banken is verder samengegaan met een toename van de overvallen op kleine zelfstandigen. Kenmerkend voor deze overvallen is het lichamelijk geweld tegen de slachtoffers. Hierbij is dus sprake van het escalatie-effect (Rengier, 1985).

Grandjean (1988 en 1990) heeft in tegenstelling tot Rengier in Zwitserland geen aanwijzingen gevonden voor escalatie-effecten bij bankovervallen in de periode 1979-1985. De bescherming van de loketten en de entreeruimten heeft zelfs geleid tot minder geweld. Er wordt ook geen duidelijke toename van het aantal gijzelingen buiten de bank vastgesteld, vlak voor het plaatsvinden van een overval.

In het onderzoek is tevens uitgezocht of een verplaatsing is opgetreden naar postkantoren, stationsloketten en geldtransporten. Voor de postkantoren en stationsloketten is dit niet het geval geweest. Dit zou ook niet voor de hand liggen, omdat de buit bij deze locaties veel kleiner is dan bij banken. Verplaatsing naar geldtransporten zou dus aannemelijker kunnen zijn. De gegevens laten zien dat dit inderdaad het geval is.

Tot slot is er een verplaatsing opgetreden naar minder beveiligde banken. Omdat het aantal onbeveiligde banken is afgenomen, is het risico van een overval op zo'n bank groter geworden.

Zowel Marsden (1990) als Clarke et al. (1991) komen tot de conclusie, dat de beveiliging van banken in Australië niet heeft geleid tot een verplaatsing naar andere doelwitten, zoals goklokken, benzinstations, apothekers, winkels en dergelijke.

De afname van het aantal gewapende bankovervallen in de periode 1979-1988 is tevens samengegaan met een afname van het aantal andere gewapende overvallen in Victoria en New South Wales. In de overige staten van Australië is het aantal overvallen stabiel gebleven. Verplaatsing naar andere doelwitten is dus niet aannemelijk (Clarke et al., 1991). Een betere beveiliging van een bank heeft wel tot gevolg dat minder beveiligde banken in de buurt een grotere kans lopen om doelwit te worden van overvallers. Deze vorm van verplaatsing treedt voornamelijk op als bij de beveiliging van een bank ook gebruik wordt gemaakt van bewakingspersoneel (Marsden, 1990).

8.9 Onderzoek van Van Koppen et al.

Dit onderzoek gaat over het effect van de avondopenstelling van winkels op het aantal overvallen. Volgens de onderzoeker is criminaliteit niet gelijkmatig verdeeld over de dag, de week en het jaar. Dat geldt ook voor overvallen. Misdrijven gericht tegen personen komen volgens Van Koppen et al. (2001) in de zomer aanzienlijk meer voor dan in de winter, terwijl de piek van het aantal vermogensmisdrijven juist in de winter ligt. Overvallen vallen in de categorie vermogensmisdrijven, hoewel een overval ook bedreiging van personen inhoudt. De vraag wordt gesteld hoe het komt dat er in de winter meer overvallen worden gepleegd dan in de zomer. Daarover lopen volgens de auteurs de meningen uiteen.

De één beweert dat slecht weer betere condities voor een overval schept, hoewel daarvoor geen empirische steun is (Anderson & Anderson, 1984; Landau & Fridman, 1993). Anderen stellen, dat met koud weer het dragen van een uitgebreide vermomming minder opvalt. Als overvallers dat denken, is dat volgens Van Koppen et al. een misvatting want onderzoek laat zien dat iemand met een baseballpet en een zonnebril even onherkenbaar wordt als met een bivakmuts (Van Koppen & Lochun, 1997). Andere verklaringen voor de winterpiek leggen verband met de hogere kosten van levensonderhoud in de winter die overvallers tot overvallen zouden brengen (Cohn, 1990; Landau & Fridman, 1993), meer werkloosheid in de winter (Haran & Martin, 1984) en de grotere hoeveelheid geld die in de winter in omloop is vanwege de kerst (Field, 1992).

Van Koppen et al. (2001) vonden echter als enige verklaring voor de winterpiek van overvallen dat gedurende de winter, terwijl het donker is, geschikte objecten vaker open zijn (Van Koppen & Jansen, 1999). In de zomer en overdag in de winter (wanneer het licht is) worden evenveel overvallen gepleegd, maar in de winter, vanaf de namiddag, zijn objecten in het donker open en worden er relatief meer overvallen gepleegd. Het aantal overvallen in de winter, de zomer en de voorjaars- en najaarsmaanden is 's nachts en overdag vrijwel gelijk. Later op de dag gaat het aantal overvallen tussen de seizoenen uiteenlopen. Vanaf 18.00 uur neemt het aantal overvallen in het voorjaar en najaar toe in vergelijking met de zomer. Datzelfde geldt voor de winter, maar dan worden ook al meer overvallen gepleegd vanaf half vijf, wanneer het donker is.

De onderzoekers zijn van mening, dat deze conclusies passen in de zogenaamde '*routine activity theory*' (Felson & Clarke, 1993; Cornish & Clarke, 1986; Felson, 1994) die suggereert dat het plaatsvinden van een misdrijf afhankelijk is van het samenkomen - in plaats en tijd- van drie elementen: (1) een gemotiveerde dader, (2) een geschikt object voor een misdrijf en (3) de afwezigheid van afdoende bescherming van het object.

Uit eerder onderzoek (Van Koppen & Jansen, 1999) blijkt dat overvallers, met uitzondering van bankovervallers, 's ochtends nauwelijks actief zijn en dat pas worden in de loop van de middag en de avond. De twee bovengenoemde andere elementen hangen in zekere zin met elkaar samen (Bursik & Grasmick, 1993). Volgens Van Koppen en Jansen (1999) kan een object voor een overvaller aantrekkelijk zijn, omdat hij denkt dat er wat te halen valt en omdat het object geschikt is voor een overval. Als commerciële objecten geopend zijn terwijl het donker is, verhoogt dat de kans op een overval. Hun onderzoek laat zien, dat de beschikbaarheid van commerciële objecten voor overvallen op het moment dat de bescherming van daglicht afneemt, zelfstandig tot een verhoging van het aantal overvallen leidt (Van Koppen & Jansen, 1999). Commerciële objecten die in de avonduren open zijn, zijn juist bijzonder aantrekkelijk voor overvallers, omdat zij op dat moment het meest actief zijn en de opbrengsten van hun overvallen willen gebruiken voor feesten en uitgaan (Kroese & Staring, 1993).

Sinds het eerdere onderzoek van de auteur naar Nederlandse overvallen van 1988 tot en met 1994 (Van Koppen & Jansen, 1999) heeft in Nederland een beleidswijziging plaatsgevonden. In 1996 werd de winkelsluiting grotendeels vrij gelaten. Daardoor hebben vooral supermarkten hun openingstijden aanzienlijk verruimd. In termen van de *routine activity theory* betekent die verruiming volgens Van Koppen et al. (2001), dat het aantal beschikbare objecten voor overvallen toeneemt op momenten dat juist de bescherming van het daglicht afneemt. Derhalve verwachten de onderzoekers, dat verruiming van de openingstijden zelfstandig tot een toename van het aantal overvallen zal leiden. Dat geldt vooral voor supermarkten, omdat die tegenwoordig veelal de hele werkweek tot 20.00 uur open zijn. Voorafgaand aan de wetswijziging waren supermarkten 's avonds nauwelijks open.

Om dit te onderzoeken hebben ze een analyse uitgevoerd op alle 22.826 overvallen tussen 1 januari 1988 en 30 april 1999 op banken, postkantoren, geldtransporten, horeca-gelegenheden, winkels, benzinstations, bedrijven en kantoren, woningen en overige commerciële objecten (een restcategorie met een grote variëteit aan overvallen, voornamelijk op taxi's, pizza- en andere koeriers, en NS-stations). Ze onderzochten vooral de overvallen op supermarkten in de periode dat zij tegenwoordig 's avonds open zijn, met 20.15 uur als grens om ook rekening te kunnen houden met overvallen rond sluitingstijd.

De analyse geeft de volgende resultaten. Tussen de categorieën objecten verschillen de gemiddelde maandcijfers vóór en na juni 1996. Zo is het aantal overvallen op banken nogal afgenomen. Dat begon overigens al ruim voor 1996, doordat banken en postkantoren hun beveiliging aanzienlijk slimmer aanpakten. De grootste stijging wordt gevonden bij supermarkten tussen 18.00 uur en 20.15 uur (347%), terwijl de overvallen op supermarkten op andere tijdstippen veel minder sterk zijn toegenomen. Ook blijkt uit de analyse, dat de stijgingen en dalingen van de overvallen voor geen van de soorten objecten aan de wijziging in beleid kan worden toegeschreven, met één uitzondering: de openstelling van supermarkten tussen 18.00 en 20.00 uur. Uitsluitend door de ruimere openingstijden vinden er per maand tussen 18.00 en 20.00 uur bijna drie keer (2,76) zoveel overvallen plaats op supermarkten. Van de stijging van het aantal overvallen op supermarkten tussen 18.00 en 20.15 uur (347%) kan iets meer dan de helft, 176% worden toegeschreven aan de ruimere openingstijden. Tot 1996 schommelde het aantal overvallen op supermarkten op dat tijdstip rond de negen per jaar. Inmiddels is dat aantal sterk gestegen: in 1996 nog 25, in 1997 42, in 1998 45 en in 1999 57 overvallen. Als de helft van die stijging kan worden verklaard door de ruimere openingstijden, levert dat per jaar 25 extra overvallen op.

De onderzoekers controleerden voor de periode tussen 18.00 en 20.00 uur of de beleidswijziging op andere objecten effect had. Dat blijkt niet het geval te zijn, ook niet bij andere winkels dan supermarkten. Zij onderzochten ook of de stijging van overvallen op supermarkten tussen 18.00 en 20.15 uur gecompenseerd wordt door een afname van het aantal overvallen op andere tijdstippen. Door de ruimere openingstijden zou er eventueel sprake kunnen zijn van een verplaatsingseffect in de tijd. Om dit te controleren, werd de hypothese getoetst dat de beleidswijziging in de twee uur vóór de oude sluitingstijd (van 16.00 tot 18.15 uur) een vermindering van het aantal overvallen heeft veroorzaakt. Van zo'n verplaatsingseffect is echter geen sprake. Het feit dat er voor andersoortige objecten geen effect van de beleidswijziging op het aantal overvallen is gevonden betekent volgens de auteurs, dat er ook geen verplaatsing van overvallen op supermarkten plaats heeft gevonden.

Van Koppen et al. (2001) stellen, dat voor overvallen hetzelfde geldt als voor veel andere vormen van criminaliteit: *de gelegenheid maakt de dief*. Overvallers plegen hun overvallen bij voorkeur als het donker is. Als objecten op dat moment beschikbaar (open) zijn, levert dat een hoger aantal overvallen op. De beleidswijziging in openingstijden voor winkels heeft ertoe geleid, dat er met name in de wintermaanden meer winkels open zijn als het donker is als daarvoor. Het onderzoek laat zien, dat er in Nederland 25 extra overvallen per jaar plaatsvinden, uitsluitend door de ruimere openingstijden. Het aantal overvallen is niet alleen meer dan 35% gestegen; de toename is ook sterk geconcentreerd in de twee extra uren dat de supermarkten open zijn en dan vooral 's winters als het donker is.

De auteurs stellen voor om, naast winkelsluiting als het donker wordt, de beveiliging en preventie vanaf het moment dat de bescherming van het daglicht begint af te nemen, te intensiveren. De afnemende bescherming door het daglicht kan gecompenseerd worden met een toename daarvan door zichtbare maatregelen voor situationele preventie, zoals extra verlichting, duidelijk zichtbare beveiligingsbeambten en winkelpersoneel (Hunter & Jeffery, 1997). Door deze extra maatregelen neemt de derde component uit de *routine activity theory* (bescherming) in de donkere uren van de dag niet verder af (Van Koppen et al., 2001).

In voorgaande hoofdstukken is een literatuurstudie beschreven, die een beeld geeft van het hedendaagse denken over criminaliteit. De besproken theorieën zijn leidend geweest voor een groot deel van onze onderzoeksvragen.

Hierna komt het empirische deel van ons onderzoek aan de orde, waarin de volgende centrale vraag wordt gesteld: *In welke mate beïnvloeden factoren als zelfcontrole, het gebruik van neutralisatietechnieken en gelegenheidsfactoren crimineel gedrag?* Hieruit zijn verschillende hypothesen geformuleerd, welke in het volgende hoofdstuk aan bod zullen komen.

Hoofdstuk 9

Van theorie naar data-analyse

Het causaal model, zie inleiding, is gebaseerd op de hiervoor beschreven theoretische -criminologische- benaderingen. In dit hoofdstuk zal het causaal model nader worden toegelicht vanuit een empirische toetsing; er zal een verband worden gelegd tussen de theorie en de nader te analyseren gegevens.

9.1 Toelichting op het causaal model

In het causaal model wordt aangenomen dat waarden, via de internalisatie van normen, vorm geven aan de sociale omgeving. Als waarden in de sociale omgeving zijn opvoedingsstructuur, familie, onderwijs, peergroep, buurt/leefomgeving, televisie/internet en culturele herkomst als variabele in de vragenlijst genomen. Socialisatie heeft invloed op normen en op de persoonlijke kenmerken van een individu. Voor persoonlijke kenmerken zijn naast achtergrondvariabelen ook geweten, schaamte, en karakter als variabele opgenomen. De mate van zelfcontrole heeft invloed op waarden in de sociale omgeving en persoonlijke kenmerken. Een lage zelfcontrole kan mogelijk een indicator zijn welke kan leiden tot verhoogd risico voor crimineel gedrag. Ook drugsgebruik kan mogelijk leiden tot een verhoogd risico voor crimineel gedrag. Tevens kan gelegenheid, in combinatie met een lage zelfcontrole, leiden tot een verhoogde kans op criminaliteit.

Het causaal model is tevens als leidraad gehanteerd voor de interviewstructuur. De interviews zijn afgenomen volgens het retrospectief halfgestructureerde interview. (voor de volledige interview structuur-lijst zie bijlage 1).

Om het causaal model hanteerbaar te maken voor nadere analyse is er een keuze gemaakt in de te onderzoeken items. De insteek, die is gekozen voor de data-analyse van de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep, is exploratief: belangrijke samenhangen opsporen en zo goed mogelijk beschrijven. In de volgende paragraaf zullen de onderdelen in het causale model nader worden toegelicht.

9.2 De variabelen in het causaal model

In de inleiding staat de centrale vraag in het onderzoek vermeld, namelijk:

In welke mate beïnvloeden factoren als zelfcontrole, het gebruik van neutralisatietechnieken en gelegenheidsfactoren crimineel gedrag?

Om deze centrale vraag werkbaar en hanteerbaar te maken, zijn aan de hand van de besproken theorieën meerdere subvragen en hypothesen gemaakt, die nader in de analyse kunnen worden onderzocht. In totaal worden 9 hypothesen getoetst.

9.2.1 Normen

De theorie geeft aan, dat mensen voor allerlei situaties meer of minder uitgesproken en meer of minder bindende verwachtingen hebben over hoe men zich behoort te gedragen of wat men dient na te laten. Deze min of meer bindende verwachtingen inzake het handelen of niet handelen door de leden van een samenleving of groepering worden normen genoemd (zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.1).

Doordat in onze samenleving algemeen gedeelde waarden en normen bestaan kan t.a.v. criminaliteit worden gesteld dat de reactie van de samenleving op normovertredend gedrag zeer sterk is.

In de data-analyse zal dan ook naar de volgende vraagstelling gekeken worden:
Is er verschil in normbesef tussen de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep?
De hypothese die hieruit voortvloeit is omschreven als:

*Hypothese 1: Criminelen hebben een lage mate van normbesef;
De onderzoeksgroep heeft een lagere mate van normbesef dan de vergelijkingsgroep.*

9.2.2 Waarden

De theorie geeft aan dat onder leden van een samenleving of groepering zekere abstracte, collectieve voorstellingen leven. Zulke meer of minder bewuste collectieve voorstellingen omtrent hetgeen mensen als goed en juist en daarom ook als nastrevenswaardig beschouwen, worden waarden genoemd (zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.1.).

Wanneer kan men nu zeggen dat een bepaald gedrag onredelijk, gevaarlijk of risicovol is? Er zijn geen objectieve regels die dit kunnen bepalen. Daarom is de uiteindelijke keuze voor wat als dan niet acceptabel, redelijk of onredelijk is gebaseerd op waarde-oordelen in de samenleving (zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.1.2.).

In de data-analyse zal gekeken worden naar de volgende vraagstelling:
Is er verschil in waarden -karakter en geweten- tussen de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep
De hypothese die hieruit voortkomt kan omschreven worden als:

*Hypothese 2: Criminelen hebben een laag niveau van waarden;
De onderzoeksgroep heeft een lager niveau van waarden -karakter en geweten- dan de vergelijkingsgroep.*

9.2.3 Opvoedingsstructuur

Om probleemgedrag bij jongeren te voorspellen wordt inadequaat opvoedingsgedrag genoemd (zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.3.). Hierbij treft men twee belangrijke dimensies van opvoedingsgedrag aan: ondersteuning en controle. Het blijkt dat gebrek aan warmte en responsiviteit samenhangt met gedragsproblemen van jongeren. Ook is uit onderzoek naar voren gekomen, dat het opgroeien in een niet-intact gezin negatieve gevolgen heeft, ook op de lange termijn. Een slechte relatie met ouders en weinig toezicht kan leiden tot een negatieve identiteit, tot normloosheid en tot onaangepast en deviant gedrag.

In de data-analyse zal gekeken worden naar de volgende vraagstelling:
Is er verschil in gezinssituatie tussen de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep?
De hypothese die uit bovengenoemde vraagstelling getrokken kan worden is:

*Hypothese 3: Criminelen komen uit niet intacte gezinnen;
In de onderzoeksgroep zijn minder respondenten opgegroeid in een intact gezin dan de vergelijkingsgroep.*

9.2.4 Vrienden

Naast de gezinssituatie neemt vanaf het 12de jaar de invloed van vrienden en leeftijdsgenoten toe en parallel hieraan de invloed van de ouders relatief af (zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.4.). Het blijkt dat invloed van vrienden inzake deviant gedrag relatief groot is. Van vrienden leren jongeren wanneer en waar jeugdcriminaliteit gepleegd kan worden, alsook methoden en technieken die daarbij bruikbaar zijn.

Samen met vrienden ervaren jongeren dat jeugdcriminaliteit leuk en spannend kan zijn en eventueel ook financieel wat kan opleveren. De mogelijke negatieve gevolgen van criminaliteit worden hierbij naar de achtergrond gedrongen (hoofdstuk 2, paragraaf 2.4.3.). In de theorie komt naar voren dat het inderdaad zo is dat delinquente vrienden een jongere op het slechte pad kunnen brengen.

In het onderzoek van Weerman komt naar voren dat delinquenten jongeren geen minder sterke betekenis aan vrienden geven dan niet-delinquenten jongeren. De resultaten uit het onderzoek van Weerman bieden geen ondersteuning aan het idee dat delinquenten jongens minder emotioneel bij hun vrienden zouden zijn betrokken dan niet-delinquenten jongens, of dat zij geen 'echte' vrienden zouden hebben. Wellicht wordt er bij delinquenten jongens een iets andere betekenis aan vrienden gehecht maar geen mindere betekenis, aldus Weerman. (hoofdstuk 2, paragraaf 2.4.5).

In de data-analyse zal gekeken worden naar de volgende vraagstelling:

Is er verschil in tevredenheid met vrienden tussen de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep?

De hypothese die hieruit gevormd kan worden, wordt omschreven als:

Hypothese 4: Criminelen hechten geen belang aan vriendschap;

De onderzoeksgroep is minder tevreden met vrienden dan de vergelijkingsgroep.

9.2.5 Verslaving

De theorie geeft aan, dat bij verslaving in relatie tot criminaliteit veelal wordt gedacht aan drugsverslaving (zie hoofdstuk 5). Vooral harddruggebruik wordt vaak in verband gebracht met crimineel gedrag.

In de data-analyse zal gekeken worden naar de volgende vraagstelling:

Is er verschil in druggebruik bij de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep?

De hypothese die hieruit voortkomt kan omschreven worden als:

Hypothese 5: Criminelen zijn druggebruikers;

In de onderzoeksgroep is het druggebruik bij de onderzoeksgroep hoger dan in de vergelijkingsgroep.

9.2.6 Familieband / band met ouders

Om probleemgedrag van jongeren te voorspellen, wordt in de literatuur op de eerste plaats een inadequaat opvoedingsgedrag genoemd. Het blijkt, dat gebrek aan warmte en responsiviteit samenhangt met gedragsproblemen van jongeren. (zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.3).

In de data-analyse zal gekeken worden naar de volgende vraagstelling:

Is er verschil tussen de familieband / band met ouders tussen de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep.

De hypothese die hieruit voorkomt kan omschreven worden als:

Hypothese 6: Criminelen hebben losse familiebanden;

In de onderzoeksgroep heeft men minder binding met familie c.q. ouders dan in de vergelijkingsgroep.

9.2.7 Zelfcontrole

Als meetinstrument voor zelfbeheersing is gekozen voor de Grasmickschaal. Deze schaal bestaat uit 6 onderdelen: impulsiviteit, voorkeur voor simpele taken, risico's lopen, voorkeur voor fysieke activiteiten, egocentrisme en temperament.

Het centrale idee is, dat sommige mensen al in hun kindertijd een lage zelfcontrole ontwikkelen en daardoor weinig weerstand kunnen bieden aan allerlei verleidingen op de korte termijn. Personen met een lage zelfcontrole zullen veel sneller de gelegenheid aangrijpen om hun behoeften op een illegale wijze te bevredigen, ongeacht de sociale en maatschappelijke gevolgen op lange termijn (zie hoofdstuk 4, paragraaf 4.3.).

In de data-analyse zal gekeken worden naar de volgende vraagstelling:

Is er verschil in mate van zelfcontrole en/of op onderdelen van de Grasmickschaal bij de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep?

De hypothese die hieruit voortvloeit is:

Hypothese 7: Criminelen hebben een lage zelfcontrole;

In de onderzoeksgroep is de mate van zelfcontrole en/of de score op onderdelen van de Grasmickschaal lager dan in de vergelijkingsgroep.

9.2.8 Gelegenheidstheorie

Volgens de "routine activities benadering" (een variant op de gelegenheidstheorie) is een criminele gebeurtenis het gecombineerde resultaat van toeval en een drietal noodzakelijke voorwaarden:

1. de aanwezigheid van een gemotiveerde dader,
2. de aanwezigheid van een aantrekkelijk doelwit,
3. de afwezigheid van adequaat toezicht.

In de data analyse kan gekeken worden naar de volgende vraagstelling:

Zijn de drie vermelde noodzakelijke voorwaarden aanwezig?

De hypothese die gevormd kan worden uit deze "routine activities benadering" is:

Hypothese 8: De gelegenheid maakt de dief;

De 'routine activities' theorie is van toepassing op de criminele handelingen (i.c. overvallen) van onze onderzoeksgroep.

9.2.9 Cultuur en neutralisatietechnieken

De theorie geeft onder andere aan dat er jongeren zijn die verward kunnen raken tussen twee werelden; ze weten niet goed tot welke cultuur ze eigenlijk behoren. De ambivalente gevoelens die hiermee gepaard gaan, kunnen het zelfvertrouwen aantasten en juist deze jongeren kwetsbaar maken; kwetsbaar in het algemeen en in het bijzonder voor discriminatie. Er treedt rolverwarring en vervreemding op met de daarbij horende vergrote kans op deviant gedrag (zie hoofdstuk 6, paragraaf 6.4.).

Volgens Matza en Sykes verwerpen de jongeren de conventionele waarden niet, maar stellen zij alleen hun gevoelens van schuld (tijdelijk) buiten werking. Dit is mogelijk, doordat zij sommige neutralisatietechnieken hanteren, waarmee afstand kan worden genomen van het gebeurde (zie hoofdstuk 6, paragraaf 6.6.).

Matza en Sykes hanteren vijf neutralisatietechnieken, te weten:

1. het ontkennen van verantwoordelijkheid;
2. het ontkennen van onrecht/schade;
3. het ontkennen van het slachtoffer;
4. het veroordelen van de veroordelaars;
5. het zich beroepen op hogere loyaliteiten.

Criminele jongeren zullen het gebruik van neutralisatietechnieken aanpassen aan het soort delict wat men pleegt.

Bij overvallen worden, volgens het onderzoek van Kroese en Staring (zie hoofdstuk 7, paragraaf 7.5.), de technieken 2 en 4 het meest gebruikt.

In de data-analyse zal gekeken worden naar de volgende vraagstelling:

Welke jongeren gebruiken welke neutralisatietechnieken?

De hypothese die gevormd kan worden is mede gebaseerd op het onderzoek van Kroese en Staring en munt uit in de volgende vraagstelling:

Hypothese 9: Criminelen gebruiken neutralisatietechnieken;

De meest gebruikte neutralisatietechnieken bij overvallers zijn “het ontkennen van onrecht of schade” en het “veroordelen van de veroordelaars”.

Aan de hand van de hierboven genoemde vraagstellingen zal in hoofdstuk 10 de onderzoeksmethode nader worden toegelicht, waarna in hoofdstuk 11 de onderzoeksresultaten zullen worden beschreven.

Hoofdstuk 10

Onderzoeksmethode

Er is gekozen voor het kwalitatieve onderzoek met kwantitatieve elementen. Bij kwalitatief onderzoek is de bestaande situatie de onderzoekssituatie. Kwalitatieve gegevens hebben betrekking op de aard, de waarde en de eigenschappen. Bij kwantitatief onderzoek staan de cijfers centraal zoals de hoeveelheid, de omvang, de frequentie en dergelijke. De onderzoeksproblematiek, die is onderzocht, heeft meer facetten van kwalitatief als kwantitatief onderzoek, maar beide vormen van onderzoek zijn gebruikt om in onderlinge samenhang de antwoorden van de respondenten zo goed mogelijk tot hun recht te laten komen.

Als methode voor het verzamelen van data is gekozen voor het afnemen van het retrospectieve half-gestructureerde interview, met open en gesloten vragen. In een half gestructureerd interview liggen de vragen en antwoorden niet van tevoren vast maar de onderwerpen wel. Het staat de interviewer vrij om, als het verloop van het gesprek daartoe aanleiding geeft, de volgorde van de onderwerpen te veranderen, als ze allemaal maar aan de orde komen (Baarda et al, 2000). De nadruk op de interviews met de onderzoeksgroep lag op het teruggaan in de tijd, omdat de respondenten allemaal in detentie verbleven en de overvallen in het verleden plaats hadden gevonden. De nadelen van deze vorm van interviews zijn onder andere het weglateffect: respondenten kunnen geneigd zijn dingen van vroeger te vervormen en te veranderen om ze meer in overeenstemming te brengen met elkaar en met het heden (Baarda et al, 2000). Ook kan de respondent moeite hebben zich te herinneren en te selecteren wat zich in het verleden heeft afgespeeld. Een ander effect dat kan optreden is dat de kijk op de vroegere situatie door de veranderde huidige situatie wordt beïnvloed; een respondent kan nu anders aankijken tegen vriendschappen dan vroeger. Toen vond hij zijn vrienden vanzelfsprekend en goed, terwijl hij deze vrienden nu wellicht minder positief waardeert. Ook kan de relatie tussen zijn vrienden inmiddels zijn veranderd, zodat de respondent de relatie van nu kan beschrijven alsof deze vroeger ook zo was.

10.1 Operationalisatie

Als methode voor het verzamelen van data is gekozen voor het afnemen van een interview met behulp van een interview structuurlijst. Deze uitgebreide interview structuurlijst bestaat uit 8 accenten:

1. Persoonskenmerken.

Omdat het sociologisch erg interessant is om te weten 'wie' de dader van een overval nu eigenlijk is, zijn in de vragenlijst een aantal achtergrondvariabelen opgenomen. Deze achtergrondvariabelen bestaan uit persoonskenmerken van de respondent zoals geslacht, leeftijd, geboorteplaats, ouders en gezinssamenstelling. Daarnaast zijn vragen opgenomen over inkomens- en arbeidspositie en woonsituatie.

Deze vragen zijn mede gesteld om inzicht te krijgen in de theorieën, die uitgaan van een wisselwerking van persoon en sociale omgeving (zie hoofdstuk 1, paragraaf 1.4).

2. Normen en waarden.

Door middel van stellingen worden vragenderwijs gespreksonderwerpen geëxploreerd zoals vrienden, de schoolperiode, ouders, geweten, schaamte, normen en waarden om te ontdekken hoe de respondent tegen bepaalde dingen en/of personen aankijkt (zie hoofdstuk 2).

3. Zelfcontrole theorie.

Om de mate van zelfcontrole te meten is de Grasmick-schaal gebruikt (zie hoofdstuk 4, paragraaf 4.7.4.). De Low Self-control Scale met 24 items is vertaald in het Nederlands en er zijn 16 items opgenomen in de interview structuurlijst. Na vertaling bleken sommige stellingen te veel op elkaar te lijken, zodat 8 items niet in de vragenlijst opgenomen zijn. De Grasmick-schaal is als indicator gebruikt om de zelfcontroletheorie van Gottfredson en Hirschi te onderzoeken.

Het centrale idee is, dat sommige mensen al in hun kindertijd een lage zelfcontrole ontwikkelen en daardoor weinig weerstand kunnen bieden aan allerlei verleidingen op de korte termijn.

4. Neutralisatietechnieken.

Om inzicht te krijgen in de gebruikte neutralisatietechnieken zijn per neutralisatietechniek drie stellingen opgenomen (zie hoofdstuk 7, paragraaf 7.4.).

5. Verslavingen.

De vragen omtrent verslavingen zijn opgenomen in de interview structuurlijst om inzicht te krijgen in hoeverre verslaving samenhangt met criminaliteit. Was respondent verslaafd c.q. onder invloed ten tijde van de overval? Is een verslaving van invloed geweest op het criminele gedrag en wat was eerder in de tijd, de verslaving of de criminaliteit? (zie hoofdstuk 5).

6. Justitieel verleden.

De vragen over justitieel verleden brengen naar voren welke motivatie aan het plegen van een eerste delict ten grondslag ligt. Hierbij komen aan de orde de invloed van vrienden, motief en delictkeuze. De antwoorden op deze vragen kunnen mede gebruikt worden om een eventuele criminele loopbaan c.q. het fenomeen veelplegers te kunnen onderscheiden.

7. Het huidige delict.

Wat zijn de beweegredenen om na een eerste delict al dan niet door te gaan met het plegen van overvallen, voor welk delict zit men vast en hoe is een en ander verlopen? Heeft men door negatieve consequenties te ervaren van het eigen gedrag, andere zienswijzen ontwikkeld? Om inzicht hierin te krijgen zijn vragen over het delict opgenomen, waarvoor men nu in detentie verblijft (zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.3). Ook zijn vragen over het huidige delict opgenomen om de gelegenheidstheorie te kunnen toetsen (zie hoofdstuk 8).

8. De detentieperiode en de toekomst.

Hoe gaat men om met andere gedetineerden, hoe kijkt men aan tegen het samen op één cel zitten en hoe ziet men zijn toekomst? Is er een andere kijk ontstaan op het leven vóór en na detentie? Dit accent is voort gekomen uit de actualiteit en persoonlijke interesse van de beide auteurs.

Bijlage 1 bevat de volledige interview structuurlijst met gespreksaccenten.

10.2 Methode van dataverzameling

Er is gekozen voor het afnemen van de interviews met twee personen, waarbij de rollen werden verdeeld in interviewer en notulist. Er is bewust gekozen om het interview niet op te nemen met een cassetrecorder; dit zou mogelijk een negatieve bijdrage kunnen leveren in de openhartigheid van de respondent.

Eén van de respondenten heeft openhartig over zijn overvallen gepraat, maar was nog niet veroordeeld voor het delict. De respondent gaf aan dat hij vanaf het moment, dat hij opgepakt was, te kennen heeft gegeven dat hij onschuldig is.

Als het interview opgenomen was geweest op een cassetterecorder, dan had de respondent kunnen denken dat de opnametape mogelijk tegen hem had kunnen pleiten in zijn proces.

Van de interviews zijn uitvoerige verslagen gemaakt. De verslagen zijn toegevoegd als bijlage op de bijgevoegde cd rom.

De respondenten

Het totaal aantal geregistreerde overvallen in 2002 is 2.564, waarmee het aantal overvallen licht gedaald is ten opzichte van 2001 (2571). Van de 2.564 overvallen in 2002 zijn er 804 (31,3%) opgelost. Circa één op de drie in Nederland gepleegde overvallen wordt opgelost; circa één op de vijf overvallen in Nederland mislukt.*

Omdat het praktisch onmogelijk is om een voldoende representatieve groep overvallers bij elkaar te krijgen buiten detentieperiode, is besloten minimaal 30 interviews af te nemen bij gedetineerde overvallers.

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van het door de KLPD beheerde Interim Informatie Productie systeem (IIPS). Met het samenstellen van onze steekproef hebben wij gedetineerden geselecteerd die veroordeeld waren op basis van strafrechtartikel 312 en 317 (zie bijlage 3).

Voor het opzoeken van namen is, met toestemming, gebruik gemaakt van het door de KLPD beheerde Interim Informatie Productie systeem (IIPS). In dit systeem worden onder meer alle namen opgeslagen van personen, die voor één of meer overvallen zijn veroordeeld. De meeste overvallen worden door mannen gepleegd. De steekproef bevatte dan ook 28 mannen en 5 vrouwen.

Met behulp van de Verwijzings Index Personen en Strafrechthandhaving (VIPS) van het Openbaar Ministerie is achterhaald of de geselecteerde daders op dat moment gedetineerd waren en, zo ja, waar. Vervolgens is de directie van de betreffende penitentiaire inrichting aangeschreven met het verzoek mee te werken aan het onderzoek. Als men bereid was mee te werken, werden toestemmingsformulieren opgestuurd naar de penitentiaire inrichting met het verzoek deze aan de gedetineerden te overhandigen en zodoende toestemming te geven voor het interview. Voor het deelnemen aan het interview heeft de gedetineerde een telefoonkaart ter waarde van 15 euro ontvangen. Na ontvangst van een getekend toestemmingsformulier werd een afspraak met de betreffende penitentiaire inrichting gemaakt voor het afnemen van het interview.

De vergelijkingsgroep

Tijdens de interviews met de gedetineerden zijn o.a. de kijk op vrienden, familie, school, omgeving, gebruik van verslavende middelen en de mate van zelfcontrole door middel van de Grasmick-schaal gemeten. De verwachting is, dat deze variabelen bij gedetineerden anders scoren dan bij een vergelijkbare niet delinquenten groep respondenten. Om deze verwachting empirisch te kunnen vergelijken, is gekozen voor het afzetten van de data van de onderzoeksgroep tegen een vergelijkingsgroep.

* KLPD Recherche rapport, Overvallen in Nederland, jaaroverzicht 2002, NRI 2-3003

Getracht is de groepen op een aantal punten, zoals geslacht, opleidingsniveau en leeftijd zoveel mogelijk te matchen.

Bij het samenstellen van de vergelijkingsgroep is gebruik gemaakt van de sneeuwbalsteekproef; dit is een doelgerichte steekproef.

10.3 De uitvoering van het daderonderzoek

Er zijn dertien penitentiaire inrichtingen, verspreid in Nederland, bezocht en wel de penitentiaire inrichtingen te Zoetermeer, Middelburg, Lelystad, Rotterdam, Vught, Alphen a/d Rijn, Dordrecht, Krimpen a/d IJssel, Nieuwersluis, Heerhugowaard, Veenhuizen, Scheveningen en Zwaag.

De gesprekken met de daders vonden plaats in verschillende ruimten, meestal in een afgesloten spreekkamer t.b.v. reclassering en advocaten. De gesprekken vielen onder het zogenaamde ‘ambtelijk bezoek’, hetgeen inhield dat de tijd van de gesprekken buiten de bezoektijden van een gedetineerde konden plaats vinden. In Vught vonden de gesprekken plaats op de afdeling BSD (sociale dienst). Alle gesprekken vonden plaats zonder direct toezicht van de inrichting. De interviews duurden gemiddeld 2½ tot 3 uur. Alle gesprekken werden genotuleerd door dezelfde onderzoeker. Om de betrouwbaarheid te bevorderen, zijn gedurende alle interviews geen rolwisselingen geweest tussen interviewer en notulist. Voor het interview was een getekende verklaring van de respondent aanwezig. In deze verklaring stond dat het interview op vrijwillige basis werd afgenomen en dat de gegevens vertrouwelijk worden behandeld en geanonimiseerd verwerkt. De interview structuur-lijst gebruikte de interviewer als checklist, zodat elk onderwerp aan de orde kwam. De verschillende onderwerpen werden aan de hand van het verhaal van de respondent gevraagd en vereisten een goede kennis van de vragenlijst van zowel de interviewer als de notulist. De interviews verliepen heel verschillend. Sommige respondenten vertelden in geuren en kleuren wat zij allemaal hadden gedaan en waarom; anderen waren wat terughoudender. De meeste respondenten waren enthousiast over het onderzoek en waren prettige gesprekspartners.

De reden van de gedetineerden om mee te werken aan het onderzoek waren divers. Sommige overvallers zagen zichzelf niet als overvaller: *“Ik ben geen overvaller, maar heb het wel gedaan. Als ik een overvaller was, had ik het beter gedaan”*. Andere respondenten wilden hun mening geven over straffen in Nederland, *“Je moet zorgen dat mensen niet de gevangenis in komen en dat begint al op school”* en *“Hoe langer je in de gevangenis zit, hoe meer je vervreemdt van de maatschappij”*.

Anderen vonden de telefoonkaart erg aantrekkelijk en weer anderen zagen het als een welkome afwisseling in het dagelijks bestaan in de gevangenis.

Van de 33 overvallers viel er uiteindelijk één respondent af, omdat hij vertelde geen overval te hebben gepleegd. Er is ter plekke besloten het interview niet af te nemen bij deze respondent (9). In het HKS-systeem is dit later gecontroleerd (zie paragraaf 10.5). In dit systeem staat vermeld, dat deze respondent gesignaleerd is voor o.a. artikel Sr. 311: diefstal onder verzwaarde omstandigheden.

In 1998 komt hij voor onder artikel 317, maar dat is waarschijnlijk té lang geleden. Deze respondent heeft dus de waarheid gesproken als hij zegt dat hij momenteel niet vast zit voor een overval.

10.4 De uitvoering van het vergelijkingsonderzoek

Bij het samenstellen van de vergelijkingsgroep is zoveel als mogelijk gekeken naar leeftijd, geslacht en opleiding van de onderzoeksgroep om een zo goed mogelijke match met de groep gedetineerden te kunnen maken.

Om de vergelijkingsgroep zoveel als mogelijk is overeen te laten komen met de onderzoeksgroep is gebruik gemaakt van de sneeuwbal methode (snowball sample): dit is een doelgerichte steekproef. Gezocht is naar het uitzetten van de vragenlijst bij mensen, die werkzaam zijn in een productieomgeving.

De vragenlijst is uiteindelijk, als startpunt, uitgezet bij een medewerker van de, vol continue, productieafdeling van Neville Chemical Europe bv te Uithoorn, een petrochemisch productiebedrijf. Dit bedrijf maakt kunstharsen voor verschillende doeleinden. Het eindproduct (hars) is voor andere industrieën weer een grondstof voor o.a. verven, coatings, kleefstoffen, drukinkten, rubber etc. De vragenlijst is uitgezet bij een medewerker met het verzoek de vragenlijst verder uit te zetten bij directe collega's en collega's werkzaam in andere ploegen, met de aanvullende vraag om de collega's te vragen de vragenlijst mogelijk verder uit te zetten in de privésfeer, waarbij opleidingsniveau als belangrijke aanwezige factor werd meegegeven. De vragenlijsten zijn in gesloten enveloppen met een gefrankeerde retourenveloppe uitgezet. De mogelijkheid werd gegeven om de vragenlijst anoniem in te vullen. In totaal zijn 36 vragenlijsten op deze manier uitgezet, waarbij 31 vragenlijsten ingevuld retour zijn gekomen.

Bijlage 4 bevat de vragenlijst, welke is uitgezet bij de vergelijkingsgroep.

10.5 Betrouwbaarheid

Onder betrouwbaarheid wordt verstaan dat de metingen onafhankelijk moeten zijn van onderzoeker, tijd en meetinstrument. De resultaten moeten stabiel zijn als na een bepaalde periode opnieuw gemeten zou worden. Daarbij moeten de onderzoeksresultaten zo min mogelijk afhankelijk zijn van toevalligheden. Die toevalligheden kunnen gelegen zijn in de situatie, de interviewer, de vragenlijst of in de geïnterviewde zelf. Ten behoeve van de betrouwbaarheid hebben de interviewer en de notulist tijdens het onderzoek niet van rol gewisseld, waardoor er is getracht een zo hoog mogelijke betrouwbaarheid in de omstandigheden na te streven.

Betrouwbaarheid van dit onderzoek is moeilijk meetbaar. Het was de onderzoekers niet te doen om precies te achterhalen "wie wat waar gedaan had", maar zij waren voornamelijk geïnteresseerd in de motivatie, de belevingswereld en de keuzes van de onderzoeksgroep.

Een andere vorm van betrouwbaarheid is de vraag of de daders de waarheid hebben verteld. Zoals reeds eerder gemeld, is één van de auteurs werkzaam bij het KLPD. Deze auteur had toestemming van het ministerie van Justitie om de systemen van het KLPD te raadplegen. Om een beeld te kunnen vormen omtrent de betrouwbaarheid van het onderzoek - hebben de daders de waarheid verteld - zijn na de interviews de dossiers van de respondenten ingezien in het HKS-systeem. Het HKS is een Regionaal Herkenningdienst Systeem. Elke politieregio heeft een 'eigen' HKS. De gegevens van het HKS worden opgeslagen in de CVI (Centrale VerwijzingsIndex) welke voor alle regio's bevragebaar is. Het geautomatiseerde HKS heeft als hoofddoel personen tegen wie een proces-verbaal van een gepleegd misdrijf is opgemaakt, alsmede de door de politie ter kennis gekomen criminaliteitsgegevens, op te slaan en volgens bepaalde criteria te kunnen bevragen. Dit ter ondersteuning van de justitiële opsporing van personen, goederen en strafbare feiten.

Uit de controle is gebleken, dat de respondenten over het algemeen de waarheid hadden verteld.

In het volgende hoofdstuk zullen de onderzoeksresultaten nader worden beschreven.

Hoofdstuk 11

Onderzoeksresultaten

In het vorige hoofdstuk is de onderzoeksmethode besproken. In dit hoofdstuk zullen de onderzoeksresultaten nader worden bekeken en zal ingegaan worden op de gevonden resultaten. De insteek, die is gekozen voor de data-analyse van de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep, is exploratief: belangrijke samenhangen opsporen en zo goed mogelijk beschrijven. Er is inhoudelijk gekeken naar scoreverschillen tussen de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep. Daarnaast is de kwaliteit van de gebruikte vragen en schalen onderzocht; vooral is gekeken naar de interne consistentie en de interne structuur. De onderzoeksgroep bestaat uit 32 respondenten, de vergelijkingsgroep uit 31 respondenten. Hieronder volgt de beschrijving van de onderzoeksresultaten.

11.1 Achtergrondkenmerken

In deze paragraaf worden de respondenten uit de twee groepen nader bekeken op een aantal achtergrondkenmerken.

Leeftijd

Een eerste beschrijving van de data geschiedt op basis van de leeftijdsopbouw. De jongste respondent in de onderzoeksgroep is 22 jaar, de oudste is 47 jaar. De jongste respondent in de vergelijkingsgroep is 20 jaar, de oudste is 55 jaar. Zie voor overzicht de tabellen 11.1 en 11.2.

Tabel 11.1. Leeftijdsopbouw onderzoeksgroep en vergelijkingsgroep.

	Gem.	Sd	Mediaan	Min.	Max.
Onderzoeksgroep	32	6,6	32	22	47
Vergelijkingsgroep	39	8,0	40	20	55

Tabel 11.2. Leeftijdverdeling onderzoeksgroep en vergelijkingsgroep.

	≤ 24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	≥ 50
Onderzoeksgroep	5	7	8	7	4	1	
Vergelijkingsgroep	3	1	3	9	8	3	2

Aan gemiddelde, mediaan en aan de leeftijdsverdeling is te zien dat de vergelijkingsgroep ouder is en dat de range, met name de uitloop naar de hogere leeftijden, in de vergelijkingsgroep groter is. Het kan dus zinvol zijn om bij de later in dit hoofdstuk te maken vergelijkingen hiermee rekening te houden.

Geslacht

De onderzoeks- en de vergelijkingsgroep bestaan voornamelijk uit mannen. Getracht is de groepen op dit punt zoveel mogelijk vergelijkbaar te maken. In de onderzoeksgroep zijn 27 respondenten man en 5 respondenten vrouw. In de vergelijkingsgroep zijn 27 respondenten man en 4 respondenten vrouw.

Etniciteit

In de onderzoeksgroep hebben 24 van de 32 respondenten de Nederlandse nationaliteit. Van deze 24 respondenten hebben in 13 gevallen ook de beide ouders de Nederlandse nationaliteit; van de overige 11 heeft één of beide ouders een andere dan de Nederlandse nationaliteit. In de vergelijkingsgroep hebben 26 van de 31 respondenten de Nederlandse nationaliteit. Van deze 26 respondenten hebben in 20 gevallen ook de beide ouders de Nederlandse nationaliteit; van de overige 6 heeft één of beide ouders een andere dan de Nederlandse nationaliteit.

Voor een compleet beeld is tevens de etniciteit van de ouders nader bekeken. Tabel 11.3. geeft een overzicht van de etniciteit bij de beide groepen.

Tabel 11.3 Etniciteit onderzoeksgroep en vergelijkingsgroep

	Nederland	Marokko	Suriname	Ned. Antillen	Anders
Onderzoeksgroep	24	3	3	1	1
Vergelijkingsgroep	26	1	1	0	3
	Ouders beiden autochtoon		Eén of beide ouders allochtoon		
Onderzoeksgroep	13		19		
Vergelijkingsgroep	20		11		

Dat etniciteit soms meer impact heeft dan wij in eerste instantie zouden kunnen denken, laat het volgende verhaal zien. Respondent (3) is op 1-jarige leeftijd vanuit Columbia overgekomen naar Nederland en geadopteerd. Naarmate respondent ouder werd, kwam hij meer met zichzelf in de knoop. Om zijn roots op te zoeken, is hij naar Columbia gegaan. Toen hij echter thuis kwam, bleek dat zijn vriendin een verhouding had met een ander. Hij heeft haar toen bedreigd en mishandeld. Voor dit delict heeft hij indertijd (het jaar 2000) zes maanden gevangenisstraf gekregen, waarvan hij drie jaar in detentie heeft doorgebracht. Toen hij vrij kwam, heeft hij zichzelf 2½ maand vrijwillig op laten nemen in een psychiatrisch ziekenhuis om zich te laten behandelen. Daarna heeft hij in hetzelfde ziekenhuis dagtherapie gevolgd. In deze groep zaten echter alleen gescheiden huisvrouwen, hetgeen niet goed aansloot op zijn situatie. De dagbehandeling heeft hij zes maanden volgehouden; hierna is hij weer aan het werk gegaan. Dat het mis is gegaan, blijkt uit het feit dat wij hem geïnterviewd hebben in detentie.

Opleidingsniveau

In de onderzoeksgroep hebben 16 respondenten (50%) geen vervolgopleiding na het basisonderwijs doorlopen. Van de overgebleven 16 respondenten hebben 10 respondenten een LBO-opleiding gevolgd, hebben 3 een MAVO-diploma en 3 een MBO-diploma. In de vergelijkingsgroep hebben 3 respondenten (9,7%) geen vervolgopleiding na het basisonderwijs gevolgd. Na het basisonderwijs hebben 4 respondenten een LBO-opleiding gevolgd, 5 een MAVO-opleiding, 15 een MBO-opleiding, 1 een HAVO-opleiding, 1 een HBO-opleiding en 2 een vakgerichte opleiding gevolgd.

Tabel 11.4 geeft een overzicht in opleidingsniveau bij de beide groepen.

Tabel 11.4. Opleidingsniveau onderzoeksgroep en vergelijkingsgroep.

	Basisonderwijs en LBO	Overig
Onderzoeksgroep	26	6
Vergelijkingsgroep	7	24

Beide groepen verschillen dus qua opleidingsniveau wel zodanig van elkaar, dat hiermee bij de analyses rekening moet worden gehouden.

Dat een goede opleiding niet altijd een garantie is om op het goede pad te blijven, bewijst respondent (21). Deze respondent vertelde dat ze acht jaar had samengewoond. Doordat de relatie uitging, werd ze dakloos. Ze had een zwerversuitkering en werkte wisselend als schoonmaakster via het uitzendbureau.

Ze is 'dingen' gaan doen om vast te komen zitten en een dak boven haar hoofd te krijgen. Ze geeft aan: "Wat heb ik nou bereikt, niets, ik ben het zat". Deze respondent heeft na de lagere school de MEAO afgemaakt.

Samenvatting

Met het samenstellen van de vergelijkingsgroep is met name getracht de leeftijdsopbouw, het geslacht en de opleiding zoveel mogelijk overeen te laten komen met de onderzoeksgroep. In de praktijk is dit ten dele bereikt.

Qua leeftijd is te zien, dat de vergelijkingsgroep ouder is en dat de range, met name de uitloop naar de hogere leeftijden, in de vergelijkingsgroep groter is.

Qua geslacht zijn de groepen goed vergelijkbaar. In de onderzoeksgroep en vergelijkingsgroep zijn 27 respondenten man. De verdeling in vrouwelijke respondenten in beide groepen is respectievelijk vijf en vier.

Qua opleiding zijn beide groepen minder goed vergelijkbaar gebleken. In de onderzoeksgroep hebben 26 respondenten basis-/LBO onderwijs gevolgd tegen 7 respondenten uit de vergelijkingsgroep. De verschillen zijn zodanig, dat er in de rest van de analyses rekening mee gehouden moet worden.

Achtergrondgegevens / representativiteit onderzoeksgroep

Om een beeld te vormen van de samenstelling van de onderzoeksgroep zijn enkele variabelen nader bekeken. Tabel 11.5 geeft hiervan een overzicht.

Tabel 11.5 Een overzicht van enkele variabelen van de onderzoeksgroep

	Onderzoeksgroep					
	Ja		Nee		Niet beantwoord	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Tijdens jeugd aanraking RvKinderbescherming	10	31,3	22	68,7		
Al eerder in detentie gezeten	23	71,9	9	28,1		
Betaald werk voor detentie	15	46,9	17	53,1		
Overval alleen gepleegd	16	50,0	15	46,9	1	3,1
Onder invloed tijdens overval	21	65,6	10	31,3	1	3,1
Droeg u tijdens overval speciale kleding	19	59,5	9	28,1	4	12,4
Wapen meegenomen tijdens overval	24	75,1	7	21,8	1	3,1
Wapen gebruikt tijdens overval	6	18,8	25	78,1	1	3,1
Heeft u een auto gebruikt	12	37,4	18	56,3	2	6,3
Vluchtroute van te voren bedacht	18	56,3	10	31,3	4	12,4
Denkt u ooit een andere overval te plegen	10	31,2	19	59,4	3	9,4

Bovenstaand overzicht laat zien, dat de samenstelling van de onderzoeksgroep zeer divers is. Onze indruk is, dat de respondenten uit alle lagen van de ‘criminele bevolking’ komen. In de onderzoeksgroep zitten van de aan heroïne verslaafde kruimelovervaller tot professionele overvallers. De meeste respondenten zijn reeds eerder in detentie geweest. Opvallend te noemen is dat bijna de helft van de respondenten betaald werk (in loondienst) had voor deze detentie. Daarnaast is opvallend te noemen dat 23 van de 32 respondenten al eerder in detentie hebben gezeten; 21 respondenten onder invloed was tijdens de overval en 24 respondenten een wapen hebben meegenomen tijdens een overval.

Onderstaande uitspraken kunnen mede een globale indruk geven van de ‘criminele bevolking’ welke in de onderzoeksgroep is aangetroffen.

Het overkwam respondent (5) dat hij op 14-jarige leeftijd zijn vader is verloren. Toen hij 23 jaar was, is ook zijn moeder overleden.

Door het verdriet van het verlies van beide ouders is hij zijn vriendin, zijn grote liefde van zijn leven, kwijt geraakt. Het doet hem allemaal niets meer; hij heeft niemand meer; hij geeft aan: *“Alleen een kogel kan me stoppen”*.

Respondent (17) heeft inmiddels twaalf jaar detentie achter de rug. In totaal pleegde hij meer dan tien overvallen op met name postkantoren.

Respondent geeft aan dat hij altijd op een nette manier overvallen pleegde, altijd had hij een 3-delig pak aan, hij wilde niet doorgaan voor zwerver. In de loop van de jaren is hij zoals hij zegt harder geworden. Hier volgen wat uitspraken van hem: *“Voor de professionaliteit kun je als personeel is vastgebonden vragen waar de camera’s hangen”*. Ook vertelde hij *“Ik ga geen pompstation overvallen, ik ga me niet met dat niveau bezig houden”*. En verder: *“Ik hoef niet bij een bank aan te kloppen voor een lening, zeker niet in mijn dorp. Ik moet straks wel met eerlijke en betrouwbare criminelen gaan werken straks in de wiet”*.

11.2 Gezin, wonen, relaties

Gezin

In de interview structuurlijst zijn vragen opgenomen betreffende de samenstelling van het gezin, waar men vroeger is opgegroeid (vraag 10 van de interview structuurlijst, bijlage 1). Om een goed beeld te krijgen van de situatie, waarin men is opgegroeid, is onderscheid gemaakt tussen opgroeien in een eigen gezinssituatie -met beide ouders en/of alleenstaande ouder en / of alleenstaande ouder met stiefouder- en opgroeien in een niet-gezinssituatie –bij familie, bij pleeggezin / pleegouders of internaat. In tabel 11.6 wordt de verdeling weergegeven.

Tabel 11.6 Indeling wel / niet opgegroeid in gezinssamenstelling

	Opgegroeid in een gezinssituatie	Opgegroeid buiten een gezinssituatie
Onderzoeksgroep	17	15
Vergelijkingsgroep	26	5

Bijna de helft van de respondenten uit de onderzoeksgroep is opgegroeid buiten een gezinssituatie. Er zijn opmerkelijk meer respondenten uit de onderzoeksgroep in het internaat of combinaties van verschillende thuissituaties opgegroeid dan in de vergelijkingsgroep. Echter in de vergelijkingsgroep zijn 5 personen (16%) opgegroeid buiten een gezinssituatie.

Van de 17 respondenten uit de onderzoeksgroep, die zijn opgegroeid in een gezinssituatie, zijn er 15 opgegroeid bij eigen vader en eigen moeder. In de vergelijkingsgroep is het corresponderende aantal 24 van de 26. Opvallend te noemen is dat weinig respondenten opgegroeid zijn in “opgebroken”gezinssituatie, dus bij een alleenstaande ouder en of alleenstaande ouder met stiefouder.

Respondent (13) was twaalf maanden toen zijn ouders zijn gescheiden. Zijn tweelingbroer is meegenomen door zijn vader en hij is achtergebleven bij zijn moeder. Zijn moeder is later hertrouwd en uit dat huwelijk zijn 8 of 9 kinderen voortgekomen. De stiefvader mishandelde de respondent en respondent heeft een grote hekel aan hem. Hij vertelde ons: *“Voor hem (stiefvader) ben ik God, als ik wil dat hij morgen dood gaat, gaat hij dood. Ik droom drie keer per week dat hij eraan gaat”*.

Respondent (19) vertelde dat hij een moeilijk opvoedbaar kind was. Zijn ouders waren gemiddeld zo’n drie à vier keer per week in de kroeg. Op 10-jarige leeftijd is hij in een internaat geplaatst en werd hij gemener, hij geeft aan: *“Door het gemis van ouders ga ik tegen de draad in. Ook vertelde hij, “Ik heb me eige opgevoed”*.

Respondent (33) is haar moeder verloren toen ze vijf jaar was. Na het overlijden van haar moeder is zij seksueel misbruikt door één van haar broers van haar vijfde tot haar twaalfde jaar. Ze is opgegroeid met straatvechters.

Toen ze 13 jaar was is ze gaan samenwonen met een vriend. Haar vader is overleden toen ze 18 was.

Ze geeft aan dat ze blij is dat hij niet meer leeft, anders had ze hem wellicht wat aangedaan. Over haar jeugd zegt ze: *“Wat je vroeger zelf is overkomen, moet je niet een ander aandoen”*. Respondent (20) is opgegroeid bij zijn moeder. De vriend van zijn moeder was gewelddadig en soms was zijn moeder dat ook. Hij is veel geslagen. Hij zegt hierover: *“Het zou nu als kindermishandeling zijn wat me vroeger is overkomen”*.

Respondent (28) geeft aan dat ze vanaf de leeftijd van 3 maanden tot haar 16de jaar seksueel is misbruikt door haar stiefvader. Ook is zij zwaar lichamelijk mishandeld met stokken en messen. Respondent is in haar jeugd vaak weggelopen van huis. Toen ze negen jaar was heeft ze een zelfmoordpoging gedaan. Ze zegt over haar ouders: *“Als ze dood zijn, ga ik feest vieren”*.

Bovenstaande verhalen wijzen erop dat het opgroeien in een twee-oudergezin niet noodzakelijkerwijs iets zegt over een stabiele of harmonieuze jeugd.

Dijkstra heeft onderzoek gedaan naar de lange termijn gevolgen van een ‘ongelukkige jeugd’. Op de korte termijn zijn de gevolgen voor kinderen van het scheiden of vroegtijdig overlijden van ouders over het algemeen negatief. Het vertrek of verlies van een ouder betekent een verstoring van het dagelijks ritme van de betrokkenen, een verlies aan vastheid en voorspelbaarheid. De gevolgen zijn ingrijpender naarmate de overblijvende ouder minder goed in staat is stabiliteit en continuïteit in de thuissituatie te bieden. Uit het onderzoek komt ook naar voren dat het opgroeien in een niet intact gezin ook op de lange termijn negatieve gevolgen heeft (zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.3).

Wonen

Aan de onderzoeksgroep is gevraagd naar de woonsituatie voor de laatste detentie. De vergelijkingsgroep is niet gevraagd naar de woonsituatie; zie tabel 11.7.

Tabel 11.7 Weergave woonsituatie voor detentie

	Zelfstandige woonruimte	Familie	Dakloos
Onderzoeksgroep	23	6	3

Men zou verwachten, dat er meerdere respondenten voor de detentie niet in zelfstandige woonruimte zouden wonen; immers geen eigen dak boven je hoofd zou aanleiding kunnen zijn om een overval te plegen. De cijfers geven echter aan dat 72% woonruimte had ten tijde van het plegen van een overval.

De beweegredenen om een overval te plegen zullen in de onderzoeksgroep nauwelijks gezocht kunnen worden in het feit of mensen een dak boven hun hoofd hebben of niet.

Respondent (2) schat dat hij in het verleden ongeveer tien keer in detentie is geweest. Hij geeft aan: *“Mensen helpen mensen niet om hen zonder geld, uitkering of huis naar buiten te laten gaan. Je dwingt mensen de criminaliteit in te gaan”*. Hij geeft aan dat als hij buiten komt, hij niets heeft. Hij wil zijn familie niet belasten.

Een uitkering aanvragen kost tijd en je hebt dus niet direct geld. Het enige wat hij kan doen is een overval plegen. Voor respondent vrij komt zegt hij altijd: *“Reserveer mijn cel”*.

Respondent weet met 200% zekerheid dat hij terugkomt.

Respondent (31) was vier jaar (ja echt, 4 jaar) toen hij voor het eerst met de politie in aanraking kwam. Hij is 16-17 keer veroordeeld geweest en hij heeft minstens 10 jaar in detentie doorgebracht. Hij geeft aan: *“Als je buiten bent heb je niets, geen geld, geen uitkering, geen huis. Buiten sta je er alleen voor. Als je geen onderdak hebt, zit je toch liever hier, oké je hebt niet alle vrijheid”*.

Relaties

In de onderzoeksgroep is onderzocht of respondenten voor de detentie een relatie hadden. In de vergelijkingsgroep is gevraagd of respondenten op het moment van onderzoek een relatie hadden. Zie tabel 11.8 voor de resultaten.

Tabel 11.8 Overzicht relatie in onderzoeksgroep en vergelijkingsgroep

	Alleenstaand	Getrouwd/samenwonend	Vriendin	Anders
Onderzoeksgroep	6	13	11	2
Vergelijkingsgroep	4	22	4	1

De verwachting kan bestaan, dat men in de onderzoeksgroep meer alleenstaanden zou aantreffen; immers een partner zou een gunstige invloed kunnen hebben op het criminele gedrag. Bovenstaande cijfers geven echter aan dat dit weerlegd wordt. In beide populaties zijn slechts enkele respondenten aangetroffen die geen relatie hebben.

De vraag kan gesteld worden in hoeverre een partner het criminele gedrag kan beïnvloeden. Toch geven meerdere gedetineerden aan dat hun ideaal “huisje boompje beestje” is. Men ziet zich dan loskomen van de criminele omgeving.

Delinquent gedrag zou worden vermeden omdat men degene aan wie men is gehecht niet wil verliezen en uit angst om de maatschappelijke investeringen die men heeft gedaan, te niet te doen. (zie bindingstheorie van Hirschi hoofdstuk 4, paragraaf 4.2)

Respondent (3) geeft aan dat hij zeker weet dat hij nooit meer de criminaliteit ingaat. Immers, zijn vrouw heeft aangegeven dat zij bij hem weg zal gaan als hij ooit nog eens het verkeerde pad op gaat.

Respondent (15) geeft duidelijk aan dat het ideaal “huisje boompje beestje”, zoals hierboven beschreven, voor hem belangrijk is. Hij moet alleen nog tegen de juiste vrouw oplopen.

Respondent heeft tot twee maal toe abortus laten plegen bij zijn vriendin; respondent wil wel een kind achterlaten, maar alleen bij een fatsoenlijke vrouw. Omdat hij de juiste vrouw nog niet is tegengekomen weet hij voor 80% zeker dat hij nog wel eens een overval zal plegen.

Wat hij nodig heeft om te stoppen met criminaliteit is: *“Huisje, boompje, beestje, het kan niet in één dag, maar als eraan gewerkt wordt en zelf hard werken, dan kom ik niet meer in de criminaliteit”*.

Respondent (29) is tot inkeer gekomen tijdens deze detentieperiode. Hij wil graag voor zijn 32ste jaar een kind. Hij geeft aan: *“Mijn toekomst is uitgestippeld; huisje, boompje, beestje. Ik ga ook werken, ik ben klaar, ik kan het aan”*.

Respondent (31) ziet zijn terugkeer naar de maatschappij als moeilijk. Hij zegt hierover *“Ik heb teveel gezeten, voor mij hoeft het niet meer”*. Respondent heeft een dochter van zes jaar. Zijn dochter woont bij de moeder. De moeder van zijn kind heeft inmiddels een andere relatie die erg goed is voor zijn dochter. Respondent heeft geen contact met zijn dochter. Hij zegt hierover: *“Mijn dochter moet er niet onder lijden”*. Respondent schaamt zich ten opzichte van zijn dochter, maar kijkt wel over de schouder mee naar de opvoeding.

Respondent (16) hangt 20 jaar detentie boven zijn hoofd. Hij zegt hierover: *“20 jaar is te lang, dan ben je vreselijk crimineel. Na 20 jaar ga ik toch niets meer opbouwen met vrouw of kinderen”*. Om te stoppen met criminaliteit zou een vrouw en kinderen een rol spelen. Dan zou hij wel in een Opelje willen rijden in plaats van in een Mercedes.

11.3 Verslaving

Het gebruik van drugs en gokverslaving

Zowel in de onderzoeksgroep als de vergelijkingsgroep zijn vragen gesteld over het gebruik van drugs. Tabel 11.9 geeft in beide groepen het drugsgebruik weer.

Tabel 11.9 Overzicht drugsgebruik in onderzoeksgroep en vergelijkingsgroep

	Gebruikt softdrugs	Gebruikt harddrugs
Onderzoeksgroep	23	23
Vergelijkingsgroep	8	2

De meeste drugsgebruikers zijn, zoals verwacht, te vinden in de onderzoeksgroep. Om het beeld compleet te maken, zijn door middel van kruistabellen het gebruik van drugs en opleidingsgegevens naast elkaar gezet en dit laat een opvallend beeld zien. Ook alcoholgebruik en gokken zijn meegenomen in deze tabel. Tabel 11.10 geeft in beide groepen het opleidingsniveau en gebruik van drugs, alcohol en gokken weer.

Tabel 11.10 Opleidingsniveau, drugs, alcohol en gokken in onderzoeksgroep en vergelijkingsgroep

		Softdrugs	Harddrugs	Gokken	Alcohol
Onderzoeksgroep	LBO	20	20	12	19
	MBO	3	3	3	3
Vergelijkingsgroep	LBO	0	0	2	4
	MBO	8	2	3	20

Vanwege het verschil in opleidingsniveau is het minder goed mogelijk de twee groepen te vergelijken. Toch is het opvallend te noemen, dat het drugsgebruik in de onderzoeksgroep met name te vinden is bij de LBO-ers. In de vergelijkingsgroep is echter drugsgebruik uitsluitend te vinden bij MBO-ers; er zijn geen drugsgebruikers onder de LBO-ers.

Ook voor het alcoholgebruik en gokken is te zien, dat in de onderzoeksgroep de meeste respondenten LBO-ers zijn en in de vergelijkingsgroep MBO-ers. Drugsgebruik en gokken scoren aanmerkelijk hoger in de onderzoeksgroep dan in de vergelijkingsgroep.

In de onderzoeksgroep is gevraagd wat eerder in de tijd kwam, de criminaliteit of de verslaving. Tabel 11.11 geeft hiervan een overzicht.

Tabel 11.11 Overzicht gedetineerde eerder verslaafd of crimineel

	Eerst crimineel	Eerst verslaafd	N.v.t. (niet verslaafd)	Totaal
Onderzoeksgroep	14 43,8%	10 31,2%	8 25%	32 100%

Bijna de helft, 43,8 %, is eerst crimineel en dan verslaafd. Om een “goede” overval te plegen heeft men over het algemeen voorbereidingstijd nodig en vergt dit helder denken van de overvaller.

Bij verslaving in relatie tot criminaliteit wordt veelal gedacht aan drugsverslaving. Vooral harddrugsgebruik wordt vaak in verband gebracht met crimineel gedrag. Een gangbare verklaring voor de samenhang is, dat de zucht naar drugs, de verslaving eraan en de noodzakelijke bekostiging daarvan tot criminaliteit leidt (Jacobs & Essers, 2003). In de theorie komt verder naar voren, dat veel veelplegers al een rijk crimineel verleden kenden voordat zij met drugs in aanraking kwamen. In ons onderzoek komt, zoals hierboven, vermeld naar voren dat 43,8% eerst crimineel was en dan verslaafd.

Uiteraard wordt er misdaad gepleegd om te kunnen gebruiken, maar ook wordt er gebruikt om misdaad te kunnen plegen (zie hoofdstuk 5).

Respondent (5) deed voor zijn detentie klusjes op een kinderboerderij zoals schuurtjes opknappen en verven. Ook werkte hij als vrijwilliger bij de vogelopvang. Hij gebruikte iedere dag een jointje en af en toe cocaïne. Hij geeft aan: *“Biertje en een snuifje gebruik ik altijd voor een overval”*.

Respondent (19) had voor zijn detentie geen reguliere baan, maar een WAO uitkering. Als aanvulling teelde hij wiet; hij begrijpt niet dat de overheid er zo'n punt van maakt. Als het legaal wordt, verdient de overheid er ook nog wat aan. Over het gebruik van drugs zegt hij: *“Drang naar drugs is groter dan risico's”*.

Respondent (20) gebruikt vanaf zijn 13de jaar dagelijks softdrugs. Later gebruikte hij ook harddrugs, 1½ gram heroïne en 4 gram cocaïne. Hij geeft aan dat het gebruik van drugs erin gesloten is. Hij zegt verder: *“Toen drugs in mijn leven kwam liep het mis, ik wist dat ik weer binnen zou komen, ik voelde de drang na de tweede detentie; lichamelijk was ik afgekickt, maar geestelijk niet”*.

Respondent (30) gebruikte softdrugs, hasj en marihuana. Ook gebruikte hij harddrugs zoals coke, bruin (heroïne) en gebruikte hij methadon. Respondent geeft aan: *“Ze moeten wat aan je verslaving doen, je rookt coke, wil steeds meer, dan rook je bruin en wordt je rustig”*. Ook zegt hij: *“Als je nog niet verslaafd bent en je komt in detentie, dan kun je verslaafd buiten komen, terwijl men dat niet van te voren is”*.

11.4 Schaalconstructies en verschillen tussen de groepen

Alvorens vergelijkingen te kunnen maken, zijn schalen geconstrueerd uit alle individuele items, die genoemd zijn in het causale model (zie inleiding).

Interne consistentie

Voor alle schalen [de combinatie van twee of meer items (vragen)] wordt de interne consistentie bepaald met behulp van Cronbach's α (alfa). Alfa geeft aan hoe sterk de items binnen een schaal met elkaar samenhangen, hetgeen informatie geeft over de interne consistentie. Interne consistentie is een aspect van het algemenere begrip “betrouwbaarheid”, zoals ook stabiliteit (in de tijd) een aspect van betrouwbaarheid is.

Een hoge waarde voor alfa ($\alpha \geq .80$) duidt erop, dat de items in een schaal onderling sterk samenhangend zijn, waaruit afgeleid kan worden dat de verschillende items eenzelfde meetpretentie hebben en daardoor intern consistent zijn. Lagere waarden voor alfa ($\alpha < .80$) geven aan, dat de homogeniteit van de schaal lager is en dat de items (ten dele) iets verschillends meten. Een beoordeling van de interne consistentie is afhankelijk van de norm die voor alfa wordt gehanteerd. Als men een schaal in een behandelsetting gebruikt om individuele personen te diagnosticeren en daar beslissingen op te baseren worden er uiteraard strengere eisen aan alfa gesteld; dat is in dit onderzoek niet het geval.

Verder bestaan in dit onderzoek de schalen slechts uit enkele items (bijvoorbeeld 3), waardoor de eisen aan alfa ook niet te hoog kunnen worden gesteld; alfa neemt, onder gelijkblijvende overige omstandigheden, immers toe naarmate het aantal items hoger is.

De voor dit onderzoek gehanteerde norm is achtereenvolgens $\alpha \geq .60$ (voldoende) en $\alpha \geq .80$ (goed), hetgeen betekent dat de variantie van een schaal met een alfa van .60 voor 60% bestaat uit ware variantie en voor 40% uit error-variantie.

Het meten van verschillen tussen de groepen

Om na te gaan of er verschil tussen de beide groepen op een schaal bestaat zou men voor de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep het gemiddelde kunnen berekenen. Met deze waarden kan men zien of het gemiddelde voor de onderzoeksgroep anders ligt dan voor de vergelijkingsgroep. Een eventueel verschil zou een sterkere indruk maken naarmate de aantallen respondenten groter zijn en de spreidingen (standaarddeviaties) kleiner. In ons geval zijn echter de aantallen respondenten te klein voor 'sweeping statements'.

Een tweede manier om het effect van het groepslidmaatschap (onderzoeksgroep of vergelijkingsgroep) na te gaan, is het berekenen van de correlatie tussen groepslidmaatschap (gecodeerd door 1 = onderzoeksgroep, 2 = vergelijkingsgroep) en de score op de betreffende schaal. Als deze correlatie beduidend groter is dan 0,00 (bijvoorbeeld 0,26), dan wijst dat erop dat het lidmaatschap van de vergelijkingsgroep samengaat met een hogere score op de betreffende variabele.

Bij beide methoden weet men nog niet of het verschil (als dat gevonden wordt) aan toeval kan worden toegeschreven of dat het een significante betekenis heeft. Om daar een beeld van te krijgen, zou men de verschillen op significantie moeten toetsen. Een verschil tussen gemiddelden kan door middel van een t-toets worden onderzocht. Ook van een correlatie kan worden getoetst of deze significant afwijkt van 0,00 (=geen verband).

Echter, er is een probleem. Ondanks het feit, dat geprobeerd is een vergelijkingsgroep samen te stellen, die op belangrijke aspecten overeenkomt met de onderzoeksgroep, is het niet uit te sluiten dat beide groepen toch verschillen op aspecten, die mogelijk invloed hebben op de variabelen. Hierbij valt te denken aan leeftijd en opleidingsniveau. Voor het mogelijk storende effect zou in een analyse moeten worden gecorrigeerd. Om dit te doen, is een variantie-analyse (ANOVA) uitgevoerd met de variabelen opleidingsniveau en leeftijd als zogenaamde covariaten. In de analyses zal blijken dat de variabelen leeftijd en opleidingsniveau niet altijd een van deze variabelen significant hebben. Toch is ervoor gekozen om deze effecten, die mogelijk ook nog op elkaar inwerken, voor de zekerheid in de uitgevoerde analyses te corrigeren c.q. de conclusies te nuanceren.

11.5 De schaalconstructies verder uitgewerkt en besproken

Er is geprobeerd van alle begrippen welke in het causale model genoemd zijn meetbare schalen te maken. Tabel 11.12 geeft een overzicht van alle geconstrueerde schalen zoals benoemd in het causale model.

Tabel 11.12 Overzicht geconstrueerde schalen benoemd in causaal model

Clusters causaal model	Geconstrueerde schalen	Gebruikte items	α Totale groep
Normen	Normbesef	16.1 t/m 16.3	.64
Waarden in sociale omgeving	Opvoedingsstructuur	14.5 t/m 14.7	.31
	Familieband	14.1 t/m 14.4	.65
	Onderwijs	13.1 + 13.2 + 13.4	.54
	Peergroep	12.1 t/m 12.5	.84
	Buurt/leefomgeving	15.1 t/m 15.3	.07
	Televisie/internet	15.4 + 15.5	.19
Persoonlijke kenmerken	Geweten	16.4 t/m 16.7	.63
	Schaamte	16.8 t/m 16.10	-.54
	Karakter	16.11 t/m 16.13	.51
Zelfbeheersing	Grasmickschaal	16.14 t/m 16.29	.61
Gelegenheid	Geen bruikbare items aanwezig		
Neutralisatietechnieken	Ontkennen van verantwoordelijkheid	16.30 t/m 16.32	-.03
	Ontkennen van onrecht of schade	16.33 t/m 16.35	.10
	Ontkennen van het slachtoffer	16.36 t/m 16.38	.61
	Veroordelen van de veroordelaars	16.39 t/m 16.41	.47
	Trouw aan hogere normen	16.42 t/m 16.44	-.12
Gelegenheid	Geen schaalconstructie mogelijk		
Culturele herkomst	Is een interveniërende variabele		
Verslaving	Is een interveniërende variabele		

Zoals in het overzicht naar voren komt, zijn niet alle schalen “betrouwbaar” in de zin van homogeen te noemen. Er is dan ook een selectie gemaakt van de schalen, waarmee verder gewerkt is. Uitgangspunt was dat alleen schalen met een alfa $>.60$ gebruikt zouden worden. Twee uitzonderingen: de schaal “ontkennen van het slachtoffer” werd niet gebruikt, omdat het slechts één van de vijf neutralisatietechnieken is en omdat de schalen over neutralisatietechnieken alleen aan de onderzoeksgroep zijn voorgelegd. De schaal karakter werd ondanks een matige homogeniteit wel geanalyseerd, omdat het een heel belangrijke schaal is: het zegt iets over de oorzaken van anti-sociaal gedrag. (zie hoofdstuk 3, paragraaf 3.2.2.).

Met de scores, die vetgedrukt staan in kolom “ α Totale groep”, is verder gewerkt. Hieronder worden resultaten en opvallende verschillen van de betrouwbare schalen verder uitgewerkt en besproken.

Normbesef

In hoofdstuk 2, paragraaf 1 wordt normbesef kortweg omschreven als “een min of meer bindende verwachting inzake het handelen of niet-handelen door de leden van een samenleving of groepering. In het dagelijks leven spreken we vaak van ‘sociale verplichting’, waaraan wij ons moeilijk kunnen onttrekken. Normen zijn dus niet het gedrag zelf, maar de verwachting ten aanzien van het gedrag, dat tevens gehanteerd wordt als maatstaf waaraan het gedrag van mensen wordt afgemeten”.

Voor het meten van normbesef zijn de vragen 16.1 t/m 16.3 tot een schaal gecombineerd. Cronbach’s alfa voor deze schaal is .64, hetgeen erop wijst dat de betreffende drie items voldoende onderlinge samenhangen vertonen; dat wil zeggen alle drie “een stukje van hetzelfde begrip meten”.

De onderzoeksgroep scoort op de schaal “normbesef” gemiddeld 6,47, terwijl de vergelijkingsgroep 8.14 scoort. De variantie-analyse (ANOVA) voor deze schaal geeft als het resultaat dat noch leeftijd noch opleiding een significant effect heeft ($F = 0,135$; $p = 0.72$ respectievelijk $F = 3,102$; $p = 0.84$). De toetsingsgrootte voor het effect van de groep is $F = 17,399$, hetgeen significant is op het niveau $p = 0.00$.

Dit betekent dat de kans 0.00 is dat we in onze steekproef zo'n verschil zouden hebben gevonden als het er in de populatie in werkelijkheid niet zou zijn. Het verschil is dus geen toeval. In correlatie termen uitgedrukt, is het verband tussen groepslidmaatschap en "normbesef" + 0.51, wat een redelijk sterk verband te noemen is.

De conclusie kan getrokken worden, dat de onderzoeksgroep een lagere mate heeft van normbesef dan de vergelijkingsgroep.

Om het normbesef te illustreren volgen hieronder enkele verhalen van respondenten uit de onderzoeksgroep.

Respondent (1) heeft inmiddels 11 jaar in detentie doorgebracht. Mede gedetineerden kijken naar hem op, omdat hij een overval heeft gepleegd. Hij geeft aan: *"Ik ga alleen om met mensen van mijn niveau, daar kan ik nog wat van opsteken"*.

Respondent (4) heeft een woningoverval gepleegd. Hij heeft een hekel aan homo's. Tijdens het geld ophalen voor het ramen wassen praatte het mannelijk slachtoffer onzedelijk over zijn broer en deed hem onzedelijke voorstellen. Hij kon hier niet tegen en heeft het slachtoffer in zijn huis in elkaar geslagen en beroofd. Hij zegt over zichzelf: *"Overvallen, mensen bedreigen, vastbinden gaat me te ver"*.

Respondent (14) heeft moeite met het woord "rechtvaardigheid". Hij zegt hierover: *"Waarom heeft een andere wel een mooie auto en ik niet"* Bij een overval probeert hij in de schoenen te gaan staan van de ander. Hij wil alles weten van degene die hij gaat overvallen. Van een overval op een juwelier wist hij waar de kinderen van de juwelier naar school gingen en waar zijn vrouw naar de kapper ging; kwestie van planning. Hij geeft aan: *"Als iedereen zich aan de regels houdt, kan ik mijn klus doen. Als iedereen iedere week een overval zet, wordt de bewaking scherper, komt er meer politie op straat, kan ik mijn klus niet meer doen. Dus als iedereen zich zoveel mogelijk aan de regels houdt, kan ik mijn klus doen"*. Ook heeft hij wel eens een overval afgebroken, omdat degene die de deur opendeed zijn maat aan zijn zus deed denken; het voelde niet goed. Voordat deze respondent een overval pleegt, trekt hij eerst netjes een pak aan, gepoetste schoenen, lekker geurtje, autohandschoenen en een kasjmier jas. Onder zo'n jas kun je namelijk makkelijk een shot-gun bewaren. *"Je moet op een doorsnee advocaat, notaris lijken"*.

Respondent (17) pleegt overvallen op een 'nette' manier. Hij heeft tijdens een overval op een postkantoor tegen een ouder echtpaar eens netjes gevraagd *"Mevrouw/meneer, wilt u even met uw rug tegen de muur gaan staan"*. Ze moeten natuurlijk wel meteen luisteren, correct, maar dwingend. Respondent heeft bij een andere overval wel eens een bankemployee neergeschoten. Hij zegt hierover: *"Ja, als jij als bankemployee de held gaat uithangen, tja dan gaat het mis. Ga koffie drinken of geef me een zak met geld, maar ga nou niet aan de loop lopen trekken, want dan gaat het mis"*.

Respondent (13) geeft aan, dat een overval plegen voor hem heel simpel is; hij heeft er geen gevoel bij. Hij heeft meerdere overvallen gepleegd. Op één van die overvallen trof hij een man aan die het geldkistje van zijn baas stevig vast hield. Respondent wilde dat hij het kistje los zou laten en zei tegen de man: *"Man, laat nou los want het geld is toch niet van jou en daar ga je toch je leven niet voor geven"*. De man liet echter het geldkistje niet los. De respondent schoot daarop de man in zijn been, waarop de man het geldkistje los liet.

Respondent reageerde met: *"Zie je wel, je had los moeten laten, ik heb nu toch het geld en jij een kogel in je poot"*.

Respondent (31) houdt wel van een geintje. Op het terrein komt éénmaal per week een SRV-wagen. Gedetineerden kunnen daar wat boodschappen doen. Om de SRV-wagen heen staan altijd 6 bewakers.

De respondent vertelde: *“Ik was een keer in de SRV-wagen en maakte met mijn hand een gungebaar en riep luid “Dit is een overval”.*

De dame van de SRV-wagen schrok zich dood, alles en iedereen was in rep en roer, maar ze begrijpen toch wel dat dit een geintje was?”

Sommige van de bovenstaande uitspraken doen denken aan één van de acht denkpatronen van Walters. (zie hoofdstuk 7, paragraaf 7.6). Omdat zijn denkpatronen voor een groot deel te maken hebben met normbesef, worden de acht denkpatronen van Walters in deze paragraaf kort aangehaald, aangevuld met enkele verhalen uit onze onderzoeksgroep.

1. *‘Mollification’*. Bij dit denkpatroon sluit respondent 13 goed aan. Deze respondent schiet een slachtoffer in het been omdat hij het geldkistje niet los wil laten. De respondent probeert het eigen gedrag te rechtvaardigen.
2. *‘Cutoff’*, komen we bijvoorbeeld tegen bij respondent 5 die aangeeft dat *“alleen een kogel hem kan stoppen”*. Deze respondent heeft het gevoel dat hij alles kwijt is, zijn ouders, zijn grote liefde, het kan hem allemaal niets schelen.
3. *‘Entitlement’* zien we duidelijk terug bij respondent 14 die zich afvraagt waarom een ander wel een auto heeft en hij niet.
4. *‘Power orientation’* doet denken aan respondent 17 die beleefd vraagt aan een ouder echtpaar om even met de rug tegen de muur te gaan staan. Hij zegt er wel direct bij dat ze natuurlijk wel meteen moeten luisteren.
5. *‘Sentimentality’*. Dit denkpatroon is op het lijf geschreven van respondent 31. In gedachten ziet hij zichzelf als een Robin Hood. Stelen van de armen deed hij niet, alleen van de rijken.
6. *‘Superoptimism’* komen we onder andere tegen bij respondent 30. Hij is in het verleden verlinkt door zijn vriend. Meerdere respondenten geven aan dat de kans dat men een volgende keer gepakt wordt, steeds kleiner is, omdat ze steeds meer leren van hun fouten en veel kennis opdoen in detentie.
7. *‘Cognitieve Indolence’* doet denken aan respondent 19. Hij heeft een tatoeage op zijn hand. Tijdens de overvallen heeft hij dit met een zwarte stift bewerkt -onzichtbaar gemaakt-, maar met de computer is de politie erin geslaagd de tatoeage’s zichtbaar te maken. Tijdens de laatste arrestatie zat de respondent aan de politie te vertellen dat hij de enige was met een dergelijke tatoeage op zijn hand. De politie vroeg aan hem of hij er zeker van was dat hij de enige was met een dergelijke tatoeage en respondent antwoordde met *“ja hoor, ik weet het zeker”*. Toen kwamen ze aan met de videobeelden.
8. *‘Discontinuity’* komen we onder andere tegen bij respondent 3. Deze respondent woonde samen, had een full-time job, sportte veel en is opgegroeid in een stabiel gezin. Hij is geadopteerd en raakt de weg kwijt waarop hij op zoek gaat naar zijn roots. Soms gebruikt hij XTC als hij uitgaat en helpt een vriend bij een overval waarbij het flink mis loopt. Respondent 30 werkte fulltime als heftruck chauffeur. Tijdens zijn dienstverband is hij op vakantie gegaan naar Marokko en bleef hij 3 maanden weg. In deze 3 maanden is zijn huur niet betaald en er kwamen problemen met zijn werk. Bij terugkomst in Nederland was respondent werk en huis kwijt was, waardoor hij terug viel in verslaving.

Karakter en geweten

In hoofdstuk 2 worden normen en waarden nader toegelicht. Waarden en normen zijn sterk verbonden met het geweten en karakter van een mens. Zowel karakter als geweten zijn moeilijk meetbare variabelen.

Voor het meten van geweten zijn de vragen 16.4 t/m 16.7 tot een schaal gecombineerd. Cronbach's alfa voor deze schaal is .63, hetgeen voldoende is. Voor het meten van karakter zijn de vragen 16.11 t/m 16.13 gebruikt. De alfa van deze schaal (0.51) schiet op zich, zoals gezegd, echter tekort.

De onderzoeksgroep scoort op de schaal "geweten" gemiddeld 7.00, terwijl de vergelijkingsgroep 9.04 scoort. De variantie-analyse laat zien dat noch leeftijd noch opleiding een significant effect heeft ($F = 0,047$, $p = 0.83$ respectievelijk $F = 3,238$, $p = 0.08$). De toetsingsgrootte voor het effect van de groep is $F = 8,528$, hetgeen significant is op het niveau $p = 0.005$. Dit betekent dat de kans 0,005 is dat we in onze steekproef zo'n verschil zouden hebben gevonden als het er in de populatie in werkelijkheid niet zou zijn. Het verschil is dus geen toeval. De correlatie bedraagt + 0.43, wat een gematigd sterk verband te noemen is.

Bij de schaal "karakter" bedragen de gemiddelden voor de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep 6.39 respectievelijk 7.79. De variantie-analyse laat zien dat leeftijd weinig effect heeft ($F = 0,599$, $p = 0.442$). Opleidingsniveau daarentegen heeft een significante invloed op het verband tussen groepslidmaatschap en de variabele karakter ($F = 6,083$, $p = 0.017$). De toetsingsgrootte voor het effect van de groep is $F = 13,654$, wat significant is op het niveau $p < 0.01$.

De conclusie, welke getrokken kan worden, is dat de verschillen tussen beide groepen significant te noemen zijn, maar bij de variabele karakter is wel een beperking dat de betreffende schaal niet erg homogeen is. Overigens laat elk van de drie samenstellende items van deze schaal wel het effect in de verwachte richting zien, hetgeen toch op een zekere consistentie wijst.

Om een indruk te geven van het karakter en het geweten van de onderzoeksgroep volgen hieronder enkele typerende uitspraken.

Respondent (3) geeft aan, dat voor de overval die hij gepleegd heeft, de taken goed waren verdeeld. Zijn vriend zou de beheerder van het tankstation in de gaten houden en hij zou de kassa leeghalen. De beheerder was net aan het stofzuigen toen zij binnen kwamen om de overval te plegen. De beheerder begon met de stofzuigerslang op het hoofd te slaan van de respondent; dit hadden ze niet verwacht en paniek brak uit. Respondent geeft aan: *"Ik zal niet zeggen dat de man in mijn mes is gelopen, er is wel gestoken"*. De beheerder is neergestoken en overleden.

Respondent (5) geeft aan dat hij na het overlijden van beide ouders aan "serieuze" criminaliteit is gaan doen. Hij geeft aan dat, na het overlijden van zijn beide ouders, de normen en waarden vager werden. Bij de eerste overval interesseerde het hem niet of hij nu wel of niet zou worden opgepakt; hij hoopte eigenlijk van wel want hij had hulp nodig. Hij zegt: *"Zoals met vrouwtjes van plezier, zij schakelen gevoel uit, zo gaat dat ook met een overval"*. In totaal heeft hij ongeveer acht overvallen gepleegd. Bij het plegen van overvallen heeft hij wel principes; zo zal hij nooit oude mensen of kinderen iets aandoen en zal hij geen winkels overvallen van mensen die hij kent.

Respondent (6) hanteert het principe, dat hij geen mensen wil verwonden: *"Een geslaagde overval is het als mensen niet pijn gedaan werden"*. Respondent vindt het wel kicken; de ene dag zien ze je in een winkel niet staan en de andere dag, met geld op zak, word je als vip behandeld.

Respondent (7) zal nooit schieten en geen oude mensen overvallen: *"Ik heb geen lage dingen gedaan, dus ik hoef me niet te schamen"*.

Respondent (15) geeft aan dat hij soms last van “kortsluiting” heeft. Als hij bovenin kortsluiting heeft, gaat hij de eerste de beste winkel in om een overval te plegen. Tussen het idee van de overval en de overval zelf zit volgens respondent 2/100ste van een seconde. Respondent had een wapen bij zich, maar had de kogels eruit gehaald; met zijn “kortsluiting” had hij kunnen schieten. Over de laatste overval vertelt hij: *Ik heb de trekker overgehaald, pffff, blij dat ik de kogels eruit had gehaald*”.

Respondent (16) vertelde, dat hij uit principe geen mensen thuis overvalt, alleen maar banken: *“Die mensen denken veilig thuis te zitten, terwijl een bankemployee er rekening mee houdt; ze zijn hiervoor getraind denk ik. We kwamen binnen alsof het onze bank was. Je kan ook een geldwagen opblazen, mensen dood schieten, maar dat kan niet, dat is het me niet waard”*. Verder geeft hij aan: *“Overvallen doe ik niet in de stad, ik ben geen stadsmens, ik voel me thuis in een dorp, ik voel me niet thuis in de stad”*. Hij vindt een dorp prettiger qua vluchtweg en steegjes. Respondent vindt ook dat, als je gepakt wordt, je je als een kerel moet gedragen en niet moet klagen.

Respondent (19) heeft in een periode van zes weken, zes overvallen gepleegd; allemaal in winkels en drie keer bij hetzelfde tankstation. De reden was dat hij verslaafd was; hij was een ander mens en had geld nodig. Hij was bang voor het onverwachte. Hij zegt: *“Ik was te bang om in te breken, heb daarom maar een overval gepleegd. Op het moment dat ik de overval pleegde was ik mijzelf niet. Ik was het wel, maar was het niet. Ik ben iemand van lang leve de lol en dit is geen grapje, past niet bij mij. Niemand had het achter mij gezocht, zelfs m’n vrienden niet”*.

Respondent (31) zit in detentie in Vught. Respondent ziet zichzelf als een soort Robin Hood, *“Stelen van de armen doe je niet, niet iemand met een uitkering. Die mensen sparen zes maanden voor een videorecorder en als ik die pik krijg ik er 10 euro voor, dat doe ik niet”*. Hij steelt van de rijken, meestal via een tip, *“Wij worden er rijker van en de tipgever ook”*.

Vrienden

In hoofdstuk 2, paragraaf 2.4 worden de invloeden van de peergroep nader toegelicht. In deze paragraaf staat onder andere: *“Mensen ontlenen, als leden of als toekomstige leden, aan groeperingen hun referentiekader, dat hun gedrag in sterke mate reguleert door groepswaarden en -normen. Om als lid voor de overige leden acceptabel te zijn, moet men zich tot op zekere hoogte conformeren aan de daar geldende waarden en normen”*.

Aan de respondenten in de onderzoeksgroep is gevraagd of ten tijde van het eerste delict de vriendenkring crimineel was. Tabel 11.13 geeft een overzicht.

Tabel 11.13 Overzicht vriendenkring bij eerste delict onderzoeksgroep

	Aantal respondenten	%
Vriendenkring crimineel	22	68,8
Vriendenkring niet crimineel	10	31,3

Bovenstaande geeft weer, dat 68,8% van de respondenten in de onderzoeksgroep ten tijde van het plegen van het eerste delict een criminele vriendenkring had.

Voor het meten van “vrienden” zijn de vragen 12.1 t/m 12.5 in een schaal verwerkt. De alfa voor deze schaal is .85, wat heel goed te noemen is.

Bij deze schaal betekent een hoge score, dat men negatief denkt over (het belang van) vrienden. Het schaalgemiddelde is 10.72 bij de onderzoeksgroep en 7.55 bij de vergelijkingsgroep.

De variantie-analyse laat zien, dat leeftijd weinig effect heeft ($F = 0,412$, $p = 0.524$). Opleidingsniveau daarentegen heeft een significante invloed ($F = 6,214$, $p = 0.016$). De toetsingsgrootte voor het effect van de groep is $F = 9,104$, wat significant is op het niveau $p = 0.04$. In termen van een correlatie is het verband $r = + 0.48$, wat een gematigd sterk verband te noemen is. Kijken we binnen deze schaal op itemniveau, dan springt de stelling “Ik doe wat mijn vrienden vragen” eruit met $F = 10,543$ en $p = 0.02$.

Bovenstaande geeft een indicatie hoe men z'n vrienden ziet en hun relatie. Globaal kan men stellen dat de onderzoeksgroep minder tevreden is met zijn vrienden.

Ter illustratie van hetgeen kwantitatief is aangetoond, volgen hieronder enkele uitspraken van respondenten uit de onderzoeksgroep.

Respondent (19) vertelt dat zijn vriendenkring crimineel was, hij was de koploper, de gangmaker. Iedereen deed mee, het gaf hem een gevoel van macht. Hij hanteert wel principes, zo zou hij nooit bij particulieren inbreken, mensen voelen zich veilig thuis. Ook zou hij nooit ouderen overvallen en hij zegt hierover: *“Ik geef nog eigen vrienden aan als ze ouderen overvallen”*.

Respondent (4) geeft aan dat zijn vriendenkring crimineel was, maar dat hij nooit aansluiting zocht bij deze vriendengroep. Hij geeft aan dat hij door hen wel op het criminele pad terecht is gekomen. Hij zag hoeveel geld ze hadden en: *“Als je geld hebt, heb je vrienden”*.

Respondent (30) geeft aan dat zijn vroegere vriendenkring crimineel was, maar dat zijn geen vrienden meer. In het verleden is hij een keer opgepakt omdat zijn vriend hem had verlinkt. Beiden hebben toen in de Bijlmer gezeten. Zijn vriend is toen overgeplaatst, omdat respondent in staat was hem wat aan te doen. Respondent geeft aan geen vrienden te hebben, alleen in drugs en zo. Verder zegt hij: *“Ik leef liever met dieren dan met mensen, honden praten niet achter je rug om”*.

Uit onderzoek blijkt dat jeugddelinquenten minder tijd met ouders en andere gezinsleden doorbrengen en meer met vrienden, in (relatief) grote groepen. Ze nemen ook minder deel aan activiteiten in en rond het gezin en zoeken hun vertier ergens anders waar minder toezicht is. Angenent (1991) heeft twee fasen onderscheiden. De eerste fase heeft betrekking op achtergronden van jongeren. In deze fase, die begint in de kleutertijd, is de invloed van ouders groot. Een slechte relatie met de ouders en weinig toezicht leidt in deze fase tot een negatieve identiteit, tot normloosheid, tot onaangepast en deviant gedrag. Een en ander zagen we eerder terugkomen in de paragraaf “Gezin”. In de tweede fase is de invloed van (delinquenten) vrienden groot. Van vrienden leert men wanneer en waar jeugdcriminaliteit gepleegd kan worden, alsook methoden en technieken die daarbij bruikbaar zijn. (zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.4.3). Ook in ons onderzoek is naar voren gekomen dat het merendeel van de respondenten (21 van de in totaal 32 respondenten) uit de onderzoeksgroep met name contact hadden met criminele jongeren. Slechts 9 van hen hadden vrienden die niet crimineel waren en 2 respondenten hebben op deze vraag geen antwoord gegeven.

Familieband

Voor het meten van de familieband zijn de vragen 14.1 t/m 14.4 tot een schaal gecombineerd. Cronbach's alfa voor deze schaal is .65, hetgeen voldoende is.

De onderzoeksgroep scoort op de schaal “familie” gemiddeld 8,90, terwijl de vergelijkingsgroep 10,00 scoort. De variantie-analyse laat zien, dat noch leeftijd noch opleiding een significant effect heeft ($F = 0,009$, $p = 0.92$ respectievelijk $F = 2,729$, $p = 0.10$).

De toetsingsgrootheid voor het effect van de groep is $F = 1,490$, $p = 0.23$, hetgeen niet significant is. In termen van een correlatie is het verband $r = + 0.28$, wat een gematigd verband te noemen is.

Deze schaal is op itemniveau verder bekeken. Tabel 11.14 geeft een overzicht van de scores binnen deze schaal op itemniveau.

Overzicht 11.14 Scores voor schaal familieband op itemniveau

Stellingen	M _{ond.}	M _{verg.}
Ik kan goed met mijn ouders praten	2,35	2,54
Ik vond/vind het thuis gezellig	2,26	2,64
Ik trek me de mening van mijn ouders aan	2,19	2,32
Ik vind het vervelend als mijn ouders kwaad op mij zijn	2,16	2,50

Elk van de vier samenstellende items van deze schaal laat wel het effect in de verwachte richting zien; de respondenten uit de onderzoeksgroep lijken een lossere familieband te hebben. Men kon minder goed praten met ouders, men vond het over het algemeen minder gezellig thuis, trok zich de mening van de ouders minder aan en vond het minder vervelend als ouders kwaad op hen waren. De effecten in de verwachte richting wijzen toch op een zekere consistentie.

Respondent (04) is bij beide ouders thuis opgegroeid. Zijn vader was glazenwasser, zijn moeder verpleegkundige. Hij geeft aan dat hij alleen thuis kwam om te eten en te slapen. Respondent (05) geeft aan dat hij vroeger droomde om in de voetsporen van zijn vader te treden. Helaas is zijn vader overleden toen hij 14 jaar was. Na het overlijden van zijn vader is het slechter gegaan met hem. Toen hij 23 jaar was is ook zijn moeder overleden. Door het verdriet van het overlijden van beide ouders is de relatie met zijn grote liefde uitgegaan. Respondent geeft aan dat het hem allemaal niet meer kan schelen “*alleen een kogel kan me stoppen*”. Respondent (10) heeft vanaf zijn 14de jaar geen contact meer met zijn ouders; hij is door hen op straat gezet. Respondent (16) zegt over zijn ouders dat zijn moeder minder ontwikkeld is en dat zijn vader anders denkt over dingen. Als zijn vader ruzie heeft op straat gaat hij aangifte doen, terwijl respondent het zelf wel oplost. Respondent (17) zegt over zijn vader “*Het leek soms of m'n vader het leuk vond om mij straf te geven; ik was altijd de pineut*”. Respondent (19) geeft aan dat het hem “*niet boeide*” als zijn ouders kwaad op hem waren; vond het wel leuk, kreeg hij eindelijk aandacht. Respondent (20) geeft aan, dat de band tussen hem en zijn broers en zussen sterker werd, doordat zijn ouders gewelddadig waren. Respondent (21) geeft aan dat hij een moeilijk contact heeft met zijn ouders door “*gebrek aan liefde*”. Respondent (28) is streng opgevoed. Ze kreeg veel klappen met zwepen en de mattenklopper en moest hartje winter naakt buiten staan. Ze zegt over haar ouders: “*Ze bestaan niet meer voor mij*”. Respondent (33) tenslotte was 5 jaar toen haar moeder overleed. Haar vader sloot de kinderen vaak op in een kast en gaf klappen met de riem en geen eten. Op haar 13de is ze gaan samenwonen met haar vriend. Toen ze 18 was, is haar vader overleden. Respondent geeft aan dat ze blij is dat hij niet meer leeft, anders had ze hem wellicht wat aangedaan.

Om probleemgedrag van jongeren te voorspellen wordt in de literatuur op de eerste plaats een inadequaat opvoedingsgedrag genoemd. Uit een overzichtsstudie van Rollins & Thomas (1979) wordt duidelijk dat gebrek aan ondersteuning en het uitoefenen van restrictieve controle negatief samenhangen met de sociale competentie van jongeren en met hun moreel gedrag en hun zelfvertrouwen (zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.3).

Uit ons onderzoek is ook naar voren gekomen dat respondenten die opgegroeid zijn in een niet intact gezin over het algemeen een gemis aan ondersteuning en sturing van ouders hebben ervaren.

Zelfcontrole, de Grasmick-schaal

Zoals vermeld in hoofdstuk 4, paragraaf 4.7.1. hebben Grasmick et al. zes componenten van het persoonskenmerk lage zelfcontrole omschreven:

1. Impulsiviteit: een neiging tot het reageren op tastbare stimuli in de directe omgeving: het hebben van een concrete hier-en-nu oriëntatie.
2. Voorkeur voor simpele taken: het ontbreken van ijver, vlijt, volharden of vasthoudendheid gedurende activiteiten.
3. Risico's lopen: een neiging tot avontuur in plaats van voorzichtigheid. Criminele activiteiten zijn "exciting, risky or thrilling".
4. Fysieke activiteiten: een voorkeur voor fysieke activiteiten in plaats van cognitieve of mentale activiteiten.
5. Egoïsme: een neiging naar egocentrisme; mensen zijn onverschillig of ongevoelig voor de noden van anderen.
6. Temperament: mensen hebben een minimale tolerantie voor frustratie en weinig mogelijkheden om verbaal te reageren op een conflict. In plaats daarvan reageren zij met fysieke middelen.

Bij de schaal "impulsiviteit" wordt een negatieve alfa gevonden. Bij nader onderzoek blijkt het item "Ik reageer spontaan" de boosdoener binnen deze schaal van 3 items te zijn: het item correleert negatief met de (som van de) overige twee items. Naar alle waarschijnlijkheid wordt dit item door de respondenten opgevat als een (positief te waarderen) karaktertrek, in plaats van hetgeen bedoeld is "Ik reageer zonder na te denken". Dit item is daarom uit de schaal verwijderd.

Ook in de schaal "egoïsme" komt een zwak item voor, "Ik sta niet zo open voor de problemen van anderen", met een item-restcorrelatie van omstreeks nul; vandaar dat ook deze is ingekort tot twee items.

In de berekeningen die met de totale Grasmick-schaal zijn uitgevoerd is naast deze twee items nog een derde item, eveneens uit de subschaal "impulsiviteit" weggelaten vanwege een negatieve item-restcorrelatie; hierdoor heeft in de totale Grasmick-schaal het item Impulsiviteit slechts één item. (Cronbach's alfa voor de totale Grasmick-schaal met weglating van twee items is .66. De Cronbach's alfa voor de totale Grasmick-schaal met weglating van drie items is .70).

Tabel 11.15 geeft een overzicht van de correlaties tussen de subschalen en de totale Grasmick-schaal. Hieruit blijkt, dat de score op elk van de subschalen een positieve samenhang met de totaalscore vertoont en dat de schalen temperament en egoïsme het meest bepalend zijn voor het karakter van de totale schaal. Tabel 11.16 geeft de correlaties tussen de subschalen van de Grasmick-schaal onderling.

Tabel 11.15 Correlatie tussen de subschalen en de totale Grasmick-schaal

Schaal	Correlatie
Impulsiviteit	.31
Simpele taken	.36
Risico lopen	.55
Fysieke activiteiten	.50
Egoïsme	.62
Temperament	.76

Tabel 11.16 Correlaties tussen de subschalen van de Grasmick-schaal

	Simpele taken	Risico lopen	Fysieke activ.	Egoïsme	Temperament
Impulsiviteit	.09	-.07	-.08	.17	.07
Simpele taken		-.20	-.03	.20	.14
Risico lopen			.26	.19	.44
Fysieke activ.				.19	.22
Egoïsme					.28

Variatie-analyses zijn zowel voor de totale Grasmick-schaal als voor elke van de subschalen gedaan. De kenmerken van en de resultaten voor de zes schalen worden samengevat in tabel 11.17, waarbij een hoge score op de Grasmick-schaal een hoge mate van zelfcontrole aangeeft. Voor de subschalen van de Grasmick-schaal geldt hetzelfde: een hoge score wijst telkens op de positieve eigenschap, dus op “doordacht handelen”, weinig risico lopen, met anderen rekening houden, etc.

Tabel 11.17 Overzicht variantie-analyses op de totale Grasmick-schaal en deze subschalen

Schaal	Aantal items	alfa	F en p leeftijd	F en p opleiding	M _{ond.} M _{verg.}	F en p groep
Totale schaal	16	.61	.457 n.s.	1.284 n.s.	34.03 38.38	16.382 p < 0.001
Totale schaal (gecorrigeerd)	13	.70	.723 n.s.	2.181 n.s.	28.22 32.97	19.092 p < 0.001
Impulsiviteit	3	---	.081 n.s.	.796 n.s.	7.09 7.55	1.605 n.s.
Impulsiviteit (gecorrigeerd)	2	.11	1.395 n.s.	2.119 n.s.	4.31 4.07	.374 n.s.
Simpele taken	2	.71	1.539 n.s.	0.613 n.s.	4.78 5.03	1.046 n.s.
Risico lopen	3	.58	2.081 n.s.	0.337 n.s.	7.63 8.41	2.606 n.s.
Fysieke activiteiten	2	.50	3.670 n.s.	1.176 n.s.	3.03 4.14	7.083 p < 0.01
Egoïsme	3	.46	.469 n.s.	.371 n.s.	6.97 7.35	1.265 n.s.
Egoïsme (gecorrigeerd)	2	.64	.341 n.s.	.958 n.s.	4.56 5.07	2.253 n.s.
Temperament	3	.68	1.544 n.s.	0.498 n.s.	5.72 7.62	19.968 p < 0.001

Leeftijd en opleidingsniveau vertonen nergens een significant effect.

De schalen impulsiviteit, simpele taken, risico lopen en egoïsme laten geen significant effect zien, maar afgezien van de schaal impulsiviteit -waarmee schaaltechnisch een probleem is- is het effect wel telkens in de verwachte richting. Significante effecten in de verwachte richting worden alleen gevonden bij de schalen fysieke activiteiten en temperament.

Uit bovenstaande gegevens kan de conclusie getrokken worden, dat het begrip zelfcontrole als onderscheidend kenmerk tussen overvallers en de vergelijkingsgroep overtuigend aangetoond is, maar de diverse aspecten van zelfcontrole hebben niet allemaal het verwachte effect laten zien. Dit kan voor een deel samenhangen met de schaaltechnische eigenschappen van de subschalen; hierop zal in hoofdstuk 12 nog worden ingegaan.

Ter illustratie van de mate van zelfcontrole zijn enkele uitspraken van respondenten toegevoegd.

Respondent (7) heeft een overval gepleegd bij een ‘doe het zelf’zaak. Zijn vriend was daar bedrijfsleider en heeft hem overgehaald om een overval te plegen. Zijn vriend zou hem bellen als het gunstig voor hem was om de overval te plegen. Omdat het om een tip van binnenuit ging en het idee van zijn vriend afkomstig was, heeft respondent er geen rekening mee gehouden dat hij gepakt kon worden. Verder geeft hij aan “*Je wordt alleen maar ziek van nadenken*”.

Respondent (13) geeft aan dat een overval voor hem heel simpel is, hij heeft er geen gevoel bij. Verder zegt hij: “*Ik beperk agressie per geval*”. Ook gaf hij aan: “*Als ik kwaad ben, moet ik geen gun hebben, want ik schiet gelijk*”.

Respondent (16) heeft altijd veel ‘crimineel’ geld gehad. Zijn vriendenkring was ook crimineel; ze staan bekend als de Tortuur bende. Hij geeft aan: “*Ik zoek moeilijke dingen uit, geen mensen van pin beroven, maar het hele pinapparaat meenemen*”.

Respondent (23) is, toen hij in Nederland kwam, verslaafd geraakt en vanaf dat moment is het fout gegaan met hem. Hij geeft aan: “*Ik ben geen engel, ik heb dingen gedaan. Ik heb het lef om mensen te vermoorden als het nodig is*”.

Respondent (29) heeft 21 kassagrepen zonder geweld binnen één maand gedaan. Hij zegt: “*Je hebt geen plezier als je je alleen maar aan de regels houdt*”.

Respondent (31) ten slotte heeft als moto: “*Van een hoer maak je geen huisvrouw, van mij geen modelburger*”.

Het belang van zelfcontrole leiden Gottfredson en Hirschi af uit de kenmerken van criminele handelingen. Delicten kunnen op korte termijn allerlei gemakkelijke beloningen opleveren, zoals geld, spanning en ontsnapping aan verplichtingen, hetgeen in onze onderzoeksgroep duidelijk naar voren komt. Gottfredson en Hirschi geven verder aan dat de beloningen van conventioneel gedrag juist komen op lange termijn; een maatschappelijke carrière, vertrouwen van anderen en dergelijke. Dat betekent dat mensen die geen delicten plegen, zichzelf kunnen beheersen en weerstand bieden aan de verleiding om toe te geven aan behoeftebevrediging op korte termijn. (zie hoofdstuk 4, paragraaf 4.3.). De vraag kan gesteld worden waarom de vergelijkingsgroep niet crimineel is. De, over het algemeen, productiemedewerkers uit de vergelijkingsgroep hebben over het algemeen weinig tot geen mogelijkheden voor een maatschappelijke carrière. Waarschijnlijk heeft de mate van zelfcontrole een zodanige invloed dat men in staat is weerstand te bieden aan de verleiding om toe te geven aan behoeftebevrediging op korte termijn. Door een ander socialisatieproces heeft de vergelijkingsgroep een hogere mate van zelfcontrole. (zie ook tabel 11.17)

11.6. Samenhang tussen zelfcontrole, normbesef, geweten, karakter, vrienden en familie

In de zoektocht naar samenhangen tussen variabelen is gezocht naar de sterkte van het verband. In de analyse is daarom gebruik gemaakt van Pearsons correlatie. Deze analyse wordt veel gebruikt om lineaire verbanden op te sporen tussen twee intervalvariabelen. Bij het berekenen van de correlatie wordt geen aanname gedaan over de richting van het verband. De Pearson correlatie heeft een vaste range van $-1,00$ t/m $+1,00$.

Rond een waarde van $0,00$ is er geen enkele lineaire relatie tussen de twee variabelen. Heeft r de waarde $+1,00$ of $-1,00$, dan is er sprake van een perfecte (positieve respectievelijk negatieve) relatie. De absolute waarde van de correlatie zegt iets over de sterkte van het verband; hoe sterker de samenhang, des te meer zal de correlatie van $0,00$ afwijken.

De Grasmick-schaal (zowel de totale schaal als de subschalen) zijn in de gecombineerde groep van delinquenten en niet-delinquenten gecorreleerd met de schalen voor normen, geweten, karakter, vrienden en familie. In tabel 11.18 wordt het resultaat weergegeven.

Tabel 11.18 Samenhang tussen Grasmick-(sub)schalen en vijf andere schalen (p < 0.01 vetgedrukt)

		Normbesef	Geweten	Karakter	Vrienden	Familie
Impulsiviteit	totale groep	0,18	0,09	0,31	0,13	-0,08
	onderzoeksgroep	0,33	0,08	0,07	0,24	-0,29
	vergelijkingsgroep	0,15	0,32	0,15	-0,19	0,44
Simpele taken	totale groep	0,03	0,25	0,10	0,03	0,13
	onderzoeksgroep	-0,06	0,39	0,03	0,03	0,18
	vergelijkingsgroep	0,21	-0,03	0,21	0,12	0,04
Risico lopen	totale groep	0,29	0,18	0,48	-0,15	0,28
	onderzoeksgroep	0,18	-0,06	0,42	-0,11	0,35
	vergelijkingsgroep	0,21	0,41	0,42	0,13	0,05
Fysieke activiteiten	totale groep	0,22	0,11	0,20	-0,21	0,16
	onderzoeksgroep	0,02	-0,22	0,04	0,05	0,05
	vergelijkingsgroep	0,02	0,12	-0,03	-0,08	0,05
Egoïsme	totale groep	0,42	0,30	0,14	-0,03	0,36
	onderzoeksgroep	0,43	0,18	-0,22	-0,01	0,32
	vergelijkingsgroep	0,33	0,37	0,53	0,17	0,35
Temperament	totale groep	0,42	0,37	0,65	-0,30	0,40
	onderzoeksgroep	0,10	0,01	0,40	-0,17	0,34
	vergelijkingsgroep	0,54	0,54	0,81	0,06	0,28
Zelfcontrole (totaal)	totale groep	0,51	0,42	0,56	-0,20	0,45
	onderzoeksgroep	0,36	0,15	0,32	-0,02	0,43
	vergelijkingsgroep	0,43	0,49	0,63	0,07	0,34

Normbesef

De samenhangen tussen normbesef en de Grasmick-(sub)schalen zijn alle in de verwachte richting, voor de totale groep, de onderzoeksgroep en de vergelijkeningsgroep. Naast de totaalscore op zelfcontrole zijn het alleen de schalen egoïsme en temperament, waarbij het verband significant is. In de totale groep zien we dat een laag normbesef samenhangt met een hoge mate van egoïsme (de Grasmick-schalen verwijzen immers naar de “positieve” eigenschap). Bij de schaal egoïsme zien we in de subgroepen ongeveer hetzelfde patroon, maar niet significant. Bij de schaal temperament echter is er bij de delinquenten geen relatie met normbesef, terwijl dat bij de vergelijkeningsgroep duidelijk wel het geval is. Voor “normale” mensen geldt kennelijk, dat een hoog normbesef samengaat met een niet-opvliegend karakter. Bij delinquenten is de samenhang verwaarloosbaar. Dit betekent dat alle combinaties hoog-hoog, laag-laag, hoog-laag en laag-hoog voorkomen.

De zeer lage correlatie (0,10) betekent, dat in de onderzoeksgroep kennelijk ook delinquenten zitten die een laag normbesef hebben, maar niet opvallend opvliegend zijn, of delinquenten met een -voor een delinquent- hoog normbesef maar met een sterke mate van opvliegendheid.

Geweten

Bij geweten is het opnieuw de schaal temperament (en de totale Grasmick-schaal voor zelfcontrole), die het patroon herhaalt, zoals we dat bij normbesef zagen. Bij een niet-delinquente groep hangt de “sterkte” van het geweten positief samen met het hebben van zelfcontrole. Bij delinquenten is de samenhang verwaarloosbaar, hetgeen betekent dat alle combinaties hoog-hoog, laag-laag, hoog-laag en laag-hoog voorkomen.

Nota bene: hier wordt over de samenhang gesproken, niet over de hoogte: een sterke gewetensfunctie of een sterk normbesef is dan relatief, namelijk binnen de groep delinquenten.

Karakter

Bij karakter is het patroon ten aanzien van temperament hetzelfde. Bij egoïsme is alleen een significant verband in de vergelijkingsgroep: mensen met een karakter, dat voldoet aan het sociale ideaal zijn doorgaans weinig egoïstisch.

Verder is er in een totale groep een stevige correlatie met risico lopen, wat wil zeggen dat “deugdzame” mensen geneigd zijn weinig risico te lopen. Dit geldt ook in de groepen afzonderlijk, al is de correlatie daar niet significant.

Vrienden

Deze schaal vertoont geen significante samenhangen met welk aspect van zelfcontrole dan ook. Er worden nogal wat (licht) negatieve correlaties gevonden, hetgeen in overeenstemming is met het feit dat een hoge score op “vrienden” wijst op negatief denken over hun invloed.

Familieband / band met ouders

Bij familieband is het opnieuw de schaal temperament (en de totale Grasmick-schaal voor zelfcontrole) die het patroon herhaalt zoals we dat bij normbesef zagen. Ook bij de schaal egoïsme is er sprake van een significante samenhang. Ook bij de familieband geldt dat de samenhang in alle combinaties hoog-hoog, laag-laag, hoog-laag en laag-hoog kan voorkomen.

11.7 Enkele andere bevindingen

11.7.1 Gelegenheidstheorie

Sommige variabelen zijn alleen onderzocht bij de onderzoeksgroep, zoals het gebruik van neutralisatietechnieken. Ook deze variabele kan alleen onderzocht worden bij de onderzoeksgroep; de vergelijkingsgroep heeft immers geen delicten gepleegd.

Met de ‘routine activities’ benadering, een variant van de gelegenheidstheorie, is het mogelijk om sommige items uit de vragenlijst nader te bekijken. In de “routine activities” benadering gaat men uit van de veronderstelling dat een criminele gebeurtenis het gecombineerde resultaat van toeval en een drietal noodzakelijke voorwaarden is.

Deze voorwaarden zijn:

1. de aanwezigheid van een gemotiveerde dader,
2. de aanwezigheid van een aantrekkelijk doelwit,
3. de afwezigheid van adequaat toezicht.

Om de aanwezigheid van een gemotiveerde dader te onderzoeken is gekeken naar de reden om de overval te plegen. Tabel 11.19 geeft een overzicht hiervan.

Tabel 11.19 overzicht waarom de overval is gepleegd

Reden om de overval te plegen	Aant. Resp.
Geld nodig	18
Om vriend te helpen	3
Voor de kick/spanning	1
Overig	5
Meerdere redenen opgegeven	4
Niet bekend	1

Het feit dat het delict heeft plaats gevonden geeft ons inziens aan dat aan de voorwaarden van de aanwezigheid van een gemotiveerde dader is voldaan.

Om de aanwezigheid van een aantrekkelijk doelwit te onderzoeken is gekeken naar het tijdstip van het delict, of men onder invloed was tijdens de overval en de locatie waar men de overval heeft gepleegd. Ook is gekeken of men de overval alleen pleegde of met anderen. Deze gegevens zijn weergegeven in tabel 11.20 en 11.21.

(Ook is gekeken naar andere eigenschappen van het doelwit, zoals bekendheid met de plek van de overval, waarom op die plek, hoe ver men woonde van de overval-plaats en hoe de ideale overvalplek eruit zag. Het bleek echter dat deze data niet volledig genoeg is om conclusie uit te trekken. (zie bijlage 5).)

Tabel 11.20 Overzicht tijden overval, onder invloed tijdens overval en overval alleen gepleegd

Tijd overval		Onder invloed tijdens overval		Overval alleen gepleegd	
		Ja	Nee	Ja	Nee
07.00-11.59	8	5	3	4	4
12.00-17.59	5	4	1	2	3
18.00-23.59	8	4	4	4	4
24.00-06.59	3	3	0	2	1
Totaal	24	16	8	12	12

Tabel 11.21 overzicht locatie waar overval is gepleegd

Locatie	Aantal resp
Juwelier	1
Pompstation	1
Postkantoor/bank	1
Winkel	8
Bij slachtoffer thuis	8
Ander object	12
Niet bekend	1

Slechts 24 van de 32 respondenten hebben antwoord gegeven op bovengenoemde vragen. De meeste overvallen vonden plaats tussen 07.00-11.59 uur en tussen 18.00-23.59 uur. Zestien van de vierentwintig respondenten waren tijdens de overval onder invloed van alcohol en/of drugs. De helft van de respondenten die antwoord hebben gegeven, heeft de overval alleen gepleegd.

Om de afwezigheid van adequaat toezicht aan te tonen (de derde voorwaarde) is gekeken naar de vraag of beveiligingsaspecten een rol hebben gespeeld bij de keuze van het object. Ook de vraag of men wist waar het dichtstbijzijnde politiebureau was is nader bekeken en of men hier rekening mee gehouden heeft. Tabel 11.22 geeft een overzicht van de beveiligingsitems en tabel 11.23 geeft weer of men wist waar het dichtstbijzijnde politiebureau zich bevond en of de respondent hier rekening mee heeft gehouden tijdens het plegen van het delict.

Tabel 11.22 Overzicht beveiligingsitems

Beveiligingsitems	Aantal respondenten	%
Camera's	3	9,4
Aantal personeelsleden	1	3,1
Overig	1	3,1
Met alles rekening gehouden	8	25,0
Met niets rekening gehouden	14	43,8
Niet over nagedacht	5	15,6

Tabel 11.23 Overzicht politiebureau dichtbij en rekening mee gehouden

	Politiebureau dichtbij		Rekening mee gehouden	
	aantal resp.	%	aantal resp.	%
Ja	18	78,3	8	33,3
Nee	5	21,7	16	66,6

Tabel 11.22 geeft aan dat 13 respondenten rekening hielden met enige vorm van beveiliging, terwijl 19 respondenten nergens rekening mee hielden of er niet over hadden nagedacht. In tabel 11.23 is te zien dat 18 van de 23 respondenten die antwoord hebben gegeven wisten waar het politiebureau zich bevond, maar dat slechts 8 van hen daar rekening mee hielden.

De vraag is of afwezigheid van adequaat toezicht bijdraagt tot het plegen van een delict. Feit is dat 59,4% van de respondenten met de beveiligingsaspecten geen rekening heeft gehouden. Een ruime meerderheid van de respondenten, namelijk 78,3%, wist waar het dichtstbijzijnde politiebureau was, maar slechts 33,3% heeft hier tijdens het plegen van het delict rekening mee gehouden.

Het is moeilijk om uit deze gegevens definitieve conclusies te trekken, en dat komt niet alleen door het tamelijk geringe aantal respondenten. De theorie zegt namelijk dat de kans op een delict stijgt als aan alle drie de genoemde voorwaarden is voldaan, terwijl onze gegevens het eigenlijk alleen toelieten iets over het toezicht te zeggen. Op dat punt blijkt overigens dat het toezicht voor overvallers een betrekkelijk geringe rol speelt. Bovendien heeft het onderzoek zich toegespitst op overvallers, terwijl de ‘routine actives’ benadering uitgaat van alle soorten van delicten, van inbraken tot vechtpartijen tot overvallen. De enige conclusie die getrokken kan worden is dat de kwantitatieve data die tot onze beschikking staan minder geschikt zijn voor het analyseren van gegevens omtrent de “gelegenheid”.

Echter onze kwalitatieve data kan de gelegenheidstheorie enigszins onderbouwen. Zo geeft bijvoorbeeld respondent (6) aan dat hij de overval in de avondwinkel niet kon laten omdat hij in de kassa een tasje met geld zag liggen. Bij de overval die respondent (16) pleegde was het raam van de bank helemaal verrot en kon hij dus makkelijk binnen komen. Respondent (18) geeft aan dat ze het hem wel makkelijk maken. Alle kantoortjes met kluisen in supermarkten staan vóór in de winkel. Daarnaast, zo vertelde hij, werkt bijvoorbeeld de Albert Hein met een protocol. Als je weet dat de kluis om 08.00 uur open gaat, dan weet je dat dit voor alle Albert Hein supermarkten is. Respondent (19) heeft drie keer hetzelfde tankstation overvallen. Deze was gunstig gelegen qua vluchtroute en slechts 200 meter van zijn eigen huis, “*geen zin in lopen zoeken als het makkelijk is om het nog een keer te doen*”. Zijn overvallen gebeurde per toeval, “*ik stapte op de scooter, ging kijken en dan gebeurde het*”. Respondent 28 belde aan bij mensen, vertelde dat ze van de thuiszorg was en of ze even mocht bellen. Eenmaal binnen heeft ze portemonnees meegenomen. Respondent (31) geeft aan: “*spontane overvallen gaan altijd goed. Als ik er teveel over nadenk gaat het niet, loop ik tegen de lamp*”. De laatste overval was op een man die hij tegenkwam in de bar. Deze man had veel geld bij zich. Respondent heeft hem drankjes aangeboden en hem dronken gevoerd. Buiten heeft respondent hem opgewacht en alles van hem afgepakt, geld, auto en sieraden.

11.7.2 Neutralisatietechnieken

Matza en Sykes stellen dat veel jongeren die misdrijven plegen, zeer goed weten dat datgene wat zij doen, verkeerd is. Zij voelen zich daarom ook vaak schuldig over hun gedragingen. Om dergelijke schuldgevoelens te minimaliseren maken de jongeren veelvuldig gebruik van een afweermechanisme, de rationalisatie. Matza en Sykes onderscheiden vijf neutralisatietechnieken die allen onderzocht zijn bij de onderzoeksgroep (zie hoofdstuk 7, paragraaf 7.4.).

Uiteraard zijn deze technieken niet onderzocht bij de vergelijkingsgroep, voor hen valt er immers niet veel te neutraliseren.

In de data analyse is naast het gebruik van de soort neutralisatietechniek ook gekeken naar mogelijke verbanden tussen etniciteit en neutralisatietechnieken. In tabel 11.24 een overzicht.

Tabel 11.24 Overzicht etniciteit en gebruik neutralisatietechnieken

Neutralisatietechniek	ouders beide autochtoon	één of beide ouders allochtoon	Totaal
1. Ontkennen van verantwoordelijkheid	5	4	9
2. Ontkennen van onrecht of schade	3	6	9
3. Ontkennen van slachtoffer	1	4	5
4. Veroordelen van veroordelaars	2	1	3
5. Trouw aan hogere normen	2	4	6
Totaal	13	19	32

De resultaten laten zien, dat ontkennen van verantwoordelijkheid en ontkennen van onrecht of schade het meest gebruikt worden in de onderzoeksgroep. In het onderzoek van Kroese en Staring wordt aangegeven, dat de meest gebruikte neutralisatietechnieken bij overvallers waren “het ontkennen van onrecht of schade” en “veroordelen van de veroordelaars” (zie hoofdstuk 7, paragraaf 7.6). Zoals schema 11.24 laat zien worden andere resultaten gevonden dan in het onderzoek van Kroes & Staring. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de onderzoeksgroep bestond uit slechts 32 respondenten. Er kunnen, gezien het geringe aantal respondenten, geen conclusies getrokken worden over de mogelijke samenhang tussen etniciteit en het gebruik van neutralisatietechnieken.

Onderstaande situaties en citaten geven een goed beeld van de gebruikte neutralisatietechnieken: Respondent (3) had een vriend, een ervaren overvaller, die steeds geld bij hem kwam lenen. Omdat de vriend geld nodig had, hadden ze eerst bedacht om het voormalige werk van de vriend te overvallen, maar het plan liep niet. Daarna bedachten ze om iemand thuis te overvallen, maar eenmaal voor de flat wisten ze het huisnummer niet meer. Tenslotte hebben ze een tankstation overvallen. Respondent heeft meegedaan met de overval omdat hij: *“een vriend wilde helpen”*.

Respondent (5) heeft in het verleden meerdere overvallen gepleegd. Ook stond hij bekend als Hooligan van Feyenoord en was als zodanig vroeger geïnterviewd door een bekend blad. Over zijn laatste overval zegt respondent: *“Soort test voor mijzelf, om te kijken of ik nog wel een overval kon plegen”*.

Respondent (10) heeft een restaurant overvallen. Binnen 20 seconden was de overval gepleegd. Hij zegt over de overval: *“Ik vond het leuk om te doen, geweld geeft kick, spanning, ik speelde films na”*.

Respondent (16), lid van de Tortuur-bende, geeft aan: *“Ik had geld nodig en voor de sensatie”*. Ze braken in als de gelegenheid zich voordeed.

Respondent (19) was verslaafd en had hiervoor geld nodig: *“Iemand die een autoradio steelt moet zwaarder gestraft worden dan inbraak in een kantoor, want die zijn verzekerd”*. Hij vond overvallen makkelijker dan inbreken, *“Je ken wel ergens inbreken, maar ligt er wel geld?”*

Respondent (26) wilde altijd al het criminele pad op. In Rotterdam kwam hij een groep Molukkers tegen van wie hij de kneepjes van het inbrekersvak leerde. Zijn kennis van timmeren kwam hem hierbij goed van pas. Respondent omschrijft zichzelf in deze periode als leergierig en *“Wilde wel eens proberen of het wat voor me was”*. In zijn eentje heeft hij toen een snackbar overvallen met een gaspistool. Dit beviel hem wel en hij begon zich min of meer te specialiseren in overvallen.

Respondent (30) zit voor de derde keer voor een overval en is verslaafd. Hij geeft aan: *“Huis kwijt, baan kwijt, je hebt geen onderdak, je kunt niet naar je werk en de kosten voor onderdak en eten in opvanghuis zijn 5 euro. Ik heb geen connecties om dingen te verkopen, dus stelen heeft geen zin voor mij, dan is het handiger om geld te pakken”*.

Respondent (15) heeft een hekel aan de overheid. Hij heeft onschuldig gezeten voor een verkrachting en toen is hem alles ontnomen. Hij was alles kwijt, zijn baan en zijn huis. In die tijd is zijn zus ziek geworden en later overleden. Hij vindt dat de instanties hem hebben laten vallen. De reden om de overval te plegen is dat hij geld nodig had voor de begrafenis van zijn zus. Respondent geeft aan: *“Ik moest ergens geld vandaan toveren, maar dat kan ik niet, dus ben ik het gaan halen”*.

In aansluiting op de huidige politiek / maatschappelijke discussie omtrent het delen van een cel is aan de respondenten de informatieve vraag gesteld hoe men hier tegenover staat. Deze vraag valt echter buiten het causale schema als verklarende variabele.

11.7.3 Delen van een cel

Er is een stijgende behoefte aan gevangenisruimte. Het ministerie van Justitie, onder leiding van minister Donner, heeft in 2003 een samenhangend plan voor de modernisering van de straftoepassing gepresenteerd. Het is volgens dit plan onmogelijk de groeiende druk op de celcapaciteit op te vangen met alleen cellenbouw. Om die reden, en ook om recidive effectiever te bestrijden, heeft het ministerie van Justitie het plan bedacht om de beschikbare celcapaciteit flexibel in te zetten en meerpersoonscellen in te voeren. In oktober 2003 is een proef van start gegaan in Tilburg en Breda om twee gedetineerden op één cel te plaatsen. Binnen afzienbare tijd zal de proef uitgebreid worden met vijf gevangenen. De plaatsing is voorsnog vrijwillig. Daarnaast wordt de proef gehouden onder mensen die boetes niet hebben betaald en vreemdelingen die het land uit worden gezet. De minister noemt het experiment geslaagd. Geen ernstige incidenten hebben zich voorgedaan. Gevangenispersoneel en gedetineerden zelf zijn minder enthousiast.

In mei/juni 2004 wordt het experiment met de tweepersoonscellen geëvalueerd en naar aanleiding daarvan wordt toekomstig beleid gemaakt. *

In ons onderzoek is gevraagd aan de onderzoeksgroep of men met meerdere gedetineerden in dezelfde cel wil zitten. De resultaten zijn verwerkt in tabel 11.25.

Tabel 11.25 Overzicht met meerdere gedetineerden in dezelfde cel

Ja, met meerdere gedetineerden in dezelfde cel	Nee, niet met meerdere gedetineerden in dezelfde cel	Niet beantwoord	Totaal
4 12,5%	27 84,4%	1 3,1%	32 100%

Uit ons onderzoek komt naar voren dat de meeste gedetineerden niet met elkaar in dezelfde cel willen zitten. Uit het onderzoek van Justitie echter dat de proef geslaagd is. Een mogelijke verklaring voor deze uitkomst is dat de proef van Justitie is gedaan met mensen die boetes niet hebben betaald en vreemdelingen die het land uitgezet moeten worden. Daarbij is de proef uitsluitend gedaan op basis van vrijwilligheid. Het is de vraag wat de uitkomst zou zijn geweest als het onderzoek onder langer-gedetineerden zou hebben plaatsgevonden en niet op vrijwillige basis. De samenstelling van onze onderzoeksgroep is wezenlijk anders dan de groep, waarbij de proef heeft plaatsgevonden.

* Bron: publicaties van ANP, 23 november 2003 en Trouw, 15 januari 2004.

De meeste respondenten hadden een uitgesproken mening over het delen van een cel.

Hieronder volgen enkele uitspraken:

Respondent (6) zit een straf uit van 5½ jaar. Hij geeft aan: *“Als het moet zijn mensen bereid wat te doen om in Vught terecht te komen om alleen te zitten. Een medegevangene slaan is dan niet genoeg, dan moet men een bewaarder pakken. Met name mensen die lang zitten maken een plan hoe ze in bepaalde gevangenissen kunnen komen”*.

Respondent (7) heeft 6 jaar gehad, waarvan hij 4 jaar in detentie moet doorbrengen. Hij zegt over het delen van een cel: *“Ik wil eigen privacy hebben, desnoods ga ik naar de isoleer”*.

Respondent (10) zit nu 3 jaar vast, hij heeft nog 2 jaar te gaan, hij geeft aan: *“Het is niet veilig voor beide gedetineerden. We zijn geen lieverdjes. Wanneer ga je slapen dan? Je slaapt niet omdat de ander niet slaapt, geweld is hier normaal. Om 21.00 uur gaat de deur dicht, om 07.30 uur weer open. Het kan goed zijn dat iemand dan dood ligt”*.

Respondent (15) heeft 3 jaar gekregen; hij is bijna vrij, maar niet echt blij hiermee, want de instanties helpen hem niet. Hij weet met 80% zekerheid dat hij nog wel eens een overval zal plegen.

Over het delen van een cel zegt hij: *“Bewaarders zijn nu al bang met één gevangene op cel, het is niet veilig. Je hebt in de bajes zoveel systemen om wapens te maken, je staat niet meer voor jezelf in”*.

Respondent (16) zit een straf uit van 20 jaar. Zijn zaak moet nog voorkomen in hoger beroep, hij geeft aan: *“Ik ga niet met zo’n kerel in één ruimte met één toilet op cel, dat lukt bij mij echt niet, ik gooi hem eruit, er zitten hier geen criminelen maar vuilnis”*.

Respondent (24) heeft 3½ jaar gekregen voor poging tot doodslag op politieagenten en is veroordeeld tot een schadevergoeding van 75.000,- euro. Hij zegt over het delen van een cel: *“Het gaat ten koste van de privacy, er zitten hele vieze mensen hier, daar zou je niet mee op cel willen zitten”*.

Respondent (30) zit momenteel een straf uit van 28 maanden, waarvan 6 maanden voorwaardelijk en 2 jaar proeftijd. Op de vraag of hij met meerdere gedetineerden in dezelfde cel zou willen zitten, antwoordt hij: *“Eén van ons wordt de volgende dag niet wakker”*.

Respondent geeft verder aan: *“Het zou goed kunnen gaan als je zelf zou kunnen kiezen met wie je op een cel terecht komt. Samen koken, samen klaverjassen, als je de persoon langer kent gaat het wel, maar niet zomaar”*.

Respondent (31) heeft ongeveer 17 overvallen gepleegd. Het aantal jaren dat respondent inmiddels in detentie heeft doorgebracht is minimaal 10 jaar. Respondent is een geroutineerde overvaller en geeft aan dat hij zich buiten geen fouten meer kan permitteren, want dan krijgt hij TBS.

Over het delen van een cel zegt hij: *“Met z’n tweeën kan niet, je wordt een team en dat is gevaarlijk voor het personeel. Daarbij komt dat als ik met z’n tweeën in een cel zit, ik er 10 jaar bij krijg”*. Respondent (32) kreeg in 1993 TBS en 9 jaar. Het Openbaar Ministerie had 87 zaken bij elkaar genomen, beroving, inbraken, mishandeling en een beschuldiging van aanranding. In 2002 is zijn TBS periode beëindigd. Momenteel zit hij een straf uit van 20 maanden. Over het delen van een cel zegt hij: *“Zowel bewaarders als personeel lopen gevaar. Pedofielen en zo of mensen die kierewiet zijn in dezelfde cel, dan slaap je niet. Je blijft dan in een hoekje zitten voordat die me in m’n flikker steekt”*. Ook geeft hij aan: *“Ik kies liever voor de iso. Met een eigen maat zou het anders zijn. Maar iemand die ik niet ken, dat werkt niet, ik heb dan geen privacy. Ik ben wel gewend binnen te zitten, maar niet met z’n tweeën”*. Op de vraag welke straf bij hem effect zou hebben antwoordt respondent: *“Geen enkele, het is hier een vakantieoord, er is coke en je kunt bellen”*.

11.8 Ideeën en suggesties van gedetineerden

In de vragenlijst is onder andere gevraagd “Wat is uw mening over straffen en maatregelen zoals gevangenisstraf, boetes en ontnemingsmaatregelen?” Hieronder volgen enkele antwoorden van gedetineerden.

Respondent (10) pleegde overvallen voor de fun. Hij heeft het volgende idee: “*Je moet gevangenen laten werken in een industriegebied voor 1000 euro per maand. In Duitsland mag je 400 euro houden en 600 euro wordt gespaard. Als je dan vrij komt heb je wat geld*”.

Respondent (16) heeft de overvallen gepleegd voor de sensatie en omdat hij geld nodig had. Hij geeft als suggestie mee: “*Straffen zijn niet te hoog. Als iemand vier keer gepakt wordt voor inbraak dan moet je niet weer twee maanden geven, maar één jaar. Verkrachting is ziek, die moet je in een kliniek stoppen. Therapie en begeleiding erna, iemand blijft het doen. Voor een moord plegen geef je 10 jaar en je moet inschatten of iemand het weer zou doen*”.

Respondent (17) heeft een overval gepleegd omdat hij geld nodig had om een schuld af te betalen en om zijn investering terug te krijgen. Hij geeft aan: “*Vast zitten helpt geen ene moer, het is geen gebroken been die moet genezen! Om mensen van de straat te houden moeten ze levenslang geven, maar dan moet er wel wat bijgebouwd worden of de stoel weer invoeren*”. Verder geeft hij aan “*In de wet staat resocialiseren en dat is geen strippenkaart en treinkaartje aan het eind van je detentie*”.

Respondent (20) was 26 jaar toen hij voor het eerst in aanraking kwam met de politie vanwege een vechtpartij op Koninginnedag. Respondent heeft vanaf 1997 als doorlopend proces overvallen gepleegd. Als de huidige detentie erop zit, heeft hij 11 jaar binnen gezeten. Hij geeft ons mee: “*Straf helpt niet. Als je lang gestraft bent, vanaf drie jaar, is terugkeer heel moeilijk. Meer focussen op terugkeer in de maatschappij*”.

Respondent (24) heeft een overval gepleegd op een supermarkt, omdat het een makkelijke manier leek om geld te verdienen. Hij vindt: “*Je moet soms wel gevangenisstraf opleggen anders wordt het een wild west. Boetes werken contra, want je moet wel geld hebben*”.

Respondent (33) is omgegaan met de verkeerde vrienden vanwege haar verslaving. In hoger beroep heeft ze een straf gehad van 8 jaar, hetgeen inhoudt dat ze 5 jaar en 2 maanden moet zitten. Ze geeft aan: “*Iedereen dezelfde straf geven voor dezelfde delicten. Mensen met boetes moet je anders behandelen. Geen geld, dan vastzetten, nog een keer een boete, strenger straffen*”. Respondent geeft aan onschuldig te zijn en heeft contact opgenomen met Peter R. de Vries. Ten tijde van het interview moest ze nog 8 maanden zitten, voordat ze vrij zou komen.

In hoofdstuk 12 zullen tot slot de conclusies en aanbevelingen volgen, waarbij nader ingegaan al worden op de hypothesen van hoofdstuk 9 en de gevonden resultaten van dit hoofdstuk.

Hoofdstuk 12

Conclusie en aanbevelingen

Binnen het onderzoek onder overvallers en een vergelijkingsgroep is getracht uit te vinden welke factoren van invloed zijn op crimineel gedrag.

Nadat in de voorafgaande hoofdstukken stilgestaan is bij de theorie en de data analyse van de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep, zullen in dit hoofdstuk de belangrijkste conclusies uiteengezet worden die het onderzoek hebben opgeleverd.

Hierbij zullen allereerst de hypothesen van hoofdstuk 9 doorlopen worden, waarna er zal worden teruggekeerd naar de centrale vraag.

In welke mate beïnvloeden factoren als zelfcontrole, het gebruik van neutralisatietechnieken en gelegenheidsfactoren crimineel gedrag?

Tot slot zal in paragraaf 12.3 een aantal aanbevelingen worden gedaan.

12.1 De conclusies welke getrokken kunnen worden bij de 9 hypothesen

Hypothese 1: Criminelen hebben een lage mate van normbesef;

De onderzoeksgroep heeft een lagere mate van normbesef dan de vergelijkingsgroep.

Normbesef bij een individu wordt eigen gemaakt door een wisselwerking met de omgeving. Uit het feit, dat medeleden op een of andere wijze uiting geven aan hun gevoelens van afkeuring of goedkeuring, kan worden afgeleid dat er in die situatie blijkbaar zekere verwachtingen ten aanzien van het gedrag aanwezig zijn. Normen zijn niet het gedrag zelf, maar de verwachting ten aanzien van het gedrag, die tevens gehanteerd wordt als maatstaf waaraan het gedrag van mensen wordt gemeten (hoofdstuk 2, paragraaf 2.1, pagina 9).

In de data analyse komt duidelijk naar voren, dat de onderzoeksgroep een lagere mate van normbesef heeft dan de vergelijkingsgroep. (hoofdstuk 11, paragraaf 11.5 pagina 108). Zo scoorde bij voorbeeld de onderzoeksgroep op de schaal normbesef een gemiddelde van 6,47 terwijl de vergelijkingsgroep een gemiddelde van 8,14 scoorde ($F = 0,135$; $p = 0.72$ respectievelijk $F = 17,399$; $p = 0.84$)

Hypothese 2: Criminelen hebben een laag niveau van waarden;

De onderzoeksgroep heeft een lager niveau van waarden -karakter en geweten- dan de vergelijkingsgroep.

Waarden vormen de kern van onze cultuur. Waarden zijn collectieve voorstellingen zoals bijvoorbeeld trouw, moed, eerlijkheid etc. De uiteindelijke keuze voor wat al dan niet acceptabel, redelijk of onredelijk is, is gebaseerd op waarde oordelen in een samenleving (hoofdstuk 1, paragraaf 2.1.2, pagina 13). Waarden is een moeilijk meetbare variabele. Voor het analyseren zijn items gebruikt welke sterk verbonden zijn met waarden. Om waarden te meten zijn twee schalen gemaakt, te weten karakter en geweten.

De data analyse van paginanummer 111, laat zien dat de onderzoeksgroep substantieel lager scoort voor zowel karakter als geweten dan de vergelijkingsgroep.

Zo scoorde de onderzoeksgroep op de schaal "geweten" gemiddeld 7.00, terwijl de vergelijkingsgroep 9.04 scoort.

De variantie-analyse laat zien dat noch leeftijd noch opleiding een significant effect heeft ($F = 0,047$, $p = 0.83$ respectievelijk $F = 3,238$, $p = 0.08$). Op de schaal “karakter” scoorde de onderzoeksgroep gemiddeld 6,39, terwijl de vergelijkingsgroep 7,79 scoort. De variantie-analyse laat zien dat leeftijd weinig effect heeft ($F = 0,599$, $p = 0.442$). Opleidingsniveau daarentegen heeft een significante invloed op het verband tussen groepslidmaatschap en de variabele karakter ($F = 6,083$, $p = 0.0017$).

Hypothese 3: Criminelen komen uit niet intacte gezinnen;

In de onderzoeksgroep zijn minder respondenten opgegroeid in een intact gezin dan de vergelijkingsgroep.

Morele normontwikkeling van mensen verloopt van sturing van gedrag van buitenaf, via beloning en straf, naar morele sturing van binnenuit. Mensen worden zowel door hun aanleg als door hun omgeving waarbinnen zij opgroeien gevormd. In moreel opzicht beschikken evenwichtig opgegroeide mensen over een gewetensfunctie die hen voor criminaliteit behoedt. (hoofdstuk 2, paragraaf 2.3, pagina 14)

In de data analyse komt naar voren dat bijna de helft van de respondenten uit de onderzoeksgroep is opgegroeid buiten een gezinssituatie, dus zonder beide ouders en/of alleenstaande ouder en/of alleenstaande ouder met stiefouder. Bijna de helft, 15 van de 32 respondenten, is opgegroeid bij familie, bij pleeggezin/pleegouders of in een internaat. Bij de vergelijkingsgroep zijn 5 van de 31 respondenten opgegroeid buiten een gezinssituatie. Samengevat zijn meer respondenten uit de onderzoeksgroep buiten een gezinssituatie opgegroeid; er zijn opmerkelijk meer respondenten in internaat of combinaties van verschillende thuissituaties opgegroeid. Ook is uit ons onderzoek naar voren gekomen dat meerdere respondenten uit de onderzoeksgroep die wel opgegroeid waren in een intact gezin over het algemeen een gemis aan ondersteuning en sturing van ouders hebben ervaren.

Hypothese 4: Criminelen hechten geen belang aan vriendschap;

De onderzoeksgroep is minder tevreden met vrienden dan de vergelijkingsgroep.

Jongeren zien de wereld van hun ouders en die van hun vrienden en leeftijdsgenoten als onderscheiden werelden, als verschillende leef- en invloedssferen. Als zodanig zijn ouders en vrienden twee verschillende referentiegroepen.

De ouders fungeren meer als een normatieve referentiegroep, waaraan men richtlijnen voor het handelen ontleent. Vrienden fungeren meer als vergelijkende referentiegroep, die vooral een voorbeeldwerking hebben voor concreet gedrag. Jongeren richten zich op beide werelden. Zij willen bij vrienden horen zonder het gezin te kort te doen (hoofdstuk 2, paragraaf 2.4.1, pagina 17).

Mensen ontlenen, als leden of als toekomstige leden, aan groeperingen hun referentiekader, dat hun gedrag in sterke mate reguleert door groepswaarden en groepsnormen. Om als lid voor de overige leden acceptabel te zijn, moet men zich tot op zekere hoogte conformeren aan de daar geldende waarden en normen. Door groeperingen hebben mensen kans zich te onderscheiden van andere mensen; in de naleving van de eigen groepswaarden en -normen onderscheidt iemand zich. (hoofdstuk 2, paragraaf 2.4.2, pagina 19).

In de analyse komt naar voren dat de onderzoeksgroep een schaalgemiddelde heeft van 10,72 en de vergelijkingsgroep 7,55. Een hoge score op dit schaalgemiddelde geeft aan, dat men negatief denkt over (het belang van) vrienden.

Uit de analyse is duidelijk naar voren gekomen dat de onderzoeksgroep significant minder tevreden is c.q. negatiever denkt over het belang van vrienden (hoofdstuk 11, paragraaf 11.5, pagina 112).

Hypothese 5: Criminelen zijn drugsgebruikers;

In de onderzoeksgroep is het drugsgebruik bij de onderzoeksgroep hoger dan in de vergelijkingsgroep.

Voorals harddrugsverslaving wordt vaak in verband gebracht met crimineel gedrag. Een gangbare verklaring voor de samenhang is dat de zucht naar drugs, de verslaving eraan en de noodzakelijke bekostiging daarvan tot criminaliteit leidt. In de theorie komt naar voren, dat veel veelplegers al een rijk crimineel verleden kenden, voordat zij met drugs in aanraking kwamen. Er wordt misdaad gepleegd om te kunnen gebruiken, maar er wordt ook gebruikt om de misdaad te kunnen plegen. Onder invloed durft men meer. Drugsgebruik en criminaliteit worden ook wel gezien als 'levensstijlen', die onafhankelijk van elkaar bestaan, maar elkaar ook kunnen beïnvloeden en versterken. (hoofdstuk 5, pagina 43).

In de analyse komt naar voren, dat de meeste drugsgebruikers te vinden zijn in de onderzoeksgroep. Vanwege het verschil in opleidingsniveau is het minder goed mogelijk de twee groepen te vergelijken; echter het is toch opvallend te noemen, dat het drugsgebruik in de onderzoeksgroep met name te vinden is bij de LBO-ers. In de vergelijkingsgroep is drugsgebruik echter alleen te vinden bij MBO-ers; er zijn geen drugsgebruikers onder de LBO-ers.

In de onderzoeksgroep wordt aangetroffen dat 14 respondenten eerst crimineel waren en later verslaafd en 10 respondenten die eerst verslaafd waren en later crimineel.

Tijdens een overval zijn 21 respondenten van de 32 onder invloed van drugs of alcohol. Buiten het eerder genoemde verschil in opleidingsniveau tussen de twee groepen is het drugsgebruik in de onderzoeksgroep hoger dan in de vergelijkingsgroep.

Hypothese 6: Criminelen hebben losse familiebanden;

In de onderzoeksgroep heeft men minder binding met familie c.q. ouders dan in de vergelijkingsgroep.

Sterke ouderlijke ondersteuning en autoritatieve controle getuigen van een responsief opvoedingsklimaat. De ouders merken de signalen van hun kind goed op en reageren er adequaat op. Daardoor ontwikkelt het kind een gevoel van sociale competentie.

Uit de onderzoeksanalyses van Janssens et al (1998) blijkt dat, met name wanneer er sprake is van een hechte vertrouwensrelatie tussen ouders en jongere, jongeren over de hele linie weinig problematische gedragingen laten zien. (zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.3, pagina 15).

In de data analyse is naar voren gekomen dat de onderzoeksgroep op de schaal "familie" een gemiddelde score heeft van 9,90 en de vergelijkingsgroep 10,00, hetgeen niet significant is. Elk van de vier samenstellende items van deze schaal laat echter wel het effect in de verwachte richting zien; de respondenten uit de onderzoeksgroep lijken een lossere familieband te hebben. Men kon minder goed praten met ouders, men vond het over het algemeen minder gezellig thuis, trok zich de mening van de ouders minder aan en vond het minder vervelend als ouders kwaad op hen waren.

De conclusie kan getrokken worden dat de effecten in de verwachte richting wijzen en duiden op een zekere consistentie.

*Hypothese 7: Criminelen hebben een lage zelfcontrole;
In de onderzoeksgroep is de mate van zelfcontrole en/of de score op onderdelen van de Grasmickschaal lager dan in de vergelijkingsgroep.*

Zelfcontrole is het resultaat van vroegtijdige, gerichte sociale controle in de opvoeding, kortom van socialisatie. Om een kind een behoorlijk niveau van zelfcontrole bij te brengen is het nodig dat de sociale omgeving van dat kind bereid en in staat is het gedrag nauwlettend in het oog te houden, asociaal gedrag op te merken en dit op adequate wijze te corrigeren. Zelfcontrole is het vermogen om af te zien van behoeftebevrediging op korte termijn om daarvan op lange termijn de vruchten te kunnen plukken. Delicten kunnen op korte termijn allerlei gemakkelijke beloningen opleveren, zoals geld, spanning en ontsnapping aan verplichtingen. De beloningen van conventioneel gedrag komen juist op lange termijn, een maatschappelijke carrière, vertrouwen van anderen. Dat betekent dat mensen die geen delicten plegen, zichzelf kunnen beheersen en weestand kunnen bieden aan de verleiding om toe te geven aan behoeftebevrediging op korte termijn (hoofdstuk 4, paragraaf 4.3, pagina 30).

In de data analyse komt naar voren dat het begrip ‘zelfcontrole’ als onderscheidend kenmerk tussen de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep overtuigend wordt aangetoond; de onderzoeksgroep heeft een lagere zelfcontrole dan de vergelijkingsgroep.

De diverse aspecten van zelfcontrole laten echter niet allemaal het verwachte effect zien. Om de mate van zelfcontrole te meten, is de Grasmick-schaal gebruikt. De Low Self-control Scale met 24 items is vertaald in het Nederlands en er zijn 16 items opgenomen in de vragenlijst. Na vertaling bleken stellingen te veel op elkaar te lijken, zodat 8 items niet in de vragenlijst opgenomen zijn. Bij de verwerking van de data gegevens is gebleken, dat sommige vertalingen niet helemaal de lading konden weergeven welke in het Engels aanwezig waren, maar in de Nederlandse vertaling ontbrak en bijvoorbeeld “I often act on the spur of the moment”. De gebruikte Nederlandse vertaling voor dit item is “ik reageer spontaan”. In de data analyse kwam naar voren dat dit item naar alle waarschijnlijkheid door de respondenten opgevat werd als een positieve karaktertrek in plaats van hetgeen bedoeld is, “ik reageer zonder na te denken”. Desalniettemin werden significante scoreverschillen aangetroffen tussen de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep op fysieke activiteiten en temperament. De overige verschillen waren niet significant maar consistent in de richting dat de onderzoeksgroep lager scoort op zelfcontrole dan de vergelijkingsgroep.

*Hypothese 8: De gelegenheid maakt de dief;
De ‘routine activities’ theorie is van toepassing op de criminele handelingen (i.c. overvallen) van onze onderzoeksgroep.*

Volgens de ‘routine activities’ benadering (een variant van de gelegenheidstheorie) gaat men uit van de veronderstelling dat een criminele gebeurtenis het gecombineerde resultaat van toeval en een drietal noodzakelijke voorwaarden is. Een criminele gebeurtenis is volgens deze visie het gecombineerde resultaat van toeval en een drietal noodzakelijke voorwaarden:

4. de aanwezigheid van een gemotiveerde dader;
5. de aanwezigheid van een aantrekkelijk doelwit;
6. de afwezigheid van adequaat toezicht.

Door de routinematigheid van veel gedrag van daders en slachtoffers krijgt het min of meer ‘toevallige’ optreden van criminele gebeurtenissen een systematisch karakter. De ‘routine activities’ benadering let dus niet alleen sterk op mensenstromen en concentraties van daders en doelwitten, maar vooral ook op de mix van daders, doelwitten en toezicht (Kleemans, 2001).

Er is met de voorhanden zijnde data getracht zinvolle analyses te maken. Echter, het is moeilijk om uit deze gegevens definitieve conclusies te trekken, en dat komt niet alleen door het tamelijk geringe aantal respondenten. De theorie zegt namelijk dat de kans op een delict stijgt als aan alle drie de genoemde voorwaarden is voldaan, terwijl onze gegevens het eigenlijk alleen toelieten iets over het toezicht te zeggen. Op dat punt blijkt overigens dat het toezicht voor overvallers een betrekkelijk geringe rol speelt. Bovendien heeft het onderzoek zich toegespitst op overvallers, terwijl de ‘routine activities’ benadering uitgaat van alle soorten van delicten, van inbraken tot vechtpartijen tot overvallen. De enige conclusie die getrokken kan worden is dat de kwantitatieve data die tot onze beschikking staan minder geschikt zijn voor het analyseren van gegevens omtrent de “gelegenheid”.

*Hypothese 9: Criminelen gebruiken neutralisatietechnieken;
De meest gebruikte neutralisatietechnieken bij overvallers zijn “het ontkennen van onrecht of schade” en het “veroordelen van de veroordelaars”.*

Neutralisatietechnieken worden gebruikt om gevoelens van schuld (tijdelijk) buiten werking te stellen. Neutralisering kan achteraf geschieden, als een soort verantwoording tegenover zichzelf en anderen. Het kan echter ook vooraf gebeuren, waardoor de neutralisering een motivationele waarde krijgt om tot criminaliteit over te gaan. Dit laatste gebeurt bijvoorbeeld als er van herhaling sprake is. Neutralisering achteraf bij een eerder delict kan voor een later delict een neutralisering vooraf zijn. Neutralisering kan derhalve recidivisme in de hand werken.

In de data analyse zijn geen significante resultaten aangetroffen. In ons onderzoek kwam naar voren dat het ontkennen van verantwoordelijkheid en het ontkennen van onrecht of schade het meest gebruikt werden in de onderzoeksgroep (e.e.a. in tegenstelling tot het onderzoek van Kroese en Staring). Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat onze onderzoeksgroep bestond uit slechts 32 respondenten en er moet rekening gehouden worden met de mogelijke interpretatieverschillen van de gebruikte neutralisatietechnieken door de, verschillende, onderzoekers. Er kunnen, gezien het geringe aantal respondenten en het geringe verschil in het gebruik van neutralisatietechnieken (zie hoofdstuk 11, tabel 11.24, pagina 122), geen zinvolle conclusies getrokken worden over het gebruik van deze technieken.

12.2 Terugkeer naar de centrale vraag

In deze paragraaf keren we terug naar de centrale vraag, welke gebaseerd is op het causaal model in hoofdstuk 1. De centrale vraag is als volgt omschreven:

In welke mate beïnvloeden factoren als zelfcontrole, het gebruik van neutralisatietechnieken en gelegenheidsfactoren crimineel gedrag?

In de data analyse is overtuigend aangetoond dat er wezenlijke verschillen aanwezig zijn tussen de onderzoeksgroep en de vergelijkingsgroep. Echter, in de praktijk bleek het niet mogelijk te zijn om de gelegenheidsfactoren zinvol nader te analyseren.

De vragen die opgenomen waren in de vragenlijst om gelegenheid te onderzoeken bleken minder geschikt te zijn voor verdere kwantitatieve analyse.

Met betrekking tot het gebruik van neutralisatietechnieken werden, zoals hierboven vermeld, geen significante resultaten aangetroffen; hierover kunnen derhalve geen conclusies getrokken worden. Het is anders bij de andere factoren.

Er is overduidelijk aangetoond dat het opgroeien in een niet gezinssituatie, verslaving, vrienden, familie, normbesef, waarden en zelfcontrole wel degelijk van invloed kunnen zijn op crimineel gedrag. Niet alle resultaten waren significant, maar alle uitslagen verliepen consistent in dezelfde verwachte richting. Bij de onderzoeksgroep kwam naar voren dat bijna de helft van de respondenten in een niet gezinssituatie is opgegroeid. Het gebruik van drugs werd meer aangetroffen in de onderzoeksgroep. Normbesef, waarden en zelfcontrole waren beduidend lager in de onderzoeksgroep dan in de vergelijkingsgroep.

De conclusie kan getrokken worden dat alle factoren genoemd in het causale model, behalve neutralisatietechnieken, etniciteit en gelegenheidsfactoren, van invloed zijn op crimineel gedrag.

12.3 Aanbevelingen voor verder onderzoek

Suggesties voor een vervolg onderzoek

Zoals reeds vermeld zijn enkele items niet goed tot hun recht gekomen in de gebruikte vragenlijst. Met name de items van de Grasmick schaal en de vragen over gelegenheid zijn in de gehanteerde interview structuurlijst niet goed tot z'n recht gekomen. Voor de items van de Grasmick schaal is te overwegen alle 24 items te gebruiken op een verspringende wijze. Met andere woorden de stellingen niet per apart component achter elkaar voor te leggen, maar de stellingen door elkaar heen te gebruiken.

Alle onderzochte variabelen zijn eigenlijk aanleiding tot verder onderzoek. Alle items van gezinssituatie tot verslaving tot normbesef zijn alle aanleiding om verder te onderzoeken hoe men in een vroeg stadium het tij kan keren voor jongeren.

Gottfredson en Hirschi geven in de theorie aan dat de beloningen van conventioneel gedrag juist komen op lange termijn; een maatschappelijke carrière, vertrouwen van anderen en dergelijke. Dat betekent dat mensen die geen delicten plegen, zichzelf kunnen beheersen en weestand kunnen bieden aan de verleiding om toe te geven aan behoeftebevrediging op korte termijn (zie hoofdstuk 4, paragraaf 4.3.). De vraag kan gesteld worden waarom de vergelijkingsgroep niet crimineel is. De, over het algemeen, productiemedewerkers uit de vergelijkingsgroep hebben weinig tot geen mogelijkheden voor een maatschappelijke carrière. Waarschijnlijk heeft de mate van zelfcontrole een zodanige invloed dat men in staat is weerstand te bieden aan de verleiding om toe te geven aan behoeftebevrediging op korte termijn. Door een ander socialisatieproces heeft de vergelijkingsgroep een hogere mate van zelfcontrole. (zie ook tabel 11.17, pagina 116). Onderzoek hiernaar zou een zinvolle aanvulling zijn op reeds uitgevoerde onderzoeken.

12.4 Onderzoeksaanbevelingen

Opvang na detentieperiode

Vele gedetineerden hebben laten weten dat de nazorg na de detentieperiode zwaar onvoldoende is. Men wordt met een treinkaartje naar huis gestuurd en vaak heeft men geen huis meer. Ook financiën zijn een probleem; men heeft geen geld. Wij denken dat hierin zeker verbeteringen mogelijk zijn. In Amerika kent men het systeem dat men na de detentieperiode,

als men nog voorwaardelijke straf heeft, in een huis geplaatst wordt waar men het leven weer kan opbouwen. Men komt in een huis met een toezichthouder.

Men is verplicht om werk te zoeken en moet op het rechte pad blijven, anders wordt men direct teruggeplaatst in detentie. Het roept de vraag op of dit in Nederland mogelijk zou kunnen werken. Het zou toch ook in ons land mogelijk kunnen en moeten zijn om gedetineerden in een opvanghuis op te vangen? Men kan dan een uitkering aanvragen, werk gaan zoeken en proberen het leven op de rit te zetten. Ook het idee van één van de gedetineerden om te werken in de detentieperiode en 'loon' apart te zetten voor de periode na detentie, vinden wij geen slecht idee.

Men heeft dan alvast wat financiële armslag om in een opvanghuis van start te kunnen gaan. Vele gedetineerden zijn recidivisten. Wellicht zou het systeem zoals men dat in Amerika hanteert en dat daar succes heeft, ook hier kunnen werken.

Alternatieve/Halt straffen

De meeste gedetineerden waren rond de 12-14 jaar toen zij voor het eerst in aanraking kwamen met de politie. Meerdere gedetineerden hadden ervaring met de zogenaamde halt straffen. Dit zijn straffen, die vaak worden opgelegd als men voor het eerst in aanraking komt met de politie; het zijn straffen in de vorm van dienstverlening. Eén gedetineerde gaf aan, dat als hij in plaats van een alternatieve straf bij zijn eerste delict direct in detentie geplaatst zou zijn geworden, hij waarschijnlijk zo geschrokken zou zijn, dat het direct afgelopen zou zijn geweest met zijn criminele activiteiten. Omdat hij diverse taakstraffen heeft gekregen heeft het even geduurd voordat hij echt in detentie geplaatst werd, en toen was hij al een stuk ouder en een ervaren overvaller.

Andere gedetineerden gaven aan dat ze de taakstraffen gebruikt hebben voor handel. Tijdens het papier prikken was het "business as usual", doorgaan met drugs verkopen en minder bang om opgepakt te worden, want de politie lette niet op je.

De vraag begint de rijzen wat de meerwaarde is van taakstraffen en of taakstraffen bij beginnende delinquenten de manier is om tot hen door te laten dringen dat wat ze doen fout is. Beide auteurs zijn van mening dat wellicht bij de strafmaat gekeken kan worden naar de sociale omgeving van een jongere. Indien een jongere in een hoge "gevaren categorie" zit, bijvoorbeeld verkeerde vrienden, veel spijbelen, niet in de hand te houden door ouders, zou wellicht overwogen kunnen worden om de jongere een weekje in detentie te plaatsen in de hoop dat dit een grotere schok teweeg zal brengen. Voor jongeren uit de lage "gevaren categorie" zouden taakstraffen afdoende kunnen zijn. Dit onderwerp is ook zeer geschikt voor het uitvoeren van een onderzoek.

12.5 Beleidsaanbevelingen voor het bestrijdingsbeleid

De zelfcontroletheorie acht preventie eigenlijk alleen op een heel vroeg tijdstip mogelijk, in de kindertijd. Omdat zelfcontrole grotendeels tot stand komt binnen het gezin, richten de aanbevelingen zich op de opvoeding. Die moet worden gekenmerkt door voortdurende aandacht voor het gedrag van kinderen, waarbij consequent moet worden gereageerd op regelovertradingen. Vroegtijdige signalering en interventie kan een handvat bieden bij de preventie van probleem- en delinquent gedrag op latere leeftijd. Als het mis dreigt te gaan, is hulp mogelijk in de vorm van ondersteuning of opvoedingstrainingen die aan ouders kunnen worden aangeboden of opgelegd. Gottfredson en Hirschi pleiten voor projecten die het mogelijk maken kinderen met bepaalde risicokenmerken op zeer vroege leeftijd te onderkennen, waarna aan hun ouders pedagogische ondersteuning kan worden aangeboden.

Onderhavige auteurs zijn het daar mee eens. In dit verband is door de overheid een stap in de goede richting gezet.

Justitie is in drie steden betrokken bij de opzet van experimentele gezinsbegeleidingsprojecten met een wijkgerichte aanpak; programma *Opvoedingsondersteuning & Ontwikkeling*. In Arnhem, Alkmaar en Almere zijn drie pilot-projecten gestart.

Het doel is het ontwikkelen van een vorm van zeer intensieve gezinsbegeleiding in (risico)gezinnen met kinderen jonger dan twaalf jaar. Signalen voor gezinnen of kinderen die in aanmerking komen voor het project zijn meestal afkomstig van school, buurtnetwerk, bureau jeugdzorg, politie en de Raad voor de Kinderbescherming. Uit een analyse blijkt dat de kinderen inderdaad te maken hebben met veel problemen. Er is vrijwel altijd sprake van een cumulatie van risicofactoren. Risicofactoren en -signalen zijn bijvoorbeeld agressief gedrag, wegloupedrag door het kind, te weinig toezicht op het kind, te weinig en/of verkeerde sociale contacten, alcohol/drugsgebruik ouders, etc.

Uit de evaluatie van de drie projecten blijkt dat het bieden van ondersteuning bij de opvoeding effectief is. In bijna tweederde van de gezinnen is er een duidelijke verbetering zichtbaar. Er is een afname van het aantal risicofactoren en -signalen voor later crimineel gedrag. In sommige gevallen nemen deze factoren zelfs tot meer dan 50% af.

Verder blijkt dat de geboden ondersteuning wordt gewaardeerd door de ouders, met name omdat ook zij erkennen dat de problematiek is verminderd. Slechts tien procent van deze multi-probleem gezinnen haken tijdens de periode van ondersteuning af. Voor deze ouders, bij wie de *drangvariant* niet het beoogde effect heeft, wordt bezien welke vorm van *dwang* mogelijk is. Gezien de overwegend positieve resultaten van het opvoedingsondersteuningsprogramma zou het project landelijk ingevoerd moeten worden.

Naast het bovenvermelde project heeft het ministerie van Justitie in samenwerking met het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport het project *Communities That Care* (CTC) geïnitieerd. Ook dit project lijkt ons goed aan te sluiten bij de problematiek. De aanpak is gericht op ouders en kinderen met een vergrote kans op opvoedingsrisico's en problemen op meerdere gebieden. Het vergroten van sociale steun en cohesie en het versterken van sociale netwerken vormen daarin belangrijke pijlers. *Communities That Care* is een in de VS ontwikkeld preventie-programma. CTC is een integrale aanpak op buurt/wijkniveau gericht op het voorkomen van probleemgedrag van kinderen en jongeren van nul tot achttien jaar. Het doel van CTC op lange termijn is het creëren van wijken en buurten waarin kinderen en jongeren zich op een veilige en gezonde manier kunnen ontwikkelen.

In Nederland is gestart met een (proef)implementatie op vier locaties (Amsterdam-Noord, Rotterdam-het Oude Noorden, Arnhem en Zwolle).

De geselecteerde wijken zijn voornamelijk achterstandswijken in grote steden. In zulke wijken wonen naar verhouding veel jongeren, het schoolverzuim is hoog, men moet veelal rondkomen van een inkomen onder het sociaal minimum, etc. Samen met bewoners, instellingen en beleidsmakers/bestuurders in een wijk worden risicofactoren in de wijk in kaart gebracht. Deze risicofactoren voor drugsgebruik, jeugdcriminaliteit, schooluitval en geweld zijn voor een groot gedeelte te vinden binnen het gezin, op school, in de wijk en in de omgang met leeftijdgenoten. Er wordt niet alleen gekeken welke aspecten de kans op problemen vergroten, maar ook hoe de risico's kunnen worden verkleind. Aan de hand van deze factoren wordt een prioriteitenlijst samengesteld zodat voor iedereen duidelijk is waar in de komende periode op gericht moet worden.

Hiervoor wordt een lokaal plan ontwikkeld waarbij korte, middenlange en lange termijn doelen worden geformuleerd. Daarnaast worden er verschillende interventies gepleegd.

Dit alles is gericht op het terugdringen van de risicofactoren en het versterken van beschermende factoren in de wijk. CTC heeft in de VS goede, hoopgevende resultaten opgeleverd. De gedragsproblemen en gewelddelicten namen sterk af en de schoolprestaties verbeterden. Wanneer uit de vier pilots in Nederland blijkt dat het CTC-project succesvol is, zal deze strategie ook elders in het land kunnen worden toegepast.

Naast bovenstaande *preventieve* maatregelen willen we ook een *repressieve* maatregel onder de aandacht brengen, namelijk de methode van de *Glen Mills School*.

De Glen Mills School Nederland, een school voor sociaal-delinquente jongens naar Amerikaans model, is een vernieuwende aanpak om sociaal-delinquente jongens weer op het rechte pad te krijgen. Het in Nederland geïntroduceerde Glen Mills programma heeft in de VS goede resultaten behaald ten aanzien van het uitblijven van recidive en onderscheidt zich van de reeds bestaande programma's door verschillende uitgangspunten. Tijdens het programma worden de jongeren met een positieve instelling en met het nodige respect benaderd. Het programma gaat niet uit van de 'slechte' kanten van de jongeren maar werkt vanuit een positieve *normatieve* groeps cultuur, waarbij goed gedrag beloond wordt met privileges, promotie en status. De regels en normen die in een groep gelden worden niet door een autoriteit opgelegd, maar ontstaan vanuit het programma waarbij de studenten een belangrijke inbreng hebben. Er wordt ingespeeld op de behoefte van de jongens om bij een groep te willen horen.

Centraal in de methode van de Glen Mills School staat de aanpak van de groep en de participatie door de jongeren. In het programma leren de jongeren praktische en sociale vaardigheden en volgen ze een opleiding of arbeidstraining. De overige tijd wordt besteed aan sport en taken. Soms is voor studenten met een hoge status enige vrije tijd. Door het actieve programma is er geen tijd over voor de jongeren om rond te hangen en zich te vervelen. Door de actieve aanpak wil men de jongeren leren ook hun vrije tijd zinvol te besteden. De jongeren die hun opleiding hebben afgesloten krijgen aan het einde van het programma de garantie dat ze een baan hebben of zijn aangenomen op een erkende opleiding. Na vertrek vanuit school vindt nabegeleiding en job-coaching plaats om te voorkomen dat de jongeren terugvallen in hun oude gedrag. Aangezien de capaciteit van de school echter minimaal is (50 bedden), lijkt ons uitbreiding hiervan aanbevelenswaardig.

12.6 Overdenkingen

Tot slot hebben beide auteurs van de scriptie bepaalde zienswijzen bijgesteld tijdens het onderzoek en hebben bepaalde zaken diepe indruk bij hen achtergelaten. In deze laatste paragraaf een impressie.

Eén van de auteurs was bij aanvang van het onderzoek van mening dat zwaardere straffen zouden helpen in de strijd tegen criminaliteit. Tijdens het onderzoek heeft zij deze mening langzaam herzien. Vele respondenten bleven koud over de lengte van detentie en gaven aan dat de lengte van detentie niet van invloed was op hun criminele gedrag, met andere woorden het was voor hen geen reden om te stoppen met criminaliteit. De gedachte werd losgelaten dat zwaardere straffen zouden helpen in de strijd tegen criminaliteit en vele gedachten deden de opmars zoals betere opvang na de detentieperiode en andere vormen van strafmaat.

De andere auteur was bij aanvang van het onderzoek van mening dat men tijdens een overval in verweer zou moeten komen. Tijdens het onderzoek heeft ook zij haar mening herzien.

Daar waar bij overvallen dodelijke of gewonde slachtoffers zijn gevallen, is dit allemaal het gevolg van het in geweer komen van slachtoffers naar overvallers toe.

De respondenten uit de onderzoeksgroep hebben het beeld gegeven dat het de overvaller niet om de persoon in kwestie gaat, maar om de goederen, het geld. De overvaller die geconfronteerd wordt met een slachtoffer dat tegenwerkt, raakt in paniek en doet dingen die hij eigenlijk niet van plan was. De meeste overvallers hebben wapens bij zich en men heeft niet de bedoeling deze te gebruiken, maar als het mis gaat worden deze wapens gebruikt met alle gevolgen van dien. De vraag is dan ook of het de moeite waard is om je leven in de waagschaal te stellen voor goederen of geld. De auteur is nu van mening dat men geen verzet moet plegen als een overval plaats vindt, maar Rustig moet blijven, Aanvaarden, Afgeven en Kijken.” (RAAK)¹

Iedere gedetineerde heeft zijn of haar eigen verhaal. Het leven in detentie is duidelijk een ander leven dan buiten detentie. Gebruik van wapens en drugs is voor hen gewoon en meerdere gedetineerden houden rekening met een gewelddadige dood op jonge leeftijd. Het verschil in normbesef was tijdens de interviews soms schokkend te noemen. Aan de andere kant lieten sommige gedetineerden ons ook kennis maken met hun optimisme en vrolijkheid die hen op de been hield. Sommige uitspraken van gedetineerden zullen we nooit vergeten. Aan de gedetineerde die na deze detentieperiode op zoek zou gaan naar betrouwbare en eerlijke criminelen om een eerlijke wiethandel te gaan opzetten zullen we nog vaak denken. Ook de gedetineerde die een grapje uithaalde met de SRV wagen en maar niet kon begrijpen dat men de grap er niet van kon inzien, de gedetineerde die bij zijn eerste overval per ongeluk een pomphouder dood steekt, de overvaller die tijdens de overval op een juwelier geen hamer bij zich had om de vitrines in te slaan; het zijn allemaal verhalen die ons bij zullen blijven. Tot slot eindigen we met een treffende uitspraak van een professionele overvaller “van een hoer maak je geen huisvrouw, van mij geen modelburger”.

¹ Jaaroverzicht 2002 “Overvallen in Nederland”.

Literatuurlijst

- Aalberts, M. & Kamminga, E. (1983). *Politie en allochtonen*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Abram, K.M. (1989). The effect of co-occurring disorders on criminal careers: Interaction of antisocial personality, alcoholism, and drug disorders. *International Journal of Law and Psychiatry*, 2/3, 133-148.
- Aken, M.A.G. van & Heutinck, C. (1998). Daders, slachtoffers en andere tegenslag, in: M. Junger & J. Dronkers (red.), *Persoonlijkheid tijdens de basisschoolleeftijd als voorloper van probleemgedrag in de late adolescentie*. (pp.109-128). Amsterdam: University Press.
- Allen, J.P., Leadbeater, B.J. & Aber, J.L. (1990). The relationship of adolescents' expectations and values to delinquency, hard drug use, and unprotected sexual intercourse. *Development and Psychopathology*, 2, 85-98.
- Amelang, M.J., Schahn, J. & Kohlmann, D. (1988). Techniken der Neutralisierung: eine modeltestende Untersuchung auf der Basis offizieller und selbstberichteter Delinquenz. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, 71-3, 178-191.
- Andel, H.G. van & Hoekert-van der Wind, M. (1987). *Eindevaluatie VIC-project; veiligheid, informatie controle in het openbaar vervoer*. Den Haag: Ministeries van Justitie en Verkeer en Waterstaat, WODC.
- Anderson, C.A. & Anderson, D.C. (1984). Ambient temperature and violent crime: Tests of the linear and curvilinear hypotheses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 91-97.
- Angenent, H.L.W. (1972). Moral judgements. *Abstracts on Criminology and Penology*, 12-5, 529-537.
- Angenent, H.L.W. (1976). *Opvoeding en persoonlijkheidsontwikkeling*. Nijkerk: Intro.
- Angenent, H.L.W. (1991). *Achtergronden van jeugdcriminaliteit*. Houten/Antwerpen: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Arbuthnot, J., Gordon, D.A. & Jurkovic, G.J. (1987). Handbook of juvenile delinquency, in: H.C. Quay (red.), *Personality*. New York: John Wiley and Sons.
- Baarda, D.B. & Goede, M.P.M. de (1999). *Basisboek Statistiek met SPSS voor Windows. Inleiding elementaire statistiek en handleiding voor het verwerken en analyseren van onderzoeksgegevens met SPSS voor Windows*. Groningen: Stenfert Kroese.
- Baarda, D.B. & Goede, M.P.M. de (2000). *Basisboek Methoden en technieken. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*. Groningen: Stenfert Kroese.
- Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Meer-Middelburg, A.G.E. van der (2000). *Basisboek Open interviews. Praktische handleiding voor het voorbereiden en afnemen van open interviews*. Groningen: Stenfert Kroese.
- Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Teunissen, J. (2000). *Basisboek Kwalitatief onderzoek. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Stenfert Kroese.
- Bahr, St. J. (1979). Family determinants and effects of deviance, in: W.R. Burr, R. Hill, F.I. Nye & I.L. Reiss (red.), *Contemporary theories about the family (Vol.I, pp.615-643)*. Current patterns of parental authority. *Development Psychology Monograph*, 4, 1-103.

- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Becker, G.S. (1968). Crime and Punishment: An economic approach. *Journal of Political Economy*, vol. 76, no.2.
- Becker, H.S. (1963). *Outsiders*. New York: The Free Press.
- Becker, W.C. (1964). Consequences of different kinds of parental disciplin, in: M.L. Hoffman & L.W. Hoffman (red.), *Review of child development research, Vol. 1*. New York: Wiley.
- Becker, J.W. & Wit, J.S.J. de (2000). *Secularisatie in de jaren negentig*. Den Haag: SCP.
- Beke, B.M.W.A. & Kleiman, W.M. (1993). *De harde kern in beeld. Jongeren en geweldscriminaliteit*. Utrecht: Uitgeverij SWP.
- Berg, E.C. & Oppen, W.A.C. van (1993). *Criminaliteitspreventie op bedrijventerreinen; beveiliging door middel van publiek-private samenwerking*. Den Haag: Ministerie van Justitie, Directie Criminaliteitspreventie.
- Berndt, T.J. (1979). Developmental changes in conformity to peers and parents. *Developmental Psychology*, 15, 606-616.
- Bink, J.P. et al. (1993). *Veilig parkeren in Zandvoort; evaluatie van de aanpak in het seizoen 1992*. Baarn: Spectra.
- Bixenstine, V.E., DeCorte, M.S. & Bixenstine, B.A. (1976). Conformity to peer-sponsored misconduct at four grade levels. *Developmental Psychology*, 12, 226-236.
- Bovenkerk, F. (2001). *Misdaadprofielen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Bovenkerk, F. & Leuw, E. (2003). Website Ministerie van Justitie. WODC databank interventiestrategieën. *De wetenschappelijke benadering van criminaliteit*.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol.1. Attachment*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1974). *Attachment and loss: Vol.2. Separation: Anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Box, S. (1981). *Deviance, reality, and society*. Londen-New York: Holt, Rinehart en Winston.
- Brassé, P. (1989). Jonge Turken en Marokkanen: vreemdelingen of medeburgers, in: R.A.C. Hoksbergen, R. van der Meer & G.P. Schoon (red.), *Adolescenten in vele gedaanten*. Amsterdam-Lisse: Swets en Zeitlinger.
- Braster, J.F.A. (2000). *De kern van casestudy's*. Assen: Van Gorcum.
- Brennan, T., Huizings, D. & Elliot, S.S. (1978). *The social psychology of runaways*. Lexington: Lexington Books.
- Breznitz, T. (1975). Juvenile delinquents perception of owns and other's commitment to delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 12-2, 124-132.
- Briar, S. & Piliavin, I. (1965). Delinquency, situational inducements, and commiment to conformity. *Social Problems*, 13, 35-45.

- Bridgman, B.J., Bank, B.J. & Marlin, M.M. (1980). Parental and peer influence on adolescents. *Social Forces*, 58-4, 1057-1079.
- Brink, G.J.M. van den (2001). *Geweld als uitdaging*. Utrecht: NIZW.
- Brink, G.J.M. van den (2002). *Mondiger of moeilijker? Een studie naar de politieke habitus van hedendaagse burgers*. WRR Voorstudies en Achtergronden nr. V115. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Brittain, C.V. (1963). Adolescent choices and parent-peer cross-pressures. *American Sociological Review*, 28, 391-395.
- Brown, B.B., Mounts, N., Lamborn, S.D., & Steinberg, L. (1993). Parenting practices and peer group affiliation in adolescence. *Child Development*, 64, 467-482.
- Bruinsma, G.J.N. (1985). *Criminaliteit als sociaal leerproces. Een toetsing van de differentiële associatietheorie in de versie van K.D. Opp*. Arnhem: Gouda Quint.
- Bruinsma, G.J.N. (2001). Tegen de regels IV, in: E. Lissenberg, S. van Ruller & R. van Swaaningen (red.), *Differentiële associatie en sociaal leren*. (pp.119-133). Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Bruinsma, G.J.N. & Bunt, H. van de (1993). Rationele keuze en criminaliteit. Themanummer *Tijdschrift voor Criminologie*, 35.
- Buffalo, M.D. & Rodgers, J.W. (1971). Behavioral norms, moral norms, and attachment: problems of deviance and conformity. *Social Problems*, 19, 101-113.
- Burik, A.E. et al. (1994). *Eindrapportage voorbeeldprojecten winkelcriminaliteit*. Amsterdam: Van Dijk, Van Soomeren en Partners.
- Bursik, R.J. & Grasmick, H.G. (1993). *Neighborhoods and crime*. New York: Lexington.
- Caron, C. & Rutter, M. (1991). Comorbidity in child psychopathology: Concepts, issues, and research strategies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 7, 1063-1080.
- Caspi, A. (1993). Why maladaptive behaviors persist: Sources of continuity and change across the life course, in: D.C. Funder, R.D. Parke, C. Tomlinson-Keasy & K. Widaman (red.), *Studying lives through time*. Washington: American Psychological Association (APA).
- Caspi, A., Elder, G. & Bem, D. (1987). Moving against the world: Life-course patterns of explosive children. *Developmental Psychology*, 23, 308-313.
- Caspi, A. & Bem, D.J. (1990). Personality continuity and change across the life course, in: L.A. Pervin (red.), *Handbook of personality: Theory and research*. (pp. 549-575). New York: Guilford Press.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1994). *Vijfennegentig jaren statistiek in tijdreeksen 1899-1994*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Centraal Bureau voor de Statistiek /Website CBS/cijfers/statline
- Cernovich, S.A. (1978). Value orientations and delinquency involvement. *Criminology*, 15-4, 443-458.
- Chaiken, J. (1974). *The impact of police activity on crime; robberies on the New York City Subway System*. Santa Monica (CA): Rand.

- Chandler, M. (1973). Egocentrism and antisocial behavior: The assessment and training of social perspective-taking skills. *Development Psychology*, 9, 326-332.
- Clarke, R.V. (1992). *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. New York: Harrow and Heston.
- Clarke, R.V. (1995). Situational Crime Prevention, in: M. Tonry & D.P. Farrington (red.), *Crime and Justice*. (pp.91-150). Chicago: The University of Chicago Press.
- Clarke, R.V., Field, S. & McGrath, G. (1991). Target hardening of banks in Australia and displacement of robberies. *Security Journal*, 1, 84-90.
- Clarke, R.V. & Weisburd, D. (1994). Diffusion of crime control benefits, in: R.V. Clarke (red.), *Crime Prevention Studies, vol II*. (pp. 165-183). Monsey, N.Y.: Criminal Justice Press.
- Clasen, D.R. & Brown, B.B. (1985). The multidimensionality of peer pressure in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 14-6, 451-468.
- Cloward, R.A. & Ohlin, L.A. (1961). *Delinquency and Opportunity*. Glencoe: The Free Press.
- Cohen, A.K. (1955; 1971). *Delinquent boys. The culture of the gang*. Glencoe: The Free Press.
- Cohen, L.E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44, 588-608.
- Cohen, L.E. & Vila, B.J. (1996). Self-Control and Social Control: An Exposition of the Gottfredson-Hirschi/Sampson-Laub Debate. *Studies on Crime and Crime Prevention*, 2, 125-150.
- Cohn, E.G. (1990). Weather and crime. *British Journal of Criminology*, 30, 51-64.
- Colder, J.C. (1988). *Het winkelcentraproject; preventie van kleine criminaliteit*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Cornish, D.B. & Clarke, R.V. (1986). *The reasoning criminal. Rational choice perspectives on offending*. New York: Springer Verlag.
- Costanzo, Ph.R. & Shaw, M.E. (1966). Conformity as a function of age level. *Child Development*, 37, 967-975.
- Cromwell, P.F., Olson, J.N. & Wester Avary, D. (1991). *Breaking and Entering: An Ethnographic Analyses of Burglary*. Newbury Park: Sage.
- Dekker, P. (2000). Vijfentwintig jaar politieke betrokkenheid en participatie, in: A.E. Bronner (red.), *Recente ontwikkelingen in het marktonderzoek* (jaarboek 2000 van de NVMI). Haarlem: De Vrieseborch.
- Dekker, P. (2002). *De oplossing van de civil society; over vrijwillige associaties in tijden van vervagende grenzen*. Den Haag: SCP.
- Dessens, J., Jansen, W., Hart, H., 't & Landsheer, H. (1998). Daders, slachtoffers en andere tegenslag, in: M. Junger & J. Dronkers (red.), *Ongewenste uitkomsten bij adolescenten: 'aanleg', cumulatie of toeval ?* (pp.90-105).

- Dijk, J.J.M. van (2002). Actuele criminologie, in: J.J.M. van Dijk, H.I. Sagel-Grande & L.G. Toornvliet (red.), *Maatschappij en criminaliteit: het sociologische perspectief*. (pp. 123-159). Den Haag: Sdu Uitgevers BV.
- Dijk, J.J.M. van (2002). Actuele criminologie, in: J.J.M. van Dijk, H.I. Sagel-Grande & L.G. Toornvliet (red.), *De persoon van de dader: het psychologische perspectief*. (pp. 93-121). Den Haag: Sdu Uitgevers BV.
- Donselaar, J. van (1979). *Het woordenboek van het Surinaams-Nederlands*. Muiderberg: Coutinho.
- Dornbusch, S.M., Carlsmith, J.M., Bushwall, S.J., Ritter, P.L., Leiderman, H., Hastorf, A.H., & Gross, R.T. (1985). Single parents, extended households, and the control of adolescents. *Child Development*, 56, 326-341.
- Douvan, E. & Adelson, J. (1966). *The adolescent experience*. New York: Wiley.
- Dykstra, P.A. (1998). Daders, slachtoffers en andere tegenslag, in: M. Junger & J. Dronkers (red.), *De lange-termijngevolgen van een 'ongelukkige' jeugd*. (pp.19-45). Amsterdam: University Press.
- Egg, R. & Sponcel, R. (1978). Bagatelldelinquenz und Techniken der Neutralisierung. Eine Empirische Prüfung der Theorie von Sykes und Matza. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, 61-1, 38-50.
- Elias, N. (1995). *Het civilisatieproces*. Utrecht: Het Spectrum BV.
- Elliot, D.S. (1993). Health-enhancing and health-compromising lifestyles, in: S.G. Millstein, A.C. Petersen & A.O. Nightingale (red.), *Promoting the health of adolescents. New directions for the twenty-first century*. (pp. 119-145). New York: Oxford University Press.
- Elliot, D.S. & Voss, H. (1974). *Delinquency and dropout*. Lexington, D.C. Heath.
- Elliot, D.S., Huizinga, D. & Ageton, S.S. (1985). *Explaining delinquency and drug use*. Boulder, Behavioral Research Institute, 1982. Beverly Hills: Sage.
- Elsinga, M. & Wassenberg, F. (1991). *Kleine criminaliteit in de na-oorlogse etagebouw*. Delft: Delftse Universitaire Pers.
- Emmerich, W., Goldman, K.S. & Shore, R.E. (1971). Differentiation and development of social norms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 18-3, 323-353.
- Eppink, A. (1981). *Kind zijn in twee culturen*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Erickson, M.L. & Empey, L.T. (1965). Class position, peers, and delinquency. *Sociology and Social Research*, 49, 269-282.
- Farrington, D.P. (1991). Childhood aggression and adult violence: Early precursors and later-life outcomes, in: D.J. Pepler & K.H. Rubin (red.), *The development and treatment of childhood aggression*. Hillsdale NJ: Lawrence Erlbaum.
- Farrington, D.P. (1995). The development of offending and antisocial behavior from childhood: key findings from the Cambridge Study in delinquent behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 36, 929-964.
- Farrington, D.P. & Junger, M. (1995). Illnesses, injuries and crime, Accidents, self-control and crime. *Journal of Criminal Behavior and Mental Health*, 5, 255-478.

- Fasick, F.A. (1984). Parents, peers, youth culture and autonomy in adolescence. *Adolescence*, 19-73, 143-157.
- Felson, M. (1994). *Crime and everyday life: Insight and implications for society*. Thousand Oaks (CA): Pine Forge.
- Felson, M. & Clarke, R.V. (1993). *Routine Activity and Rational Choice. Advances in Criminological Theory*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Felson, M. & Cohen, L.E. (1980). Human Ecology and Crime: A Routine Activity Approach. *Human Ecology*, 8, 389-406.
- Fergusson, D.M., Horwood, L.J. & Lynskey, M.T. (1995). The stability of disruptive childhood behaviors. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 23, 379-396.
- Field, S. (1992). The effect of temperature on crime. *British Journal of Criminology*, 32, 340-351.
- Franken, H. (1983). Economische analyse van het strafrecht, in: *Bij deze stand van zaken: Bundel opstellen aangeboden aan A.L. Melai*. (pp.117-132). Arnhem: Gouda Quint.
- French, S.A., Sotry, M. & Downes, B. (1995). Frequent dieting among adolescents: Psychosocial and health behavior correlates. *American Journal of Public Health*, 5, 695-701.
- Gabor, Th. (1985). Incapacitation policies; their applicability to the Canadian situation. *Canadian Journal of Criminology*, 4, 409-428.
- Gemert, F. van (1998). *Ieder voor zich. Kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Giordano, P.C., Cernkovich, S.A. & Pugh, M.D. (1986). Friendships and delinquency. *American Journal of Sociology*, 91-5, 1170-1202.
- Glueck, S. & Glueck, E. (1950). *Unraveling juvenile delinquency*. Cambridge: Harvard University Press.
- Glueck, S. & Glueck, E. (1962). *Family environment and delinquency*. Londen: Routledge and Kegan Paul.
- Glueck, S. & Glueck, E. (1972). *Identification of predelinquents*.
- Goldberg, L.R. (1990). An alternative 'description of personality': The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1216-1229.
- Goldman, F. (1981). Drug abuse, crime and economy; the dimal limits of social choice, in: J.A. Inciardi (red.), *The drugs-crime connection*. Beverly Hills: Sage.
- Gordon, R., Short, J., Cartwright, D. & Strodbeck, F. (1963). Values and gang delinquency: a study of street corner groups. *American Journal of Sociology*, 69-2, 109-128.
- Gottfredson, M. & Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press.
- Gottfredson, S. & Gottfredson, D.M. (1994). Behavioral prediction and the problem of incapacitation. *Criminology*, 3, 441-474.

- Graaf, H. van de & Hoppe, R. (1996). *Beleid en politiek. Een inleiding tot de beleidswetenschap en de beleidkunde*. Bussum: Dick Coutinho.
- Grandjean, C. (1988). *Les Effects des mesures de sécurité: L' exemple des attaques a main armée contre les établissements bancaires en Suisse (1979-1985)*. Grusch: Verlag Ruegger.
- Grandjean, C. (1990). Bank robberies and psysical security in Switzerland: acase study of the escalation and displacement phenomena. *Security Journal*, 3, 155-159.
- Grapendaal, M., Leuw, E, & Nelen, J.M. (1991). *De economie van het drugsbestaan: Criminaliteit als expressie van levensstijl en loopbaan*. Gouda: Quint.
- Grasmick, H.G., Tittle, C.R., Bursik Jr., R.J. & Arneklev, B.J. (1993). Testing the core empirical implications of Gottfredson and Hirschi's Theory of Crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1, 5-29.
- Greenberg, D. (1977). Delinquency and the age structure of society. *Contemporary Crises*, 1-2, 189-223.
- Gruter, P. & Oosterwijk, C. van (1996). *Jonge overvallers in de Randstad. Tussen geldgebrek en tijdsverblijf*. Den Haag: Huisdrukkerij Politie Haaglanden.
- Haan, J. de & Huysmans, F. (2002). *E-cultuur, een empirische verkenning*. Den Haag: SCP.
- Haga, M. (1994). *Alkmaarse schoolwoningen dringen vandalisme terug*. Alkmaar: Gemeente Alkmaar, Afdeling Bestuurlijke Preventie.
- Haran, J.F. & Martin, J.M. (1984). The armed urban bank robber: A profile. *Federal Probation*, 48, 47-73.
- Hartup, W.W. (1970). Peer interaction and social organization, in: P.H. Mussen (red.), *Carmichael's manual of child psychology*. New York: Wiley.
- Hauber, A.R. et al. (1994). *Stadswachten; effectiviteit, draagvlak en organisatorische aspecten*. Den Haag: Ministerie van Justitie, Directie Criminaliteitspreventie.
- Heather, N. (1979). The structure of delinquent values: A reported grid investigation. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 18, 263-275.
- Hepburn, J.R. (1977). The impact of police intervention upon juvenile delinquency. *Criminology*, 15, 235-264.
- Herrnstein, R.J. (1995). *Crimogenic traits*. San Franscisco CA: ICS.
- Hesseling, R.B.P. (1994). *Stoppen of verplaatsen? Een literatuuronderzoek over gelegenheidsbeperkende preventie en verplaatsing van criminaliteit*. Arnhem: Gouda Quint.
- Hesseling, R.B.P. & Wees, E.H.M. van (1991). *Huismeesters in problematische wooncomplexen; het effect van huismeesters op criminaliteit en verhuurbaarheid in de na-oorlogse etagebouw*. Den Haag: Ministerie van Justitie, WODC.
- Heus, P. de, Leeden, R. van der & Gazendam, B. (1995). *Toegepaste data-analyse*. Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg.

- Heutinck, C. (1997). *Persoonlijkeids- en omgevingsfactoren als voorlopers van antisociaal gedrag: Een longitudinaal onderzoek van basisschoolleeftijd tot late adolescentie*. Nijmegen: K.U., Doctoraalscriptie Vakgroep Ontwikkelingspsychologie.
- Hindelang, M.J. (1970). The commitment of delinquents to their misdeeds: do delinquents drift? *Social Problems*, 17-4, 502-509.
- Hindelang, M.J. (1973). Causes of delinquency: a partial replication and extension. *Social Problems*, 20, 471-487.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hirschi, T. & Gottfredson, M. (1994). The generality of deviance, in: T. Hirschi & M. Gottfredson red.), *The generality of deviance*. (pp.1-22). New Brunswick NJ: Transaction Publishers.
- Hoeven, E. van der (1985). *Allochtone jongeren bij de jeugdpolitie I*. Den Haag: CWOK.
- Homans, G.C. (1966). *Individu en gemeenschap*. Utrecht.
- Hoogerwerf, A. (1987). De levensloop van problemen. *Beleidswetenschap*, 1, 159-181.
- Hudgins, W. & Prentice, N. (1973). Moral judgement in delinquent and non-delinquent adolescents and their mothers. *Journal of Abnormal Psychology*, 82, 145-152.
- Huey, S.J. & Weisz, J.R. (1997). Ego control, ego resiliency, and the Five Factor Model as predictors of behavioral and emotional problems in clinic-referred children and adolescents. *Journal of Abnormal Psychology*, 106, 404-415.
- Hunter, R.D. & Jeffery, C.R. (1997). Preventing convenience store robbery through environmental design, in: R.V. Clarke (red.), *Situational crime prevention: Successful case studies*. (pp. 191-199). Guilderland: Harrow and Heston.
- Introumart bv (1995). *Criminaliteitspreventie door burgers; achtergronden en effecten van preventie op basis van een nadere analyse van de Politie-monitor Bevolking 1993*. Den Haag: Ministerie van Justitie, Directie Criminaliteitspreventie.
- Irwin, C.E. (1993). Adolescence and risk-taking: How are they related?, in: N.J. Bell & R.W. Bell (red.), *Adolescent Risk-Taking*. Newbury Park CA: Sage Publications.
- Jacobs, M. & Essers, A. (2003). De misdaad van de straat. Op zoek naar achtergronden van veelplegers. *Tijdschrift voor Criminologie*, 2, 140-152.
- Jager, H. de & Mok, A.L. (1983). *Grondbeginselen der Sociologie. Gezichtspunten en begrippen*. Leiden/Antwerpen: Stenfert Kroese B.V.
- Janssens, J.M.A.M., Vermulst, A.A., Houtmans, M.J.M. & Gerris, J.R.M. (1998). Daders, slachtoffers en andere tegenslag, in: M. Junger & J. Dronkers (red.), *Probleemgedrag van jongeren in relatie tot hun persoonlijkheid en opvoeding*. (pp.133-149). Amsterdam: University Press.
- Jefferson, T.W. & Johnson, J.H. (1991). The relationship of hyperactivity and sensation seeking to delinquency subtypes. *Criminal Justice and Behavior*, 18, 195-201.
- Jensen, G.F. (1972). Parent, peers and delinquent actions: a test of the differential association perspective. *American Journal of Sociology*, 78-3, 562-575.

- Johnson, R.E. (1979). *Juvenile delinquency and its origins, an integrated theoretical approach*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Jol, C. & Dorenbos, J.W.M. (1996). Kleine criminaliteit door scholieren. *Kwartaalschrift Onderwijsstatistiek*, 2, 4-7.
- Junger, M. & Zeilstra, M. (1989). *Deviant gedrag en slachtofferschap onder jongens uit etnische minderheden I*. Arnhem: Gouda Quint.
- Junger, M., Terlouw, G., Heijden, P. van der & Rutenfrans, C. (1995). Zelfcontrole, ongevallen en criminaliteit. *Tijdschrift voor Criminologie*, 37, 2-21.
- Junger, M. & Wieringsma, A. (1995). The relations between accidents, deviance and leisure time. *Criminal Behavior and Mental Health*, 5, 144-173.
- Junger, M. & Laan, A.M. van der (1997). *Risicogedrag, zelf-controle en omgeving: naar een theoretisch kader*. Leiden: NSCR/NISCALE.
- Junger-Tas, J. (1972). *Kenmerken en sociale integratie van jeugddelinquenten*. Brussel: Studiecentrum voor Jeugdmisdadigheid.
- Junger-Tas, J. (1983). *Jeugddelinquentie. Achtergronden en justitiële reactie*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Junger-Tas, J., Kruissink, M. & Laan, P.H. van der (1992). *Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit en de justitiële jeugdbescherming: Periode 1980-1990*. Arnhem: Gouda Quint.
- Jurkovic, G.J. (1980). The juvenile delinquent as a moral philosopher. A structural-developmental perspective. *Psychological Bulletin*, 88-3, 709-727.
- Justitie/BZK (2002). *Naar een veiliger samenleving*. Den Haag.
- Kandel, D.B. (1978). Homophily, selection and socialization in adolescent friendships. *American Journal of Sociology*, 84-2, 427-436.
- Kaufman, P. & Verbraeck, H. (1987). De omweg naar Achmed: een methodologische verantwoording van een onderzoek onder Marokkaanse verslaafden. *Migrantenstudies*, 3-1, 20-31.
- Ketterlinus, R.D., Lamb, M.E. & Nitz, K.A. (1994). Adolescent nonsexual and sex-related problem behaviors: Their prevalence, consequences, and co-occurrence, in: R.D. Ketterlinus & M.E. Lamb (red.), *Adolescent problem behaviors. Issues and research*. (pp. 17-39). Hillsdale NJ: Lawrence Erlbaum.
- Killias, M. (1981). Kriminelles Verhalten wird gelernt, aber wie? *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, 64-6, 329-342.
- Kleemans, E. (2001). Tegen de regels IV, in: E. Lissenberg, S. van Ruller & R. van Swaaningen (red.), *Rationele keuzebenaderingen*. (pp.153-170). Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Kohlberg, L. (1964). Development of moral character and moral ideology, in: M.L. Hoffman & L.W. Hoffman (red.), *Review of child development research, vol.1*. New York: Russel Sage Foundation.
- Koot, W. (1989). Surinaamse jongeren in Nederland, in: R.A.C. Hoksbergen, R. van der Meer & G.P. Schoon (red.), *Adolescenten in vele gedaanten*. Amsterdam-Lisse: Swets en Zeitlinger.

- Koppen, P.J. van (1998). Hel leven van een crimineel gaat niet over rozen: Het voorkomen van georganiseerd misdaad. *Advocatenblad*, 78, 365-368.
- Koppen, P.J. van & Lochun, S.K. (1997). Portraying perpetrators: The validity of offender descriptions by witnesses. *Law and Human Behavior*, 21, 663-687.
- Koppen, P.J. van & Jansen, R.W.J. (1999). The time to rob: Variations in time of number of commercial robberies. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 36, 7-29.
- Koppen, P.J. van, Keijser, J. de & Poot, C. de (2001). Liberalisering van overvallen. Effect van avondopenstelling van winkels op het aantal overvallen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 3, 275-286.
- Kornhauser, R.R. (1978). *Social Sources of Delinquency: An Appraisal of Analytic Models*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kraus, J. (1977). Causes of delinquency as perceived by juveniles. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 21-1, 79-86.
- Kroese, G.J. & Staring, R.H.J.M. (1993). *Prestige, professie en wanhoop: Een onderzoek onder gedetineerde overvallers*. Arnhem: Gouda Quint.
- Kruize, P. (2002). Een typologie van overvallers? De balans op basis van drie daderonderzoeken naar overvallers. *Tijdschrift voor Criminologie*, 4, 327-335.
- Kuipers, S.B.M., Mensink, C. & Zwart, W.M. de (1993). *Jeugd en riskant gedrag. Roken, drinken, druggebruik en gokken onder scholieren vanaf tien jaar*. Nieuwegein: Van den Boogaard.
- Landau, S.F. & Fridman, D. (1993). The seasonality of violent crime: The case of robbery and homicide in Israel. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30, 163-191.
- La Pierre, R.T. (1934). Attitudes versus actions. *Social Forces*, 13, 230-237.
- Lawrence, R. (1985). Schoolperformance, containment theory and delinquent behavior. *Youth and Society*, 17-1, 69-96.
- Leeuwen, P. van, Oomen, C.P. & Oomen, Chr. M. (1974). *Een poenametrisch onderzoek bij enkele fiscale delicten en daarmee vergelijkbare commune delicten*. Deventer: Kluwer.
- Liska, A.E. (1975). Causal structures underlying the relationship between delinquent involvement and delinquent peers. *Sociology and Social Research*, 58-1, 23-36.
- Liska, A.E. (1978). Deviant involvement, associations and attitudes: specifying the underlying causal structure. *Sociology and Social Research*, 63, 73-88.
- Liska, A.E. & Reed, M.D. (1985). Ties to conventional institutions and delinquency: estimating reciprocal effects. *American Sociological Review*, 50, 547-560.
- Lissenberg, E. (2001). Tegen de regels IV, in: E. Lissenberg, S. van Ruller & R. van Swaaningen (red.), *Definitives van criminaliteit*. (pp.31-50). Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Loeber, R. (1988). Natural histories of conduct problems, delinquency, and associated substance use. Evidence for developmental progressions, in: B.B. Lahey & A.E. Kazdin (red.), *Advances in clinical child psychology*, 11, 73-124. New York: Plenum Press.

- Loeber, R. (1997). *Ontwikkelingspaden en risicoprofilen voor ernstige jeugddelinquentie en hun relevantie voor interventies: Nooit te vroeg en nooit te laat*. Amsterdam: VU, Inaugurale rede.
- Loeber, R., Farrington, D.P. & Waschbusch, D.A. (1998). 'Serious and violent juvenile offenders' in: R. Loeber & D.P. Farrington (red.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions*. (pp. 13-29). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Maccoby, E.E. (1992). The role of parents in the socialization of children: An historical overview. *Developmental Psychology*, 28, 1006-1017.
- Maccoby, E.E. & Martin, J.A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction, in: P.H. Mussen (red.), *Handbook of child development, Vol.IV. Socialization, personality, and social development*. (pp.1-101). New York: Wiley.
- Maliepaard, R. (1985). *Achtergronden van deviant gedrag bij allochtone jongeren*. Den Haag: CWOK.
- Marsden, J.S. (1990). *Bank robbery; strategies for reduction*. Melbourne: Australian Bankers Association.
- Martinson, R. (1974). What works? Questions and answers about prison reform. *The Public Interest*, 35, 22-54.
- Matza, D. (1964). *Delinquency and drift*. New York: John Wiley and Sons.
- Matza, D. & Sykes, G.M. (1957). Techniques of Neutralization. A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22, 664-670.
- Matza, D. & Sykes, G.M. (1961). Juvenile Delinquency and Subterranean Values. *American Sociological Review*, 26, 712-719.
- Merton, R.K. (1957; 1968). *Social theory and social structure*. New York: The Free Press.
- Miedema, S. (2001). Tegen de regels IV, in: E. Lissenberg, S. van Ruller & R. van Swaaningen (red.), *Subculturele benaderingen*. (pp. 207-227). Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Miedema, S. (2002). Onderzoek nader onderzocht: een vergelijkende analyse van etnografisch onderzoek naar de relatie tussen etniciteit, groepsvorming en delinquentie bij jongens. *Tijdschrift voor Criminologie*, 2, 150-161.
- Minor, W.W. (1981). Techniques of neutralization: a reconceptualization and empirical examination. *Child Development*, 49, 1255-1257.
- Minor, W.W. (1984). Neutralization as a hardening process: considerations in the modelling change. *Social Forces*, 62-2, 995-1019.
- Mitchell, J. & Dodder, R.A. (1980). An examination of types of delinquency through path analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 12-4, 307-318.
- Mitchell, J. & Dodder, R.A. (1983). Types of neutralization and types of delinquency. *Journal of Youth and Adolescence*, 12-4, 307-318.
- Moffitt, T.E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A development taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701.

- Mooij, T. (1994). *Leerlinggeweld in het voortgezet onderwijs: Sociale binding van scholieren*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Nelen, J.M., Leuw, E. & Grapendaal M. (1991). Druggebruikers aan het woord: verslaving en criminaliteit als elementen van een deviante ontwikkeling. *Justitiële verkenningen*, 9, 17-37.
- Oprinas, P.K., Basen-engquist, K., Grunbaum, J.A. & Parcel, G. (1995). The co-morbidity of violence-related behaviors with health-risk behaviors in a population of high school students. *Journal of Adolescent Health*, 16, 216-225.
- Oude Engberink, G. (1983). Buitenlandse kinderen in de Nederlandse samenleving, in: N. Neuwahl & A. de Raad (red.), *Kinderen van medelanders*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Parker, J.G. & Asher, S.R. (1987). Peer relations and later personal adjustment: are low-accepted children at risk? *Psychological Bulletin*, 102-3, 357-389.
- Patterson, G.R. (1982). *Coercive family process*. (Vol. 3). Eugene OR: Castalia Publishing Company
- Patterson, G.R., DeBaryshe, B.D. & Ramsey, E. (1989). A developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, 44, 329-335.
- Ploeg, J.D., van der, Gaemers, J. & Hoogendam, P.H. (1991). *Zwervende jongeren*. Leiden: DSWO Press.
- Poole, E.D. & Regoli, R.M. (1979). Parental support, delinquent friends and delinquency, a test of interaction effects. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 70-2, 188-193.
- Poppel, F. van & Solinge, H. van (2001). Ontwikkelingen in de levensloop, in: C. van Eijl et al. (red.), *Sociaal Nederland, contouren van de twintigste eeuw*. (pp.45-68). Amsterdam: Aksant.
- Rankin, J.H. (1977). Investigating the interrelations among social control variables and conformity. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 67-4, 470-480.
- Regoli, R.M. & Poole, E.D. (1978). The commitment of delinquents to their misdeeds: a re-examination. *Journal of Criminal Justice*, 6-3, 261-269.
- Reiss, A.J. & Rhodes, A.C. (1961). The distribution of juvenile delinquency in the social class structure. *American Sociological Review*, 26, 720-732.
- Rengier, R. (1985). Kriminologische Folgen der Bekämpfung des Bankraubs durch technische Prävention. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, 2, 104-116.
- Reuter, P. & Haaga, J. (1987). *The organization of high level drug markets; an exploratory study*. Santa Monica: Rand.
- Riley, D. (1987). Time and crime: the link between teenager lifestyle and delinquency. *Journal of Quantitative Criminology*, 3-4, 339-354.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York.
- Robins, L.N. (1966). *Deviant children Grown Up*. Baltimore: Williams & Wilkins.
- Rollins, B.C. & Thomas, D.L. (1979). Parental support, power and control techniques in the socialization of children, in: W.R. Burr, R. Hill, F.I. Nye & I.L. Reiss (red.), *Contemporary theories about the family* (Vol.I, pp.317-364). Londen: Free Press.

- Rook, A. & Leeuwenburg, J. (1991). *Eindrapport van de Stuurgroep Bestuurlijke Preventie van Criminaliteit*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken & Ministerie van Justitie.
- Ruma, E.H. & Mosher, D.L. (1967). Relationship between moral judgement and guilt in delinquent boys. *Journal of Abnormal Psychology*, 72, 122-127.
- Rutenfrans, C. & Terlouw, G.J. (1996). Zelfcontrole en delinquent gedrag. *Tijdschrift voor Criminologie* 1, 64-76.
- Sampson, R.J. & Laub, J.H. (1993). *Crime in the making. Pathways and turning points*. Cambridge: Harvard University Press.
- San, M. van (1998). *Stelen & steken. Delinquent gedrag van Curaçaose jongens in Nederland*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Sansone, L. (1992). *Schitteren in de schaduw. Overlevingsstrategieën, subcultuur en etniciteit van creoolse jongeren uit de lagere klasse in Amsterdam 1981-1990*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Schaefer, E.S. (1959). A Circumplex model for maternal behavior. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 59, 226-235.
- Schuyt, C.J.M. & Taverne, E. (2000). *1950: welvaart in zwart-wit*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Schwabe-Holein, M. (1984). Kinderdelinquenz. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*, 33-8, 301-308.
- Sebald, H. (1968). *Adolescence, a sociological analysis*. New York: Appleton Century Crafts.
- Shedler, J. & Block, J. (1990). Adolescent drug use and psychological health: A longitudinal inquiry. *American Psychologist*, 45, 612-630.
- Short Jr, J.F. (1958). Differential association with delinquent friends and delinquent behavior. *Pacific Sociological Review*, 1, 20-25.
- Short Jr, J.F. & Strodbeck, F.L. (1965). *Group process and gang delinquency*. Chicago: University of Chicago Press.
- Siegel, L.J., Rathus, S.A. & Ruppert, C.A. (1973). Values and delinquent youth: an empirical re-examination of theories of delinquency. *British Journal of Criminology*, 13, 237-245.
- Sikorski, J.B. (1996). Academic underachievement and school refusal, in: R.J. DiClemente, W.B. Hansen & L.E. Ponton (red.), *Handbook of adolescent health risk behavior*. (pp. 393-412). New York: Plenum Press.
- Slotboom, A. (1996). *Statistiek in woorden. De meest voorkomende termen en technieken*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Smith, J.A. (1980). A survey of adolescents interests: concern and information. *Adolescence*, 15-58, 475-482.
- Snyder, J.J., Dishion, T. & Patterson, G.R. (1986). Determinants and consequences of associating with deviant peers during preadolescence and adolescence. *Journal of Early Adolescence*, 6-1, 29-43.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (1996). *Sociaal en Cultureel Rapport*. Rijswijk/Den Haag: SCP/Elsevier.

- Sociaal en Cultureel Planbureau (1998). *Sociaal en Cultureel Rapport*. Rijswijk/Den Haag: SCP/Elsevier.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2002). *Sociaal en Cultureel Rapport*. Den Haag: SCP.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2003). Website SCP. *De sociale staat van Nederland*.
- Spelman, W. (1994). *Criminal incapacitation*. New York: Plenum Press.
- Starr, J.M. & Roberts, A.E. (1980). The marginal man theory: an empirical test from Malaysia. *Sociology and Social Research*, 64-4, 514-527.
- Stattin, H. & Magnusson, D. (1996). Antisocial development: A holistic approach. *Development and Psychopathology*, 8, 617-645.
- Sutherland, E.H. (1947). *Principles of Criminology*. Philadelphia: Lippincott.
- Sutherland, E.H. & Cressey, D.R. (1978; 1992). *Principles of Criminology*. New York/Philadelphia: J.B. Lippincott.
- Terlouw, G.J. & Rutenfrans, C.J.C. (1993). *Life events, social control, and delinquency. A study on the influence of life events on offending behavior among juveniles and young adults*. Paper gepresenteerd op de ASC Conferentie. Phoenix.
- Thompson, W.E. & Dodder, R.A. (1983). Juvenile delinquency explained? A test of containment theory. *Youth and Society*, 15-2, 171-194.
- Thornberry, T.P. & Christenson, R.L. (1984). Unemployment and criminal involvement: an investigation of reciprocal causal structures. *American Sociological Review*, 49-3, 398-411.
- Tolan, P.H. & Henry, D. (1996). Patterns of psychopathology among urban poor children: Comorbidity and aggression effects. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 5, 1094-1099.
- Tremblay, R.E. & Craigh, W. (1995) Developmental crime prevention, in: M. Tonry & D.P. Farrington (red.), *Building a safer society. Strategic approaches to crime prevention*, (Vol. 19, pp. 151-236. Chicago: The university of Chicago Press.
- Veenhoven, R. & Brenner, M.H. (1989). *Did the crisis really hurt? Effects of the 1980-1985 economic recession on satisfaction, mental health and mortality*. Rotterdam: Universitaire pers.
- Velarde, A.J. (1978). Do delinquents really drift? *British Journal of Criminology*, 18-1, 23-39.
- Vickers, G. (1973). Values, Norms and Policies. *Policy Sciences*, 4, 103-111.
- Vocht, A. de (1999). *Basishandboek SPSS 8 & 9 voor windows 95 & 98*. Utrecht: Bijleveld press.
- Von Hirsch, A. (1988). Selective incapacitation reexamined; the National Academy of Sciences report on criminal careers and career criminals. *Criminal Justice Ethics*, 1, 19-35.
- Voss, H.L. (1964). Differential association and reported delinquent behavior: a replication. *Social Problems*, 12, 78-85.
- Walters, G.D. (1990). *The criminal lifestyle: Patterns of serious crime conduct*. Newbury Park, CA: Sage.

- Weerman, F.M. (1995). *De relatie tussen bindingen en delinquent gedrag nader onderzocht*. Groningen: RuG, Faculteit de Rechtsgeleerdheid.
- Weerman, F.M. (2001). Tegen de regels IV, in: E. Lissenberg, S. van Ruller & R. van Swaaningen (red.), *Controlebenaderingen*. (pp.135-152). Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Weisz, J.R., Suwanlert, S., Chaiyasit, W., Wiss, B., Achenbach, T.M. & Eastman, K.L. (1983). Behavioral and emotional problems among Thai and American adolescents: parent report for ages 12-16. *Journal of Abnormal Psychology*, 102, 395-403.
- Wermölder, H. (1985). Randgroepvorming. Marginalisering en etnisering onder Marokkaanse jongeren. *Mens en Maatschappij*, 60-2, 142-161.
- Wermölder, H. (1986). Van vriendenkring tot randgroep. Marokkaanse jongeren in een oude stadswijk. *Het Wereldvenster*, 243-255.
- West, D.J. & Farrington, D.P. (1977). *The delinquent way of life*. Londen: Heinemann Educational.
- Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (2003). Website Ministerie van Justitie/WODC. *Databank Interventiestrategieën*.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (1999). *Generatiebewust beleid*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2002). *De toekomst van de nationale rechtsstaat*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- White, J.L., Moffit, T.E., Caspi, A., Bartusch, D.J., Needles, D.J. & Stouthamer-Loeber, M. (1994). Measuring impulsivity and examining its relationship to delinquency. *Journal of Abnormal Psychology*, 103, 192-205.
- Wiatrowski, M.D., Griswold, D.B. & Roberts, M.K. (1981). Social control theory and delinquency. *American Sociological Review*, 46-5, 525-541.
- Wicker, A.A. (1969). Attitudes versus actions: the reliability of verbal and overt behavioral responses to attitude object. *Journal of Social Issues*, 25, 41-78.
- Willemse, H.M. (1995). Een coup SeC. Tien jaar situationele preventie. *Justitiële verkenningen*, 3, 39-49.
- Wilson, H. (1987). Parental supervision re-examined. *British Journal of Criminology*, 27-3, 275-301.
- Wilson, J.Q. (1990). Drugs and crime, in: M. Tonry & J.Q. Wilson (red.), *Drugs and crime*, (pp. 521-545). Chicago: University of Chicago Press.
- Yates, J.F. & Stone, E.R. (1992). Risk appraisal, in: J.F. Yates. (red.), *Risk-taking behavior*. New York: John Wiley & Sons.
- Zee, S. van der, Ven, N. van de & Vriezelaar, N. (1999). *Via de bank naar de bajes. Een onderzoek naar overvallers en de overvalbestrijding*. 's-Gravenhage: Elsevier.
- Zuckerman, M. (1996). The psychobiological model for impulsive unsocialized sensation seeking: A comparative approach. *Neuropsychobiology*, 34, 125-129.

INTERVIEW STRUCTUUR OVERVALLERS

1. Respondentnummer :
- Datum interview :
- Begintijd :
- Eindtijd :
- Naam interviewer :
2. Naam inrichting :
- Locatie van de inrichting :
3. Neutralisatietechnieken :
 1. Ontkennen van verantwoordelijkheid 0
 2. Ontkennen van onrecht of schade 0
 3. Ontkennen van het slachtoffer 0
 4. Veroordelen van de veroordelaars 0
 5. Trouw aan hogere normen 0
4. Algemene indruk :

Vragenlijst

Introductie: wijzen op vrijwilligheid en anonimiteit

Om te beginnen wil ik een paar vragen stellen over uw achtergrond en de achtergrond van uw familie.

- 1.A Naam respondent
1. Geslacht (gesl) 0 (1) man
 0 (2) vrouw
2. Geboortedatum (geb dt)
- 2.A Geboorteplaats (geb.pl)
3. Hoogst afgeronde opleiding (opl) 0 (1) lagere school
 0 (2) LBO
 0 (3) MAVO
 0 (4) MBO
 0 (5) HAVO
 0 (6) HBO
 0 (7) VWO/Gymnasium
 0 (8) Universiteit
 0 (9) Anders
- 3.A Bij niet afronden opleiding, reden
4. Nationaliteit(en) (natresp) 0 (1) Nederland
 0 (2) Marokko (+eventueel Nederlands)
 0 (3) Suriname (+eventueel Nederlands)
 0 (4) Turkije (+eventueel Nederlands)
 0 (5) Nederlandse Antillen
 0 (6) Indonesië/Molukken
 0 (7) Anders
- 4.A Heeft u een verblijfsvergunning
(legaal) 0 (1) Nee, ik ben hier illegaal
 0 (2) Ja, een permanente verblijfsvergunning
 0 (3) Ja, een tijdelijke verblijfsvergunning
 0 (4) Anders.....
5. Moeder geboren in (natmo) 0 (1) Nederland
 0 (2) Marokko
 0 (3) Suriname
 0 (4) Turkije
 0 (5) Nederlandse Antillen
 0 (6) Indonesië/Molukken
 0 (7) Anders, nl:.....
- 5.A Wat is/was het beroep van uw moeder:
(moeber)
- 5.B Is uw moeder wel eens betrokken geweest bij
criminele activiteiten(moecr) 0 (2) Nee
 0 (1) Ja, tw.....

6. Vader geboren in (natva)	0 (1) Nederland 0 (2) Marokko 0 (3) Suriname 0 (4) Turkije 0 (5) Nederlandse Antillen 0 (6) Indonesië/Molukken 0 (7) Anders, nl:.....
6.A Wat is/was het beroep van uw vader (vaber)
6.B Is uw vader wel eens betrokken geweest bij criminele activiteiten(vacr)	0 (2) Nee 0 (1) Ja, tw.....
7. Heeft u broers, Ik heb (fambr)(aantal)
7.A Wat is het beroep van uw broer(s)
7.B Is/zijn uw broer(s) wel eens betrokken geweest bij criminele activiteiten (brcr)	0 (2) Nee 0 (1) Ja, tw.....
8. Heeft u zussen, Ik heb (famzu)(aantal)
8.A Wat is het beroep van uw zus(sen)
8.B Is/zijn uw zus(sen) wel eens betrokken geweest bij criminele activiteiten (zucr)	0 (2) Nee 0 (1) Ja, tw.....
9.A Heeft u kinderen? (kind)	0 (1) Nee 0 (2) Ja
9.B Heeft u contact met uw kinderen (kkind)	0 (1) Nee 0 (2) Ja 0 (3) Anders
10. Ik heb vroeger gewoond (woonthu)	0 (1) bij eigen vader en moeder 0 (2) bij eigen vader en stiefmoeder 0 (3) bij alleen vader 0 (4) bij eigen moeder en stiefvader 0 (5) bij alleen moeder 0 (6) bij familie 0 (7) bij pleeggezin/pleegouders 0 (8) in internaat 0 (9) op kamers/bij vrienden 0 (10) anders
10.A Bent u vroeger in aanraking gekomen met de Raad van de Kinderbescherming (jeurvk)	0 (2) Nee 0 (1) Ja, tw.....

Nu wil ik een aantal vragen stellen over hoe uw leven er voor de detentie uitzag. Waar woonde u? Had u een baan? Deze vragen hebben allemaal betrekking op de periode van een half jaar voor de detentie.

- 11.A Hoe woonde u voor de detentie
(woonvd) 0 (1) Zelfstandige woonruimte
0 (2) Bij familie
0 (3) Op kamers
0 (4) Bij vrienden
0 (5) Woonwagenkamp
0 (6) Dakloos
0 (7) Anders
- 11.B Had u een relatie voor de detentie?
(relvd) 0 (1) Nee, alleenstaand
0 (2) Ja, getrouwd/samenwonend
0 (3) Ja, een vriendin, maar niet samenwonend
0 (4) Anders
- 11.C Had u een half jaar voor detentie betaald werk? 0 (1) Nee, ga naar vraag 11.H
(werkvd) 0 (2) Ja, in loondienst
0 (3) Ja, als zelfstandige
- 11.D Wat voor soort werk deed u/beroep
.....
- 11.E Hoeveel uur per week werkte u
(uurw)
- 11.F Wat was de "aard" van het werk
(aard) 0 (1) Wit
0 (2) Zwart
0 (3) Grijs
- 11.G Hoe kijkt u hier tegenaan (11.F)
.....
- 11.H Had u een (aanvullende) uitkering
voor de detentie (uitkvd) 0 (1) Nee
0 (2) WW
0 (3) WWV
0 (4) WAO
0 (5) AOW
0 (6) ABW
0 (7) studiefinanciering
0 (8) weet niet
0 (9) Anders
- 11.I Hoe zag uw tijdsbesteding er voor de detentie uit?
(openvr)

De volgende vragen gaan over diverse onderwerpen en hebben 3 antwoordmogelijkheden. Mee eens, Soms mee eens en Niet meer eens. Deze vragen hebben betrekking op uw mening.

12. Vrienden	Ja (1)	Soms (2)	Nee (3)
12.1. Ik kan op mijn vrienden rekenen (vriendre)			
12.2. Mijn vrienden zijn belangrijk voor me (vriendbe)			
12.3. Ik ben tevreden met mijn vrienden (vriendte)			
12.4. Ik doe wat mijn vrienden willen (vriendwi)			
12.5. Ik vind het belangrijk dat vrienden goed over me denken (vriendde)			

13. Onderwijs	Ja (1)	Soms (2)	Nee (3)
13.1. Ik vond het leuk op school (ondleuk)			
13.2. Ik vond/vind het belangrijk om school af te maken voor mijzelf (ondafmaak)			
13.3. Ik heb mij verveeld op school (ondverv)			
13.4. Ik heb door school kunnen leren wat ik nu weet (ondweten)			

14. Familie	Ja (1)	Soms (2)	Nee (3)
14.1. Ik kan goed met mijn ouders praten (famgoed)			
14.2. Ik vond/vind het thuis gezellig (famgez)			
14.3. Ik trek me de mening van mijn ouders aan (fammen)			
14.4. Ik vind het vervelend als mijn ouders kwaad op mij zijn. (famboos)			
14.5. Thuis doe ik altijd wat mij gezegd wordt (famzeg)			
14.6. Mijn ouders zijn heel belangrijk voor me (fambel)			
14.7. Mijn ouders hebben mij streng opgevoed (famstren)			

15. Omgeving	Ja (1)	Soms (2)	Nee (3)
15.1. In de buurt waar ik ben opgegroeid is weinig criminaliteit (omge)			
15.2. In de buurt waar ik ben opgegroeid wonen veel mensen zoals ik (omgmens)			
15.3. In de buurt waar ik ben opgegroeid ken ik de meeste mensen uit mijn straat (omgken)			
15.4. Sommige programma's zoals bv 'opsporing verzocht', brengen mij op ideeën (omgtv)			
15.5. Niets op teevē kan mij nog choqueren (omgch)			

16. Uitspraken	Ja (1)	Soms (2)	Nee (3)
16.1. Iedereen moet zich voor zover mogelijk aan de regels houden. (normreg)			
16.2. Iets verbodens doen geeft niet, als je maar niet gepakt wordt. (normpak)			
16.3. Kwaad met kwaad vergelden is oké. (normkwa)			
16.4. Ik houd altijd eerst rekening met mij mezelf. (gewe)			
16.5. Ik denk dat ik alleen mijzelf kan vertrouwen. (gewvert)			
16.6. Een gevonden portemonnee kan ik best houden. (gewport)			
16.7 Iets verbodens doen geeft niet, als ik maar niet gepakt wordt. (gewv)			
16.8. Toen ik gepakt werd was het vooral rot om het thuis te vertellen (schthuis)			
16.9. Ik schaam me rot als ik een makkelijke kans laat liggen. (schmak)			
16.10.Ik schaam me niet voor wat ik gedaan heb. (schd)			Veel schaamte
16.11. Ik doe het tegenovergestelde van wat mij opgedragen wordt. (karteg)			
16.12. Ik ben een ongeduldig mens. (karong)			
16.13. Ik heb vaak ruzie met de mensen om mij heen. (karruz)			
16.14. Ik reageer spontaan. (gras1)			
16.15. Ik denk niet veel na over de toekomst en bereid me daar ook niet echt op voor. (gras2)			Denkt wel na over toek.
16.16. Ik doe dingen die me in het heden plezier geven (en denk niet na over de toekomst) (gras 3)			
16.17. Als dingen ingewikkeld worden houd ik op of onttrek me eraan. (gras4)			
16.18. Ik heb een hekel aan moeilijke taken die het uiterste van mijn krachten vergen. (gras5)			
16.19. Ik loop bewust risico's omdat ik daar lol in heb. (gras 6)			
16.20. Ik vind het opwindend om dingen te doen waardoor ik in de moeilijkheden kan raken. (gras 7)			
16.21. Opwinding en avontuur vind ik belangrijker dan zekerheid. (gras 8)			
16.22. Als het aan mij lag zou ik liever met iets lichamelijks bezig zijn dan dat ik stil zit en nadenk. (gras 9)			
16.23. Het lijkt wel of ik meer energie heb en een grotere behoefte aan beweging dan mijn leeftijdsgenoten. (gras 10)	Ja, niet open		Nee, wel open
16.24. Ik sta niet zo open voor de problemen van anderen. (gras 11)	Niet zijn probl		Wel zijn probl
16.25. Als ik mensen van streek maak is dat hun probleem, niet het mijne. (gras12)			

	Ja (1)	Soms (2)	Nee (3)
16.26 Ik zal proberen te krijgen wat ik hebben wil, ook al levert dat problemen voor anderen op. (gras 13)			
16.27. Ik verlies makkelijk mijn geduld. (gras 14)			
16.28. Als ik boos ben op mensen wil ik hun liever kwaad doen dan dat ik uitleg waarom ik boos op hen ben. (gras 15)			
16.29. Als ik echt kwaad ben kunnen anderen beter uit mijn buurt blijven. (gras 16)			
16.30. We leven in een oneerlijke maatschappij (neut1.1)		gedeeltelijk	
16.31. Het is niet mijn schuld dat ik hier zit (neut1.2)			
16.32. Als ik in de fout ga komt dat omdat ik op zo'n moment niet anders kan. (neut1.3)			
16.33. Over het algemeen wordt de ernst van overvallen overdreven (neut2.1)			
16.34. Iemand die wordt beroofd kan zich toch makkelijk uit de voeten maken (neut2.1)			
16.35. Soms wordt een gewoon geintje al als een misdaad gezien (neut2.3)			
16.36. Sommige lui die overvallen worden vragen er gewoon om (neut3.1)			
16.37. Slachtoffers zijn sukkels (neut3.2)			
16.38. Een overval of diefstal is niets anders dan terugpakken van wat zij zelf hebben gedaan. (neut3.3)			
16.39. Ik wordt kotsmisselijk van al die schijnheilige types die mij slecht vinden (neut4.1)			
16.40. De politie haalt de grootste rotstreken uit om mij te grazen te nemen (neut4.2)			
16.41. Als ik weer eens zo'n vent zie van Justitie weet ik dat hij zelf voor geen cent deugt. (neut4.3)			
16.42. Ik heb de overval/diefstal gepleegd om een ander te helpen (neut5.1)			
16.43. Als een goede vriend het mij vraagt doe ik met hem mee. (neut5.2)			
16.44. Ik kon niet anders dan de overval/diefstal plegen; het was een noodgeval (neut5.3)			

Nu volgen er vragen over eventuele verslavingen die aan de orde kunnen zijn

17.A Hoeveel glazen alcohol dronk u op een avond (alcopa)
17.B Dronk u dat elke avond (alcoav)	0 (1) Ja 0 (2) Nee
17.C Hoeveel glazen dronk u gemiddeld per week (alcpw)
18.A Gokte u wel eens? (gok)	0 (1) Ja 0 (2) Nee, ga naar vraag 19.A
18.B Gokte u elke dag (gokid)	0 (1) Ja 0 (2) Nee
18.C Hoeveel geld gaf u per week aan gokken uit? (gokgeld)
19.A Gebruikte u wel eens soft drugs (sdrugs)	0 (1) Ja 0 (2) Nee, ga naar vraag 20.A
19.B Gebruikte u iedere dag soft drugs (sdrugspd)	0 (1) Ja 0 (2) Nee
19.C Hoeveel geld gaf u per week aan soft drugs uit (sdrugspw)	0 (1) Ja 0 (2) Nee
19.D Welke soorten gebruikte u (openvr)
20.A Gebruikte u wel eens hard drugs (hdrugs)	0 (1) Ja 0 (2) Nee, ga naar vraag 21.A
20.B Gebruikte u iedere dag hard drugs (hrpd)	0 (1) Ja 0 (2) Nee
20.C Hoeveel geld gaf u per week aan hard drugs uit (hrdpw)
20.D Welke soorten gebruikte u (openvr)
21.A Wat komt eerst in de tijd, was u eerst crimineel of verslaafd (volgcr)	0 (1) Verslaafd 0 (2) Crimineel
22.A Komt er in uw naaste familie verslavingen voor (famvers)	0 (2) Nee 0 (1) Ja, t.w.

Nu wil ik een paar vragen stellen over uw justitieel verleden. In verleden veroordeeld? Voor welke delicten?

23.A Hoe oud was u toen u voor het eerst met de politie in aanraking kwam?

(lfpol)

24.A Wat was de aanleiding tot het delict? (openvr)

25.A Was uw vriendenkring crimineel(vriecrim) 0(2) Nee
0(1) Ja, in welk circuit? (drugshandel,
inbraken, etc)

25.B Hoe ging u daarmee om? Zocht u aansluiting
of wilde u er niets mee te maken hebben? En waarom? (openvr)

26.A Hoe is het verdere verloop van uw criminele activiteiten gegaan?
(invloed van vrienden of anderen?) (openvr)

27.A Voor welk soort delict bent u voor het eerst in aanraking geweest met politie én justitie? (openvr)
(b.v. geweld of vermogendelict of een combinatie daarvan)

28.A Wat was de frequentie van het plegen van de delicten 0(1) Dagelijks
(fredel) 0(2) Wekelijks
0(3) Maandelijks
0(4) Kwartaal
0(5) Half jaar
0(6) Jaarlijks
0(7) Anders.....

29.A Bent u in het verleden voor andere delicten tot een gevangenisstraf veroordeeld?
(delst) 0 (2) Nee
0 (1) Ja, zo ja waarvoor (welke delicten)

29.B Hoe vaak bent u in het verleden tot een gevangenisstraf veroordeeld?
(detvd)

30.A Hoeveel jaren/maanden heeft u in totaal in detentie doorgebracht?
(detjr)

31.A Heeft u daarnaast ook nog een behandeling ondergaan?
(detbeh) 0 (2) Nee
0 (1) Ja, zo ja wat voor behandeling?

32.A Zijn er in het verleden door de rechter ook andere straffen opgelegd, zoals een boete of het intrekken van
het rijbewijs? (andstr) 0 (2) Nee
0 (1) Ja, zo ja waarvoor

33.A Bent u ooit zelf slachtoffer van een delict geworden?
(zelfso) 0 (1) Nee
0 (2) Ja

Nu volgen een aantal vragen over de overval waarvoor u nu gedetineerd bent.

Als de respondent voor meerdere overvallen is gedetineerd, ga dan uit van de meest recente

34. Waarom pleegde u de overval
(openvr)

35.A Wat was de aanleiding voor de overval
(openvr)

36.A Waarom pleegde u de overval en geen ander delict
(openvr)

37.A Wanneer pleegde u de overval
(openvr)

38.A Wat voor soort overval was het
(openvr)

39. Hanteert u bij het plegen van een overval bepaalde principes:.....
(ouderen, kinderen)

40.A Pleegde u de overval alleen 0 (1) Ja, ga naar vraag 42.A
(soloov) 0 (2) Nee, zo nee met hoeveel

41.A Waar kende u die mensen van
(openvr)

42.A Hoe kwam u/jullie op het idee om een overval te plegen
(openvr)

43.A Leek het u/jullie makkelijk of moeilijk: 0 (1) makkelijk
(makmo) 0 (2) moeilijk
0 (3) Anders

44.A Wat hadden u/ jullie verwacht?
(openvr)

45.A Viel het mee of viel het tegen 0 (1) Mee
(meval) 0 (2) tegen
0 (3) Anders

46.A Hoe voelt het om een overval te plegen ? (wat is leuk, wat is eng)
(openvr)

47.A Hoeveel tijd zat er tussen het moment dat u/jullie besloot een overval te plegen en de overval zelf
(wat gebeurde er in de tussenliggende periode) (voorbereiding). (tijd) **dagen**

48.A Is het pand afgelegd 0 (1) Nee
(pandaf) 0 (2) Ja, zo ja hoe vaak.....

49.A Waar pleegde u/jullie de overval (locatie/object)
(openvr)

50.A Waarom pleegde u/jullie de overval op die plek (doorvragen naar manier van binnenkomen)
(openvr)

51.A Was u/jullie bekend met die plek 0 (1) Nee
(plek) 0 (2) Ja

52.A Had u daar al eens eerder een overval of een inbraak gepleegd? (eerder)	0 (1) 0 (2)	Nee Ja
53.A Weet u of anderen ooit op die plek hebben ingebroken of een overval gedaan (eerdand)	0 (1) 0 (2)	Nee Ja
54.A Speelden de volgende items een rol bij : de keuze van het object (bevei)	0 (1) 0 (2) 0 (3) 0 (4) 0 (5) 0 (6) 0 (7) 0 (8) 0 (9) 0 (10) 0 (11)	Camera Beveiligingsstickers Toegangsbelemmeringen Plaats van de kassa Plaats van de kluis Inrichting van de zaak Goede inkijk van het pand vanaf de straat Aantal mensen op straat Aantal klanten Aantal personeelsleden Overig.....
55.A Welke beveiligingsitems schrikken u het meeste af?		
56.A Hoe ziet een optimale beveiliging er volgens u uit (openvr)		
57.A Wist u/jullie waar het dichtstbijzijnde politiebureau was? (polbij)	0 (1) 0 (2)	Nee Ja
57.B Had u/jullie rekening gehouden met de plaats van het politiebureau (rekpil)	0 (1) 0 (2)	Nee Ja
58.A Hoe ver woonde u van de plaats van de overval (afst): Indien van toepassing:	km
58.B Hoe is dat voor de anderen (andafs)	km
59.A Hoe ziet voor u een ideale plek voor een overval eruit? (ligging, inrichting, type zaak, beveiliging). (openvr)		
60.A Hoe laat pleegde u de overval (tijdvov)	
61.A Koos u/jullie om een speciale reden voor dit tijdstip (redtijd)	0 (1) 0 (2) 0 (3)	Nee Ja Anders
62.A Was u onder invloed tijdens de overval (invlov)	0 (1) 0 (2)	Ja Nee
63.A Hoe bereidde u/jullie de overval voor? (tips, hulp van binnenuit, route afleggen) (openvr)		

64.A Wat voor verwachtingen had u/jullie ten aanzien van de buit?
(openvr)

65.A Hoe maakte u/jullie de inschatting van de buit?
(openvr)

65.B Bleek die inschatting achteraf realistisch (inreal)

0 (1)	Nee
0 (2)	Ja
0 (3)	Anders

66.A Wist u al wat u met het geld van de overval wilde gaan doen?
(openvr)

67.A Heeft u dat ook gedaan?
(openvr).

68.A Hoeveel moet een overval volgens u opleveren, wil het de moeite lonen?
(openvr)

69.A Had u/jullie een auto (aut)

0 (1)	Nee
0 (2)	Ja, gehuurd
0 (3)	Ja, geleend
0 (4)	Ja, eigen auto
0 (5)	Zelf gestolen
0 (6)	Laten stelen
0 (7)	Anders

70.A Had u/jullie een ander vervoermiddel (vervo)

0 (1)	Nee, ik/we liepen
0 (2)	Ja, fiets
0 (3)	Ja, motor
0 (4)	Ja, brommer
0 (5)	Ja, scooter
0 (6)	Ja, openbaar vervoer
0 (7)	Ja, boot
0 (8)	Anders

71.A Had u/jullie van te voren een vluchtroute bedacht (vluchtvo)

0 (1)	Nee
0 (2)	Ja

72.A Had u/jullie een wapen bij zich (wapen)

0 (1)	Nee
0 (2)	Ja, vuurwapen
0 (3)	Ja, slagwapen
0 (4)	Ja, steekwapen
0 (5)	Ja, explosieven
0 (6)	Ja, Anders

72.B Hoe kwamen jullie aan het wapen : (hoew)

0 (1)	Al in eigen bezit
0 (2)	Geleend
0 (3)	Gestolen
0 (4)	Laten stelen
0 (5)	Gekocht
0 (6)	Anders

72.C Waarom namen jullie een wapen mee?
(openvr)

72.D Heeft u/jullie het wapen gebruikt
(wapgeb) 0 (1) Nee
0 (2) Ja

73.A Had u/jullie van tevoren bedacht wat u zou doen als het slachtoffer niet mee zou werken
(planvo)

74.A Was u/jullie bereid geweld te gebruiken
(berge) 0 (1) Ja
0 (2) Nee

75.A Had u/jullie speciale kleding aan
(spekl) 0 (1) Nee
0 (2) Ja, zo ja geef een beschrijving en leg uit
waarom

76.A Hield u/jullie bij de keuze van de kleding ook rekening met
sporenonderzoek (DNA) door de politie?
(kledke) 0 (1) Nee
0 (2) Ja, zo ja geef een beschrijving en leg uit
waarom

77.A Had u/jullie zich vermomd
(vermo) 0 (1) Nee
0 (2) Ja, zo ja geef een beschrijving en leg uit
waarom

78.A Werd u gearresteerd na het plegen
van deze overval (arres) 0 (1) Nee
0 (2) Ja

79.A Hoeveel tijd zat er tussen het plegen
van de overval en de arrestatie? (tijdp)uren/dagen

80.A Waarom werd u/jullie gearresteerd? (was het vanwege deze overval of iets anders)
(waararr) 0 (1) Overval
0 (2) Andere reden

81.A Hoe denkt u dat de politie u/jullie op het spoor is gekomen?
(openvr)

82.A Bent u geconfronteerd met het slachtoffer
(consl) 0 (1) Nee
0 (2) Ja, zo ja hoe heeft u dat ervaren?

83.A Heeft u/jullie in de periode waarin deze overval gepleegd werd, ook andere delicten gepleegd
(andel) 0 (1) Nee
0 (2) Ja, zo ja welke en waren daar dezelfde
mensen bij betrokken

84.A Hoeveel overvallen heeft u in totaal gepleegd (totov)

Er volgen nu een paar vragen over de politie, justitie en straf

- 85.A Heeft u meegewerkt aan het politieonderzoek (meepo) 0(1) Nee
0(2) Ja,.....waarom
- 86.A Heeft u tijdens de overval(len) rekening gehouden met bewijs voor de politie zoals DNA sporen (haren), vingerafdrukken en camerabeelden? (dnasp) 0(1) Nee
0(2) Ja,zoals
- 87.A Probeert de politie alle overvallen waarvan men denkt dat u de dader bent op te lossen? (oplspl) 0(1) Nee
0(2) Ja
- 88.A Heeft u bij het uitzoeken van de pleegplaatsen rekening gehouden met het strafklimaat? (plts) 0(1) Nee
0(2) Ja
- 89.A Welke straf werd u opgelegd (straf) 0 (1) vrijheidsstraf
0 (2) boete
0 (3) schadevergoeding
0 (4) ontnemingsmaatregel
0 (5) TBS
0(6) Anders.....
- 90.A Wat is uw mening over straffen en maatregelen zoals gevangenisstraf, boetes en ontnemingsmaatregelen? (openvr)
- 91.A Viel de straf mee of tegen? 0 (1) Mee
(strafme) 0 (2) Tegen
0 (3) Anders
- 92.A Welke straf zou bij u effect hebben

Er volgen nu een paar vragen over uw contact met medegedetineerden
--

- 93.A Praat u met medegedetineerde over overvallen (praatm) 0 (1) Nee
0 (2) Ja
- 94.A Wat vinden u medegedetineerde van overvallers? (kijken ze daar bijvoorbeeld tegenop). (openvr)
- 95.A Heeft u nu – in de gevangenis / huis van bewaring – contact met andere overvallers? (contov) 0 (1) Nee
0 (2) Ja
- 96.A Volgt u op tv of in de krant nieuws over uw eigen of andere overvallen (denk aan nieuws, teletekst, opsporing verzocht) (media) 0 (1) Nee
0 (2) Ja
- 97.A Heeft u hier in de gevangenis uw eigen dossier gelezen (dossier) 0 (1) Nee
0 (2) Ja, zo ja wat vond u ervan
- 98 A Zou u met meerdere gedetineerden in dezelfde cel willen zitten (deelcel) 0 (1) Nee
0 (2) Ja

Tot slot nog een paar afsluitende vragen

99.A Voor hoeveel overvallen bent u door de politie gearresteerd
(ovarr)

100.A Was de overval waarvoor u nu gedetineerd bent vergelijkbaar met eerder door u gepleegde overvallen
(vglov)
0 (1) Nee
0 (2) Ja
0 (3) Anders

101.A Hoe groot denkt u dat in het algemeen de pakkans is bij een overval%
(pakka) Waaronder denkt u dat

102.A Hoe groot denkt u dat de pakkans voor u is, als u opnieuw een overval zou plegen%
(pakz) Waaronder denkt u dat

103.A Denkt u ooit een andere overval
te plegen (toeov) 0 (1) Nee
0 (2) Ja

103.B Is de zwaarte van de straf (strafmaat)
van invloed op uw beslissing (stopov) 0 (1) Nee
0 (2) Ja

103.C Is een eventuele nieuwe detentie van
invloed op uw beslissing (stopd) 0 (1) Nee
0 (2) Ja

103.D Is uw familie van invloed op uw
beslissing (stopfa) 0 (1) Nee
0 (2) Ja

103.E Is (veranderende) beveiliging van
invloed op uw beslissing (stopbe) 0 (1) Nee
0 (2) Ja

103.F Zijn er andere factoren van invloed
op uw beslissing (andfa) 0 (1) Nee
0 (2) Ja

104.A Wat is er voor nodig om te stoppen met criminaliteit:.....

105.A Als ik vrij kom ga ik wonen bij
(woonnd) 0 (1) Ouders
0 (2) Familie
0 (3) Vrienden
0 (4) Partner
0 (5) Weet ik nog niet
0 (6) Land uitgezet
0 (7) Anders

106.A Als ik vrij kom ga ik werken als

107.A Bent u momenteel bezig met een
opleiding/werk gericht op de toekomst (toe) 0 (1) Nee
0 (2) Ja, tw.....

108.A Heeft u onderwerpen /vragen gemist in
dit interview (evalu) 0 (1) Nee
0 (2) Ja, namelijk

Grasmick schaal

Originele omschrijving	Vertaling
<i>Impulsivity Component:</i>	<i>Component Impulsiviteit:</i>
I often act on the spur of the moment.	Ik reageer vaak spontaan.
I don't devote much thought and effort to preparing for the future.	Ik denk niet veel na over de toekomst en bereid me daar ook niet echt op voor.
I often do whatever brings me pleasure here and now, even at the cost of some distant goal.	Ik doe vaak dingen die me in het heden plezier geven, ook al kan ik daardoor een toekomstig doel niet verwezenlijken.
I'm more concerned about what happens to me in the short run than in the long run.	Ik maak me drukker over wat er op korte termijn me gebeurt dan op lange termijn.
<i>Simple Tasks Component:</i>	<i>Component Voorkeur voor simpele Taken:</i>
I frequently try to avoid things that I know will be difficult.	Ik probeer regelmatig dingen te vermijden waarvan ik weet dat ze lastig zijn.
When things get complicated, I tend to quit or withdraw.	Als dingen ingewikkeld worden houd ik op of onttrek me eraan.
The things in life that are easiest to do bring me the most pleasure.	De dingen die het gemakkelijkst zijn geven me ook het meeste plezier.
I dislike really hard tasks that stretch my abilities to the limit.	Ik heb een hekel aan moeilijke taken die het uiterste van mijn krachten vergen.
<i>Risk Taking Component:</i>	<i>Component Risico's lopen:</i>
I like to test myself every now and then by doing something a little risky.	Ik vind het leuk mezelf af en toe te testen door iets riskants te ondernemen.
Sometimes I will take a risk just for the fun of it.	Soms loop ik bewust risico's omdat ik daar lol in heb.
I sometimes find it exciting to do things for which I might get in trouble.	Ik vind het soms opwindend om dingen te doen waardoor ik in moeilijkheden kan raken.
Excitement and adventure are more important to me than security.	Opwinding en avontuur vind ik belangrijker dan zekerheid.

<i>Physical Activities Component:</i>	<i>Component Fysieke activiteiten:</i>
If I had a choice, I would almost always rather do something physical than something mental.	Als het aan mij lag zou ik liever vrijwel altijd met iets lichamelijks bezig zijn dan met iets mentaals.
I almost always feel better when I am on the move than when I am sitting and thinking.	Ik voel me vrijwel altijd beter als ik in beweging ben dan wanneer ik stil zit en nadenk.
I like to get out and do things more than I like to read or contemplate ideas.	Ik ga liever naar buiten en onderneem iets dan dat ik lees of in gedachten verzonken ben.
I seem to have more energy and a greater need for activity than most other people my age.	Het lijkt wel of ik meer energie heb en een grotere behoefte aan beweging dan mijn leeftijdsgenoten.
<i>Self-Centered Component:</i>	<i>Component Egoïsme:</i>
I try to lookout for myself first, even if it means making things difficult for other people.	Ik zorg in eerste instantie voor mezelf, ook al betekent dat dat anderen het minder gemakkelijk krijgen.
I'm not very sympathetic to other people when they having problems.	Ik sta niet zo open voor de problemen van anderen.
If things I do upset people, it's their problem, not mine.	Als ik mensen van streek maak is dat hun probleem, niet het mijne.
I will try to get the things I want even when I know it's causing problems for other people.	Ik zal altijd proberen te krijgen wat ik hebben wil, ook al levert dat problemen voor anderen op.
<i>Temper Component:</i>	<i>Component Temperament:</i>
I lose my temper pretty easily.	Ik verlies makkelijk mijn geduld.
Often, when I'm angry at people I feel more like hurting them than talking to them about why I am angry.	Als ik boos ben op mensen wil ik hun liever kwaad doen dan dat ik uitleg waarom ik boos op hen ben.
When I am really angry, other people better stay away from me.	Als ik echt kwaad ben kunnen anderen beter uit mijn buurt blijven.
When I have a serious disagreement with someone, it's usually hard for me to talk about it without getting upset.	Als ik een ernstig conflict heb met iemand vind ik het gewoonlijk erg moeilijk daarover te praten zonder dat ik van streek raak.

All Likert items are answered on a four-point scale of strongly agree (4), agree somewhat (3), disagree somewhat (2) and strongly disagree (1).

Alle onderdelen worden beoordeeld aan de hand van een vierpuntsschaal: zeer mee eens (4), enigszins mee eens (3), enigszins mee oneens (2), zeer mee oneens(1).

Bijlage

Artikel 312 en 317 Wetboek van Strafrecht.

Artikel 312

1. Met gevangenisstraf van ten hoogste negen jaren of geldboete van de vijfde categorie wordt gestraft diefstal, voorafgegaan, vergezeld of gevolgd van geweld of bedreiging met geweld tegen personen, gepleegd met het oogmerk om die diefstal voor te bereiden of gemakkelijk te maken, of om, bij betrapting op heterdaad, aan zichzelf of andere deelnemers aan het misdrijf hetzij de vlucht mogelijk te maken, hetzij het bezit van het gestolene te verzekeren.
2. Gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie wordt opgelegd:
 - 1^e het feit wordt gepleegd hetzij gedurende de voor de nachtrust bestemde tijd in een woning of op een besloten erf waarop een woning staat; hetzij op de openbare weg; hetzij in een spoor trein die in beweging is;
 - 2^e indien het feit wordt gepleegd door twee of meer verenigde personen;
 - 3^e indien de schuldige zich de toegang tot de plaats van het misdrijf heeft verschaft door middel van braak of inklimming, van valse sleutels, van een valse order of een vals kostuum;
 - 4^e indien het feit zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft.
3. Gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren of geldboete van de vijfde categorie wordt opgelegd, indien het feit de dood ten gevolge heeft.

Artikel 317

1. Hij die, met het oogmerk om zich of een ander wederrechtelijk te bevoordelen, door geweld of bedreiging met geweld iemand dwingt hetzij tot de aangifte van enig goed dat geheel of ten dele aan deze of aan een derde toebehoort, hetzij tot het aangaan van een schuld of het teniet doen van een inschuld, hetzij tot het ter beschikking stellen van gegevens met geldwaarde in het handelsverkeer, wordt, als schuldig aan afpersing, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste negen jaar of geldboete van de vijfde categorie.
2. Met dezelfde straf wordt gestraft hij die de dwang, bedoeld in het eerste lid, uitoefent door de bedreiging dat gegevens die door middel van geautomatiseerd werk zijn opgeslagen, onbruikbaar of ontoegankelijk zullen worden gemaakt of zullen worden gewist.
3. De bepalingen van het tweede en derde lid van artikel 312 zijn op dit misdrijf van toepassing.

VRAGENLIJST VERGELIJKINGSGROEP

Wij, Els vd Linde en Els Staal, zijn studenten sociologie verbonden aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Inmiddels zijn we in de laatste fase van onze studie beland en zijn we bezig met het maken van een scriptie. Als onderwerp voor onze scriptie zijn wij op zoek naar de reden waarom overvallers een overval plegen.. Om tot criminaliteit te komen denken wij dat een individu maatschappelijke eigenschappen, zoals normen en waarden, moet overwinnen; men heeft een excuus nodig om natuurlijke neigingen om te zetten in crimineel gedrag. Ook denken wij dat er persoonlijke kenmerken - zoals geweten, schaamte en zelfbeheersing- meespelen in de mogelijkheid om natuurlijk gedrag om te zetten in crimineel gedrag.

Wij hebben 33 gedetineerde overvallers in diverse gevangenissen bezocht en hen vragen gesteld over de delicten die zij gepleegd hebben. Om inzicht te krijgen in persoonlijke kenmerken hebben wij hen stellingen voorgelegd. Om tot een goed vergelijk te komen hebben wij 33 niet criminele personen nodig die enkele vragen en de stellingen die wij hebben voorgelegd aan de overvallers zouden willen invullen. De vragenlijst is zo opgebouwd dat deze begint met wat achtergrond vragen. Voor een goed vergelijk hebben wij vergelijkbare personen nodig qua geslacht, leeftijd ed.

Wij willen benadrukken dat alle vragenlijsten anoniem en vertrouwelijk zullen worden verwerkt. Het invullen van de vragenlijst zal ongeveer 10 minuten in beslag nemen. Indien er vragen zijn die u niet wilt beantwoorden kunt u deze overslaan. Na het invullen van de vragenlijst kunt u deze opsturen naar onderstaand adres:

Els Staal
Karveel 62
1423 BV Uithoorn
een gefrankeerde retourenveloppe treft u bijgaand aan.

Wij waarderen het zeer dat u een bijdrage wilt leveren aan ons onderzoek.

Voor vragen kunt u Els Staal bellen, tel 0297-522295.

Bedankt voor uw medewerking.

Onderstaande vragen zijn algemene vragen over uw achtergrond en de achtergrond van uw familie.

- Naam
1. Geslacht 0 (1) man
0 (2) vrouw
2. Geboortedatum
- 2.A Geboorteplaats
3. Hoogst afgeronde opleiding 0 (1) lagere school
0 (2) LBO
0 (3) MAVO
0 (4) MBO
0 (5) HAVO
0 (6) HBO
0 (7) VWO/Gymnasium
0 (8) Universiteit
0 (9) Anders
- 3.A Bij niet afronden opleiding, reden
4. Nationaliteit(en) 0 (1) Nederland
0 (2) Marokko (+eventueel Nederlands)
0 (3) Suriname (+eventueel Nederlands)
0 (4) Turkije (+eventueel Nederlands)
0 (5) Nederlandse Antillen
0 (6) Indonesië/Molukken
0 (7) Anders
5. Moeder geboren in 0 (1) Nederland
0 (2) Marokko
0 (3) Suriname
0 (4) Turkije
0 (5) Nederlandse Antillen
0 (6) Indonesië/Molukken
0 (7) Anders, nl:.....
6. Vader geboren in 0 (1) Nederland
0 (2) Marokko
0 (3) Suriname
0 (4) Turkije
0 (5) Nederlandse Antillen
0 (6) Indonesië/Molukken
0 (7) Anders, nl:.....
7. Heeft u broers, Ik heb(aantal)
8. Heeft u zussen, Ik heb(aantal)

9. Heeft u een relatie?
- 0 (1) Nee, alleenstaand
 - 0 (2) Ja, getrouwd/samenwonend
 - 0 (3) Ja, een vriendin, maar niet samenwonend
 - 0 (4) Anders
- 9.A Heeft u kinderen?
- 0 (1) Nee
 - 0 (2) Ja
10. Ik heb vroeger gewoond
- 0 (1) bij eigen vader en moeder
 - 0 (2) bij eigen vader en stiefmoeder
 - 0 (3) bij alleen vader
 - 0 (4) bij eigen moeder en stiefvader
 - 0 (5) bij alleen moeder
 - 0 (6) bij familie
 - 0 (7) bij pleeggezin/pleegouders
 - 0 (8) in internaat
 - 0 (9) op kamers/bij vrienden
 - 0 (10) anders
 - 0 (11) meerdere antwoorden ingevuld

Hieronder volgen stellingen, deze gaan over diverse onderwerpen en hebben 3 antwoordmogelijkheden. Ja, Soms (gedeeltelijk) en Nee. U kunt een kruisje plaatsen onder de kolom van uw keuze. Deze vragen hebben betrekking op uw mening. Opmerkingen of aanvullingen kunt u in de kolom opmerkingen plaatsen. Ook kunt u op de achterkant opmerkingen plaatsen met een verwijzing naar het nummer voor de uitspraak.

12. Vrienden	Ja	Soms	Nee	Opmerkingen
12.1. Ik kan op mijn vrienden rekenen				
12.2. Mijn vrienden zijn belangrijk voor me				
12.3. Ik ben tevreden met mijn vrienden				
12.4. Ik doe wat mijn vrienden willen				
12.5. Ik vind het belangrijk dat vrienden goed over me denken				

13. Onderwijs	Ja	Soms	Nee	Opmerkingen
13.1. Ik vond het leuk op school				
13.2. Ik vond/vind het belangrijk om school af te maken voor mijzelf				
13.3. Ik heb mij verveeld op school				
13.4. Ik heb door school kunnen leren wat ik nu weet				

14. Familie	Ja	Soms	Nee	Opmerkingen
14.1. Ik kan goed met mijn ouders praten				
14.2. Ik vond/vind het thuis gezellig				
14.3. Ik trek me de mening van mijn ouders aan				
14.4. Ik vind het vervelend als mijn ouders kwaad op mij zijn.				
14.5. Thuis doe ik altijd wat mij gezegd wordt				
14.6. Mijn ouders zijn heel belangrijk voor me				
14.7. Mijn ouders hebben mij streng opgevoed				

15. Omgeving	Ja	Soms	Nee	Opmerkingen
15.1. In de buurt waar ik ben opgegroeid is weinig criminaliteit				
15.2. In de buurt waar ik ben opgegroeid wonen veel mensen zoals ik				
15.3. In de buurt waar ik ben opgegroeid ken ik de meeste mensen uit mijn straat				
15.4. Sommige programma's zoals bv 'opsporing verzocht', brengen mij op ideeën				
15.5. Niets op teevie kan mij nog choqueren				

16. Uitspraken	Ja	Soms	Nee	Opmerkingen
16.1. Iedereen moet zich voor zover mogelijk aan de regels houden.				
16.2. Iets verbodens doen geeft niet, als je maar niet gepakt wordt (zie onderstaande toelichting)				
16.3. Kwaad met kwaad vergelden is oké.				
16.4. Ik houd altijd eerst rekening met mijzelf.				
16.5. Ik denk dat ik alleen mijzelf kan vertrouwen.				
16.6. Een gevonden portemonnee kan ik best houden.				
16.7 Iets verbodens doen geeft niet, als ik maar niet gepakt wordt (zie onderstaande toelichting)				
16.11. Ik doe het tegenovergestelde van wat mij opgedragen wordt.				
16.12. Ik ben een ongeduldig mens.				
16.13. Ik heb vaak ruzie met de mensen om mij heen.				
16.14. Ik reageer spontaan.				
16.15. Ik denk niet veel na over de toekomst en bereid me daar ook niet echt op voor.				
16.16. Ik doe dingen die me in het heden plezier geven				
16.17. Als dingen ingewikkeld worden houd ik op of onttrek me eraan.				
16.18. Ik heb een hekel aan moeilijke taken die het uiterste van mijn krachten vergen.				
16.19. Ik loop bewust risico's omdat ik daar lol in heb.				
16.20. Ik vind het opwindend om dingen te doen waardoor ik in de moeilijkheden kan raken.				
16.21. Opwinding en avontuur vind ik belangrijker dan zekerheid.				
16.22. Als het aan mij lag zou ik liever met iets lichamelijks bezig zijn dan dat ik stil zit en nadenk				
16.23. Het lijkt wel of ik meer energie heb en een grotere behoefte aan beweging dan mijn leeftijdsgenoten.				
16.24. Ik sta niet zo open voor de problemen van anderen.				
16.25. Als ik mensen van streek maak is dat hun probleem, niet het mijne				
16.26 Ik zal proberen te krijgen wat ik hebben wil, ook al levert dat problemen voor anderen op.				
16.27. Ik verlies makkelijk mijn geduld.				
16.28. Als ik boos ben op mensen wil ik hun liever kwaad doen dan dat ik uitleg waarom ik boos op hen ben.				
16.29. Als ik echt kwaad ben kunnen anderen beter uit mijn buurt blijven.				

Nb toelichting op vraag 16.2 en 16.7

Bij vraag 16.2 ligt de nadruk op uw algemene opvatting over dit item

Bij vraag 16.7 ligt de nadruk op uzelf

Tot slot volgen er nog enkele vragen over eventuele verslavingen die aan de orde kunnen zijn (geweest)

17A. Drinkt u wel eens alcohol	0 (1) Ja
0 (2) Nee, ga naar vraag 18.A
17.B Drinkt u dat dagelijks	0 (1) Ja
0 (2) Nee
17.C Hoeveel glazen alcohol drinkt u gemiddeld per week	
18.A Gokt u wel eens?	0 (1) Ja
0 (2) Nee, ga naar vraag 19.A
18.B Gokt u elke dag	0 (1) Ja
0 (2) Nee
18.C Hoeveel geld geeft u per week aan gokken uit?	
19.A Gebruikt(e) u wel eens soft drugs	0 (1) Ja
0 (2) Nee, ga naar vraag 20.A
19.B Gebruikt(e) u iedere dag soft drugs	0 (1) Ja
0 (2) Nee
19.C Hoeveel geld geeft u per week aan soft drugs uit	
19.D Welke soorten gebruikt(e) u	
20.A Gebruikt(e) u wel eens hard drugs	0 (1) Ja
0 (2) Nee (einde vragenlijst)
20.B Gebruikt(e) u iedere dag hard drugs	0 (1) Ja
0 (2) Nee
20.C Hoeveel geld geeft u per week aan hard drugs uit	
20.D Welke soorten gebruikt(e) u	

resp	34 waarom	35a aanleiding	38a soort overval	49a, locatie	50a waarom daar	51a bekend	58a afstand
1	geld nodig	boete f 35.000,-	Juwelier	5 minuten lopen van huis, locatie onbekend	onbekend	ja	5 minuten lopen
2	geld nodig	kwam spontaan bij hen op.	tankstation, schoenenwinkel, sigarenboer, slijterij, 8 overvallen in 5 dagen	onbekend	onbekend	ja	< 1 kilometer
3	vriend helpen	was het zat om vriend iedere keer geld te lenen.	BP tankstation	onbekend	onbekend	ja	< 1 kilometer
4	Onzedelijke praat en gedrag van slachtoffer over zijn broer en onzedelijk voorstel naar respondent	onzedelijke praat, kon hij niet tegen	in huis bij slachtoffer bij geld lopen	thuis bij slachtoffer	toeval	ja	onbekend
5	soort test voor hem of hij nog een overval kon plegen	onbekend	onbekend	onbekend	toeval	nee	onbekend
6	geld nodig voor drugs	overval is meteen geld, soms toeval	twee maal in een zaak, drie maal op een persoon	avondwinkel	toeval	nee	onbekend
7	vriend heeft hem overgehaald, hij wilde geld	suggestie van vriend die in de winkel werkte die ze hebben overvallen	overval van bedrijfsleider in bouwmarkt	onbekend	onbekend	nee	12-15 kilometer
8	rancune	wilde vriend bang maken en geld terug	bij voormalige vriend thuis	bij vriend (slachtoffer) thuis	hij wilde vriend bang maken	ja	15-20 kilometer
9							
10	vond het leuk om te doen, geweld geeft kick, speelde films na, zocht status	onbekend	macro en dergelijke bedrijven in Duitsland	winkelcentrum	onbekend	ja	ongeveer 20 kilometer

11	geld nodig	tip van vriend van vriend	taxichauffeur	in de taxi, opgestapt Leidseplein	onbekend	ja	Leidse plein-Bijlmer
12	geld nodig	onbekend, kwam spontaan bij hem op.	gewapende overval in supermarkt	Albert Hein	onbekend	ja	onbekend
13	vriend helpen die leven van zijn moeder lastig maakte vanwege verslaving	tip gehad	wietkwekerij	Rijthuis	onbekend	nee	10 kilometer
14	geld nodig en kick	verbouwing van het pand	banken, juwelier, eigenaar botenwerf	meestal banken	onbekend	ja	juwelier 100 meter, rest buiten de stad, politie werkt slecht samen
15	wilde hulp en aandacht vragen en geld nodig voor begrafenis van zijn zus	onbekend	winkeloverval, marskramer, slijterij	winkels	kortsluiting van boven	ja	half uurtje lopen
16	geld nodig en sensatie	onbekend	VSB bank	ABN en VSB	ABN tip van binnenuit, VSB was raam al rot	ja	straal van 10 kilometer
17	geld nodig om schuld te betalen en geïnvesteerde geld terug te krijgen	onbekend	postkantoor	postkantoor	onbekend	ja	100 kilometer
18	geld nodig	onbekend	supermarkt, voor 3 veroordeeld, 8 overvallen gepleegd	supermarkt	supermarkt makkelijker dan een bank, ze hebben een beveiliging van niets en er staat een kluis	nee	onbekend

19	was verslaafd, was ander mens, had geld nodig	was te bang om in te breken daarom overval	winkels	winkels	toeval	ja	80 meter, moest snel weer thuis zijn om drugs te gebruiken
20	geld nodig voor drugs	onbekend	5 overvallen, winkels	winkels, zonder camera's	onbekend	ja	5 kilometer
21	geld nodig	kwam spontaan op.	met mes man bedreigt	thuis bij slachtoffer	onbekend	ja	onbekend
22	geld nodig voor drugs	stemmen in haar hoofd	mensen op straat	onbekend	onbekend	ja	onbekend
23	wilde geld terug van slechte coke, is uit de hand gelopen	slechte coke gekregen van handelaar	handelaar/rip-deal	bij dealer thuis	onbekend	ja	onbekend
24	leek makkelijke manier om geld te verdienen	onbekend	openingsoverval op supermarkt	onbekend	mooie situaties, zo min mogelijk mensen	ja	onbekend
25	geld nodig	overval is makkelijk, je vindt vaak ook contant geld en dan kun je meteen dingen gaan doen	woningoverval, insluipen en bewoner wakker maken	bij mensen thuis	maakte gebruik van een makkelijke mogelijkheid om het pand binnen te komen	ja, maar niet goed	zelfde woonplaats
26	wilde wel eens proberen of het wat was	geen bijzondere reden	hit en run op snackbar	onbekend	onbekend	ja	zelfde stad
27	geldnood van vriend, meegedaan uit angst voor hem	vriend was verslaafd en agressief, gebruikte drugs	meelokken van slachtoffer door vriendin, overval in hotel door vriend	onbekend	onbekend	nee	onbekend
28	geld nodig voor drugs	onbekend	bij mensen thuis portemonnee gestolen, binnengelaten gezegd dat ze van de thuiszorg was en of ze even mocht bellen.	bij mensen thuis	onbekend	nee	eigen wijk

29	geld nodig voor drugs	onbekend	insluiping bij bedrijven op industrieterrein en school en 21 kassagrepen	school	onbekend	ja	2-3 kilometer
30	huis kwijt, baan kwijt, geen onderdak	hij heeft geen connecties om dingen te verkopen dus stelen heeft voor hem geen zin. Geld pakken is dan handiger	benzinepompen en als laatste twee mensen op straat overvallen	onbekend	onbekend	ja	dezelfde wijk, 2-3 km
31	aan de bar zat een man op te scheppen.	grootdoenerij van man aan bar	straatroof (drie keer straatroof en vechtpartijen).	buiten parkeerplaats	onbekend	ja	500 meter
32	uitdaging groep	man had aan nichtje gezeten en zijn broer zat vast, familie eer	de man die aan nichtje had gezeten, een lesje leren, was alleen de verkeerde man.	kende de buurt, wist wie er werkte	onbekend	ja	eigen omgeving
33	geld nodig voor drugs en alcohol	onbekend	echtgenoot heeft buurman overvallen (buurman overleden).	onbekend	onbekend	ja	< 1 kilometer

59a ideaal
exclusief dure materialen, eerst iets kopen en band leggen met winkelier
maakt niet uit
onbekend
nvt
dorp/bank
onbekend
geen plaats ideaal
nvt
Juwelier in dorp, niet in stad. 1 persoon personeel, veel geld, makkelijk te doen.

onbekend
winkelstraat, druk, overal rekening mee houden. Je bent snel weg. Er lopen zoveel mensen, je bent er één van
maakt niet uit
eiland, geen politie eromheen.
onbekend
onbekend
onbekend
onbekend

onbekend
geen plaats ideaal
onbekend
onbekend
onbekend
gaat vooral om de buit, met de andere factoren kun je rekening houden bij de voorbereiding.
onbekend
moet vooral veel geld zijn.
onbekend
onbekend

onbekend
rustige plaats makkelijker om weg te komen. Veel mensen kunnen je vast houden.
kluis open, geen personeel, geen hond. Liefst in een dorp, rijkspolitie duurt ongeveer ½ uur, ben je al lang weg voordat ze er zijn.
maakt me niet uit. Van alles al gedaan, in stad, geld lopen
onbekend